

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

V/2

LJUBLJANA

1954

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

- Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.
- Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.
- Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.
- Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanjih v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptujju. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.
- Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.
- Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptujju. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 254 str. 4°.
- Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 zvd. 8°.
- Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.
- Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.
- Razprave III. Ljubljana 1953. 335 + XIX str. + IX pril. 8°.
- France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. LXXXV tab. 2 pril. 2 zvd. 8°.
- Arheološki vestnik II/1. Ljubljana 1951. 87 str. 8°.
- Arheološki vestnik II/2. Ljubljana 1951. 191 str. 8°.
- Arheološki vestnik III/1. Ljubljana 1952. 168 str. 8°.
- Arheološki vestnik III/2. Ljubljana 1952. 192 str. 8°.
- Arheološki vestnik IV/1. Ljubljana 1953. 192 str. 8°.
- Arheološki vestnik IV/2. Ljubljana 1953. 176 str. 8°.
- Arheološki vestnik V/1. Ljubljana 1954. 205 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

V/2

LJUBLJANA

1954

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 5. JULIJA 1954

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Tiskala Triglavska tiskarna v Ljubljani

VSEBINA — CONTENTS

Josip Korošec:

- Ali smo upravičeni na temelju predzgodovinskih statuet rasno in etnično opredeljevati prebivalstvo neolitičnega časa 213
 Ist man berechtigt, auf Grund der vorgeschichtlichen Statuetten die Bewohner der neolithischen Zeit rassenkundlich und ethnisch zu bestimmen?

Milutin Garašanin:

- Ostava iz Kladova i problem stepskih uticaja u kasnom neolitu Donjeg Podunavlja 225
 Le dépôt de Kladovo et le problème des influences des steppes au néolithique récent du Bas-Danube

Stanko Pahič:

- Nekaj najdb iz žarnega grobišča na Pobrežju pri Mariboru 239
 Einige Funde aus dem Urnenfeld in Pobrežje bei Maribor

Draga Garašanin:

- Nalaz iz Celja i njegov položaj prema ostavama od skupocenih metala u Panoniji 277
 Der Fund von Celje und sein Verhältnis zu den Edelmetallfunden Panoniens

Josip Klemenc:

- Nekaj kronoloških podatkov rimskega pokopališča v Šempetru v Savinjski dolini 284
 Chronologische Ergebnisse der römischen Nekropole in Šempeter

Mirko Šeper:

- Jedan nalaz keramike iz Siska 305
 Ein römischer keramischer Fund aus Sisak (Siscia)

POROČILA — REPORTS

Stanko Pahič-Vlado Lorber:

- Arheološka najdišča pri Cerkvenjaku v Slovenskih goricah 320
 Die archaologischen Fundstellen bei Cerkvenjak in Slovenske gorice (Windisch Bücheln)

Rudolf Bratanič:

- Nove najdbe iz Ptuja 361
 Neue Funde aus Ptuj

Tatjana Bregant:

- Keltski grob iz Brežic 378
 Ein keltisches Grab von Brežice

Josip Korošec:

- Datacija in etnična opredelitev grobišča v Sieghartskirchnu 382
 Datierung und ethnische Bestimmung der Grabstätte in Sieghartskirchen

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA — BOOK AND OTHER REWIEWS

Josip Korošec:

- Lubor Niederle, Rukověť slovanských starožitností 387
- Kurt Bittel-Adolf Rieth, Die Heuneburg an der oberen Donau ein Frühkeltischer Fürstensitz. — Wolfgang Dehn, Die Ausgrabungen auf der Heuneburg beim Talhof (Donau 1951) 1952 . 388
- Rad Vojvodjanskih muzeja 2 389
- Milutin Garašanin-Draga Garašanin, Priručnik za arheološka iskopavanja 392
- Miodrag Grbić, Osnovi istraživanja arheoloških nalazišta 394

Josip Korošec:

- Pomembne staroslovanske najdbe v Bački 395

Mitja Brodar:

- Alfred Rust, Die Höhlenfunde von Jabrud (Syrien) 398

Stasko Jesse-Mitja Brodar:

- I. speleološki kongres Jugoslavije 401

Tatjana Bregant:

- Razprave III. Slovenske akademije znanosti in umetnosti 405

Josip Klemenc:

- In Memoriam dr. Viktor Hoffiller 406

St. Jesse:

- Bibliografski prispevki 408
- Zamenjava knjig 421

POROČILA — REPORTS

- Stanko Pahle-Vlado Lorber: Arheološka najdišča pri Cerkevniku v Slovenski Istri. Die archäologischen Fundstellen bei Cerkevnik in Slovenske Istri (Windsch Büchel) 250
- Rudolf Brtanič: Neue Funde aus Istri. Neue Funde aus Istri 201
- Tatjana Bregant: Keltiki grad iz Brešče. Ein keltisches Grab von Brešče 278
- Josip Korošec: Določila in etimska določila v slovenski Istri. Datschja in etimska določila v slovenski Istri 282

ALI SMO UPRAVIČENI NA TEMELJU PREDZGODOVINSKIH STATUET RASNO IN ETNIČNO OPREDELJEVATI PREBIVAL- STVO NEOLITIČNEGA ČASA

JOSIP KOROŠEC

Zelo velik pomen imajo včasih v predzgodovini posamezne predstave pa tudi le detajli na keramiki, t. j. na posodah in na raznih plastičnih izdelkih, na prvem mestu na statuetah, za tolmačenje oblačila, nakita, verovanja, kultov, duševnega življenja itd. Ker se v tem času ne moremo opirati na pisane vire, je nujno potrebno, da se posamezni momenti tolmačijo na osnovi gradiva, ki ga imamo. Medtem ko za ekonomiko v glavnem zadostujejo že najdba orodja, ostanki živalskih kosti, ostanki hrane in raznih plodov, smo glede tolmačenja mnogih drugih momentov vezani na bolj skromno gradivo. Zato ni čudno, da so človeške statuete služile mnogim, da so z njimi tolmačili tudi rasna in etnična vprašanja tistih, ki so te statuete izdelovali. Ker so pa takšne statuete zvečine zelo grobe in sumarne, ali pa vsaj stilizirane, je na njih osnovi dokaj težko karkoli sklepati. Seveda pa imamo tudi posamezne statuete, ki so nekoliko bolj naturalistične. Te so pa tudi služile kot dokaz pri reševanju rasnih problemov, na drugi strani so pa služile tudi pri vprašanjih, ki so se dotikala vsebine predstave.

Za tolmačenje vsebine predstav pri statuetah imamo več hipotez, od katerih bom omenil samo nekatere, ne glede na to, ali jih je mogoče sprejeti ali ne. Tako imamo n. pr. figure, ki so okrašene s posameznimi včasih bogatejšimi včasih skromnejšimi vrezanimi ornamentami, kakor imamo tudi figure, ki nimajo nikakršnih vrezov na sebi. Medtem ko ima večina statuete z vrezi za oblečene, t. j. te vreze za predstavo obleke, imajo tiste, ki nimajo vrezov, za gole. Videz je tak v resnici. Toda vprašati se moremo, ali ornamenta na statuetah res v večini primerov predstavljajo obleko in ali so neornamentirane figure v resnici zamišljene kot gole. Mislim, da je to vprašanje ne samo težko, temveč tudi nerešljivo. Toda v tem pogledu bomo veliko bliže resnični nekdanji zamisli, ako v neolitični plastiki ne gledamo čiste umetniške izdelke, kakor se to danes po navadi dela. Na ta način nam je omogočeno tudi lažje tolmačenje raznih predstav na statuetah. V resnici ne moremo nekaterim statueta odrekati vsaj nekih umetniških tendenc, vendar

so taki primeri zelo maloštevilni in so omejeni ne samo časovno, temveč tudi teritorialno. Ogromno število sumarnih in popolnoma stiliziranih človeških statuet, ki nimajo skoraj nič človeškega na sebi in le kak detajl, ki nam kaže, kakšna je sploh mišljena figura, nas navdaja na misel, da pri statuetah ni prihajala v poštev forma, temveč le vsebina, ki naj bi jo te statuete imele. Glede na danes znano plastiko vidimo, da je le pri posameznih statuetah prišla vsaj delno v poštev tudi forma. Toda ta je bila odvisna od samega izdelovalca, mogoče pa tudi od neke zahteve v posameznih časih, recimo neke vrste mode. To pa moramo predpostaviti samo za tiste primere, kjer imamo v istem času večje število na isti ali vsaj soroden način delanih statuet s sorodnimi oznakami na vseh takih primerih. Kljub manjšemu številu bolj izdelanih statuet imamo pa vedno istočasno tudi v večji množini popolnoma sumarne primere.¹ Glede na to je zato kaj malo verjetno, da bi že vsak vrez na statueti predstavljal obleko. Toda ako tudi vse ustrezne oznake tolmačimo kot predstavo obleke, sta tu možni vendar dve popolnoma različni gledišči. Tako se danes na temelju ornamentike na statuetah skuša rekonstruirati obleka, ki naj bi jo nekdanji prebivalci nosili v naravi. To je pa v večini primerov napačno. Ako že gledamo v vsakem vrezu obleko, se moramo pač omejiti na to, da je s tem bila mišljena le obleka na statueti, t. j. da ta ni bila zamišljena kot gola. Le redki primeri bi nam mogli res dati neko medlo sliko o obleki v naravi. Tiste statuete, ki pa nimajo nakazane obleke in ki so videti gole, ne pomenijo še, da so jih tudi nekdanj imeli za take. Kot primer vzemimo samo tiste statuete, ki imajo nakazano le pasico, sicer pa nimajo nikakršnih drugih znakov.² Po videzu so takšne statuete gole in bi le zaradi predstavljene pasice morale imeti neki poseben pomen. To je v začetku zapeljalo tudi Vasića, da jih je tolmačil kot »ushabti-statuet«, ki naj bi imele neko posebno funkcijo v grobnem inventarju zaradi njegove domneve o zvezah med statuetai s predstavljeno pasico v Vinči in egipčanskimi golimi plesalkami iz časa novega cesarstva.³ Vasić sicer istočasno dopušča tudi možnost, da bi se takšne statuete tolmačile kot božanstva, vendar jih pa v tem primeru povezuje z Afrodito, s sirijsko Afrodito itd.⁴ Nesporno je, da moramo tudi te statuete tolmačiti na podoben način kakor druge, ne glede na predstavo pasice, seveda pa v okviru evropske neolitične, ne pa v okviru

¹ Glej zadevno plastične izdelke iz Vinče po plasteh, kjer se ta moment izredno jasno kaže. — Vasić, Preistoriska Vinča III.

² Vasić, Vinča I, sl. 95, 94. — Vasić, Vinča III, sl. 12, 13, 21, 26, 72, itd. — Nekateri tu označeni primeri so mogli imeti tudi še druge oznake, kar pa zaradi fragmentiranosti statuet ni mogoče ugotoviti.

³ Vasić, Vinča I, sl. 46.

⁴ Vasić, Vinča I, 49. — Kasneje tolmači Vasić take figure kot oblečene v hiton iz tanke prosojne materije. To je storil tedaj, ko je datacijo Vinče znižal in jo postavil v klasično grško dobo. — Vinča III, 19, sl. 151.

klasične grške plastike. Toda ravno detajl pasice nam kaže, da bi bilo težko tolmačiti take statuete kot gole samo s predstavljenjo pasico, ravno tako kot ostale, ki nimajo sploh nobene ustrezne predstave. Že plastično izdelane dojke, ki so izredno često predstavljene tudi na statuetah, pri katerih bi mogli sklepati celo o predstavi obleke, kažejo, da je takšna obleka, kakor tudi ostali ornamenti, ki so na statuetah, le drugovrstnega pomena. Pri tolmačenju teh problemov ostajata pač dve možnosti. Ali so statuete zamišljene kot božanstva in predstavljane gole z neko posebno tendenco, a so neke od njih tudi ornamentirali, pri posameznih kulturnih skupinah šele z nadaljnjim razvojem,⁵ vendar le bolj z ornamentalnega gledišča, a ne zaradi predstave obleke, katera se seveda sčasoma na posameznih primerih tudi lahko pojavi. Druga možnost bi bila, da se statuete smatrajo kot božanstva in so predstavljena gola brez kakršnegakoli globljega pomena, ker je bila vsebina statuete kot simbola ali amuleta glavna. Tudi v tem primeru je ornamentiranje statuet drugovrstnega pomena.

Posebno poglavje, ki so ga predvsem načeli etnologi in antropologi, v manjši meri pa tudi predzgodovinarji, zavzema pa etnično in rasno opredeljevanje neolitičnih prebivalcev na temelju predzgodovinskih statuet in na temelju raznih predstav na takšnih statuetah. Dokaj često se namreč pojavljajo tendence, da posamezne statuete, posebno glave ali pa le kakšen detajl na glavah ali telesu, želijo raztolmačiti kot nekako rasno značilnost, ki naj bi bila last nosilcev te ali one kulturne skupine. Razumljivi so taki poskusi, ker imamo o rasni pripadnosti neolitskega prebivalstva danes le še medle pojme, v kolikor jih sploh imamo, medtem ko o etnični pripadnosti sploh nimamo nikakršnih predstav. Vendar je tu predzgodovina, poznavajoč gradivo, zelo skeptična. Vprašanje etničnega opredeljevanja v neolitiku bo nujno potrebno pustiti v nemar že glede na družbeno strukturo tedanjega časa. Šele kasneje v železni dobi bo mogoče danes ali jutri doseči nekoliko bolj pozitivne rezultate. V neolitiku Evrope bo pa po vsej priliki potrebno tudi dalje prebivalstvo opredeljevati le na kulturne skupine, katerih pa z imenom ne bo mogoče nikdar imenovati. Nekoliko drugače je z rasnim opredeljevanjem v širšem pomenu besede. Toda tega vprašanja danes ne more reševati predzgodovina na temelju kulturnega gradiva, temveč ga bo najprej morala reševati antropologija na osnovi osteološkega gradiva. Ni izključeno, da bo tudi predzgodovina kasneje prinesla svoj delež, ko bodo antropološke ugotovitve nudile vsaj okvirne možnosti, katerih pa danes še nimamo. Kakor sem pa že omenil, so vendar poskusi rasnega opredeljevanja že bili. Nimam namena razpravljati o tem, ali so taki poskusi popolnoma negativni ali pa vsaj delno pozitivni. Dotaknil se bom le enega poskusa, namreč rasnega opredeljevanja na osnovi neolitičnih statuet. Poprej

⁵ N. pr. vinčanska kulturna skupina.

sem že omenil, da so statuete zvečine grobe in sumarne ali pa popolnoma stilizirane. Le tu in tam imamo kako kulturno skupino, ki nam nudi recimo kak naturalističen izdelek, ki pa še zdaleč ni realističen. Tako ima n. pr. vinčanska kulturna skupina med ogromnim številom danes znanih statuet komaj nekaj primerov, ki bi jih mogli šteti med naturalistične, čeprav so tudi ti stilizirani. Podobno je tudi z drugimi kulturnimi skupinami. Mogoče največ naturalističnih plastičnih izdelkov, ako izpustimo Malto in nekatere izvenevropske pokrajine, imamo danes v Butmiru. Zato so te statuete vedno tudi zanimale znanstvenike, ki so na temelju njih izvajali pač najrazličnejše sklepe. Bili so pa ti sklepi preveč dvomljivi, da bi mogli resno priti v poštev kot znanstvena dokumentacija. Od časa do časa se pa vedno skušajo take hipoteze oživiti in nanovo dokumentirati. Po navadi je to bilo vedno v tuji literaturi. V novejšem času se je pa tudi v naši literaturi pojavil poskus rasnega opredeljevanja na temelju neolitičnih butmirskih statuet, ki ga je ponovno načel Benac.⁶ Benac pa skuša rasno opredeljevati tudi prebivalstvo ostalih period na področju Bosne in Hercegovine, kjer upošteva kulturne skupine in povezavo kulturnega materiala. Vendar nas to vprašanje tu ne zanima toliko, kolikor samo vprašanje, v koliko smo upravičeni in v koliko je pač možno jemati posamezne plastične izdelke in posamezne detajle na takšnih plastičnih izdelkih kot temelj, po katerem bi mogli izdelovalce rasno opredeljevati, bodisi le po sami plastiki, bodisi tudi v zvezi z drugimi elementi.

Kot prva in najpomembnejša oznaka neolitične plastike ne samo Butmira, temveč sploh jugovzhodne Evrope, naj bi bila tako imenovana »steatopigijak«. Sodeč po strokovni literaturi so skoraj vse ženske statuete »steatopigne«. Tudi Benac govori sedaj o močnejše izraženi steatopigiji na butmirskih statuetah, ki jo pa veže z rasnimi odlikami butmirskih prebivalcev.⁷ Že večkrat je tudi v literaturi bila, sicer z vprašajem, izražena domneva glede na plastiko, da bi v Butmiru mogla biti negroidna rasa.⁸ Benac sedaj na temelju steatopigije na butmirski plastiki sklepa o negroidnem in armenoidnem rasnem tipu, ker tudi pri zadnjem včasih nastopa steatopigija. Toda ne glede na točnost etnološkega gradiva in na še danes obstoječo steatopigijo kot rasno značilnost posameznih negroidnih tipov, je najpomembnejše vprašanje, ali imamo v neolitični plastiki naših dežel, posebej pa še na butmirski plastiki, sploh zamišljeno in predstavljeno steatopigijo ali ne? Pod steatopigijo razumemo izredno, na poseben način povečane gluteje, zaradi tu zbirajoče se tolšče, ki so rasna značilnost nekaterih negroidnih tipov. Kako pa je zadevno z našimi neolitskimi statuetai? Velik del ima pred-

⁶ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1955, 73 sl.

⁷ l. c., 80 sl.

⁸ Hoernes, Urgeschichte der Bildenden Kunst in Europa, 1925, 288 sl. — Glas Srpske kraljevske akademije LXXXVI, 1911, 253 sl. — Narodna starina I, 1922, 223 sl. itd.

stavljenе gluteje, toda ne vse. Isti je primer tudi v Butmiru. Vendar tudi ta predstava glutejev ni nikdar potencirana, temveč popolnoma normalna. Majhne plastično modelirane, včasih tudi aplicirane vzbokline, ki so zaokrožene, včasih tudi trikotnega preseka, so včasih tudi z enostavnim vrezom ali pa vdolbino deljene na dva dela. Čudno je le, da se vsaka taka predstava danes tolmači kot oznaka steatopigije. To pa ni točno. Steatopigne bi pač mogli označevati tiste statuete, ki imajo gluteje čezmerno izražene, toda tudi v teh primerih bi bilo še dokaj veliko vprašanje, ali bi se taka predstava dala tolmačiti kot rasna posebnost prebivalcev. Tak primer imamo n. pr. v Vinči na manjšem številu statuet, ki pripadajo tako imenovanemu kikladskega tipu in pa tipu, ki ima stične točke s körös-starčevačko kulturno skupino.⁹ Toda od vseh teh statuet prihaja v resnici v poštev le ena,¹⁰ kjer bi se mogoče moglo govoriti o steatopigiji, ako bi vedeli, da ta statueta v resnici ni mišljena kot sedeča. V nasprotnem primeru pa odpade tudi ta statueta. Iz vsega pač lahko sklepamo, da samo naznačeni gluteji nikdar ne predstavljajo steatopigije, temveč predstavljajo le detajl. Seveda pa s tem odpade tudi vsaka kombinacija za rasno opredeljevanje tako v Butmiru, kakor tudi drugod v Jugoslaviji. Kot na primer steatopigije kaže Benac na neko statueto v Butmiru, ki ima na zadnji kakor tudi na sprednji strani v višini sedišča plastično vzboklino.¹¹ Ta statueta pa tudi ne predstavlja nikakšne steatopigije, temveč spada v neko drugo skupino, ki jo je Hörnes tolmačil kot statuete s plastično predstavljenim spodnjim robom obleke.¹² Čeprav je ta hipoteza dokaj problematična, jo vendar sedaj ne gre spreminjati in tolmačiti vzboklino kot steatopigijo samo zaradi poskusa rasnega opredeljevanja. V najboljšem primeru bi bilo možno take primere pojasniti kot znak debelosti, v kolikor je bila pač želja, izraziti na statuetah tudi ta moment.

Proti steatopigiji kot rasni oznaki na neolitičnih statuah so se pa izjavili tudi že drugi. Že Vasić je n. pr. pokazal na to, da je steatopigija, ki se baje javlja na vinčanski plastiki, znanstvena zmota, ter da se na temelju takih predstav nikakor ne more sklepati o rasni pripadnosti.¹³ Müller je glede na steatopigne statuete na Kreti

⁹ Vasić, Vinča III, sl. 12, 36, 90, 100, 101, 126, 127.

¹⁰ Vasić, Vinča III, sl. 36. — Vasić, Vinča II, sl. 54.

¹¹ Glasnik Zemaljskog muzeja 1953, 80, sl. 10. — Glej Glasnik 1942, 92, T. IV, 5.

¹² Hoernes, Urgeschichte, 288 sl.

¹³ Vasić, Vinča I, 151. — Kasneje je Vasić spremenil svoje mnenje vsaj glede že poprej citirane statuete (Vinča III, sl. 36), ker jo je tolmačil kot ležečo. Vendar se ta statueta ne bo mogla uvrstiti med ležeče. Tu jo je označil kot steatopigno in jo povezal s figurami z Malte in rasno celo z Libijci. Pač pa jo tolmači kot import (Vinča II, 31 sl.). V novjšem času pa tudi Vasić označuje vse statuete, ki imajo predstavljene gluteje, kot steatopigne, ker jih želi povezati z jonsko kulturo (Vasić, Jonska kolonija Vinča, 165 sl.).

in z njimi v zvezi tudi glede na ostale steatopigine statuete izrazil mnenje, da čeprav imajo razne statuete, predvsem na Kreti, gluteje izdelane horizontalno tako močno, kakršne bi se našle le pri današnjih hotentotskih in grmičarskih ženah, ni nikakršne rasne sorodnosti med nekdanjimi prebivalci in današnjimi Hotentoti in Grmičarji. Zato Müller tudi ne uporablja izraza »steatopigija«, temveč tolkost.¹⁴ Gre pa pri teh statuetah v resnici za izredno potenciran zadnji del telesa, tako da bi pri njih v resnici celo mogli govoriti o steatopigiji, kar pa nikakor ni primer pri naših neolitičnih statuetah, vključno z butmirskimi statuetai. Kakor V. Müller se je proti rasnemu opredeljevanju statuet s potenciranimi gluteji izrazil tudi R. Battaglia. On deli vse take statuete na tri geografske skupine: mediteransko in balkansko z Malto, egipčansko in etiopsko ter berbersko. Naslanja se pa pri tem na izjave raznih modernih potopiscev, kakor tudi na Ksenofonta, ki govore o navadi umetnega načina debelitve. V zvezi s tem pa sklepa, da so tudi že nekdanj umetno hoté debelili žene, in da so pač take statuete v predzgodovini le znak take debelosti. Battaglia vidi v potencirani debelosti tudi tri glavne vzroke že glede na čas in na mesto, kjer se javlja. En vzrok je po njem seksualen, ki pa ustreza erotičnim in estetskim okusom; drugi naj bi bil socialen, kot izraz višjega in plemenitejšega izvora; tretji pa magičen, ki naj pospešuje plodnost žene in plodnost zemlje.¹⁵ Ako upoštevamo vse te momente, moramo pri butmirski plastiki odvreči ne samo misel o steatopigiji, temveč tudi o debelosti, ker jih niti za take ne moremo imeti.

Nekako po rasi je želel Hörnes opredeliti tudi tisto butmirsko figuro, ki ima na hrbtu dve vertikalni vrsti pravilnih ovalnih vzboklin, ki so videti kot brazgotine. Take brazgotine pa nahajamo le pri zamorcih.¹⁶ Vendar pa pušča Hörnes to vprašanje odprto. Proti takemu opredeljevanju te statuete se je izrazil tudi Vasić,¹⁷ ki je te brazgotine tolmačil kot kovinski nakit, kakršen je na nekaterih statuetah kovinske dobe v Podonavju in v Panonski ravnini.¹⁸ V novejšem času je zopet to statueto označil kot negroidni tip Benac, ravno zaradi plastično predstavljenih brazgotin na hrbtu.¹⁹ Na drugem mestu sem že pokazal, da ta statueta v Butmiru ni edina, ki bi imela take plastične vzbokline na hrbtu. Čeprav je vedno citirana

¹⁴ V. Müller, *Frühe Plastik in Griechenland und Vorderasien*, Augsburg 1929, 5. — Primerjaj tudi razpravo B. Škerlja, *Über Steatopygie und Pseudosteatopygie* (sep. odtis Ciba Zeitschrift), Basel 1937, 1574 sl.

¹⁵ I. c., 5. — *L'Anthropologie* XXXIX, 1929, 167 sl.

¹⁶ Fiala-Hoernes, *Die neolithische Station von Butmir II*, 3, T. III, 12 ab. — Hoernes, *Urgeschichte*, 1925, 288.

¹⁷ Vasić, *La »négresse« de Butmir* (Księga Pamiatkowa ku szci Prof. Dr. Włodzimierza Demetrykiewicza, 118).

¹⁸ Kličevački idol, statueta iz Bapske, itd.

¹⁹ *Glasnik Zemaljskog muzeja* 1953, 76.

le ena, je vendar takih več.²⁰ Razlika med njimi je samo v tem, da so včasih zaradi sumarne predstave take vzbokline relativno zelo nizko, skoraj v višini pasu. Poleg tega so pa na eni statueti namesto vzboklin tudi vdolbine, a le ena vzboklina.²¹ Tudi na drugem mestu sem že omenil, da teh vzboklin in vdolbin na hrbtu statuet ni potrebno tolmačiti niti kot nakit niti kot lepotne brazgotine, temveč jih je mogoče tolmačiti tudi kot detajl, s katerim so naznačene mišice na hrbtu ali celo rebra.²² To pa toliko prej, ker imamo zelo često predstavljene tudi druge detajle, kakor so inguinalne linije ali pa dorsalno vdolbino. Zakaj se je pa doslej citirala vedno samo ena statueta, je vzrok verjetno le v tem, da je ta črno žgana, kar jo je glede na vzbokline in vreze okoli nog delalo nekako najbolj podobno zamorskemu tipu. Vrezi okoli nog so se n. pr. pri njej tudi tolmačili kot obroči na nogah, čeprav so čisto ornamentalnega značaja, saj jih nahajamo tudi na drugih neolitičnih statuetah, ki jih pa še nihče nikdar ni skušal rasno pripisovati negroidom.

Kot najbolj tehten argument za obstoj negroidov in armenoidov poleg evropeidov v plastičnem materialu v Butmiru pa naj bi bile glave nekaterih butmirskih statuet. Benac se zavedno opira na nekoliko glav, ki naj bi bile negroidne.²³ Karakteristično pri teh naj bi bilo izbočeno čelo, potlačen nos, oblika obrvi in oblika oči ter predstava las. Glave so res zanimive. Vendar pa o obliki nosu sploh ne moremo govoriti, ker je na obeh glavah nos odbit. Danes vidimo samo mesto, kjer je nos bil. Na eni statueti je poleg tega nos nekdam bil tudi apliciran, zato je površina na licu, kjer je nekdam bil, tudi precej široka. Seveda se na temelju tega ne dá še sklepati, da je bil nos potlačen, ker je ravno tako mogel biti koničen, ali pa v obliki, kakršnega imamo tudi na drugih glavah butmirskih statuet. Tudi drugi detajli, kakor so oči in obrvi, niso odločilni. Polkroglaste izbočene oči niso lastne samo tema dvema statueta, temveč v mnogih primerih tudi drugemu tipu, ki je označen kot armenoidni tip, ter nekaterim drugim glavam²⁴ in celo živalskim.²⁵ Tudi oblika obrvi ni lastna samo tema dvema glavama. Imamo jih tako na glavah, ki so označene kot armenoidni tip, kakor tudi drugod.²⁶ Med vsemi predstavami je navidezno še najbolj zanimiva predstava las in to na zadnjem delu glave, ki nekako vzbuja vtis zamorskih las. Lasje so namreč tu izdelani le z vbodi, medtem ko so na temenu že

²⁰ I. c., 1942, 99 sl. T. II, 5 a-c; T. I, 5 ab. — Radimsky-Hoernes, Butmir I, T. II, 5. — Nekatero pa doslej sploh niso objavljene.

²¹ Glasnik Zemaljskog muzeja 1942, 100.

²² I. c., 99.

²³ I. c., 1955, 46, sl. 2, 3. — Butmir II, T. II, 4, 5.

²⁴ Butmir I, T. II, 5; T. III, 1. — Butmir II, T. II, 1, 2, 12.

²⁵ Butmir II, T. V, 1.

²⁶ Butmir II, T. II, 5; T. III, 8. — Butmir I, T. II, 2; T. III, 1 in nekatere druge, ki doslej še niso objavljene. Sem se pa lahko uvrste tudi tiste, pri katerih so horizontalne obrvi plastične in katerih je ravno tako večje število.

vrezani. Seveda nas pa to še nikakor ne opravičuje, da bi lase, ki so napravljeni z vbodi, tolmačili, da imajo namen v resnici predstavljati kodraste lase, kakršne imajo zamorci.

Drugi tip glav naj bi bil armenoiden.²⁷ Karakteristika tega tipa naj bi pa bila močno naprej štrleči nos, nizko čelo, mehka brada, močni nadočesni loki ter močno nazaj upognjen zadnji del glave. Ne glede na razne detajle, ki se precej ujemajo z detajli na prejšnjem tipu, je ostale treba pač tolmačiti s splošnega vidika predzgodovinske plastike. Predstava nosu, kakršna je na tem tipu, kjer je hrbet nosu v isti liniji s čelom, nahajamo tudi na velikem številu neolitičnih statuet drugih lokalitet. Pač pa te nimajo drugih detajlov, izraženih na način, kakor na butmirskih statuetah. Ni pa po mojem mnenju pravilno, da se tak nos označi kot armenoidni v smislu rasnega opredeljevanja. Nazaj upognjen zadnji del glave najdemo tudi drugod, ki mogoče ni izražen na tak način kakor tu, toda kot razvojna ali pa kot lokalna značilnost. Podobno je tudi z močnejše izraženimi nadočesnimi loki.

Tudi tretji tip, ki naj bi predstavljal evropeidno raso, je zastopan sicer z izredno dobro in naturalistično glavo, ki pa sama na sebi še nikakor ni dokaz za možnost rasnega opredeljevanja, glede na ostale tipe.²⁸ V primeru take možnosti bi bilo seveda v Butmiru mogoče iti še dalje, in opredeliti glave v obliki horizontalnih ploščic, ki so tu dokaj česte, ali pa glave, ki imajo nekoliko vzdignjeno lice,²⁹ kot negroidni tip. Benac sicer domneva, da bi posamezni detajli, kot so potenciran nos, močni nadočesni loki in nizko čelo, kazali na armenoidni tip, oči pa mogoče na negroidni tip.³⁰ Toda ako bi upoštevali lego glave ali lica ter visok tanek vrat in bi jih povezali z etnološkim gradivom posameznih zamorskih plemen, pri katerih nosijo žene okoli vratu večje število obročev, da se jim vrat podaljša, potem bi se take glave morale pač komparirati z njimi. Seveda so pa take hipoteze tako za naše statuete, in na temelju teh tudi za prebivalstvo, ki jih je uporabljalo, nemogoče in zgrešene.

Vzroka, da se iščejo arheološki dokazi za rasno opredeljevanje ravno na butmirskih statuetah, sta dvojna. Prvi je v popolni nejasnosti, kdo je v neolitičnem času naseljeval Balkanski polotok in tudi Bosno. Drugi vzrok pa je v relativno dokaj naturalističnih predstavah butmirske plastike, ki je v tem primeru, v resnici, med vsemi ostalimi lokalitetami še najbolj izrazita. Vendar pa pod pojmom naturalističnih statuet jemljemo ta izraz glede na to, ker so te statuete še najpodobnejše neki predstavi človeka. Zdaleč pa to še niso realistične predstave.

²⁷ Glasnik Zemaljskog muzeja 1953, 76 sl. — Butmir II, T. II, 1, 3. — Butmir I, T. II, 2.

²⁸ Glasnik Zemaljskog muzeja 1953, 77. — Butmir I, T. II, 1.

²⁹ Glasnik Zemaljskog muzeja 1942, 95 sl. — Butmir II, T. II, 6, 10, 11, 12, 15, 17.

³⁰ Glasnik Zemaljskog muzeja, 1953, 80.

Domnev o rasni pripadnosti neolitičnega prebivalstva Balkanskega polotoka je precejšnje število. Vendar pa vsi sklepi zaradi pomanjkanja gradiva in materialnih dokazov slonijo le na več ali manj verjetnih možnostih. Ne mislim navajati, niti se spuščati v razna gledišča, ki zagovarjajo obstoj negroidov na Balkanu za časa neolitika, in drugih, ki zagovarjajo obstoj armenoidov. Zadevno danes ni še rešeno niti vprašanje ras v Severni Afriki nekaj tisočletij pred n. e. Tudi Benac, ki je prevzel hipoteze o obstoju negroidov, armenoidov in evropeidov v butmirski skupini že skoraj kot dejstvo, skuša sedaj na temelju butmirske plastike te hipoteze le podkrepiti. To navidezno dejstvo mu pa dalje služi za tolmačenje družbene ureditve tedanjega časa v Bosni, kjer išče komparacijo pri današnjih Grmičarjih itd.

Kakor je danes še nemogoče dokazati in tudi le dokazovati obstoj negroidov in armenoidov na Balkanu, prav tako je nemogoče dokazati njih odsotnost. Mislim, da bo zadevno to mogla storiti šele antropologija na temelju antropološkega gradiva, katerega pa danes še nimamo v večji količini. Benac prevzema po Childu tudi domnevo, da so Evrazijski sežigali svoje mrlične,³¹ in to prenaša na butmirsko kulturno skupino, kjer doslej niso našli grobov. Dopusča sicer dve možnosti, da so namreč prebivalci svoje mrlične ali sežigali ali so jih pa izpostavljali. Benac je namreč prepričan, da jih niso pokopavali.³² Ako bi prebivalci Butmira svoje mrlične sežigali, potem se bodo morali odkriti tudi sledovi te navade. Današnja odsotnost grobov, katerih doslej tudi še nikdo ni sistematično iskal, a v vsej tej kulturni skupini so do danes raziskane samo tri naselbine in to le delno, ne pomeni še nikakor, da prebivalci svoje mrlične ne bi pokopavali. Zato je tudi ta arheološki dokaz o vplivu evroazijske komponente na butmirsko prebivalstvo ne samo nezadosten, temveč za sedaj pač popolnoma zgrešen. Najprej bi pač bilo potrebno st odstotno dokazati popolno odsotnost grobov s skeletnimi mrlični v tej kulturni skupini, a drugič bi bilo tudi potrebno dokazati, da je to res vpliv evroazijske komponente. Hipoteze o obstoju negroidnih in armenoidnih tipov na področju Balkana ne morem ovreči. Čeprav pa ni nikakršnih, ne arheoloških, ne antropoloških, ne etnoloških dokazov, bi pa vendar opozoril na dokaj majhno verjetnost obstoja teh tipov v Butmiru in v butmirski kulturni skupini. Upoštevati moramo namreč čas, v katerem je trajala butmirska kulturna skupina. Njene nosilce nikakor ne moremo šteti med najstarejše neolitične prebivalce Balkanskega polotoka. Po današnjem stanju znanosti spada trajanje te kulturne skupine pod konec neolitika. Pred njo imamo pa v neposrednem sosedstvu, četudi za sedaj v Bosni še ne, körös-starčevačko kulturno skupino ter starejšo vinčansko skupino na vzhodu, na severu pa tiško. Tudi Hvar I. skupina bo sta-

³¹ Childe, Prehistoric Migrations in Europe.

³² Glasnik Zemaljskog muzeja, 1953, 80.

rejša od butmirske. Na ta način bi se morale rasne izvenevropske komponente občutiti v teh, česar pa doslej še nikdo ni omenil. Posebno bi prišlo to v poštev pri vinčanski kulturni skupini, ki je v moravsko in donavsko dolino po vsej priliki prišla čez Makedonijo. Danes, ko je v okolici Šibenika odkrita nova kulturna skupina z močnimi butmirskimi elementi, bo — kot kaže — tudi vprašanje izvora in stikov butmirske kulturne skupine potrebno postaviti na nov temelj. Ako bi se pa končno le izkazalo, da sta tako negroidna kakor tudi armenoidna rasa le zastopani v Butmiru, potem bo te treba tolmačiti le kot ostanek nekdanjega prebivalstva, ki se je tu zadržalo še iz prejšnjih časov. Toda istočasno se pa postavlja novo vprašanje, kje so tiste starejše kulture, katere bi morali v tem primeru prisoditi tem rasam in o katerih za sedaj ne vemo ničesar.

Na temelju kratkega pregleda vseh momentov, ki jih danes imamo, vidimo, da s pomočjo butmirske plastike ne moremo nikakor zagovarjati gledišče o obstoju negroidne in armenoidne rase na področju Bosne konec neolitika. Često pa imamo res na predzgodovinskih statuetah videz tega ali onega, kar nas zavaja včasih v napačna tolmačenja. Vzemimo samo lica v obliki mask, ki se javljajo v vinčanski kulturni skupini. Nekateri so to predstavo tolmačili v zvezi s predelavo cinabarita itd. Tako imajo tudi nekatere butmirske statuete v resnici videz zamorskih in evropeidnih glav, medtem ko neke tipične značilnosti armenoidnih glav nikjer ne vidim. Toda to je kljub vsemu samo videz. Butmirska plastika je, kar sem že omenil, dokaj naturalistična, ni pa realistična. Zakaj v tem oziru odstopa od plastike drugih neolitičnih kulturnih skupin in tudi po tehnični izdelavi, še ni ugotovljeno. Toda v Butmiru imamo tudi ostale keramične izdelke, ki so često izdelani v veliko večjo pazljivostjo in z veliko večjim trudom ter z bolj komplicirano ornamentiko, kakor v istočasnih drugih skupinah. Mogoče je ravno tu tudi vzrok za boljše izdelano plastiko. Na ta način pa tudi plastika kakor ostala keramika dobi le bolj teritorialno omejen pomen. Toda kljub temu je tudi tukajšnja plastika podvržena nekim splošnim pravilom, skoraj ustaljenim na Balkanu, kjer je glavna vsebina, ne pa forma. Vsebina je pa zopet vezana na predstavo božanstva v človeški obliki, ni pa vezana na človeka kot portretni objekt. Šele v momentu, ako bi te statuete imele vsaj tendenco portretiranja, bi jih mogli upoštevati tudi pri rasnem opredeljevanju prebivalstva, v kolikor bi seveda taki portreti bili kolikor toliko realistični. V resnici so pa vse glave, kakor tudi statuete, na katere se sklicujejo strokovnjaki, preveč stilizirane. Poleg tega so pa posamezne predstave lastne velikemu delu tudi drugih statueta celo na drugih lokalitetah, pač v raznih kombinacijah. Tako nikakor nismo upravičeni, da jih uporabljamo pri rasnem opredeljevanju ali da jih jemljemo za temelj sklepanja o rasah, ki naj bi bile zastopane v neki kulturni skupini.

ZUSAMMENFASSUNG

Ist man berechtigt, auf Grund der vorgeschichtlichen Statuetten die Bewohner der neolithischen Zeit rassenkundlich und ethnisch zu bestimmen?

Einzelne Darstellungen auf neolithischen Statuetten werden mit Vorliebe zu verschiedenen Deutungen angewandt. So zum Beispiel werden verschiedene Einschnitte auf den Statuetten oft ohne Rücksicht auf ihren Charakter, als Gewand, andere Statuetten ohne solche Darstellungen, aber als nackte Gestalten gedeutet. Es ist jedoch eine grosse Frage, ob die Statuetten mit Einschnitten wirklich als bekleidet, jene ohne solche Einschnitte aber als nackt zur Darstellung gebracht wurden. Man wird wohl der Wahrheit am nächsten sein, wenn man in diesen Statuetten keine Kunsterzeugnisse im heutigen Sinne annimmt, sondern wenn man sie nur als Erzeugnisse betrachtet, bei denen die Hauptsache der Inhalt und nicht die Form war. Auf diese Weise werden auch jene Statuetten erklärlich, die summarisch und übermässig stilisiert sind. Nur seltene Exemplare von Statuetten könnten die Annahme einer Gewanddarstellung berechtigen, wogegen die restlichen Beispiele mehr oder weniger vom ornamentalen Standpunkte aus verziert sind. Dies ist auch der Fall mit jenen Statuetten, wo zum Beispiel nur der Gürtel ohne jedwede andere Gewanddetails dargestellt ist.

Ein Kapitel für sich ist aber die ethnische und rassenkundliche Bestimmung der neolithischen Bewohner auf Grund von vorgeschichtlichen Statuetten und Einzelheiten auf den Statuetten. Oft lassen sich nämlich Tendenzen wahrnehmen, einzelne Statuetten, besonders ihre Köpfe oder Kopf- oder Körpereinheiten, als eine Art Rasseneigenheit zu deuten, die den Trägern dieser oder jener Kulturgruppe zu eigen wäre. Indem ethnische Probleme des Neolithikums nie gelöst werden können, verhält es sich etwas anders bezüglich der Rassenfrage im weiteren Sinne des Wortes. Damit im Zusammenhange wurde in neuerer Zeit das Problem der Butmir-Plastik wiederholt in Angriff genommen und ebenfalls der Versuch, auf Grund dortiger Statuetten die damaligen Einwohner rassenkundlich zu bestimmen.

Als eine von bedeutendsten Eigenheiten der neolithischen Plastik, nicht nur jener von Butmir, sondern auch solcher aus anderen Lokalitäten, sollte die sogenannte Steatopygie sein. Der Fachliteratur nach zu urteilen, sind fast alle Frauenstatuetten auch fettsteissig. Unter dem Begriff der Steatopygie kann jedoch nur eine Detaillierung ausserordentlich potenziertes Glutäen, eine Rasseneigenheit einzelner negroider Typen, verstanden werden. Dies ist jedoch nicht der Fall bei der Mehrheit der neolithischen Plastik, besonders nicht bei uns, wo die Glutäen unansehnlich sind und nur die Gesässpartie bezeichnen. Aber gesetzt den Fall, dass die Glutäen ausserordentlich verstärkt wären, bleibt es jedoch fraglich, was auch von anderer Seite hervorgehoben wurde, ob man berechtigt ist, solche Beispiele mit den negroiden Stämmen in Zusammenhang zu bringen. Jedenfalls sind wir aber, was die Statuetten von Butmir angeht, nicht berechtigt, weder von Steatopygie noch von Fettleibigkeit zu reden.

Die Statuette von Butmir mit vertikalen plastischen Ausbuchtungen war schon oft ein Gegenstand der Auseinandersetzungen, werden durch diese Ausbuchtungen nicht etwa eine Art von Schönheitsnarben, wie solche

bei verschiedenen Negerstämmen üblich, dargestellt? Auch in der neueren Zeit wird das gleiche Problem wieder aufgestellt. Die immerfort zitierte Statuette ist nicht die einzige in Butmir. Der Unterschied besteht darin, dass einige von ihnen solche »Narben« fast in der Gürtelhöhe aufweisen und dass diese Narben hie und da auch als Ein- und nicht Ausbuchtungen erscheinen. Einige Forscher haben die Narbenhypothese bereits verworfen und versuchen, diese Narben mit einer Schmuckdarstellung in Zusammenhang zu bringen. Andernorts habe ich bereits die Vermutung zum Ausdruck gebracht, dass dies nur Rückenmuskeldarstellungen sein könnten.

Man erhob die zitierte Statuette zu solcher Gewichtigkeit hauptsächlich wegen ihrer schwarzen Farbe und ihrer horizontalen Einschnitte am Bein, wo durch diese Einschnitte Beinringe zur Darstellung gebracht sein sollten. Jedoch auch diese Hypothese hat einen zu zweifelhaften Wert, weil Beineinschnitte auch in anderen Kulturgruppen auf Statuetten gefunden werden, die keine Schönheitsnarben aufweisen.

Einer der wichtigsten Beweise für das Bestehen von Negroiden und Armenoiden neben den Europeiden in Butmir soll aber durch die Köpfe der einzelnen Statuetten erbracht werden. Von besonderen Einzelheiten kann man da überhaupt nicht reden, weil sie falsch gedeutet werden. Dies ist zum Beispiel der Fall mit der plattgedrückten Nase, die hier überhaupt nicht besteht. Bei den angeführten Beispielen ist die Nase überall abgeschlagen und es wurde nur die Gesichtsstelle in Betracht gezogen, wo einst die Nase sich befand. Kugelförmig gewölbte Augen sind nicht nur den von einzelnen Forschern zitierten Beispielen eigen, sondern werden auch bei anderen Statuetten von Butmir und sogar in der Tierplastik gefunden. Auch die Augenbrauenform ist nicht nur den Statuetten eigen, die einen negroiden Typus darstellen sollen, sondern auch dem armenoiden Typus, und auch sonst werden sie gefunden. Es ist ebenfalls fraglich, ob wir die Darstellung der Haare auf einer Statuette, die am Hinterkopf nur durch Einstiche, am Stirnteil aber bereits mit Einschnitten dargestellt sind, als Negerhaar deuten dürfen. Die Hauptcharakteristiken des armenoiden Typus sind in Wirklichkeit recht undeutlich und können ebenfalls nicht berücksichtigt werden. Es können sogar jene Köpfe, die als europeider Typus bezeichnet werden, zwecks Rassenbestimmung nicht in Betracht gezogen werden.

So kommt man zum einzig möglichen Endbescheid: man ist nicht berechtigt, auf Grund der Einzelheiten auf den Butmir-Statuetten die dortigen Einwohner rassenkundlich zu bestimmen.

OSTAVA IZ KLADOVA I PROBLEM STEPSKIH UTICAJA U KASNOM NEOLITU DONJEG PODUNAVLJA

MILUTIN V. GARAŠANIN

U zbirci Narodnog muzeja u Beogradu nalazi se već više od dvadeset godina jedna zanimljiva grupa predmeta nadjena u Kladovu, koja se sastoji od 39 više ili manje oštećenih komada kremenih noževa i jedne bakarne sekire sa otvorom za držalje. Na osnovu podataka koji su o tim predmetima zabeleženi nesumnjivo je da se radi o jednom zatvorenom nalazu.¹ U tome smislu ukazuje i potpuno identični karakter objekata koji ulaze u razne sukcesivno kupljene grupe predmeta koji sačinjavaju ovaj nalaz, kao i identičnost u materijalu — kamenu, od koga su noževi izradjeni.² Pri tome je, s obzirom na veliki broj istih objekata verovatnije da se radi o ostavi nego o grobu.³

Prelazim odmah na opis pojedinih objekata.

I. Kremenii noževi.

Kremenii noževi iz Kladova pokazuju izvesne zajedničke osobine u pogledu svog oblika, tehnike izrade i dimenzija, koje ih povezuju u jednu zajedničku grupu. Manje razlike i otstupanja u oblicima samo su posledica grube tehnike izrade i ne mogu po-

¹ Predmeti su najpre bili uvedeni u stari inventar Narodnog muzeja pod br. 3453 i 3504 zajedno sa drugim objektima koji nemaju veze sa ovim nalazom. Kasnije su prebačeni u novi inventar sa sumarnim opisom pojedinih objekata pod br. 2650—2673; 2795—2799. Iz toga se vidi da su objekti kupljeni u 4 navrata od istog prodavca, Petra Cundrića. Pri tome je samo za prvu nabavku, koja je pored noževa obuhvatala i bakarnu sekiru zabeleženo da predstavlja jednu ostavu. U izveštajima u Godišnjaku SKA XXXIX (1950), 197 i XL (1951), 234—5, samo se pominju predmeti kupljeni iz Kladova bez bližih podataka. Po usmenom saopštenju M. Grbića predmeti su svi prodani kao inventar jedne ostave. Kao zatvoren nalaz prvu put su uvedeni u literaturu u delu M. Garašanin—D. Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji (1951), 38.

² Prilikom nove postavke praistoriske zbirke Narodnog muzeja od strane D. Garašanin, mogla se za dobar deo noževa konstatovati i pripadnost jednom jedinom nukleusu.

³ Up. medjutim grob iz Casimcea, D. Popescu, Dacia VII—VIII (1937 do 1940), 85 i d., gde su se u grobu u većem broju nalazili identični objekti.

služiti kao osnov za izdvajanje tipološki određenih varijanata, pošto pretstavljaju slučajnost. Odlike noževa su sledeće:

1. Karakteristički izduženi oblik, pri kome noževi mogu biti veće ili manje širine, sa trapezastim presekom, pri čemu se najčešće bočne ivice gornje površine bliže vrhu spajaju, te je na tome delu presek noža trouglast. Samo u jednom slučaju (Inv. br. 26665), fragmentovani nož bio je celom dužinom trouglog preseka. Kod svih primeraka kod kojih se mogao ustanoviti položaj vrha noža, ležao je ovaj nešto ekcentrično, tako da su noževi donekle iskrivljeni, čime u nekoliko potsećaju na krive noževe ili srpove poznate iz alpskih krajeva i Rumunije, o kojima će još biti govora u daljem izlaganju. Takodje karakteristična je podužna izvijenost predmeta.

2. U tehničkom pogledu, noževi su grubo otesani, sa nepravilno krivudavim ivicama, bez traga naknadnog retuša. Karakteristična je mala trouglasta baza i nejednako izraženi bulbos.

3. Svi se noževi odlikuju velikim dimenzijama koje kod najbolje, gotovo sasvim očuvanih primeraka, idu od 14,2 do 20 cm.

Ovde spadaju sledeći primerci bolje očuvanih noževa čiji se oblik može sa sigurnošću fiksirati:

- Inv. 2659, duž. 17,5; šir. 4,3 cm.
- Inv. 2661, duž. 14,2; šir. 3,2 cm.
- Inv. 2663, duž. 17,4; šir. 4,4 cm.
- Inv. 2667, duž. 16; šir. 3,8 cm.
- Inv. 2783, duž. 16,5; šir. 3,5 cm.
- Inv. 2786, duž. 16,5; šir. 3,8 cm.
- Inv. 2789, duž. 19; šir. 3,7 cm.
- Inv. 2791, duž. 20; šir. 4,8 cm.
- Inv. 2793, duž. 15,5; šir. 4,5 cm.
- Inv. 2795, duž. 17,8; šir. 4,2 cm.
- Inv. 2796, duž. 18,6; šir. 6 cm. (Sl. 1 b.)

Srazmerno velikom širinom na celoj dužini odlikuju se primerci:

- Inv. 2657, duž. 14,5; šir. 5,6 cm.
- Inv. 2788, duž. 16,7; šir. 4,8 cm.

Vrlo nepravilnu formu ima primerak:

- Inv. 2673, duž. 15,5; šir. 5 cm.

U većoj meri fragmentovani, tako da im se ne može u potpunosti fiksirati oblik, bili bi sledeći primerci:

- Inv. 2650, duž. 16,5; šir. 3,2 cm (gornji deo odbijen).
- Inv. 2655, duž. 17,5; šir. 3,6 cm.
- Inv. 2668, duž. 13,5; šir. 4,2 cm (baza odbijena).
- Inv. 2660, duž. 12,5; šir. 3,8 cm (gorni deo odbijen).
- Inv. 2662, duž. 16,2; šir. 4,5 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2665, duž. 14,6; šir. 3,8 cm (gornji deo odbijen, presek tro-uglast).

Inv. 2668, duž. 13,5; šir. 4,2 cm (baza odbijena).

Inv. 2669, duž. 14; šir. 3,5 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2670, duž. 13; šir. 3,4 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2671, duž. 13,5; šir. 4,3 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2672, duž. 15,5; šir. 4 cm.

Inv. 2790, duž. 16; šir. 3,7 cm (odbijena oba kraja).

Inv. 2792, duž. 12,6; šir. 3,4 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2798, duž. 15,6; šir. 3,6 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2799, duž. 16; šir. 4 cm (baza odbijena).

Srazmerno većom širinom odlikuju se sledeći fragmenti čiji se oblik ne daje u potpunosti utvrditi:

Inv. 2658, duž. 14; šir. 4,4 cm.

Inv. 2666, duž. 15; šir. 4,8 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2787, duž. 14,7; šir. 4 cm (gornji deo odbijen).

Inv. 2794, duž. 14; šir. 4,7 cm.

Inv. 2797, duž. 16,2; šir. 4,7 cm (gornji deo odbijen).

Sledeći primerci predstavljaju samo neznatnije fragmente:

Inv. 2651, duž. 6,8; šir. 3,5 cm.

Inv. 2653, duž. 3,6; šir. 4,1 cm.

Inv. 2662, duž. 3,9; šir. 3,9 cm.

Inv. 2664, duž. 9,4; šir. 4,5 cm.

Jedan neinventarisani fragment, duž. 3,1; šir. 3 cm.

II. Bakarna sekira.

Inv. 2654 pripada tipu sa krstasto postavljenim oštricama, varijanti sa cevastim produženjem otvora za držalje, koju sam, u svojoj tipologiji ove vrste orudja obeležio kao II, 2 bl. Duž. 20,5; šir. 4,7 cm.⁴ (Sl. 1 c.)

Za utvrđivanje hronološkog položaja i porekla kladovskog nalaza od posebnog je značaja precizno utvrđivanje njegovih analogija, kako u pogledu oblika objekata, tako i u pogledu sličnog sadržaja zatvorenih nalaza.

Bakarna sekira pripada najrasprostranjenijoj varijanti ovog tipa orudja u Srbiji i Erdelju.⁵ Pri tome je od posebnog značaja da se sekire krstaskog tipa nalaze i u zatvorenim nalazima združene sa noževima kladovskog tipa, kako ćemo odmah u daljem izlaganju videti.

⁴ M. Garašanin, *Muzeji* 5 (1950), 87 i d., naročito 94 i d.

⁵ *Ibid.*; Popescu, *Frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen* (1944), 25 i d.; M. Roska, *Közleenyek az erdelyi nemzeti múzeum érem es régiségtaraböl II*, 1 (1942), 69 i d. Predlog da se ovakve sekire nazovu erdeljskim tipom, koji je učinio Roska, smatram da prejudicira poreklo ovih oblika o kome definitivnu sliku mogu pružiti tek podaci o analizi samog metala, pogotovu s obzirom na obilje bakarnih ležišta u Srbiji i Erdelju. Up. M. Maczek, E. Preuschen, R. Pittioni, *Archaeologia Austriaca* 12 (1953), 70—71.

Kremeni noževi istog karaktera takodje su dobro poznati iz raznih nalaza kulturnih grupa susednih našoj teritoriji. Od osobitog su značaja u tome pogledu konstatacije na nekropolama bodrogkereszturske grupe Madjarske. U muškim grobovima ove grupe, po pravilu ispod glave skeleta, nalaze se ovde kameni noževi koji su dobrim delom oblikom i dimenzijama potpuno identični sa našima.⁶ Pri tome je osobito važno da se u takvim grobovima mogu nalaziti i bakarne sekire sa otvorom za držalje, kao u grobu 18 u Jaszladany.⁷ Ne manje zanimljivi bili bi i nalazi iz nekropole Decia Muresului (Maros Dece) na Morišu, čije je veza sa bodrogkereszturskom grupom već poznata iz arheološke literature.⁸ U grobovima ove nekropole nalaze se takodje noževi vrlo slični kladovskim, koji se od ovih poslednjih donekle razlikuju elegantnijim i nešto bolje obradjenim oblicima.⁹ Pri tome je veoma značajna činjenica da je u jednom grobu ove nekropole nadjena bakarna sekira tipa II, 2 bl, kakva je i ona iz kladovskog nalaza.¹⁰ Verovatno će istom periodu pripadati i jedan fragmentovani nož iz Tordosa, koji se od kladovskih razlikuje po delimičnom retušu na jednoj ivici, a svojim karakterom potpuno istupa iz inventara kremenih orudja u Tordosu.¹¹ Roska je svakako spravom datirao ovaj nož u »bakarno doba«. Pri tome treba navesti da je i u Tordosu nadjena sekira

⁶ J. Hillebrand, *Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztastivanhaza*, *Archaeologia Hungarica* IV (1929), 18 i d. i odgovarajuće slike; 30; 37, Abb. 14, 10, 12; F. Tompa 24—25 *Bericht der Römisch-germanischen Kommission* (1934/5), 52 i d.; P. Patay, *Archaeologiai Ertesítő*, V—VI (1944—1945), 11 i d.; J. Petroczy, *Folia Archaeologica* V (1946), 42 i d. i odgovarajuće slike; J. Banner, *Dolgozatok IX—X* (1935—1934), 78. Up. i Isti, *Das Tisza—Maros—Körös Gebiet bis zur Entwicklung der Bronzezeit* (1942), 69 i d. Ovde treba pomenuti i primerke iz nekropole u Lengyel-u, M. Wosinsky, *Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel* (po autoru od opsidijsana), koji se osobito dimenzijama približuju kladovskim noževima. Njihovo pouzdano datiranje nemoguće je s toga što su nadjeni na jednom ognjištu isključivo sa kamenim predmetima. U svakom slučaju, neopravdano je vezivanje ove nekropole za one bodrogkereszturske grupe, koje predlaže Tompa, loc. cit., jer keramika iz nekropole u Lengyel-u sasvim odgovara lengyelskoj grupi. Up. J. Dombay, *Prehistoric Settlement and Cemetery at Zengővarkony*, *Archaeologia Hungarica* XXIII (1939).

⁷ Patay, loc. cit.; M. Garašanin, *Arheološki vestnik* II, 1 (1951), 5 i d.; Isti, *Muzeji*, loc. cit.

⁸ St. Kovacs, *Anuarul Institutii de Studii clasice* 3 (1928—1932), 89 i d. (sa odgovarajućim slikama); Roska, *Archaeologiai Ertesítő* XLII (1928) 48 i d.; J. Nestor, 22 *Bericht der Römisch-germanischen Kommission* (1935), 73 i d. Preterano je gledište madjarskih arheologa da ova nekropola pretstavlja samo lokalnu varijantu bodrogkereszturske grupe, up. Patay, *Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn*, *Dissertationes Pannonicae* II, 13 (1938), 9, o čemu će biti govora u daljem izlaganju.

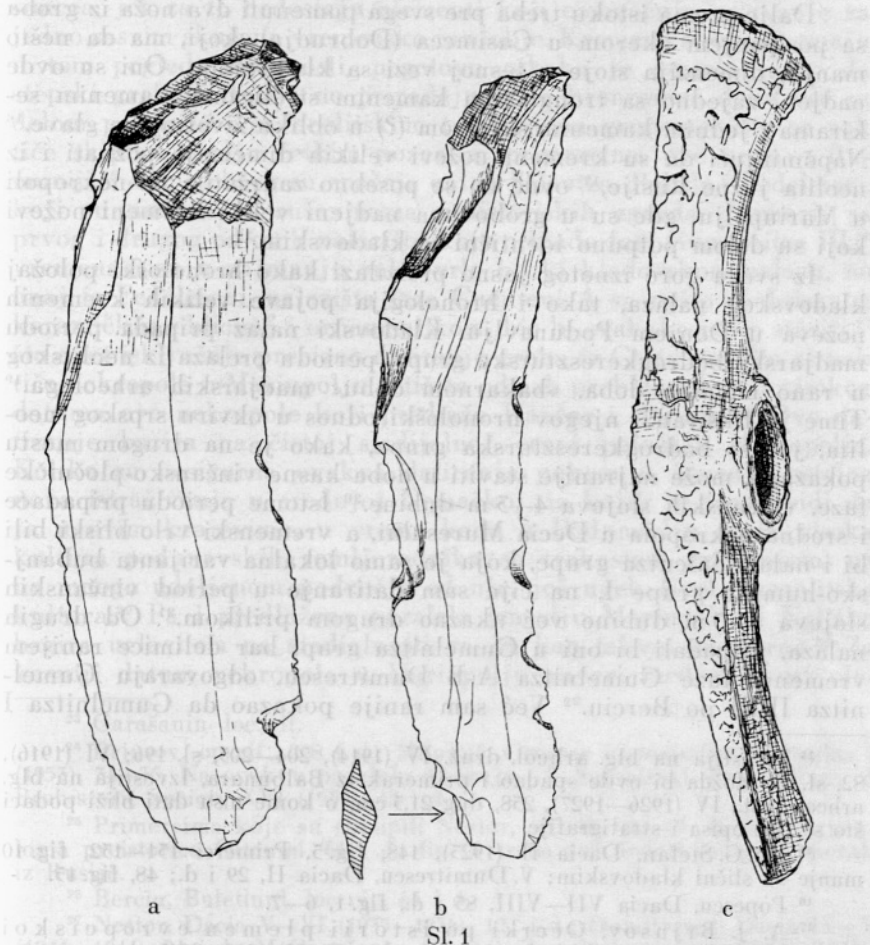
⁹ Na pr. naročito, Kovacs, op. cit., 91—92, fig. 4, 3; 96—97, fig. 15, 2; Nestor, op. cit. 74, fig. 14, 1.

¹⁰ Roska, op. cit. 50, Abb. 14, 1; Nestor, op. cit. 74—75.

¹¹ Roska, *Die Sammlung Zsofia v. Torma in der numismatisch-archäologischen Abteilung des Siebenbürgischen Nationalmuseums* (1941), 98—99, T. XXVII, 5.

tipa II, 2 bl, što možda govori u prilog pretpostavci da je i na ovom nalazištu postojao jedan mlađji sloj koji Roska nije našao prilikom svojih iskopavanja.¹²

I u drugim kulturnim grupama, manje ili više bliskim našoj teritoriji mogu se naći analogije kladovskim noževima. Moguće je

da one postoje u Salcutza grupi Oltenije i da ovde spada jedan nož sa Ostrovul Simian i ostava od 15 kremenih predmeta sa Ostrovul Corbului (Korbovsko Ostrovo), koju pominje D. Berciu.¹³ Od veće su važnosti nalazi u bugarsko-rumunskoj Gumelnitza grupi. Primerci

¹² Ibid., 36, T. CXLV, 1—2.

¹³ Arheologia preistorica Olteniei (1959), 64—65, fig. 70. Nažalost se iz slabe reprodukcije i nedovoljnog opisa (bez dimenzija!), ne može stvoriti potpuno siguran sud.

iz Deneva i Kodža Dermena, mogu se prema reprodukcijama i preciznom opisu R. Popova pouzdano paralelisati sa kladovskim.¹⁴ Zbog stratigrafskih podataka značajniji su međjutim ovde noževi iz Cascioarele i posebno Gumelnitza, koji pripadaju fazama A i B Gumelnitza grupe.¹⁵

Dalje prema istoku treba pre svega pomenuti dva noža iz groba sa posipanjem okerom u Casimcea (Dobrudja), koji, ma da nešto manjih dimenzija stoje u tesnoj vezi sa kladovskim. Oni su ovde nadjeni zajedno sa trouglastim kamenim strelicama, kamenim sekirama i jednim kamenim skiptrom (?) u obliku životinjske glave.¹⁶ Napominjući da su kreneni noževi velikih dimenzija poznati i iz neolita južne Rusije,¹⁷ ovde će se posebno zadržati i na nekropoli u Mariupolju, gde su u grobovima nadjeni veliki kreneni noževi koji su delom potpuno identični sa kladovskim.¹⁸

Iz svega gore iznetog jasno proizilazi kako hronološki položaj kladovskog nalaza, tako i hronologija pojave velikih krenenih noževa u Donjem Podunavlju. Kladovski nalaz pripada periodu madjarske bodrogkereszturske grupe, periodu prelaza iz neolitskog u rano metalno doba, »bakarnom dobu« madjarskih arheologa.¹⁹ Time je fiksiran i njegov hronološki odnos u okviru srpskog neolita, jer se bodrogkereszturska grupa, kako je na drugom mestu pokazano, može najranije staviti u doba kasne vinčansko-pločničke faze, vinčanskih slojeva 4—5 m dubine.²⁰ Istome periodu pripadaće i srodna nekropola u Decia Muresului, a vremenski vrlo bliski bili bi i nalazi Salcutza grupe, koja je samo lokalna varijanta bubanj-sko-humske grupe I, na čije sam datiranje u period vinčanskih slojeva 4—5 m dubine već ukazao drugom prilikom.²¹ Od drugih nalaza, pripadali bi oni u Gumelnitza grupi bar delimice ranijem vremenu: faze Gumelnitza A-B Dumitrescu, odgovaraju Gumelnitza II-III po Berciu.²² Već sam ranije pokazao da Gumelnitza I

¹⁴ Izvestija na blg. arheol. druž. IV (1914), 204—205, sl. 196; VI (1916), 82, sl. 65. Možda bi ovde spadao i primerak iz Balbunara, Izvestija na blg. arheol. Inst., IV (1926—1927), 258, dug 21,5 cm, o kome nisu dati bliži podaci što se tiče opisa i stratigrafije.

¹⁵ Up. G. Stefan, Dacia II (1925), 148, fig. 5. Primerci 151—152, fig. 10 manje su slični kladovskim; V. Dumitrescu, Dacia II, 29 i d.; 48, fig. 15.

¹⁶ Popescu, Dacia VII—VIII, 85 i d., fig. 1, 6—7.

¹⁷ A. J. Brjusov, Očerki po istorii plemen evropejskoj časti SSSR v neolitskiju epohu (1952), 200—201.

¹⁸ M. Makarenko, Marijupilskii Mogilnik (1953), 34—35 i odgovarajuće slike.

¹⁹ U novije vreme ovaj pojam ponovo prelazi u upotrebu i u literaturi van Madjarske, up. V. Milošević, Ein Goldfund der Kupferzeit aus Ungarn, Germania 51, 1—2 (1953), 7 i d.

²⁰ M. Garašanin, Arheološki vestnik, loc. cit.; Isti, Muzeji 5, 102.

²¹ Isti, Arheološki vestnik, loc. cit.; Starinar, N. S. II (1951), 18—19.

²² Berciu, Buletinul muzeului judetului Vlasca II (1957), 50; up. M. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe (1951), 121 i d.; Milošević, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas (1949), 60 i d.

odgovara vinčansko-tordoškoj fazi, dok se u Gumelnitza III nalazi nesumnjiv import vinčansko-pločničke.²³ S toga bi Gumelnitza II morala obuhvatiti period prelaza između ovih dveju faza i početke vinčansko-pločničke, te bi i noževi u toj fazi bili stariji od kladovskih. Nemoguće je precizno opredeliti hronologiju groba iz Casimcea, jer za to nedostaju elementi koji omogućuju vezivanje za jedno sasvim skućeno vremensko razdoblje. Kremene strelice nemaju u tom pogledu vrednosti, pogotovu otkako je postalo jasno da stepski grobovi Rusije ne pripadaju samo bronzanom dobu već su delom paralelni i sa neolitskom tripoljskom grupom.²⁴ Što se pak tiče skiptra, među retkim poznatim primercima ove vrste u Rumuniji,²⁵ od posebnog su značaja oni iz Salcutza, Palade i Fedeleseni, koji su nađeni u ruševinama praistorijskih zgrada. Primerci sa prvog i drugog od ovih nalazišta, koje pripada fazi Gumelnitza III,²⁶ vremenski su u najmanju ruku vrlo bliski kladovskom nalazu, no onaj iz Fedeleseni, nalazišta faze Cucuteni A sa nešto evoluisanim keramičkim oblicima i ornamentikom, bio bi svakako nešto stariji,²⁷ što opet isključuje precizno datiranje groba iz Casimcea. Što se pak tiče nekropole u Mariupolju, ističenom odmah problematičnost visokog datuma ove nekropole koji predlažu Hančar i Brjusov.²⁸ Ovo datiranje bazira na čistoj stadijalnoj oceni položaja Mariupolja. Koliko su nesigurna ovakva datiranja pokazuju između ostalog nova istraživanja u srednjoj Nemačkoj, iz kojih se jasno vidi da je u ovim krajevima, u vreme kada u Podunavlju cveta visoka kultura podunavskih zemljoradnika sa trakastom grnčarijom, na ne mnogo udaljenom području od nje, još uvek živela mezolitska kultura.²⁹ Pa i predložena paralela između Mariupolja i Nalčika bazira uglavnom na stadialnosti, te je, kao takva, nesigurna.³⁰ Za kasniji datum nekropole u Mariupolju govori međutim niz ele-

²³ Garašanin, loc. cit.

²⁴ Brjusov, op. cit., 228 i. d.; Milojčić, Grosser historischer Weltatlas I (1955), 34—35. Na ovakvu paralelu ukazuje i T. Sulimirski, Proceedings of Prehistoric Society XVI (1950), 42 i. d.

²⁵ Primercima koje su sakupili Nestor, op. cit., 44—45; Berciu, Arheologia preistorica Olteniei, 61 i. d., fig. 74 treba još dodati jedan primerak iz Rusije.

²⁶ Berciu, Buletinul, loc. cit., 65 i. d.

²⁷ Nestor, Dacia V—VI (1935—1936), 121 i. d.; Dumitrescu, Dacia IX—X (1941—1944), 91 i. d.; M. Garašanin, Glasnik Zemaljskog muzeja VIII (1953), 64—65; Milojčić, Chronologie (hronološka tabela na kraju knjige).

²⁸ Brjusov, op. cit., 204; F. Hančar, Urgeschichte Kaukasiens (1957), 290 i. d.; 366 i. d.

²⁹ G. Mildenberg, Studien zum mitteldeutschen Neolithikum (1953); Milojčić, op. cit., 99.

³⁰ U tom slučaju Mariupolj bi bio stariji od Maikopa koji se, s obzirom na svoju srodnost sa grobovima iz Alaca Hüyük i blagom iz Troje II može pouzdano postaviti u drugu polovinu III milenija. Up. Milojčić, op. cit., 28—29; K. Bittel, Grundzüge der Vor- und Frühgeschichte Kleinasien (1945), 18 i. d.

menata koji je povezuju sa nekropolom u Decia Muresului i bodrogkereszturskom grupom. Ti elementi, koji se ogledaju u pogrebnim običajima, elementima materijalne kulture i načinu njihove upotrebe bi bili sledeći:

1. Skeletno sahranjivanje na ledjima u Mariupolju i Decia Muresului, pri čemu su u Mariupolju mrtvi sahranjivani opruženi a u Decia Muresului sa skupljenim nogama;³¹

2. Kultni značaj crvene boje na oba lokaliteta, koji se u Mariupolju ogleda u zatrpavanju raka crvenom zemljom koja je za ovu svrhu specijalno dovučena sa strane, a u Decia Muresului u upotrebi okera.³²

3. Izbegavanje keramike kao grobnog inventara na obe nekropole, koje je u Mariupolju potpuno, dok se u Decia Muresului keramika ipak upotrebljava u skućenom obimu.³³

4. Razlika u postavljanju muških i ženskih grobova u Mariupolju i bodrogkereszturskoj grupi, pri čemu se u mariupoljskoj nekropoli grobovi razlikuju orijentacijom, a u bodrogkereszturskoj grupi položajem skeleta.³⁴

5. Potpuna identičnost jednog dela inventara u Mariupolju, Decia Muresului i bodrogkereszturskoj grupi. Pored kremenog orudja i jednog dela perli koje se u grobovima nalaze, ovde treba posebno pomenuti kamene topuze koji se u potpuno identičnom, vrlo specifičnom krstastom obliku sa kalotno proširenim krajevima krakova, nalaze u Mariupolju i Decia Muresului.³⁵

6. Treba pomenuti da je i raspored predmeta u grobovima delom identičan. Iako u Mariupolju ne postoje pravila u pogledu položaja kremenih noževa, ipak njihovo postavljanje izmedju nogu ili kod desne ruke ima analogija u nekropolima Decia Muresului i bodrogkereszturske grupe. Isti je slučaj i sa rasporedjivanjem perli oko kukova.³⁶

³¹ Makarenko, op. cit., 13 i. d.; 15 i. d.; Nestor, 22 Bericht, 73 i. d.

³² Makarenko, op. cit., 14—15; Nestor, ibid.

³³ Makarenko, op. cit., 12; Nestor, ibid.

³⁴ Makarenko, op. cit., 15—16; Hillebrand, op. cit., 27.

³⁵ Makarenko, op. cit., 29 i. d. i odgovarajuće slike; Roska, *Archaeologiai értesítő*, loc. cit., fig. 14, 9; Kovacs, op. cit., 95—96, fig. 11, 3. Ukoliko bi sličan topuz iz Veremje koji pominje T. Passek zbilja poticao sa tripoljskog naselja na ovom lokalitetu, moglo bi govoriti i to u prilog srazmerno kasnom datiranju Mariupolja, pošto naselje u Veremje pripada fazi B2 tripoljske grupe. Up. Passek, *Tripilska kultura* (1941), 20; Ista, *Periodizacija tripilskih poselenija* (1949), 54 i. d. i odgovarajuće slike. Da su topuzi ovoga tipa verovatno mogli evoluisati i dalje i ostati kasnije u upotrebi pokazuje primerak iz Borodina (dobra reprodukcija kod O. A. Krivcove-Grakove, *Bessarabskii klad* [1949], T. XII, 3). Za sličnost perli i noževa sa onim u Madjarskoj up. Makarenko, op. cit., 22.

³⁶ Makarenko, op. cit., 57 (grob VI, nož izmedju nogu); 65 (grob XVII, kod desne ruke). Za položaj noževa u ruci u Decia Muresului, up. Nestor, op. cit., 73 i. d. Sličan slučaj može postojati i u bodrogkereszturskoj

Dopuštajući mogućnost izvesnog vremenskog prioriteta Mariupolja nad nekropolama dalje na zapadu, ističem ipak, u vezi sa gornjim izlaganjem da mi ne izgleda verovatna velika hronološka razlika i da bih bio sklon pretpostaviti kontakt izmedju ovih nekropola. Naravno da bi se ovo gledište dalo definitivno potvrditi tek novim nalazima koji bi popunili prazninu koja na geografskoj karti postoji izmedju Mariupolja in Decia Muresului.

Kako se iz svega rečenog vidi, kremenim noževima kladovskog tipa pojavljuju se u donjem Podunavlju već u kasnom neolitu, doživljujući prelaz u metalno doba u ovim krajevima (Kladovo). I u južnoj Rusiji gde je upotreba velikih noževa dobro poznata van okvira tripoljske grupe, mogu se izgleda pojave u Mariupolju datirati u kasniji neolit.

Pre nego što predjem na važno pitanje porekla i mehanizma širenja ovog zanimljivog oblika kremenog orudja, dotakao bih kratko još dva problema: pitanje krivih noževa ili srpova i problem izrade noževa sličnih kremenim tipovima, u metalu.

Krivi noževi ili srpovi već su pomenuti u ranijem izlaganju. Treba istaći da je njihova sličnost sa noževima kladovskog tipa samo najopštija, daleka, i da postoje ovde i krupne tipološke razlike: pomenuti oblici su širi, jače izvijenog vrha, pravilnije forme, često retuširani i odlikuju se neobično širokom bazom.³⁷ Teritorijalno nalaze se oni prvenstveno u alpskim krajevima, Rumuniji i delom u Poljskoj. Vremenski, najraniji primerici hronološki bi bili bliski kladovskoj ostavi, dok mladji pripadaju izrazito kasnijem periodu. Tako alpske grupe kao Mondsee i Altheim, koje poznaju ovu vrstu noževa, stoje u tesnoj vezi sa vučedolskom grupom koja je možda delom imala hronološkog dodira sa bodrogkereszturskom, kako bi indicirao vučedolski sud iz jednog groba u Čoki,³⁸ no je dobrim delom mladja od nje, pošto je bodrogkereszturska grupa uglavnom istovremena sa badenskom čiji slojevi u Vučedolu statigrafski pret-

grupi, napr. Csalogovits, op. cit., 107, 112, Abb. 10 (Kiskörös); Petroczy, op. cit., 42 i d. (grob 2 u Tiszadob). U grobu 12 u Decia Muresului, nož se nalazio kod karlice (»basin«), Kovacs, op. cit., 95—96. Za položaj perli up. napr. Makarenko, op. cit., 56 i d. i Hillebrand, op. cit., 16 i d. (opisi grobova).

³⁷ Napr. R. Pittioni, Österreichs Urzeit im Bilde (1958), 2, T. 14, 1—15 (Mondsee); P. Reinecke, Bayerischer Vorgeschichtsfreund IV (1924), 13 i d., naročito 15, T. V, dole — levo (Altheim); J. Kostrzewski u Reallexicon d. Vorgeschichte (s. v. Polen — oblast Buga); Isti, Prehistoria ziem polskich (1959), 156 i d.; H. Schroller, Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens (1953), 65—66, 53, 8 (Glina III — Schneckenberg i Wietenberg grupa); A. Prox, Die Schneckenbergkultur (1941), 42—45; T. XXIX, 1—6, 8; R. et Ec. Vulpe, Dacia II (1925), 320 i d., fig. 101, 19—20 (Poiana-Monteoru grupa).

³⁸ N. Vulić-M. Grbić, Corpus vasorum antiquorum, Yougoslavie fasc. 5 (1957), 7, Pl. 15, 11.

hode vučedolskim.³⁹ Od rumunskih grupa koje primenjuju ovakve krive noževe ili srpove, najstarija, Glina III, mlađja je od kladovske ostave, pošto stratigrafski sleduje na Cotzofeni grupu koja se s pravom dovodi u vezu sa kostolačkom grupom našeg Podunavlja, stratigrafski fiksiranom u mlađem delu sloja sa badenskim materijalom u Vučedolu.⁴⁰ Cotzofeni grupa pak stratigrafski sleduje Salcutza grupi i vrlo je bliska bubanjsko-humskoj grupi II, što sve ukazuje na nešto mlađji period no što je doba kladovske ostave.⁴¹ Ostale grupe u Rumuniji, Wietenberg i Monteoru, pripadaju još kasnijem vremenu, jer počinju fazom Reinecke A, a produžuju i u mnogo kasnije doba.⁴² Ukoliko bi bila pouzdana stratigrafija naselja u Poiani, postojali bi ovde krivi kameni noževi čak i srazmerno kasno u srednjem bronzanom dobu.⁴³

U pogledu izrade metalnih noževa sličnih formi, vredno je pomena da se u metalu pojavljuju kako noževi kladovskog tipa, tako i krivi noževi ili srpovi.⁴⁴ Činjenica da se ovakvi noževi pojavljuju u kamenu ranije nego u metalu, kao i njihova tipična izrada vezana za rad u kamenu, ukazuju svakako da je oblik iz kamena kasnije prenet u metal a da nije u pitanju obrnut slučaj.⁴⁵

Pitanje porekla kladovskog tipa noževa takodje ne pričinjava naročitih teškoća. Odmah ističem da smatram da se poreklo ovih noževa ima tražiti na istoku, u stepskim oblastima južne Rusije. U tome smislu ukazuju sledeće činjenice:

1. Noževi sličnog karaktera primarno su nepoznati kulturnim grupama balkansko-anadolskog kompleksa mlađjeg neolita na Balkanu i u donjem Podunavlju.⁴⁶ Tek tokom njenog razvoja pojavljuju se u Gumelnitza grupi veliki noževi, kao primarno strani elemenat, dok u vinčansku grupu, koliko je njen materijal sa raznih nalazišta poznat, oni nikada nisu ni prodrli.

³⁹ M. Garašanin, *Arheološki Vestnik*, loc. cit.; *Muzeji*, loc. cit.; R. R. Schmidt, *Burg Vučedol* (1945). Na povezanost pojedinih ovde pomenutih grupa u jedan kompleks s pravom ukazuje Reinecke, *Serta Hoffilleriana* (1940), 31 i d.

⁴⁰ Berciu, op. cit., 101; Miložić, *Chronologie*, 88 i d.; *Isti*, *Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts III* (1950), 115—116.

⁴¹ Berciu, op. cit., 83; Miložić, *Prähistorische Zeitschrift*, XXXIV do XXXV (1949—1950), zweite Hälfte, 151 i d.; za izdvajanje bubanjsko-humske grupe II up. M. Garašanin, *Actes de la III session-1950* (1953), 102 i d.

⁴² Nestor, op. cit., 92 i d. (Wietenberg), 100 (Monteoru); Popescu, *Frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, 105—106.

⁴³ R. et Ec. Vulpe, op. cit., 268, primerak iz Poiana. sl. 101, 19, nadjen je u sloju zajedno sa tipičnom keramikom Monteoru tipa, a u sloju ispod ovoga nadjen je bodež mikenskog tipa. No stratigrafija Poiane ne izgleda potpuno sigurna.

⁴⁴ Hillebrand, op. cit., 90 i d.; *Isti*, *Wiener prähistorische Zeitschrift XIII* (1926), 26 i d. (noži kladovskog tipa); Nestor, *Dacia IX—X*, 165 i d.; 178 i d.

⁴⁵ Ovakvo gledište zastupa i Hillebrand, op. cit.

⁴⁶ Za balkansko-anadolski kompleks up. Garašanin, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, loc. cit., 65 i d.

2. Noževi kladovskog tipa nisu jedini oblik koji se na taj način pojavljuje u donjem Podunavlju. Isti je slučaj sa trouglastim kamenim strelicama, koje su primarno uopšte strane balkansko-anadolskom kompleksu, kao i u glavnom kulturnom razvoju prednje Azije.⁴⁷ Medjutim ovakve strelice predstavljaju jednu od najkarakterističnijih pojava u južnoj Rusiji još od neolitskog perioda.⁴⁸ U istu grupu elemenata svakako se može uvrstiti i niz grobnih nalaza, mahom iz tumula sa teritorije Rumunije, koje je sakupio Nestor, no koji, nažalost, još nisu dovoljno detaljno ispitani.⁴⁹

3. Geografski, postoji mogućnost povezivanja teritorije donjeg Podunavlja i oblasti rasprostranjenja stepskih grobova, pošto je širjenje ove do donjeg Podunavlja dobro poznato, a njeno dalje prodiranje u ovaj drugi kulturni kompleks pokazuju grob iz Casimcea i nalazi pomenuti u prethodnom pasusu.⁵⁰

Ni ustanovljavanje uzroka ove ekspanzije ne čini teškoće. Kako su naročito istakli Brjusov i Childe velika ekspanzija neolitskih kulturnih grupa stoji u vezi sa intenzivnijim razvojem zemljoradnje i stočarstva, potrebom za novom obradivom zemljom i ispašom, i jačim umnožavanjem stanovništva. U toku ovoga procesa mogle su se pojedine kulturne grupe daleko proširiti stvarajući široke komplekse, pri čemu je, tokom daljeg razvoja i u vezi sa afirmiranjem jače ekonomske samostalnosti, došlo do formiranja niza srodnih, a ipak lokalno ograničenih kulturnih grupa.⁵¹ Ovakvim procesom prodrli su i uticaji iz južne Rusije u donje Podunavlje. Pri tome se proces morao odvijati u dva pravca: širenjem pojedinih grupa stepskih stanovnika južne Rusije u pravcu zapada, koje možemo pratiti u grobu iz Casimcea, gore pomenutim grobnim nalazima iz Rumunije, i, smatram, i u nekropoli Decia Muresului, koje se tako usko vezuje za Mariupolj; 2. preuzimanjem pojedinih kulturnih elemenata od strane kulturnih grupa susednih kompleksa, kakvo vidimo u pojavi noževa kladovskog tipa i strelica u Gumelnitza grupi, a verovatno i u bodrogkereszturskoj grupi, koja uprkos svome genetskom razvoju iz neolita svoga područja, sadrži i mnoge elemente koji je posredstvom nekropole u Decia Muresului vezuje za istok. Da se ovakvo preuzimanje uticaja javlja u području bližem južnoj Rusiji ranije no dalje ka zapadu potpuno je razumljivo. U okviru toga procesa ekspanzije delova stepskih stanovnika,

⁴⁷ U ovoj oblasti uopšte upotreba pračke ima prioritet nad strelom, up. V. G. Childe, 40. Jahrbuch der schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte (1949—1950), 156 i d.; Isti, The significance of the Sling for Greek Prehistory — reprinted from Studies presented to D. M. Robinson (1951), 1 i d.

⁴⁸ Brjusov, op. cit., 200 i d.

⁴⁹ Nestor, 22 Bericht der römisch-germanischen Kommission, 65 i d.

⁵⁰ Up. Weltatlas, 5 (Karte: jüngere Jungsteinzeit i Kupferzeit); M. Garašanin, 33, Bericht der römisch-germanischen Kommission (1945—1950), 127, Abb. 1 (karta).

⁵¹ Brjusov, op. cit., 188 i d.; Childe, Prehistoric Migrations in Europe (1950), 106—107.

prenošenja i preuzimanja kulturnih uticaja njihovog kulturnog kompleksa, treba tražiti i poreklo noževa kladovskog tipa i same ostave iz Kladova, nastale u periodu prelaza ka metalnom dobu.

Završavajući ovo razlaganje ukazao bih još samo na jednu činjenicu: veliki kremeniti noževi izgleda predstavljaju opštiju karakteristiku prelaza iz neolitskog u rano metalno doba u raznim krajevima Evrope, te se, u to doba, pojavljuju potpuno nezavisno i na drugim, znatno udaljenim područjima. Ne želeći da ulazim u detalje, navodim samo primer velikih kremenitih noževa iz Grand Pressigny u Francuskoj, koji baš u to doba doživljuju intenzivnu izradu, upotrebu i eksport ka Bretanji, Belgiji i zapadnoj Nemačkoj.⁵² Ovi nalazi pripadaju vremenu grupe Seine-Oise-Marne u Francuskoj, koja opet predstavlja jednu lokalnu varijantu horgenske grupe u Švajcarskoj.⁵³ Ovo omogućuje i bliže relativno hronološko fiksiranje u odnosu na nalaze donjeg Podunavlja, jer horgenska grupa sleduje michelsberškoj koja je opet, u svom ranijem razvoju delom vremenski paralelna sa Aichbühl-om (na pr. Goldberg),⁵⁴ jednom lokalnom varijantom balkansko-anadolskog kompleksa koja vremenski odgovara vinčansko-pločničkoj fazi.⁵⁵ Takodje na drugim mestima michelsberšku grupu zamenjuje Altheim o čijoj je hronologiji već bilo govora.⁵⁶ Period cvetanja noževa iz Grand Pressigny odgovara prema tome vremenu pojave krivih noževa ili srpova u Alpima, paralelan je delom sa vremenom noževa kladovskog tipa, a stadijalno pripada istom stepenu, prelazu iz neolitskog u rano metalno doba. Bez daljeg detaljisanja samo skrećem pažnju na ovaj momenat koji će možda potstaći dalje ispitivanje uzroka ove zanimljive pojave.

Ostava iz Kladova, kao što se iz gornjeg vidi, pomogla je proširivanju naših vidika o neolitskim odnosima na Balkanu i u donjem Podunavlju. Njeno proučavanje pokazalo je da je u složenom procesu kulturnih uticaja u kojima se formiraju neolitske kulturne grupe i kompleksi, pored dominantnih elemenata sa jugoistoka u našim krajevima, pored preuzimanja izvesnih elemenata od kulturnih grupa vezanih za srednju Evropu, i istočni element stepa već tada počeo igrati svoju ulogu, koja je u kasnijem razvoju metalnog doba postajala postepeno sve istaknutija. Na daljim je istraživanjima da činjenice koje se danas delom još nepotpuno naziru bolje osvetle, objasne i u potpunosti protumače.

⁵² J. de C. Serra Rafols u *Reallexicon d. Vorgeschichte* IV, 497 (s. v. Grand Pressigny); P. Bosch-Gimpera, *ibid.*, IV (s. v. Frankreich); R. Giessler, *Badische Fundberichte* 17 (1941—1947), 138 i d.

⁵³ Childe, *Anthropologie* 54 (1950), 1 i d.; W. Buttler, *Handbuch der Urgeschichte Deutschlands* 2 (1938), 87.

⁵⁴ *Ibid.*, 94 i d.; W. Kimmig, 40. *Jahrbuch der schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte*, 137 i d., osobito 140 i d.; 150 i d.

⁵⁵ M. Garašanin, *Hronologija vinčanske grupe*, 120—121.

⁵⁶ Buttler, *loc. cit.*; Kimmig, *op. cit.*, 151; up. i Miložčić, *Weltatlas*, T. C (synchronistična tabela).

RÉSUMÉ

Le dépôt de Kladovo et le problème des influences des steppes au néolithique récent du Bas-Danube

Le Musée National de Beograd conserve dans sa collection préhistorique un dépôt composé de 59 lames en silex, plus ou moins fragmentaires, et d'une hache en cuivre à tranchant cruciforme, appartenant à notre variante II, 2 bl. Les lames sont de dimensions de 14,2 à 20 cm environ, caractérisées par la technique rude du silex, sans retouche, la courbure longitudinale et la coupe en forme de trapèze à la partie inférieure et, en un cas, en forme de triangle (fig. 1—5).

La hache en cuivre appartient à un type bien connu en Transylvanie (5), tandis que les lames se rattachent à celles du groupe de Bodrogkeresztur, de la nécropole de Decia Mureşului, ainsi qu'à un exemplaire à retouche partielle de Tordoş. Dans tous les cas cités les lames en question se retrouvent avec des haches à tranchants cruciformes (6—12). Des lames semblables paraissent également être connues du groupe de Salcutza en Olténie (Ostrovul Simian, Ostrovul Mare) (13), ainsi que des phases récentes (II—III) du groupe de Gumelnitza en Roumanie et Bulgarie (14—15). Notons aussi les deux exemplaires quelque peu plus petits de Casimcea (16), ainsi que ceux de la Russie Méridionale, surtout de Mariupolj (17—18).

Des faits énumérés il ressort donc que les lames en question appartiennent à l'époque du néolithique récent et à la transition à l'âge des métaux (âge du cuivre). C'est à cette dernière phase que doit être attribué le dépôt de Kladovo (19—27). Il semble également qu'il soit injustifié de vouloir attribuer aux découvertes de Mariupolj une date aussi reculée que le voudraient MM. Hančar et Brjusov, à la base d'observations sur la position stadiale de cette nécropole (28). Celle-ci se rattache au groupe de Bodrogkeresztur et à Decia Mureşului, par nombre de traits apparentés, caractérisés toutefois en partie par des différences de caractère local, tel l'inhumation sur le dos (Decia Mureşului), le rôle rituel de la couleur rouge (Decia Mureşului), la rareté ou le manque complet de céramique (Decia Mureşului), les différences du rite d'inhumation d'après les sexes (groupe de Bodrogkeresztur), l'identité complète de certains types d'objets (cassette de Decia Mureşului, lames, certaines perles), enfin la disposition semblable des objets dans les tombes (31—36).

Les lames du type en question doivent être distinguées de celles nommées Krummesser et Krummsichel, typiques des régions alpines et connues également en Roumanie à une époque quelque peu plus récente que celle des lames du type de Kladovo. Les deux types semblent toutefois avoir influencé également l'industrie des lames en cuivre.

Il paraît vraisemblable que l'origine des lames du type de Kladovo doive être cherchée dans le Sud de la Russie. Ceci semble devoir être prouvé par les considérations suivantes: les lames en question sont étrangères à l'origine au complexe balcano-anadolien du néolithique récent (Cf. Glasnik Zemaljskog muzeja 1953, 65 et suiv. — ainsi que le résumé français), n'y apparaissant qu'aux phases plus récentes. Elles apparaissent

dans les régions du Bas-Danube en même temps que d'autres éléments tirant leur origine des régions des steppes (pointes de flèche en silex, tombes à ocre etc.) (47—49). Il est également important que géographiquement les découvertes en question sur le Bas-Danube peuvent être rattachées au territoire des tombes des steppes (50). L'expansion de ces éléments est probablement dûe au développement plus intense de l'élevage et de l'agriculture, et aux migrations causées de ce fait. Il est à noter que presque à la même époque des lames de grande dimension apparaissent également en Europe Occidentale (p. ex. Grand Pressigny). Il appartient aux recherches futures de fixer les causes de cette dernière convergence.

NEKAJ NAJDB IZ ŽARNEGA GROBIŠČA NA POBREŽJU PRI MARIBORU

STANKO PAHIČ, MARIBOR

Na eni izmed diluvialnih teras na Pobrežju pri Mariboru je bilo v letih 1936—1938 pri kopanju gramozna odkritih nekaj keramičnih in kovinskih predmetov, ki so dali slutiti, da gre za žarno grobišče. To je vzpodbudilo Muzejsko društvo v Mariboru, da je leta 1939 organiziralo smotrni izkop nekaj grobov v območju gramozne jame na parceli št. 391. Tako pridobljeno gradivo je omogočilo kulturno in časovno opredelitev novoodkritega žarnega grobišča, ki je bilo po vsej verjetnosti večjega obsega.¹ Ker lastnik ni širil gramoznice, je bil nadaljni izkop začasno ustavljen. Kmalu nato pa je pričel kopati gramoz lastnik sosednje parcele št. 390, Franc Kaube, ki je pri tem delu prav tako naletel kaj kmalu na prazgodovinske predmete in v letih 1944—1947 razkopal vsaj 20 grobov, iz katerih je zbiral prvenstveno bronaste izdelke v veri, da gre za zlato. Ko je bil z novimi najdbami seznanjen Pokrajinski muzej v Mariboru, je začasno izposloval, da je najditelj ohranjene predmete oddajal v muzej, dokler se spomladi 1952 niso pričela prva načrtna izkopavanja. Tako sta lastnik parcele in v bližini stanujoči dijak Emil Vilčnik do tega časa oddala nekaj keramike in vrsto bronastih predmetov. Ker je to gradivo zbrano po naključju in nima grobnih podatkov, je smotrno, da je objavljeno posebej. Priključeni pa so mu tudi že pred vojno pridobljeni bronasti predmeti, saj so bili v prvem poročilu le mimogrede omenjeni.²

Celotno, v naslednjem objavljeno gradivo obsega deset skoraj popolnoma ohranjenih in štiri fragmentirane posode, kakor tudi 46 večinoma v celoti ohranjenih in 38 fragmentiranih predmetov bronastega nakita in orodja. Žal je docela brez grobnih podatkov, znano pa je mesto najdbe na prostoru doslej preiskanega grobišča. Tako so bili predvojni predmeti pridobljeni iz parcele št. 391, novejšje pridobitve pa iz sosednje parcele št. 390, kjer je bilo spomladi leta 1952 izkopanih 122 grobov.³

¹ F. Baš, Nova predzgodovinska postojanka na Pobrežju pri Mariboru, Časopis za zgodovino in narodopisje XXXIV, 1939, 194—196, pril. sl. 1—11. Poslej: F. Baš, Pobrežje.

² Istotam, str. 196.

³ Poročilo o izkopavanju in najdbah v pripravi.

Keramika

1. Mala žara z dvema ročajema iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste gline s sivkastorjavo izglačeno površino. Nepoudarjeno dno je rahlo vzbočeno, bikoničen trup ima obel obod. Na spodnjem delu ne previsokega koničnega vratu z izvihanim robom potekajo trije plitki žlebiči, ki jih prekinja dvojje do 2,2 cm širokih trakastih ročajev s prav takimi žlebiči na hrbtni strani. Med ročajema je na obeh straneh vrhnjega dela oboda pas 5—6 navpik vdolbenih žlebičev, ki ga obdajata ob straneh pošev potekajoča pasova iz treh žlebičev. Poševni žlebiči obdajajo tudi spodnji del obeh ročajev. Višina posode 17,2, premer oboda 20,2, ustja 12, dna 9,1 cm. Inv. št. A 538. (T. II, r. 1, T. I, sl. 6.)

2. Mala žara z dvema ročajema iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste gline, ki je v sredini ostenja deloma še črnikasto pečena. Površina je sivorjavnkaste barve in dokaj izglačena. Nepoudarjeno dno je ravno, trup v spodnjem delu koničen, obod ima klekast prehod preko ozkega ramena z žlebičem v visok koničen vrat, ki je rahlo upognjen in ima skoraj navpičen rob. Posoda je neenakomerno izdelana. Dvojje nesimetrično postavljenih, do 1,8 cm širokih trakastih ročajev veže obod s spodnjim delom vratu. Višina posode 15,3, premer oboda 15,5, ustja 11 in dna 7 cm. Inv. št. A 539. (T. II, r. 2, T. I, sl. 7.)

3. Amforica iz črno pečene, dobro prečiščene gline, z dobro izglačeno površino črnikaste barve. Dno ravno, obel trup z nizkim obodom in rahlim klekastim prehodom na najširšem mestu. Med ramenom in visokim koničnim vratom s pošev izvihanim ustjem potekajo tri vrezane črte, ki v loku obidejo oba do 1,5 cm široka trakasta ročaja. Med njima je na eni strani na treh mestih po pet, na drugi pa štiri kratke navpično vrezane črte. Višina posode 11, premer oboda 12, ustja 8 in dna 5,5 cm. Inv. št. A 540. (T. II, r. 3, T. I, sl. 8.)

4. Polovica amforice iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste gline. Nekdaj črna površina je sedaj sivkasta in dobro izglačena. Dno je nepoudarjeno in ravno. V profilu trupa so jasno podani prehodi. Koničen vrat s kratkim lahno izvihanim robom prehaja v spodnjem delu preko žlebičastega sedla v strmo rame, ki se nadaljuje neposredno v obodu. Ta je obel, strm in ima obliko do 3 cm širokega pasu, ki je na spodnjem robu klekasto oddeljen od spodnjega dela posode. Po ramenü teko tri vrezane ravne črte in ena cikcakasta z iztegnjenimi kratkimi kraki, ki so pri obeh do 1,8 cm širokih trakastih ročajih sicer prekinjene, a ju obidejo v loku. Višina posode 9,8, ugotovljen premer oboda 10,3, ustja 5,2, dna bržčas 4,5 cm. Inv. št. A 541. (T. II, r. 4.)

5. Polovica amforice iz sivo pečene, dobro prečiščene gline z dobro izglačeno površino črne barve. Dno je bilo najverjetneje

ravno. Obel trup ima sledove klekastih prehodov oboda v spodnje ostenje. Poševne rame prehaja preko žlebičastega sedla v koničen vrat s pošev izvihanim kratkim robom. Višina posode 8,2, ugotovljen premer oboda 9,5, ustja 4,2 in dna 4,8 cm. Inv. št. 542. (T. II, r. 5.)

6. Vrč iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste gline. Izglajena površina je sive barve. Dno poudarjeno in ravno, trup ima obel obod, ki je dokaj strm in daje videz do 5 cm širokega pasu. Med ramenom in vratom potekajo štiri globoko vrezane črte, na ramenu in vrhnjem delu oboda pa je na treh mestih viseči polkrog iz treh vrezanih črt, obdan na obeh straneh s po dvema kratkima, pošev vrezanima črtama. Ornament prekinja do 4 cm širok presegajoč trakast ročaj, ki je na vrhnji strani na obeh straneh prilepljen k robu, prav tako pa je plosko prilepljen na ostenje tudi spodnji del. Višina posode 14,4, premer oboda 19,5, ustja 12,6, dna 8,6 cm. Inv. št. A 543. (T. IV, r. 11, T. I, sl. 4.)

7. Vrč iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste gline, ki ima izglajeno površino sivkaste barve. Dno kaže znake prstanastega oblikovanja z neznatno vbočenostjo. Trup je jasno bikoničen, a z oblim obodom in komaj opaznim prehodom v koničen vrat s kratkim, pošev izvihanim robom. Na prehodu med ramenom in vratom potekajo štiri površno vrezane črte, pod njimi pa je šest skupin strehasto postavljenih štirih vrezanih črt. Do 3,6 cm širok presegajoč trakast ročaj, ki stoji nekoliko poševno, prekinja ta ornament. Na spodnjem delu je ročaj obdan s skupinama po štiri navpično vrezanih črt, ki jih vežeta dve vodoravni. Višina posode 12,2—12,8, premer oboda 17,2, ustja 10,9—11,3, dna 6 cm. Inv. št. A 544. (T. III, r. 9, T. I, sl. 3.)

8. Vrč iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste gline. Površina je sive barve in sedaj že dokaj hrapava. Dno ni poudarjeno, a je ravno. Trup neenakomerno izglajen, bikoničen in kaže sledove pasasto oblikovanega oboda, ki mehko prehaja v kratek koničen vrat, z nekoliko pošev izvihanim kratkim robom. Na spodnjem delu vratu in po ramenu potekajo štiri vrezane črte, pod njimi pa dvoje vrezanih cikcakastih črt z do 1 cm dolgimi iztegjenimi kraki. Ornament je prekinjen ob do 2,6 cm širokem presekajočem trakastem ročaju, ki ima vzbočeno oblikovan hrbet in stoji nekoliko poševno. Ustje je pri ročaju rahlo sploščeno. Višina posode 13,8, premer oboda 17,4, ustja 11,6, dna 6 cm. Inv. št. A 545. (T. III, r. 7, T. I, sl. 2.)

9. Vrč iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste gline. Površina je izglajena in sivorjavnokaste barve, danes delno lisasta. Nepoudarjeno dno je ravno, bikoničen trup pa ima oble prehode preko oboda in se preko žlebičastega sedla nadaljuje v koničnem vratu z rahlo izvihanim robom. Do 2,8 cm širok presegajoč trakast ročaj stoji nekoliko poševno. Ustje je ob ročaju nekoliko sploščeno in tvori nepravilen oval. Na treh mestih vrhnjega dela oboda poteka 6—7 plitko vglobljenih navpičnih žlebičev, ki so površno izdelani in

potekajo izpod vratu nekoliko preko oboda. Višina posode 13,7, premer oboda 18,9, ustja 11,2, dna 9 cm. Inv. št. A 546. (T. III, r. 8, T. I, sl. 1.)

10. Vrček iz sivo-črnkasto-sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste glin, z dobro izglajeno površino sivkaste barve. Dno ni ohranjeno v celoti, imelo pa je plitek omfalos. Trup je okroglasto sploščen in mehko prehaja v koničast vrat s pošev izvihanim kratkim robom. Na prehodu ramena v vrat poteka troje vrezanih ravnih črt, pod njimi pa cikcakasta črta z 6 mm dolgimi kraki. Ornament prekinja do 2,3 cm širok presegajoč trakast ročaj. Višina posode 9,9, premer oboda 13, ustja 8,1, dna približno 4–5 cm. Inv. št. A 547. (T. III, r. 10, T. I, sl. 5.)

11. Fragment ostenja vrča iz rdečkasto-črno-rdečkasto pečene, dobro prečiščene mivkaste glin, z izglajeno površino, ki ni okrašena in je rjavordečkaste barve. Dno ni ohranjeno. Trup bikoničen z rahlo klekastim obodom in sedlasto poudarjenim prehodom v koničen vrat s kratkim, pošev izvihanim robom. Od trakastega ročaja ohranjeni le nastavki. Ugotovljen premer oboda 15, ustja 9,9 cm, ostale mere neugotovljive. Inv. št. A 548. (T. IV, r. 12.)

12. Fragment ostenja, verjetno vrčka iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste glin, z rjavkasto-črno izglajeno površino. Trup bikoničen z oblim obodom in poudarjenim prehodom v koničen vrat. Dno je ravno in neznatno ohranjeno, vrhnji del vratu neznan. Na ramenu potekajo tri globoko vrezane črte, pod njimi pa enako vrezan trak navpik stoječih strehastih črtic. Na ohranjenem fragmentu ni sledov ročaja. Višina posode neznan, ugotovljen premer oboda 13,8, dna 5,1 cm: Inv. št. A 549. (T. III, r. 6.)

13. Polkroglasta skodelica z ročajem iz sivo pečene, dobro prečiščene mivkaste glin. Izglajena površina je sivorjavnkaste barve. Dno ima mehko izoblikovan omfalos. Rob posode je navpičen, z ostenjem ga veže do 2,6 cm širok presegajoč trakašt ročaj, ki je na hrbtu okrašen z dvema navpičnima žlebičema. Pri ročaju je ostenje sploščeno, zato ima ustje nepravilno ovalno obliko. Višina posode 5,8, premer ustja 10,6–12,6 in dna 4,4 cm. Inv. št. A 550. (T. IV, r. 13, T. I, sl. 9.)

14. Konična skodela z uvihanim robom iz sivo pečene, dobro prečiščene glin. Površina je izglajena in črnkaste barve. Ravno dno je nekoliko poudarjeno. Trup rahlo neenakomerno izglajen, prehod v uvihan rob pa klekast. Višina posode 5,8–6,2 cm, premer oboda 16,2, ustja 14, dna 7 cm. Inv. št. A 551. (T. IV, r. 14.)

Za opisane posode je značilno, da so izdelane izključno iz dobro prečiščene glin, večinoma mivkaste vrste, primesi peska pa so neznatne, omejene predvsem na redkejša drobna, včasih komaj vidna zrnca sljude. Ta vrsta glin kaže na svoje poreklo v neposredni bližini grobišča, namreč na usedline zatokov stare dravske

struge, ob katerih je bržčas bila tudi grobišču ustrezna naselbina. Pečenje je izvrstno, kar kažejo prelomi, ki so sive ali tej sorodne barve in le redko nekoliko črnikasti. Temu primerna je tudi barva zunanje površine posod, ki niha med rumenkastosivimi in črnikastosivimi toni. Edino izjemo predstavlja fragment vrča T. IV/12, čigar prelom kaže v sredini črno barvo, obdano na notranji in zunanji strani z 1—2 mm debelim rdečkastosivim obrobjem, zato je tudi površina te posode rjavordečkaste barve.

Verjetno so bile tudi te posode izdelane iz zgnetenih svaljkov. Ni ugotovljivo, v kolikor je bilo dno izdelano posebej in prilepljeno na spodnji del ostenja. Pač pa kaže posoda T. III/6 nedvomne znake, da ostenje ni bilo vselej izdelano naenkrat, temveč je bilo sestavljeno iz dveh delov tako, da je bil na ostenje trupa prilepljen vrat. Na tem primeru je tak postopek jasno razviden iz površine notranjosti, koder je spodnji del vratu nepopolno izgubljen na vrhnji del trupa, tako da se deloma lušči od njega. Isto potrjuje tudi prerez ostenja. Oba dela se klinasto izlivata drug v drugega in sicer ostenje vratu po notranjosti trupa nizzdol, ostenje trupa pa po zunanji strani vratu navzgor (T. IV, r. 16). Ornamentika prekriva in hkrati označuje mesto spajanja. Sledove takega sestavljanja je mogoče videti tudi na notranji površini vrča T. IV/12, kjer pa je v prelomu ostenja sled zabrisana. Enaki sledovi so opazni še na nekaterih drugih posodah, zlasti pri mali žari T. II/2, kjer je na konični spodnji del prilepljen visok koničen vrat. Podoben način izdelovanja posod je bil ugotovljen tudi pri nekaterih posodah žarnega grobišča v Rušah.⁴ Za sestavljanje ostenja govori tudi različna debelina, ki kaže tudi na obravnavanih posodah za keramiko žarnih grobišč v Podravju običajne znake: vrat je često debelejši od spodnjega dela trupa, prav tako so debelejšje stene na prehodu med ramenom in vratom. Podrobnejšo tehnološko proučevanje keramike žarnih grobišč bo v tem pogledu gotovo prineslo obširnejše ugotovitve.

Dve tretjini posod sta okrašeni. Motivi so pretežno vrezani, dokaj enotno in večinoma precej globoko. Enoten je tudi motiv ornamentike: trak vzporednih črt na ramenu in prehodu ramena v vrat. Ta osnovni element je na spodnji strani običajno dopolnjen največkrat z enojno ali tudi dvojno cikcakasto črto različne izvedbe. Na posodi T. III/6 predstavlja tako dopolnilo pas navpičnih strehastih črtic. Pri treh drugih posodah nastopajo nesklenjeni motivi, ki se raztezajo po vrhnjem delu oboda, včasih pa segajo tudi niže. Tak motiv so pri amforici T. II/3 skupine kratkih navpičnih črtic, pri vrču T. IV/11 viseči polkrogi iz treh črt s poševnimi črticami ob straneh in pri vrču T. III/9 skupine po štiri strehasto postavljene črt. Ročaji vezane motive redno prekinjajo, vendar je pri nekaterih posodah nakazan polkrožni obhod spod-

⁴ Poročilo o izkopavanju in najdbah v pripravi. *arheološki listi* 1977, št. 1, str. 10.

njega dela ročaja, ali pa je pod njim vrezan poseben motiv, ki naj tak obhod ponazarja ali tudi izpolnjuje praznino. Pri dveh posodah so enaki motivi uvedeni v obliki plitkih žlebičev. Tako pri mali žari T. II/1 običajni trak treh žlebičev dopolnjujejo skupine navpičnih in poševno vdolbenih žlebičev ob ročajih in na obodu med njima. Pri vrču T. III/8 običajni trak med vratom in ramenom manjka, na vrhnjem delu oboda pa so tri skupine poševno vglobljenih navpičnih žlebičev.

V izbiri motivov in tehnični izvedbi ornamentike se te posode skoraj v ničemer ne razlikujejo od ostale keramike podravskega žarnih grobišč. Trak vodoravnih in cikcakastih črt je čest na vseh najdiščih,⁵ medtem ko so nevezani dopolnilni motivi nekoliko redkejši pojav. Zelo pogost je motiv skupin navpičnih črtic — resic, znan na vrsti mariborskih posod,⁶ na skodelici z ročajem iz Spodnjega Radvanja,⁷ na vrčih iz predvojnih najdb na Pobrežju⁸ in pri Drvanji (prej Sv. Benedikt v Slov. Goricah),⁹ kakor tudi na nekaterih posodah v Rušah.¹⁰ Skupine strehastih trakov so na doslej raziskani pobreški keramiki omejene le na večje sklenjene cikcakaste trakove, kot samostojen element pa so znani v različni izvedbi na nekaterih posodah iz prvega ruškega žarnega grobišča,¹¹ kakor tudi na nekaterih posodah iz grobišč na Zgornji Hajdini¹² in v Mariboru.¹³ Zelo redek je motiv visečih polkrožnih trakov.¹⁴ Motiv traku navpičnih strehastih črtic na posodi T. III/6 je prvič opažen.

Trakasti ročaji stoje povečini nekoliko pošev, kar izvira verjetno že od oblikovanja pri izdelavi. Ročaji vrčev so v razmerju z velikostjo posod dokaj široki, na hrbtni strani vzbočeni in redkeje tudi rahlo sedlasti. V nekaterih primerih je zaradi pritrjevanja ročaja na rob vratu ustje na eni strani nekoliko sploščeno.¹⁵ Ročaj je z robom spojen in izravnán. Spodnji deli ročajev so pri vrčih

⁵ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru: Maribor inv. št. A 168, A 187, A 189, A 194, A 229, A 242, A 245, A 260, A 279, A 280, A 281, A 325, A 359. Pobrežje inv. št. A 474, A 479, A 501, A 524, A 525. Spodnje Radvanje inv. št. A 108. Ruše inv. št. A 876, A 909, kakor tudi G. Wurmbbrand, Das Urnenfeld von Maria Rast, AfA 1879, Taf. II, 15, poslej: G. Wurmbbrand, Ruše.

⁶ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru: inv. št. A 164, A 195, A 199, A 250, A 282, A 585, A 594.

⁷ Prim. istotam inv. št. A 127.

⁸ Prim. istotam inv. št. A 495.

⁹ Prim. istotam inv. št. A 431.

¹⁰ Prim. istotam inv. št. A 906.

¹¹ G. Wurmbbrand, Ruše, Taf. V, 20 b in 22. W. Schmid, Der Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit, Das Joanneum II, 1940, T. I, 3.

¹² F. Starè, Ilirsko grobišče na Zgornji Hajdini pri Ptujju, Arheološki vestnik I, 1950, risba 1 f, poslej: F. Starè, Zg. Hajdina.

¹³ W. Schmid, istotam, T. I, 4.

¹⁴ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru: Maribor inv. št. A 198.

¹⁵ Najbolj očitno pri vrčih T. III, 8, T. IV, 12 in skodelici T. IV, 13.

verjetno preprosto prilepljeni in izravnani na ostenje, kot je bilo ugotovljeno pri vrču T. IV, 11, 15. Le pri amforici T. II, 4 je po grobo izstopajoči notranji površini na mestu ročaja možno sklepati na sicer pogosto pritrjevanje s pomočjo čepka. Ročaji malih žar prav tako stoje nesimetrično in deloma poševno. Pri mali žari T. II, 1 sta hrbta ročajev okrašena s tremi navpično vdolbenimi žlebiči.

Tudi oblikovno se obravnavane posode komaj kaj razlikujejo od keramike žarnih grobišč v Podravju.¹⁶ Profili posod so jasno izoblikovani in deloma tudi poudarjeno razčlenjeni. Med malimi žarami in amforicami je mogoče razločevati troje inaič. Prvo predstavlja mala žara T. II, 2, ki je dokaj izjemna oblika med običajno keramiko slovenskih žarnih grobišč. Njena izjemnost je v tem, da ji pravzaprav manjka običajni bikonični ali zaobljeni trup, temveč je vrat, ki je komaj še koničen, nasajen neposredno na konični spodnji del posode. Ozek sedlasti nadomestek oboda in ramena je nastal v procesu spajanja obeh delov žare in tvori klek, ki je sicer tuj žaram slovenskega Podravja. Skoraj istovetno obliko predstavlja žara iz groba št. 3 v žarnem grobišču pri Dobovi¹⁷ tako po merah kot po okornosti izdelave.¹⁸ Izmed doslej zbrane keramike iz žarnega grobišča na Pobrežju predstavlja žara T. II, 2 po vsej verjetnosti najstarejši tip, na podlagi katerega so se izoblikovale tiste pobreške manjše žare, pri katerih klekast obod izgublja sedlasto rame, vrat pa dobiva vedno bolj čisto konično obliko z izvihanim robom.¹⁹ Tem posodam je bil že pripisan konservativno delujoči vpliv keramičnih oblik iz območja slavonske kulture spodnje Podravine.²⁰ Pri iskanju porekla takega klekastea profila bo treba upoštevati poleg sorodnih profilnih oblik nekaterih terin in skodel iz Vučedola,²¹ ki so časovno dokaj odmaknjene od keramike žarnih grobišč, tudi vpliv nekaterih časovno bližjih variant osnovnega tipa bikoničnih posod lužiške kulture v češkem območju,²² znanih na dokaj širokem evropskem prostoru.²³

Drugi tip predstavlja mala žara T. II, 1, ki je znatno bolj razširjena med keramiko naših žarnih grobišč. Predvsem nikakor

¹⁶ Keramika tega področja doslej v večjem obsegu še ni obdelana. Poleg nekaterih omemb kronološkega značaja, ki jih je podal v raznih člankih W. Schmid, predstavlja doslej edini objavljeni poskus analize pod opombo 12 navedena razprava F. Starèta.

¹⁷ F. Starè, Ilirsko grobišče pri Dobovi. Razprave razreda za zgodovinske in družbene vede SAZU, III, 1953, T. V, 1, poslej: F. Starè, Dobova.

¹⁸ F. Starè, Dobova, str. 115.

¹⁹ F. Baš, Pobrežje, pril. sl. 4 in 5.

²⁰ F. Baš, Pobrežje, str. 196.

²¹ R. R. Schmid, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945, Textbild 51, 1—2 in 52, 1—5.

²² J. Filip, Dějinné počátky Českého ráje, Praha 1947, Tab. 28/3, 8.

²³ Prim. H. Kroll, Keramik vom Radberg in Hülsten, Westfalen, Germania 22, 1938, T. 44, 2 a in T. 45, 6, kakor tudi F. Krüger, Zwei neue germanische Friedhöfe der ausgehenden Bronzezeit bei Lüneburg, Germania 21, 1937, T. 47, 15.

ni redka na Pobrežju,²⁴ podobni primeri pa so bili najdeni tudi v Mariboru,²⁵ Spodnjem Radvanju,²⁶ Rušah²⁷ in Zgornji Hajdini.²⁸ Označuje jo jasna in mirna bikonična linija profila z zaobljenim obodom v približni sredini višine posode, rahlo poudarjeno iz ramena izhajajoči, ne previsoki koničen vrat in od najširšega oboda oddaljena trakasta ročaja. V širšem obsegu keramike žarnih polj je to tisti razširjeni tip amforaste žare, ki s svojim nižajočim se vratom in zlebičastim okrasom tudi v Podravju označuje mlajše obdobje.²⁹

V tretjo vrsto sodijo amforice s koničnim vratom in nekoliko potlačnim oblim trupom, ki je docela obel (T. II/3), ali pa z rahlimi prelomi oblikovan v obliko pasu (T. II/4). Težišče posode je približano talni ploskvi. Tektonsko gradnjo zamenja mehka S-linija profila, ki je po J. Filipu znamenje kasnejše razvojne stopnje.³⁰ Slovenska podravska grobišča so dala vrsto podobnih amforic, pri katerih se težišče bolj ali manj bliža dnu.³¹

Posebnost keramike žarnih grobišč v Podravju so vrči s presegajočimi ročaji. Poglavitna oblikovna razlika med obravnavanimi primeri obstoji v obliki in legi oboda. Vrč T. III/9 ima sicer zaobljen obod, a še izrazito bikoničen profil, kakršne imajo tudi nekateri vrči iz Maribora,³² Pobrežja,³³ Ruš³⁴ in Zgornje Hajdine.^{34a} Vrč T. IV/12 ima obel obod, pomaknjen navzgor proti kratkemu koničnemu vratu in s tem očituje mlajšo obliko, kakršna je znana že s Pobrežja³⁵ in tudi iz Ruš.³⁶ Ostali vrči imajo potlačeno obel trup z bolj ali manj poudarjenim prehodom v vrat in predstavljajo najčeščo obliko vrča v Mariboru,³⁷ Rušah,³⁸ a tudi v ostalih najdiščih.³⁹

²⁴ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru inv. št. A 408, A 482, A 483, A 484, A 486, A 491.

²⁵ Prim. istotam inv. št. A 180, A 191.

²⁶ Prim. istotam inv. št. A 105.

²⁷ Prim. istotam inv. št. A 897, A 935 in G. Wurmbrand, Ruše, Taf. III, 35.

²⁸ Prim. istotam inv. št. A 130 in F. Starè, Zg. Hajdina, Tab. I, 4.

²⁹ Prim. J. Filip, *Pravěkè Československo*, Praha 1948, Tab. 31, 3, poslej: J. Filip, *Pravěkè Čsl.*

³⁰ J. Filip, *Pravěkè Čsl.*, str. 210.

³¹ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru: Maribor inv. št. A 181, A 182, A 184, A 186, A 188, A 190, A 196. Sp. Radvanje inv. št. A 106, A 107. Pobrežje inv. št. 489. Ruše inv. št. A 874, A 885.

³² Prim. istotam inv. št. A 230, A 250, A 251.

³³ Prim. istotam inv. št. A 501.

³⁴ Prim. istotam inv. št. A 908, A 910, A 915, A 917, kakor tudi G. Wurmbrand, Ruše, Taf. II, 15–16.

^{34a} Prim. F. Starè, Zg. Hajdina, Tab. VII, 53.

³⁵ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru inv. št. A 496.

³⁶ Prim. istotam inv. št. A 880.

³⁷ Prim. istotam inv. št. A 235, A 235, A 238, A 239, A 241, A 242, A 245, A 257, A 275, A 277, A 275, A 280, A 281.

³⁸ Prim. istotam inv. št. A 876, A 886, A 895.

³⁹ Prim. istotam, Sp. Radvanje inv. št. A 108, A 109. Pobrežje inv. št. A 495. Zg. Hajdina — F. Starè, Zg. Hajdina, Tab. VII, 52.

O kakem oblikovnem razvoju je na obravnavanih primerih spričo neproučenosti te vrste posod za sedaj še prerano govoriti.

Posoda T. III/6 je spričo svoje fragmentarnosti tipno nejasna. V slovenskih žarnih grobiščih doslej neznan motiv traku strehastih črtic se pojavlja v slični kombinaciji na skodeli s Češkega, pripadajoči šlesko-platenicki stopnji.⁴⁰ Skodela z ročajem in konična skodela z uvihanim robom sta običajni obliki naših žarnih grobišč brez posebnih tipoloških značilnosti.

Bronasti predmeti

A. Izkopani leta 1939 na parceli št. 391:

1. Fibula očalarka iz 1,5—2 mm debele bronaste žice neenakomerne debeline, ki je močno prežgana in na dveh mestih nalomljena. Dva spiralna svitka premera 3,6 in 3,3 cm veže osmičasta pentlja iz dvakrat zvite žice. Dolžina fibule 8,3 cm. Igla in noga sta odlomljeni. Inv. št. A 937. (T. V, r. 18.)

2. Polovica ovratnice iz pošev nažlebljene okrogle žice s premerom v sredini 7 in na koncu 4,5 mm. Žlebljenje 4,5 cm pred koncem preneha, ostali del pa je oglato oblikovan in na koncu močno sploščen ter zvit v spiralo. Dolžina ohranjenega kosa 12 cm. Inv. št. A 938.

3. Polovica ovratnice iz pošev nažlebljene okrogle žice s premerom 3,5 mm. Žlebljenje preneha 3,5 cm pred koncem, dalje je žica oglato oblikovana, na koncu ploščata in zvita. Dolžina ohranjenega kosa 15 cm. Inv. št. A 939.

4. Zapestnica iz ne docela okrogle žice s premerom 3 mm. Notranja stran žice je ravna in prehaja na eni strani v prav tako ravni rob, medtem ko je v ostalem delu obla. Po hrbtu poteka ornament iz skupin po pet izmenično pošev potekajočih črtic. Konca sta ravno odrezana in se neznatno presegata. Premer zapestnice 7,2 cm. Inv. št. A 940.

5. Zapestnica iz 3 mm debele žice, ki ima notranjo stran in stranska robova sploščena, hrbet pa obel in okrašen s skupinami po pet izmenično pošev potekajočih črtic. Konca nesklenjene zapestnice sta ravno odrezana. Premer 5,1 cm. Inv. št. A 941. (T. VI, r. 25.)

6. Obroček iz 4 mm debele, pošev nažlebljene okrogle žice, ki je le delno ohranjen in pripada morebiti zapestnici s premerom do 5,5 cm. Inv. št. A 942.

7. Obroček iz 2,5 mm debele žice ovalnega preseka, ki je na notranji strani sploščena. Konca sta ploščata in sta bila verjetno zvita. Premer sedaj nekoliko deformiranega obročka, pripadajočega verjetno zapestnici, do 5,3 cm. Inv. št. A 943.

⁴⁰ J. Filip, *Pravěké Čsl.*, str. 225, r. 54, 2.

8. Polovica zapestnice iz sploščene žice s premerom 2,5 oziroma 6 mm. Notranja stran je ravna, hrbet pa obel. Konca sta bila nekoliko zožena in oblo zaključena. Premer zapestnice do 5,5 cm. Inv. št. A 944.

9. Fragment zapestnice iz sploščene žice s premerom 2,5 oziroma 5 mm. Notranja stran je ravna, zunanja pa vzbočena in prehaja nato v profilirano podolžno rebro. Celotna oblika in premer neugotovljena. Inv. št. A 945.

10. Fragment obročka iz vodoravno sploščene žice s premerom 2 oziroma 6,5 mm. Premer ohranjene polovice 6,9 cm. Inv. št. A 946.

11. Obroček iz neenakomerno oglato oblikovane žice s premerom 5–6 mm. Premer sedaj nekoliko deformiranega sklenjenega obročka 4,5 oziroma 5 cm. Verjetno otroška zapestnica. Inv. št. A 947.

12. Obroček iz štirikrat zvite, do 2 mm debele bronaste žice, katere konca sta nekoliko stanjšana in neopazno zaključena. Premer 3,9 cm. Inv. št. A 948.

13. Obroček iz do 2 mm debele žice z odlomljenima koncema, tako da sta ohranjena le dva navoja. Premer 4,2 cm. Inv. št. A 949.

14. Obroček iz 1,5 mm debele žice z odlomljenima koncema, tako da so ohranjeni le štirje navoji. Premer 3,9 cm. Inv. št. A 950.

15. Obroček iz 1,5 mm debele žice. Konca sta odlomljena. Premer sedaj deformiranega obročka do 3,8 cm. Inv. št. A 951.

16. Obroček iz 4 oziroma 5 mm debele žice šesterkotnega preseka s širšima stranicama na stranskih robovih. Ker fragmentiran, ni ugotovljeno, ali je bil sklenjen. Premer 3,4 cm. Inv. št. A 952.

17. Obroček iz ploščate žice s premerom 1 oziroma 3,5 mm. Notranja stran je ravna, zunanja rahlo vzbočena. Konca sta bila klinasto zožena. Ohranjena le dva navoja. Premer do 2,3 cm. Inv. št. A 953.

18. Obroček iz ploščate žice s premerom 1 oziroma 3 mm. Notranja stran ravna, zunanja rahlo vzbočena. Nekoliko zaobljena konca se za 1 cm presegata. Premer do 2,4 cm. Inv. št. A 954.

19. Obesek iz 1,5 mm debele ploščice, ki je na robovih pošev prerezana. Oblika grobo antropomorfna. Obroček za obešanje je le delno ohranjen. Višina 3,4, širina do 2,8 cm. Inv. št. A 955.

20. Obesek iz 1,5 mm debele ploščice, ki je na robovih pošev prerezana. Grobo antropomorfne oblike. Obroček fragmentiran. Višina 3,7, širina 2,8 cm. Inv. št. A 956. (T. VIII, r. 35.)

21. Dleto pravokotnega preseka s premerom 8 mm. Robovi so nekoliko zaobljeni. Rezilo je rahlo polkrožno zavito in sedaj nekoliko otopelo. Dolžina dleta 10,2, širina rezila 1,1 cm. Inv. št. A 957. (T. VIII, r. 39.)

B. Pridobljeno v letih 1945—1952 iz parcele št. 390.

22. Spiralni svitek fibule očalarke iz 1,5—2 mm debele žice. Premer do 3,2 cm. Noga in igla nista ohranjeni. Inv. št. A 958. (T. X, sl. 17.)

23. Spiralni svitek fibule očalarke iz 1,5—2 mm debele žice. Noga in igla nista ohranjeni. Premer do 2,8 cm. Inv. št. A 959. (T. X, sl. 16.)

24. Spiralni svitek fibule očalarke iz 1,5 mm debele žice, ki se od sredine do vnanjega roba rahlo odebeli. Igla in noga nista ohranjeni. Premer do 2,8 cm. Inv. št. A 960. (T. X, sl. 15.)

25. Spiralni svitek fibule očalarke iz 2—2,5 mm debele žice. Igla in noga nista ohranjeni. Premer 3,5 cm. Inv. št. A 961. (T. X, sl. 9.)

26. Spiralni svitek fibule očalarke iz 1,5—2 mm debele žice. Igla in noga nista ohranjeni. Premer do 4 cm. Inv. št. A 962. (T. X, sl. 14.)

27. Spiralni svitek fibule očalarke iz žice, ki je v sredini debela 1,5, na zunanjem robu pa 3 mm. Igla in noga nista ohranjeni. Premer do 4,5 cm. Inv. št. A 963. (T. X, sl. 10.)

28. Spiralni svitek fibule očalarke iz 2 mm debele žice, ki se do prehoda v prečko odebeli na 3 mm. Prečka ima obliko osmice, žica pa je kvadratnega preseka. Noga je deformirana. Premer do 4,8 cm. Inv. št. A 964. (T. X, sl. 11.)

29. Spiralni svitek fibule očalarke iz 2 mm debele žice, ki se v sredini stanjša na 1 mm. Noga ni ohranjena. Premer približno 4 cm. Inv. št. A 965. T. X, sl. 12.)

30. Spiralni svitek fibule očalarke iz pretežno 1,5 mm debele žice. Noga in igla nista ohranjeni, osmičasta prečka le delno. Premer do 2,8 cm. Inv. št. A 966. (T. X, sl. 13.)

31. Trije fragmenti spiralnih svitkov fibul očalark iz 1,5 mm debele žice. Srednji deli spiral manjkajo. V enem primeru je ohranjen večji del osmičaste prečke. Inv. št. A 967 a—c.

32. Štirje fragmenti prečnih fibul očalark. Dve narejeni iz 1,5 do 2 mm debele žice, pri ostalih dveh je žica debela 3 mm in kvadratnega preseka. Inv. št. A 968 a—č.

33. Peresovina harfaste fibule iz dvanajstih navojev 1,5 mm debele žice. Na enem koncu se nadaljuje v 2,2 cm dolgemu koncu rahlo ukrivljene žice, na drugem pa v osmičasti pentlji. Inventarna št. A 969. (T. V, r. 19.)

34. Ovratnica iz okrogle pošev nazlebljene žice s premerom v sredini 8 in na krajih 5 mm. Žlebljenje preneha 7 cm pred koncem, nato je žica sploščena in zvita v spiralo. Premer ovratnice 14,5 cm. Inv. št. A 970. (T. X, sl. 2.)

35. Dva fragmenta ovratnice iz okrogle, pošev nazlebljene žice, ki je debela do 8,5 cm. Žlebljenje preneha 4 cm pred koncem. Eden od njiju je ploščat in zvit v spiralo. Inv. št. A 971. (T. X, sl. 1 in 3.)

36. Štirje fragmenti ovratnice iz okrogle, pošev nažlebljene žice s premerom do 8,5 cm. Dvoje sploščenih koncev je zvitih v spiralo. Inv. št. A 972.

37. Polovica ovratnice iz 4 oziroma 6 mm debele žice polkroglastega preseka z ravno notranjo stranjo. Konec je rahlo zožen. Premer do 14 cm. Inv. št. A 973. (T. X, sl. 6.)

38. Polovica ovratnice iz 3,5 oziroma 5 mm debele polkroglaste žice s ploščato notranjo stranjo. Konec je rahlo klinasto zožen. Inv. št. A 974. (T. X, sl. 4.)

39. Polovica ovratnice iz okrogle gladke žice s premerom v sredini 5 in na krajih 3 mm. Konec ni ohranjen, premer približno 14 cm. Inv. št. A 975. (T. X, sl. 5.)

40. Polovica ovratnice iz sploščene 4 oziroma 6 mm debele žice. Notranja stran je skoraj ravna, zunanja pa obla. Konec je rahlo zožen. Premer neugotovljiv. Inv. št. A 976. (T. X, sl. 7.)

41. Polovica ovratnice iz sploščene žice s premerom 3,5 oziroma 6,5 cm. Notranja stran je skoro ravna, zunanja obla. Konec preprosto odrezan. Premer ni ugotovljiv. Inv. št. A 977. (T. X, sl. 8.)

42. Trakasta zapestnica iz 0,3 mm debele pločevine. Trak je širok 1,3 cm, na koncih zožen na 4 mm in zvit v spiralo. Ob robovih potekata tanki puncirani črti, po sredini traku pa vrsta od znotraj navzven vtolčenih, nekoliko sploščenih bunčic s premerom 4 mm. Premer zapestnice 5,9 cm. Inv. št. A 978. (T. VI, r. 26.)

43. Zapestnica iz 4 mm debele žice kvadratastega preseka. Konca sta stanjšana v okroglo žico s premerom 2 mm, ki je medsebojno ovita in sklepa zapestnico. Premer do 9 cm. Inv. št. A 979. (T. VI, r. 24.)

44. Zapestnica iz trakasto sploščene žice s premerom 3 oziroma 10 mm. Notranja stran je ravna, hrbet pa rahlo vzbočen. Konca neskljenjene zapestnice sta ravno odrezana. Premer 5,9 cm. Inventarna št. A 980.

45. Zapestnica iz ovalno sploščene 3,5 oziroma 6 mm debele žice, ki ima notranjo stran ravno, hrbet pa vzbočen in okrašen s komaj še opaznim ornamentom strehastih črtic. Rahlo zožena konca sta odrezana. Premer 5,6 cm. Inv. št. A 981.

46. Zapestnica iz trakasto sploščene žice s premerom 3 oziroma 8 mm. Notranja stran je ravna, hrbet rahlo vzbočen. Komaj opazen ornament je obstajal iz skupin ravnih in strehastih črtic. En konec je stanjšan in zaobljen, drugi ravno odrezan. Premer 5,8 cm. Inv. št. A 982.

47. Zapestnica iz trakasto sploščene žice premera 3 oziroma 8,5 mm. Notranja stran je skoraj ravna, zunanja je rahlo vzbočena in okrašena s skupinami po pet rahlo pošev potekajočih črtic, med katerimi so skupine iz treh strehasto vrezanih črtic. En konec je

nekoliko zožen, oba pa sta ravno odrezana. Premer 6,4 cm. Inventarna št. 985. (T. V, r. 20.)

48. Zapestnica iz trakasto sploščene žice v debelini 3 oziroma 8—9 mm. Zunanja stran je vzbočena, notranja bolj ravna. Konca sta zaobljena. Premer 6,8 cm. Inv. št. A 984.

49. Zapestnica iz ovalno sploščene žice z bolj ravno notranjo in vzbočeno zunanjo stranjo. Premer žice 3 oziroma 6,5 mm. Eden izmed koncev je zožen, oba pa sta preprosto odrezana. Premer zapestnice 6,4 cm. Inv. št. A 985.

50. Zapestnica iz ovalno sploščene žice s premerom 3 oziroma 8 mm. Notranja stran je dokaj ravna, zunanja pa rahlo vzbočena in okrašena s skupinami iz treh strehasto vrezanih črtic. Eden izmed koncev je zožen. Oba sta ravno odrezana in okrašena s skupino počez potekajočih črtic. Premer zapestnice 6,4 cm. Inv. št. A 986.

51. Zapestnica iz ovalno sploščene 4 oziroma 7 mm debele žice. Na zunanji strani poteka rebrast rob med obema ravno odrezanima koncema. Premer 6,8 cm. Inv. št. A 987.

52. Zapestnica iz ovalno sploščene 4,5 oziroma 7 mm debele žice. Iz strehastih črtic sestavljen okras je komaj opazen. En konec je zožen in klinasto zaključen, drugi je ravno odrezan. Premer zapestnice 7,8 cm. Inv. št. A 988.

53. Zapestnica iz ovalno sploščene žice s skoraj ravno notranjo in vzbočeno zunanjo stranjo, debelo 4,5 oziroma 6,5 mm. Konca sta nekoliko zožena in ravno odrezana. Premer zapestnice 7 mm. Inventarna št. A 989. (T. V, r. 23.)

54. Zapestnica iz 4,5 mm debele žice kvadratastega preseka. Zunanji rob je nekoliko rebrasto poudarjen, pošev narezan in obdan z dvema tankima vrezanima črtama. Konca sta nekoliko zožena, okroglega preseka in preprosto odrezana. Premer zapestnice je 5,8 cm. Inv. št. A 990. (T. VI, r. 29.)

55. Zapestnica iz ovalno sploščene 4 oziroma 9 mm debele žice s skoraj ravno notranjo in vzbočeno zunanjo stranjo. Konca sta ravno odrezana. Premer 7 cm. Inv. št. A 991.

56. Zapestnica iz ovalno sploščene 2,5 oziroma 8 mm debele žice. Notranja stran je ravna, zunanja pa vzbočena. Konca sta ravno odrezana. Premer 5,8 cm. Inv. št. A 992.

57. Fragment trakaste zapestnice iz 0,2 mm debele pločevine. Po 0,9 cm širokem traku potekajo štiri vzporedne puncirane črte. Konca nista ohranjena, premer neugotovljiv. Inv. št. A 993. (T. VI, r. 27.)

58. Šest fragmentov zapestnic iz trakasto sploščene žice z ravno notranjo in oblo zunanjo stranjo. Širina 7—12 mm. Inv. št. 994 a—e.

59. Pet fragmentov zapestnic iz ovalno sploščene žice povprečnega premera 4 oziroma 6 mm. Inv. št. A 995 a—d.

60. Fragment obročka iz 5 mm debele žice, ki je na notranji strani okrogla, na zunanji pa podolž nažlebljena s petimi žlebički. Inv. št. A 996.

61. Obroček iz treh navojev 1,5 mm debele žice, ki se na eni strani zožuje. Premer do 4,3 cm. Inv. št. A 997. (T. V, r. 21.)

62. Obroček iz štirih navojev 1,5 mm debele žice z odlomljenima koncema. Premer do 3,8 cm. Inv. št. A 998.

63. Obroček iz štirih razrahljanih navojev 1,5 mm debele žice. Konca sta odlomljena. Premer do 3,8 cm. Inv. št. A 999.

64. Obroček iz 1 mm debele žice, dvojno navite in na eni strani zaključene v obliki pletenine, ki je na najožjih mestih učvrščena s posebnimi pasicami. Premer 1,3, širina obročka 1,7 cm. Inventarna št. A 1000. (T. VIII, r. 36.)

65. Fragment obročka iz 1 mm debele žice. Oba konca odlomljena, ohranjeni še štirje navoji. Premer 1,3 cm. Inv. št. A 1001.

66. Obroček iz 1,5 mm debele žice. Ohranjena dva navoja. Premer 2,3 cm. Inv. št. A 1002.

67. Obroček iz 1,5—2 mm debele žice ovalnega preseka z ravno notranjo stranjo. Premer 2,4 cm. En konec rahlo zožen, drugi odbit. Inv. št. A 1003. (T. VII, r. 30.)

68. Obroček iz ovalno sploščene 1 oziroma 2 mm debele žice. Premer 2,3 cm. Inv. št. A 1004.

69. Obroček iz 1,5 mm debele okroglaste žice. Premer 2,4 cm. Del manjka, da ni ugotovljivo, ali je bil sklenjen. Inv. št. A 1005.

70. Dvoje obročkov iz polovalne 2 oziroma 4 mm debele žice s popolnoma ravno eno stranjo. Premer 2,3 cm. Inv. št. A 1006 a—b. (T. VI, r. 28.)

71. Fragment žlebičastega obročka iz navznoter upognjene pločevine, širine 5 mm. Konca sta bila nekoliko zožena. Premer neugotovljiv. Inv. št. A 1007. (T. V, r. 22.)

72. Fragment obročka iz ovalno sploščene 2 oziroma 3 mm debele žice z ravno notranjo in vzbočeno zunanjo stranjo. Ohranjen konec je oglato izoblikovan in spiralno zavrt. Dolžina ohranjenega kosa 7,8 cm. Inv. št. A 1008.

73. Fragment obročka iz 2 mm debele žice. Oba konca odlomljena. Premer 4,2 cm. Inv. št. A 1009.

74. Igla iz 2,5—1 mm debele žice. Na vrhu ima 4 mm debelo okroglasto glavico, nad katero se igla nadaljuje, a je odlomljena, da celotna oblika ni znana. Pod glavico poteka v medsebojni razdalji 9 mm troje prečnih cikcakastih črt. Dolžina igle 17,5 cm. Inv. št. A 1010. (T. VII, r. 31.)

75. Polovica igle lasnice z okroglasto glavico rahlo bikonične oblike s premerom 1,3 cm. Skozi luknjo je bila vtaknjena igla, katere vrh, je bil na gornji strani kvadratno zatolčen. Na spodnjem

delu oboda potekata dve vodoravni črti, na gornji strani so vidni od njiju komaj sledovi. Med obema pasoma potekata po obodu glavice slabo vidna valovnica iz treh globoko valujočih črt. Debelina igle je 3 mm, ohranjena dolžina 7,2 cm. Inv. št. A 1011. (T. VIII, r. 57.)

76. Glavica igle lasnice s premerom 1,7 cm. Igla docela odbita. Glavica je okrašena na vrhnjem in spodnjem delu z dvema vzporednima krožcema, dvoje krožcev pa poteka tudi po najširšem obodu. Med temi pasovi poteka valovnica iz treh črt, ki jo srednja krožca prekinjata v stoječe in viseče polkroge. Inv. št. A 1012. (T. VIII, r. 58.)

77. Dvoje fragmentov igle lasnic iz 2,5 mm debele žice. Ohranjena kosa nimata glave in sta dolga 10—11 cm. Inv. št. A 1013 a—b.

78. Nož z odebeljenim zavihanim hrbtom in enako zavihanim, proti konici zožujočim se rezilom. Ovalen trn za ročaj je delno odbit. Na trnu in hrbtu vidni sledovi neizbrušenega šiva med kalupoma. Dolžina noža 15,3, rezila 12,6 cm. Največja širina rezila je 2,2 cm. Širina hrbta 4 in trna 6 oziroma 7 mm. Inv. št. A 1014. (T. VII, r. 52.)

79. Nož z odebeljenim hrbtom, ki se pri trnu grbasto dvigne, nato pa poteka skoraj ravno do konice. Rezilo delno sledi poteku hrbta. Ploščat trn je pred koncem zožen in se končuje v ploščatem gumbu. Ker vlit v enodelnem kalupu, je le ena stran profilirana, druga pa ravna. Dolžina 13,6 cm, širina rezila od 2,1 cm nizdol. Inv. št. A 1015. (T. VII, r. 53.)

80. Britev s polmesečnim rezilom iz 0,5 mm debele ploščice. Konkavno oblikovan hrbet ima v sredini grbo, ki ga deli na dve polovici. Manjša grba loči hrbet od nastavka za ročaj, ki ni posebej odebeljen in kaže na odlomljenem delu sled luknjice za pritrjevanje obloge. Dolžina ohranjene britve 10,2, širina rezila na najširšem mestu 4,1 cm. Inv. št. A 1016. (T. IX, r. 42.)

81. Britev s polmesečnim rezilom iz 0,5 mm debele ploščice. Konkavno oblikovan hrbet ima grbo, ki tvori na eni strani prehod k nastavku za ročaj. Ta je sestavljen iz dvojnega, 8 mm širokega traku, ki tvori na zunanji strani zanko podolgovate oblike, k rezilu pa je pritrjen z dvema zakovicama, medtem ko je tretja luknjica na rezilu neizkoriščena. Rezilo je okrušeno, konica delno odlomljena. Dolžina britve 12,5, rezila 10,3, širina rezila na najširšem mestu 5 cm. Inv. št. A 1017. (T. IX, r. 40.)

82. Britev s polmesečnim rezilom in gladkim konkavnim hrbtom. Debelina rezila se od 0,5 mm razširi proti ročajni strani v 1,5 mm debel navpičen rob, iz katerega izhaja paličast ročaj, ki ima na koncu obroček z dvema rogljicema. Rezilo in konica nekoliko okrušeni. Dolžina britve 12,5, rezila 8,7, največja širina rezila 3,2 cm. Inv. št. A 1018. (T. IX, r. 41.)

83. Fragmentiran obesek iz 1,5 mm debele ploščice. Robovi so na eni pošev prirezani. Groba antropomorfna oblika. Od obročka za obešanje je ohranjen le vrat. Višina 3,5, širina 3 cm. Debelina 1,5 mm. Inv. št. A 1919.

84. Kos bronaste pločevine s 7 mm širokim zavihanim robom. Debelina pločevine 0,5 mm. Verjetno del posode neznane oblike. Dolžina ohranjenega dela 9,8, širina 4,1 cm. Inv. št. A 1920. (T. VIII, r. 34.)

Bronasti predmeti so spričo učinka ognja, ki so mu bili izpostavljeni ob sežigu mrtveca, razmeroma dobro ohranjeni. Za nekatere izmed njih je mogoče reči, da sploh niso bili v ognju, temveč so jih dali v grob posebej po sežigu.⁴¹ Tako pokriva lasnico T. VIII, 31 in britev T. IX, 41 bleščeča sinjkastozelena patina, deloma pa velja isto tudi za dletce T. VIII, 39. Izredno dobro je ohranjena polovica lasnice T. VIII, 37, pri kateri je patina večji del izbrisana. Na ostalih predmetih je patina sivkastozelena in različno hrapava, včasih motna in brez posebnih tvorb. Tanka rezila britev T. IX, 40 in 42 imajo trdno jedro. Nož T. VII, 32 je boljše ohranjen kot nož T. VII, 33, ki ima jedro precej šibko. Grobe patinaste tvorbe so le na glavicu neohranjene lasnice T. VIII, 38. Predmeti, ki jih je ogenj tako prežgal, da je ostalo le neznatno kovinsko jedro, so redki. Ovratnice in zapestnice so pokrite z motno zelenkastosivo patino, ki je na zapestnicah št. 4 in 5 (T. VI, 25), a tudi na zapestnici T. V, 23 deloma izbrisana, sicer po dokaj hrapava. Žica, iz katere so bile spletene fibule in obročki, je pokrita z enako hrapavo patino in različno ohranjena.

Kemični sestav brona pobreških predmetov je za sedaj še neznan.⁴² Na razpolago pa so podatki o sestavinah brona enakih kovinskih predmetov iz mariborskih⁴³ in ruških⁴⁴ grobov, kakor tudi iz najdbe na hočkem Pohorju.⁴⁵ Bronasti predmeti obeh grobišč kažejo za bronasto dobo razmeroma nizek odstotek bakra, pobreškim najbližji mariborski predmeti pa temu ustrezen velik odstotek kositra, ki jih tako loči od izdelkov s hočkega Pohorja.

Dobršen del bronastih predmetov je v fragmentarnem stanju. To velja predvsem za fibule, obročke raznih vrst, a tudi za lasnice, zapestnice in ovratnice. Ne dá se za vsak predmet ugotoviti, ali je

⁴¹ Po stanju patine je podobno ugotovil za majhen del bronastih predmetov iz Ruš tudi G. Wurmbrand, Ruše, str. 55.

⁴² Kemično analizo pobreških kovinskih predmetov je po prijaznosti univ. prof. ing. C. Rekarja prevzel Metalurški inštitut na Fakulteti za rudarstvo in metalurgijo TVŠ v Ljubljani, a do tiskanja poročila ni bila izdelana.

⁴³ F. Baš, Arheološka raziskavanja Muzejskega društva v Mariboru 1955, ČZN XXIX, 1954, str. 55.

⁴⁴ G. Wurmbrand, Ruše, str. 62.

⁴⁵ F. Baš, istotam, str. 55.

bil namerno zlomljen, ali pa je bil poškodovan pri sežigu. Za namerno lomljenje nedvomno pričajo fragmentirane ovratnice in zapestnice, ki spričo svoje masivnosti ob sežigu niso mogle biti na tak način poškodovane.⁴⁶ Bolj dvomljivo je to pri predmetih iz žice, vendar tudi pri fibulah ne gre izključevati take možnosti, če je poleg samih fragmentiranih kosov brezhibno ohranjen obroček T. VIII, 36 iz mnogo tanjše žice. Vendar je treba pri fragmentih fibul upoštevati tudi to, da so bili predmeti nestrokovno zbrani in le deloma preneseni v muzej.

Le majhen del bronastih predmetov je bil ulit. Fibule, ovratnice in zapestnice so bile izdelane iz žice. Uporabljanje bronaste pločevine je tudi na Pobrežju izjemen pojav.⁴⁷ Na fibulnih svitkih je opazna različna debelina žice, ki se tanjša praviloma proti sredini svitka. To je posebno očitno pri svitkih št. 27—29, pri katerih znaša razlika v debelini med sredino in skrajnim robom tudi 1,5 mm in ki imajo žico osmičaste pentlje oglato izkovanjo. Na tak način izkovan žica je omogočila ugodnejše oblikovanje fibule in estetsko prijeten videz spiral, zato izraža poudarjeno prvino, ki verjetno ni razširjena le v Podravju.⁴⁸

Iz bronaste žice debelejših vrst so bile izdelane tudi dokaj številne zapestnice in ovratnice. Povsod je kovanje ustvarilo predmetu dokončno obliko, ki niha med popolnoma okroglim in ovalnim presekom. Krasilni pomen nekaterih ovratnic (T. X, sl. 1—3) je poudarjen tudi z uvijanjem poprej štirioglate žice, ki je nato tak presek ohranila le na stanjšanih koncih, ali pa je bila tudi tam zaobljena, kot je opazno pri ovratnici št. 34. Vendar so skrajni konci takih ovratnic redno ploščato izkovanji in zviti v spiralo, medtem ko so ovratnice ovalnega preseka, predvsem pa enake zapestnice na enem ali obeh koncih stanjšane in zaobljene, včasih pa tudi na enem koncu preprosto ravno odsekane. Najčešče obliko takih zapestnic označuje ovalni, na notranji strani močno sploščen ali docela izravnani prerez, medtem ko je hrbet bolj ali manj vzbočen. Med izjeme sodi zapestnica T. VI, 25 s ploščato izkovanima stranicama, tordirana zapestnica št. 6, kakor tudi zapestnica T. VI, 29 oglatega preseka s poudarjeno izraženim grebenastim hrbtom. Ovalno ploščati profil zapestnic je tu in tam prenesen tudi na manjše obročke in prstane. Med posebnosti take izdelave sodijo sklenjeni obročki z razčlenjenim profilom, ki je pri obročku št. 60 na notranji strani normalno obel, na zunanji pa rahlo razširjen in razčlenjen s tremi izrazitimi podolžnimi žlebiči. Redkejšo obliko

⁴⁶ Prim. podobne ugotovitve G. Wurmbanda, Ruše, str. 55.

⁴⁷ Fragmenti bronaste pločevine neznanе pripadnosti so bili najdeni v naslednjih grobiščih: Ruše — G. Wurmband, Ruše, str. 65; Zg. Hajdina — F. Starč, Zg. Hajdina, str. 85, št. 71, 72; Maribor inv. št. A 1304, A 1305.

⁴⁸ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru: Maribor inv. št. A 1138, A 1140—1146; Pivola inv. št. A 1317—1320. Gradivo izven mariborskega okoliša še ni bilo s tega vidika opazovano.

predstavlja obroček št. 10, ki je vodoravno sploščen in fragment obročka št. 71, ki je na notranji strani votel. Obročka št. 70 (T. VI, 28) sta bila ulita v kalupu.

Med predmete, ki so bili uliti v kalupu, spadajo noži, obeski in britev T. IX, 41. V enodelnem kalupu so bili uliti obeski št. 19, 20 in 83 (T. VIII, 35), ki imajo zato profilirano le sprednjo stran. Isti pojav je opazen tudi pri nožu T. VII, 33, dočim je nož T. VII, 32 ulit v dvojnem kalupu in ima na hrbtni strani še viden ne docela izbrušen šiv. Isto velja za britev T. IX, 41, ki ima na ročaju očitne ostanke šivov, dočim je rezilo večji del izkovano. Iz bronaste pločevine sta bili izdelani rezili ostalih dveh britev T. IX, 40 in 42, kar je zanju narekovalo poseben način izdelovanja ročajev ali nastavkov zanje. Medtem ko je pri britvi T. IX, 42 še ohranjen ploščat nastavek z luknjico, je bil pri britvi T. IX, 40 poseben pločevinast nastavek z zakovicami pritrjen na rezilo, pri čemer je prav mogoče, da je bilo to storjeno šele, ko se je prvotni nastavek odlomil.

Zapestnici T. VI, 26 in 27 sta bili izdelani iz tolčene pločevine, prav tako pa tudi posoda, ki ji pripada fragment T. VIII, 34.

Krasilne elemente predstavlja predvsem najčesči način okraševanja z urezi. Na tak način so okrašene poleg lasnic predvsem zapestnice in sicer z za to dobo običajnimi motivi skupin prečno vrezanih poševnih ali ravnih črtic.⁴⁹ Najbolje je ta ornament videti na zapestnicah T. V, 20 in T. VI, 25, verjetno pa je obstajal še na nekaterih drugih, kjer so tanke črtice pod vplivom patine že izbrisane. Zapestnica T. VI, 29 je okrašena z rahlo narezanim podolžnim rebrom. Vrezane motive ima tudi lasnica T. VII, 31, poleg nje pa še glavici obeh ostalih lasnic T. VIII, 37, 38. Motivni krog okraševanja je razširjen tudi z nekaterimi preoblikovanji predmeta, kakor je tordiranje, spiralno uvijanje koncev, spletanje in uporaba različnih debelin žice.

Posebno vrsto okrasitve ima zapestnica T. VI, 26, ki je že sama po sebi za žarna grobišča v Podravju izjemen predmet.^{49a} Izdelana je iz zelo tanke tolčene pločevine in okrašena na obeh robovih z navzven punciranima črtama, med katerima poteka vrsta prav tako navzven obrnjenih bunčic. Ta okras dopolnjujeta zožena in spiralno zvita konca. Zapestnica T. VI, 27 pa je bila okrašena le s štirimi vzporednimi navzven punciranimi črtami.⁵⁰ Kombinacija okrasja zapestnice T. VI, 26 je znana v širši soseščini slovenskega

⁴⁹ Prim. istotam: Maribor inv. št. A 1186—1191 in A 1213—1220, ki ustrezajo preprosti motiviki pobeških zapestnic. Ruše — G. Wurmbrand, Ruše, Taf. IV, 29, 30. Gravirane zapestnice so navedene tudi v tabelah na str. 64 do 68. Zg. Hajdina — F. Starè, Zg. Hajdina, str. 82, št. 53. Enake zapestnice navaja tudi W. Schmid, Der frühhallstädtische Hortfund von Schönberg in Steiermark, Germania 24, 1940, str. 197, št. 23 in T. 32, 4 in 5.

^{49a} Polovica docela enake zapestnice z neznanim najdiščem, verjetno enim izmed žarnih grobišč, se nahaja v Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

⁵⁰ Fragmenti enake zapestnice so bili najdeni v Mariboru, prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja inv. št. 1227.

Podravja predvsem na kovinskem posodju (Punkt-Buckel Ornament).⁵¹ Ta vrsta krasitve je znana poleg raznih vrezanih motivov, ki so ornamentiki keramike žarnih grobišč v Podravju skoraj istovetni, na bronastih kotličih iz madžarskega področja v docela enaki motivni izvedbi.⁵² Ker se obdobje kotličev tipa B-1 na tem področju sklada z okvirno časovno pripadnostjo podravskega žarnih grobišč, je medsebojna zveza očitna.⁵³ Okras pik in bunčič ostaja na bronastem posodju še dolgo časa priljubljen način za izražanje figuralnih motivov, kakršni so znani tudi iz najbližje sosesčine Pobrežja,⁵⁴ ali iz južnih slovenskih pokrajin.⁵⁵ Če se opiramo na Merhartovo tezo o širjenju bronastega posodja in okrasnih motivov v starejši fazi žarnih grobišč iz Podonavja proti Italiji,⁵⁶ potem more pobreška zapestnica biti kažipot takega premika.

Zaključek

Za kulturno in časovno opredelitev pobreškega gradiva nudijo doslej zbrani predmeti zadovoljivo osnovo, ki ji krati vrednost predvsem dejstvo, da najdbe niso ugotovljene po svoji grobni pripadnosti. Iz podrobnejšega razmotrivanja je smiselno takoj v začetku izločiti predmete, ki so v obdobju mlajših žarnih grobišč splošno razširjeni in kronološko dokaj neotipljivi. Tip masivne uvitè ovratnice s ploščato izkovanima in spiralno zvitima koncema, ki ga na Pobrežju najbolje izraža ovratnica T. X, sl. 2, je v podravskega žarnih grobiščih tipični predstavnik te vrste nakita.⁵⁷ Redkejšje so preproste okrogle ovratnice (T. X, sl. 5), še bolj pa tiste z ovalnim presekom. (T. X, sl. 4, 6—8.) Najštevilnejšo zvrst zapestnic predstavljajo nesklenjene zapestnice ovalnega preseka, ki so včasih

⁵¹ G. v. Merhart, Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen, Festschrift des Röm.-Germ. Zentralmuseums in Mainz, B. II., 1952, str. 40. Poslej: G. v. Merhart, Studien.

⁵² G. v. Merhart, Studien, T. 1 in 2.

⁵³ G. v. Merhart, Studien, str. 5.

⁵⁴ Primerjaj najdbe iz Klein-Gleina v G. v. Merhart, Studien, T. 19, 1 in v R. Pittioni, Urgeschichte, Wien 1937, T. 38 in 39.

⁵⁵ Prim. zlasti: bronasto vedro iz Kandije — G. v. Merhart, Studien, T. 21, 11; obesek iz Vač — R. Ložar, Predzgodovina Slovenije, posebej Kranjske, v luči zbirke Mecklenburg, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XV, 1934, pod. 20; naprsnica iz Vrhpolja — R. Ložar, Bronasti oklep iz Vrhpolja pri Stični, GZM XVIII, 1937, Tab. IV, 1; pasna spona iz Magdalenske gore — F. Starè, Dekoracija pravokotnih pasnih spon na Kranjskem, Arheološki vestnik III, 1952, Tab. II, 1; uhan iz Vitarjevca — F. Starè, Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja, AV IV, 1953, T. I, 4.

⁵⁶ G. v. Merhart, Studien, str. 59—60.

⁵⁷ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru: Maribor — inv. št. A 1164—1170; Zg. Hajdina — F. Starè, Zg. Hajdina, str. 80, št. 18, 27, 28; Ruše — G. Wurmbbrand, Ruše, Taf. IV, 26 in str. 64—70; Dobova — F. Starè, Dobova, Tab. XIV, 7. Na strani 140 pod opombami 69, 70 in 72 navedena ostala slovenska najdišča.

okrašene z vrezanimi črtami. W. Schmid jih pripisuje zgodnejhallstattskemu obdobju,⁵⁸ njihova prisotnost v tipičnem žarnem grobišču na Pobrežju, kakor tudi v Mariboru⁵⁹ pa govori za nekoliko starejšo časovno pripadnost, dasi tudi tu pripadajo mlajši stopnji. Poleg nekaterih manj znanih posebnih oblik, kot jih predstavljata zapestnici T. VI, 25 in T. VI, 29, sta zelo zanimivi obe ploščati zapestnici iz bronaste pločevine z zoženima zavihanima koncecema. Tip zapestnice T. VI, 26 je med kovinskimi predmeti iz žarnih grobišč v Podravju zelo redek. Najbližjo primerjavo nudijo fragmenti podobne zapestnice iz Maribora,⁶⁰ in Ruš,⁶¹ slične zapestnice pa so bile najdene tudi na Zgornji Hajdini,⁶² v Dobovi⁶³ in Veliki Gorici.⁶⁴ Princip spiralnega zavijanja koncev kaže na enak postopek pri ovratnicah, medtem ko predstavlja okras pik in bunčic krasilno tehniko bronastih posod panonskega območja, ki se nato obdrži še nekaj stoletij. Če nudi ta zapestnica sled že omenjenega razvojnega premika⁶⁵ na prehodnem slovenskem ozemlju, bi jo bilo mogoče prisoditi mlajši dobi pobreškega žarnega grobišča. Enako izdelani in sorodno okrašeni bronasti diademi v Bosni ne morejo biti mnogo mlajši,⁶⁶ zlasti ker so tudi druge najdbe iz Donje doline tipološko blizu nekaterim predmetom iz podravskega žarnih grobišč.⁶⁷

Izven časovnega okvira žarnih grobov sodi zapestnica T. VI, 24. Podobne zapestnice so bile najdene v Aszáru na Madžarskem,⁶⁸ skupno z rimskodobnimi fibulami pa so bile odkrite v grobovih na Jezerinah.⁶⁹ V kolikor gre dejansko za najdbo iz žarnega grobišča, jo je treba imeti za tjakaj naknadno dospeli predmet iz rimskega časa.⁷⁰

Med fibulami prevladujejo z izjemo peresovine harfaste fibule izključno fibule očalarke, ki so tipičen predstavnik te vrste nakita

⁵⁸ W. Schmid, Schönberg, str. 202.

⁵⁹ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru, inv. št. A 1186 do 1196. Glej tudi opombo 49.

⁶⁰ Prim. istotam inv. št. A 1227.

⁶¹ G. Wurmbrand, Ruše, str. 60.

⁶² F. Starè, Zg. Hajdina, str. 81, najbližja oblika zapestnica št. 48?

⁶³ F. Starè, Dobova, T. III, 1, T. XIX, 1, oblikovno sorodni predmeti.

⁶⁴ V. Hoffiller, Staro groblje u Velikoj Gorici, Vjesnik hrvatskog Arheološkog društva X, 1908—1909, str. 125, sl. 8, 6. Poslejš: V. Hoffiller, V. Gorica.

⁶⁵ Glej opombo 56.

⁶⁶ Č. Truhelka, Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Sawebette bei Donja Dolina, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina IX, 1907, str. 85, T. XL, 1.

⁶⁷ Č. Truhelka, Donja Dolina, primerjaj keramiko sorodnih oblik, T. LXXX, 3.

⁶⁸ Hpl, Aszári kincs, Archaeologiai értesítő V, 1885, str. 27, sl. 1 a, 1 b.

⁶⁹ C. Kovačević in P. Mirković, Die Ausgrabungen auf dem Jezerinafelde unterhalb Pritoka bei Bihać, WMBH I, 1893, str. 193, sl. 5, 6.

⁷⁰ Najdišče ni bilo kontrolirano, ker je bila zapestnica prinešena v muzej skupno z ostalimi predmeti iz pobreškega grobišča. Prim. podobno najdbo v Rušah — G. Wurmbrand, Ruše, str. 30, 74.

na žarnih grobiščih slovenskega Podravja,⁷¹ pojavljajo pa se v žarnih grobovih na dokaj širšem področju in trajajo nato še nekaj časa. Zato so časovno pomembne predvsem v toliko, kolikor kažejo skupno s fragmentom harfaste fibule (T. V, 19) širjenje nekaterih predmetov iz madžarskega prostora v zahodni smeri.⁷² Njihova zgornja časovna meja verjetno sovпада s prenehanjem grobišča, vendar tega ne morejo datirati, saj jih nahajamo na slovenskem ozemlju v mnogih ilirskih grobovih mlajšega časa.⁷³

Ohranjene igle-lasnice predstavljajo dvojce za naše ozemlje običajnih tipov. Oba fragmenta lasnic s kroglasto glavico (T. VIII, 57, 58) imata najbližje primere v žarnem grobišču v Mariboru,⁷⁴ Rušah⁷⁵ in na Zgornji Hajdini.⁷⁶ Izven tega področja pa je najti take igle enakih ali podobnih oblik v raznih žarnih grobiščih Srednje Evrope.⁷⁷ Med temi je v Podravju in njegovi bližnji soseščini značilen tip igle z okroglo ali rahlo bikonično glavico, ki je — kot v našem primeru — navadno okrašena z vrezanim ornamentom v obliki dveh dvojnih kolobarjev na polih in trojnim valovitim trakom, ki teče po obodu in je na najširšem obodu včasih prekinjen z vmesnim kolobarjem. Take igle so bile odkrite tudi v žarnih grobovih v Veliki gorici,⁷⁸ Dobovi,⁷⁹ da pa so bile dalje časa v uporabi, kažejo najdbe celo v mlajših grobiščih Slovenije.⁸⁰ Območje razširjenosti tega tipa sega daleč proti zahodu, kot izpričujejo podobne najdbe v Švici⁸¹ in Franciji.⁸² To je tudi dokaz, da niso pojav lokalne tvornosti, temveč ena izmed splošno razširjenih zvrsti, ki pripadajo še koncu drugega tisočletja pred n. d. in se nato nadaljujejo v naslednjih stoletjih.

Lasnica T. VII, 31 je pred koncem odlomljena, tako da oblika njenega zaključka ni docela zanesljivo ugotovljena. Verjetno gre za iglo z miniaturno čašasto glavico, kot je doslej znana iz grobov v Mariboru,⁸³ Rušah⁸⁴ in na Zgornji Hajdini.⁸⁵ Predstavlja prav

⁷¹ F. Starè, Predzgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju, AV II, 1951, str. 192.

⁷² G. v. Merhart, Studien, str. 62.

⁷³ F. Starè, Dobova, str. 159, opombe 49—52.

⁷⁴ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru inv. št. A 1253 do 1259.

⁷⁵ G. Wurmbbrand, Ruše, str. 68, T. IV, 8.

⁷⁶ F. Starè, Zg. Hajdina, str. 79, št. 15, 16.

⁷⁷ Prim. F. Eppel, Das urnenfelderzeitliche Grabfeld von Unter-Radl, Archaeologia Austriaca 2, 1949, str. 47.

⁷⁸ V. Hoffiller, Vel. Gorica, str. 124, sl. 8, 3 in sl. 10, 2.

⁷⁹ F. Starè, Dobova, T. VIII, 5.

⁸⁰ F. Starè, Dobova, str. 159, op. 53, 55, 57, 58.

⁸¹ F. Eppel, Unter Radl, str. 47, op. 90.

⁸² J. Déchelette, Manuel d'archéologie II, Paris 1924, str. 324, r. 127, 4.

⁸³ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru inv. št. A 1260, A 1261—1264.

⁸⁴ G. Wurmbbrand, Ruše, T. IV, 7, ki tudi po okrasu docela ustreza lasnici T. VII, 31.

⁸⁵ F. Starè, Zg. Hajdina, str. 79, št. 8, 11.

tako splošen tip lasnic, ki ga verjetnost ploščatega zaključka glavice, sabljasta ukrivljenost igle in vrezanimi ornamentami na njej družijo s podobnima iglama v žarnem grobišču Gross Enzersdorf na Dunaju,⁸⁶ hkrati pa vključujejo v dokaj razsežen krog razširjenosti takih igel.⁸⁷ Časovno so samo po sebi le grobo določljiva, ker obsega čas njihovega trajanja pozno bronasto in zgodnjo železno dobo.⁸⁸

Obroček iz večkrat zvite tanke žice, ki je na eni strani pletenasto zaključen, je znan doslej iz Maribora,⁸⁹ Ruš,⁹⁰ Zgornje Hajdine,⁹¹ kakor tudi iz nekaterih drugih najdišč v južni Sloveniji.⁹² Najden je bil tudi v pomembnem prazgodovinskem središču Velem-szentvid,⁹³ kar bi navajalo k domnevi, da predstavlja enega izmed predmetov, ki jih je to najdišče razširjalo v zahodna obrobja panonske nižine.

Prstan T. VII, 30 ima najbližje primerjave v Rušah,⁹⁴ znan pa je tudi v panonskem območju.⁹⁵

Oblikovno spadata oba noža T. VII, 32, 33 k po vsej srednji Evropi razširjeni in za mlajše obdobje žarnih grobišč značilni enaki obliki.⁹⁶ Od običajnih tipov tako imenovane »vzhodnoalpske variante«⁹⁷ se nož T. VII, 32 razlikuje predvsem v tem, da mu manjka obročast vozec na trnu. Noži te oblike so znani iz Dobove,⁹⁸ Velike gorice⁹⁹ in Ljubljane (SAZU),¹⁰⁰ kakor tudi v severnejših predelih vse do Šlezije.¹⁰¹ Ker je trn odlomljen, ni mogoče presoditi, ali se je zaključeval v obročku, kot na primer nož iz Velike gorice. Po mnenju F. Holsteja¹⁰² bi predstavljal starejšo obliko, ki pa se je

⁸⁶ K. Hetzer in K. Willvonseder, *Das Urnenfeld von Gross-Enzersdorf*, *Archeologia Austriaca* 9, 1952, str. 69, Abb. 10, 11 in 13, 1.

⁸⁷ Istotam, str. 69, op. 45—50.

⁸⁸ J. Filip, *Pravěké Čsl.*, Tab. 18 in 19, kjer so med drugimi tipi tudi primeri s čašasto glavico.

⁸⁹ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru inv. št. A 1235 do 1238.

⁹⁰ G. Wurmbbrand, *Ruše*, T. IV, 20.

⁹¹ F. Starè, *Zg. Hajdina*, str. 80, št. 31.

⁹² F. Starè, *Dobova*, T. XVIII, 4. Na str. 140 pod op. 63, 64 navedena še druga najdišča. V Narodnem muzeju v Ljubljani podoben prstan iz Tržišča pri Cerknici.

⁹³ K. v. Miske, *Der Bronzefund von Velem-St. Vid*, *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXVII, 1897, T. IV, 4.

⁹⁴ G. Wurmbbrand, *Ruše*, Taf. IV, 33.

⁹⁵ F. v. Tompa, *25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936*, 24.—25. *Bericht der Röm.-Germ. Kommission, 1934/35*, Taf. 45, 29.

⁹⁶ K. Hetzer in K. Willvonseder, *Gross Enzersdorf*, str. 68.

⁹⁷ Holste, *Zur jüngeren Urnenfelderzeit im Ostalpengebiet*, *Prähistorische Zeitschrift* XXVI, 1935, str. 74.

⁹⁸ F. Starè, *Dobova*, T. XII, 5.

⁹⁹ V. Hoffiller, *Vel. Gorica*, str. 125, sl. 8, 1.

¹⁰⁰ F. Starè, *Dobova*, str. 139, opomba 61.

¹⁰¹ Prim. R. Pittioni, *Urgeschichte*, Taf. 30, 8; K. Hetzer in K. Willvonseder, *Gross Enzersdorf*, Abb. 11, 8; J. Filip, *Pravěké Čsl.*, Tab. 24.

¹⁰² F. Holste, *istotam*, str. 74.

ohranila tudi poleg tipičnih predstavnikov »vzhodnoalpske variante«,¹⁰³ kot priča najdba takega noža v Hadersdorfu a. d. Kamp,¹⁰⁴ datiranega s harfasto fibulo. Drugo inačico obravnavanega tipa predstavlja nož T. VII, 33, ki ima nekoliko bolj strm prehod od trna k hrbtu rezila. Bolj vzporedno izdelano rezilo se proti konici ne izteka tako ostro, trnast nastavek pa ima na koncu odlomljen ostanek vozla. Ker je izdelan v enodelnem kalupu, je po tej plati soroden enako izdelanemu nožu iz Dobove.¹⁰⁵

Na Pobrežju najdene britve pripadajo različnim razvojnim stopnjam, kar pa ne izključuje možnosti, da so bile v rabi v istem širšem časovnem razdobju. Najstarejši tip britve T. IX, 42 z grbo v sredini hrbta rezila in drugo na prehodu rezila v nastavek za ročaj kaže na prehod od dvodelnih britev vzhodnoalpskega območja¹⁰⁶ k britvam z enim rezilom. Ker je časovni razpon prvih dokaj ohlapen in sega tudi v 10. stoletje,¹⁰⁷ je o pobreški britvi mogoče reči le, da more izvirati najzgodneje iz poznejšega obdobja stopnje Hallstatt A (Recnecke). Nekoliko mlajša bo britev T. IX, 40, ki kaže že opazen premik grbe od sredine hrbta rezila proti ročajnemu delu. Verjetno je bila ta britev dalje časa v rabi, o čemer je mogoče sklepati po naknadni izdelavi pomožnega nastavka za ročaj. Tipološko predstavlja mlajši tip enorezilnih britev z osrednjo grbo, ki v madžarskem področju spominjajo na italske Predbenaccitipe in pripadajo po N. Åbergu koncu bronaste dobe III.¹⁰⁸ Prav tako je mlajša od podobnih britev v Mariboru in Rušah,¹⁰⁹ čeprav so bile verjetno še istočasno v uporabi, saj se pri mariborski že opaža premik grbe proti ročaju, ruška pa ima železen držaj. Lahko jo prisojamo v zgodnji čas stopnje Benacci I, kar bi ustrezalo začetku 10. stoletja. Najmlajšo razvojno stopnjo predstavlja britev T. IX, 41. Grba je pri njej že na zaključku hrbta, ker tvori nekaj rahlo odebeljen navpičen rob, iz katerega izhaja trnast ročaj z obročkom in dvema rožičkoma na njem. V Italiji pripadajo podobne britve stopnji Benacci II,¹¹⁰ ker pa smemo s Filipom smatrati pobreško britev za poenostavljeno posnemanje italskih vzorov, jo je mogoče datirati v nekoliko zgodnejši čas, kot razvite oblike takih britev v šlesko-platenicki stopnji¹¹¹ in sicer verjetno vsaj v starejše ob-

¹⁰³ P. Hetzer in F. Willvonseder, Gross Enzersdorf, str. 68.

¹⁰⁴ R. Pittioni, Urgeschichte, Taf. 50, 8, 9.

¹⁰⁵ F. Starè, Dobova, str. 139.

¹⁰⁶ Po najdbah iz Čeremožiš pri Rogatcu. Ustno sporočilo F. Stareta.

¹⁰⁷ J. Filip, Popelnicová pole a počátky železné doby v Čechách, Praha 1936—37, str. 115.

¹⁰⁸ N. Åberg, Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie V, Stockholm 1935, str. 46.

¹⁰⁹ Maribor: v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru, inv. št. A 1288. Ruše: G. Wurmbrand, Ruše, Taf. IV, 11.

¹¹⁰ N. Åberg, Chronologie I, str. 150.

¹¹¹ J. Filip, Popelnicová pole, str. 118.

dobje 8. stoletja. Tako bi vse tri pobeške britve s časovno določeniimi možnimi začetki nakazovale tudi časovni okvir sedanjih najdb.

Manj časovno kot tipološko razvojno so zanimivi obeski iz pobeških grobov. Vsi trije (prim. T. VIII, 35) pripadajo istemu tipu z grobo antropomorfno obliko in posebej izdelanim obročkom za pripenjanje. Najbližje primere je najti v Mariboru¹¹² in Rušah.¹¹³ Ti so med seboj istovetni, tipno razvojno pa morebiti mlajši od pobeških, saj so bližje tipu, kakršen je znan iz grobišča v Kis-Köszegu.¹¹⁴ Tam je že nakazan prehod v trikotne obeske mlajše dobe, najdene v Podravju,¹¹⁵ a tudi v Bosni.¹¹⁶ Med starejše oblike takih obeskov sodijo tisti iz Dobove.¹¹⁷ Pobeški obeski bi tako bili vmesna inačica, ki se od dobovskih loči po že izdelanih in iz ostalega trupa izločenih obročkih, od mariborskih in ruških pa po prej antropomorfni kot geometrični obliki.

Časovno neotipljivo dleto T. VII, 39 ima najbližjo primeru v leta 1952 izkopenem dletcu na Pobrežju¹¹⁸ in v podobnem dletcu iz Drvanje,¹¹⁹ ki pa imata obe ravni rezili.

Razmotrivanje pobeških kovinskih in nekaterih keramičnih predmetov kaže, da je dotlej, dokler večji kompleksi najdb z grobnimi podatki¹²⁰ niso podrobno kronološko proučeni, mogoče ugotavljati le okvirne časovne meje najdb, omejujoč se pri tem predvsem na iskanje najstarejših in najmlajših predmetov. V relativni kronologiji so o starosti žarnega grobišča na Pobrežju bila izražena že nekatera splošna mnenja, temelječa predvsem na predvojnih keramičnih najdbah. F. Starè¹²¹ meni, da je pobeška keramika tipološko starejša kot keramične najdbe z Zgornje Hajdine, zaradi tega pa je datiranje v prehodno dobo v Hallstatt nekoliko prenizko.¹²² J. Korošec¹²³ omenja, da je pobeško keramično gradivo nekoliko

¹¹² V zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru, inv. št. A 1294—1298.

¹¹³ G. Wurmbrand: Ruše, Taf. IV, 15, str. 69.

¹¹⁴ M. Hörnes, Eine höchst seltene Form von Bronzebeilen, Wiener Prähistorische Zeitschrift IV, 1917, str. 41, r. 9. Prim. tudi J. Filip, Popelnicová pole, str. 84, r. 27, 8.

¹¹⁵ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru tak obesak iz Razvanja, inv. št. A 1340.

¹¹⁶ Prim. Č. Truhelka, Donja Dolina, T. LXXV, 17.

¹¹⁷ F. Starè, Dobova, str. 140, T. XIV, 2.

¹¹⁸ Glej op. 5.

¹¹⁹ V zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru, inv. št. A 1377.

¹²⁰ Najpopolnejšo objavo glede natančnega navajanja grobnih kompleksov predstavlja še vedno citirano Wurmbrandovo poročilo, ki pa spričo davno zastarelih tez o časovni in kulturni pripadnosti najdb, kakor tudi pomanjkanja popolnega slikovnega gradiva ne zadovoljuje. Izmed izkopenega gradiva v Mariboru je edino keramika delno določljiva po grobovih. Najdbe iz Spodnjega Radvanja in Zgornje Hajdine v naših muzejih nimajo nobenih podatkov.

¹²¹ F. Starè, Zg. Hajdina, str. 62, op. 50.

¹²² Tako je pobeške najdbe datiral F. Baš, Pobrežje, str. 196.

¹²³ J. Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu, Ljubljana 1951, str. 174.

mlajše od seliščnih najdb na Ptujskem gradu, ki jih datira v čas med 1100 in 900 pred n. d.¹²⁴ V prednjem obravnavane najdbe s Pobrežja pripadajo, sodeč po kovinskih predmetih, mlajši stopnji žarnih grobišč s pričetkom okrog 1050 pred n. d. (kar bi ustrezalo v okviru širše zajetih kronoloških sistemov mlajšemu obdobju Reineckejeve stopnje Hallstatt A in sredini bronaste dobe IV po O. Monteliusu), nadaljujejo pa se še v začetek rane železne dobe (Reinecke, Hallstatt C) in sicer do 8. stoletja. Ta časovna opredelitev ne izraža nobenih novih dognanj izven okvira doslej običajne oznake »prehodno obdobje med bronasto in železno dobo«.¹²⁵ Med najstarejše najdbe, ki segajo še v začetke 11. stoletja, je mogoče prišteti prstan T. VII, 30, britev T. IX, 42 in lasnice s kroglasto glavico T. VIII, 37, 38, s čimer pa je označena predvsem le možna spodnja meja. Ne mnogo mlajši utegnejo biti noži in obeski, morebiti pa tudi zapestnica T. VI, 26. Najmlajši dobi, 8. stoletju, pripada britev T. IX, 41. Ostale najdbe, v kolikor je o njih mogoče izrekati podrobnejšo časovno pripadnost, spadajo v vmesno dobo predvsem 9. in 8. stoletja. V poslednje spada zlasti večji del zapestnic ovalnega preseka, očalne in harfaste fibule. Med kronološko pomembno keramiko pripada mala žara T. II, 2 zgodnejšemu času, ostale žare in amforice pa poznejšim dobam. Tako bi obravnavane najdbe ustrezale srednji in mlajši dobi žarnega grobišča v Rušah,¹²⁶ približno trajanju grobišča v Mariboru¹²⁷ in Zgornji Hajdini.¹²⁸ Starejši predmeti pripadajo času trajanja grobišča v Dobovi,¹²⁹ od katerega nekoliko mlajše so najdbe iz Velike gorice.¹³⁰ Največji del pobreških najdb je tudi mogoče vzporediti z drugo stopnjo šlesko-plateničke kulture v češkoslovaškem prostoru,¹³¹ ki ji v vmesnem vzhodnoalpskem področju ustreza na ozemlju Avstrije dognani stillfriedski tip.¹³²

¹²⁴ J. Korošec, *istotam*, str. 188.

¹²⁵ Ta opredelitev izvira od W. Schmid. Prim. njegovi razpravi *Südsteiermark im Altertum*, Hausmann, *Südsteiermark*, Graz 1925, str. 4; *Die Fortschritte der vorgeschichtlichen Forschung in Südsteiermark zwischen den beiden Weltkriegen*, *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 36, 1943, str. 137.

¹²⁶ W. Schmid, *Südsteiermark*, str. 4.

¹²⁷ W. Schmid, *Die Fortschritte*, str. 137.

¹²⁸ F. Starè, *Zg. Hajdina*, str. 64. Zdi se, da je začetek hajdinskega grobišča okoli leta 900 postavljen nekoliko kasno.

¹²⁹ F. Starè, *Dobova*, str. 140.

¹³⁰ V. Hoffiller, *Vel. Gorica*, str. 150. B. F. v. Richthofen, *Bronzezeitliche und frühisenzeitliche illyrische Brandgräber aus Zagreb-Horvati*, Hoffillerov zbornik, Zagreb 1940, str. 48. Datiranje velikogoriških posod z luknjami do stopnje Reinecke-Hallstatt D je glede na ostale najdbe tega grobišča, kakor tudi na primerjave podobnih posod iz Dobove in Ruš 1952, vsekakor pretirano.

¹³¹ Prim. J. Filip, *Popelnicová pole*, str. 107—108.

¹³² R. Pittioni, *Urgeschichte*, str. 172—173, pregledna tabela na str. 175.

V kulturnem pogledu sodijo predmeti iz pobreških žarnih grobov v krog podravskega žarnih grobišč, imenovanih doslej ruška¹³³ oziroma ruško-dobovska¹³⁴ skupina. Kovinske najdbe te skupine¹³⁵ kažejo sorodnost z najdišči istega časa v zahodni Posavini, vzhodnih Alpah, zahodni Madžarski in Češkoslovaški, s katerimi tvorijo večjo kulturno enoto.¹³⁶ V okviru te enote pa bo treba še raziskati posamezna naselitvena področja s pripadajočimi središči.¹³⁷ Medtem ko je v zahodni Madžarski tako vlogo mogoče pripisovati naselbinskemu najdišču Velemszentvid,¹³⁸ se v slovenskem Podravlju močno občuti pomanjkanje grobiščem ustreznih seliščnih najdb, ki so z izjemo Ptujkega gradu¹³⁹ še vse neznane. V primeri z zahodno Posavino, kjer žarna grobišča doslej še niso odkrita v takem številu, je to v Podravlju že ovira. Vsekakor pripadajo žarna grobišča ob Dravi od Ruš do Hajdine zaključenemu lokalnemu kompleksu najdišč, kulturno povezanemu predvsem s severovzhodnimi predeli, od koder so tudi najdišča zahodne Posavine sprejemala kulturne tokove.¹⁴⁰ Podrobnejše proučevanje kulturne samobitnosti teh najdišč, njihove povezanosti z gospodarskimi in kulturnimi središči v bližnji in širši okolici, kakor tudi danes še pričetega temeljitejšega raziskovanja z žarnimi grobišči zvezane ilirske etnogeneze sodi med prve naloge naše arheološke vede.

¹³³ R. Pittioni, *istotam*, str. 174. O. Menghin, *Urgeschichte der Ostalpenländer* v H. Leitmeier, *Die österreichischen Alpen*, str. 194 jo je imenoval tudi »južnoalpska kultura«.

¹³⁴ F. Starè, *Dobova*, str. 141. Morebiti bodo nove najdbe Dobovo z Veliko gorico in vsekakor starejšim Zagreb-Horvati združile v posebno lokalno skupino zahodne Posavine.

¹³⁵ Keramično gradivo iz Pobrežja, pridobljeno pred vojno, je bilo v splošnem okarakterizirano v poročilu F. Baša, glej opombo 1. Podrobnejša analiza bo podana v poročilu o izkopavanjih leta 1952, ki je v pripravi, zato je tu upoštevano le na splošno.

¹³⁶ B. F. v. Richthofen, *Zagreb-Horvati*, str. 50, združuje sorodne najdbe v nekoliko obsežnejšo »južno skupino lužiškega oblikovnega kroga« med najdišči Podoli — Vâl — Dalj. O sorodnostih te skupine z nekaterimi bosenskimimi najdišči, kakor tudi o tezah izvora in formiranja te skupine na tem mestu ni namen razpravljati.

¹³⁷ Primerjalno študijo o gradivu žarnih grobišč slovenskega Podravlja je pripravil H. Müller-Karpe. (V rokopisu.)

¹³⁸ Glavno delo o tem najdišču — K. v. Miske, *Die prähistorische Ansiedlung Velem-St. Vid*, 1908.

¹³⁹ K seliščnim najdbam na Ptujkem gradu žal ni najdeno grobišče.

¹⁴⁰ Ugotavljanje takih tokov, kakor tudi iz njih izhajajoče genetične teze so bile doslej delo tujih avtorjev. Šele v povojni dobi se pojavljajo poskusi proučevanja teh vprašanj domačih raziskovalcev. Prim. pod op. 12 in 123 navedena dela F. Stareta in J. Korošca.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige Funde aus dem Urnenfeld in Pobrežje bei Maribor

Das Gräberfeld von Pobrežje gehört zu den Urnenfeldern des slowenischen Draulandes, die als Ruše (Maria Rast)-Gruppe in der archäologischen Literatur wohlbekannt sind. Knapp vor dem zweiten Weltkrieg, beim Schottergewinnen durch erste 25 Brandgräber entdeckt, wurde es im Jahre 1952 erstmalig zum Teil systematisch erforscht. In der Zwischenzeit haben die Eigentümer der Parzellen beim Schotterabbau weitere Gräber zerstört, von denen einige Gegenstände, vor allem die Bronzebeigaben, ins Provinzialmuseum zu Maribor gelangten. Sie sind zusammen mit den vor dem Kriege erworbenen Bronzegegenständen in diesem Bericht dargestellt.

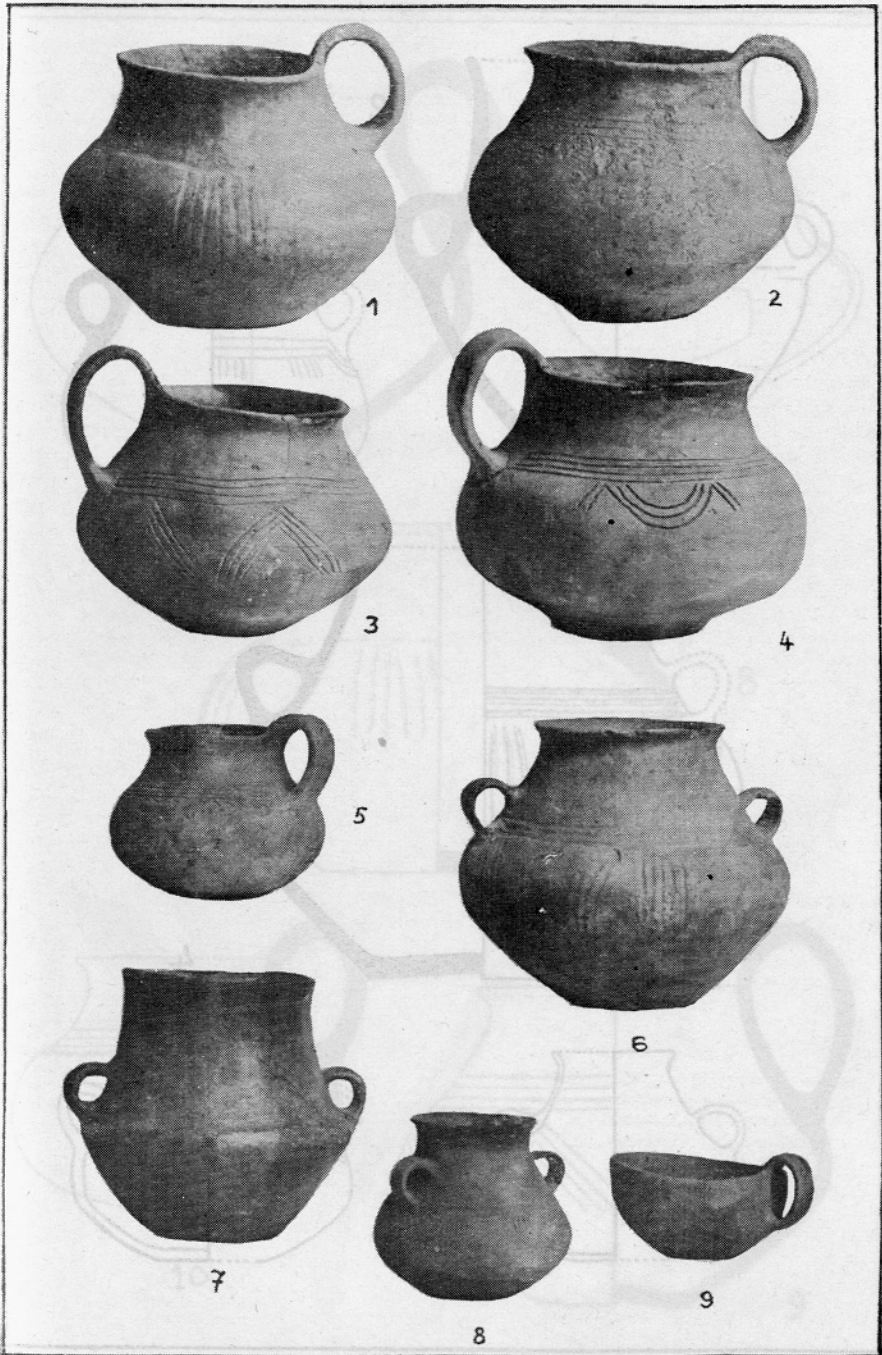
Die Grabzugehörigkeit der hier gefundenen Keramik und Bronzebeigaben konnte nicht festgestellt werden. Besonders die Keramik, aber auch die Bronzegegenstände stellen nur einen Teil der in den zerstörten Gräbern vorhandenen Gegenstände dar. Die Keramik ist mit zweihenkeligen kleinen Urnen (Amphoren) vertreten (Taf. I, 6—8), zu denen sich in etwas grösserer Zahl die Krüge mit hochgezogenen Henkeln und breiten Mündungen (Taf. I, 1—5), sowie einige Schalen (Taf. IV, 13, 14) gesellen. Die Gefässe sind aus feinem Sandton hergestellt und durch guten Brand gekennzeichnet. Das Fragment des Gefässes Taf. III, 6 zeigt, dass wenigstens einige Gefässe aus mindestens zwei besonders gemachten Teilen zusammengestellt worden sind (Taf. IV, 16). Die Verzierung lineargeometrischer Art umfasst die Standardmotive der Urnenfelderkeramik dieses Bereiches, hauptsächlich die eingeritzten Horizontal-, Zickzack-, Halbbogen-, Dreieck- und Fransbänder. Gelegentlich kommen auch kannelierte Ornamente derselben Art vor (Taf. II, 1, Taf. III, 8). Das Sparrenband am Gefäss Taf. III, 6 scheint ein an der slowenischen Urnenfelderkeramik bisher noch nicht beobachtetes Verzierungsmotiv zu bezeugen. Unter den Gefässen wird die Amphore Taf. II, 2 wohl das älteste Stück sein, die übrigen Amphoren und Krüge mit ihren weichen bikonischen und S-gebogenen Profilen gehören dagegen einer jüngeren Phase des Gräberfeldes an.

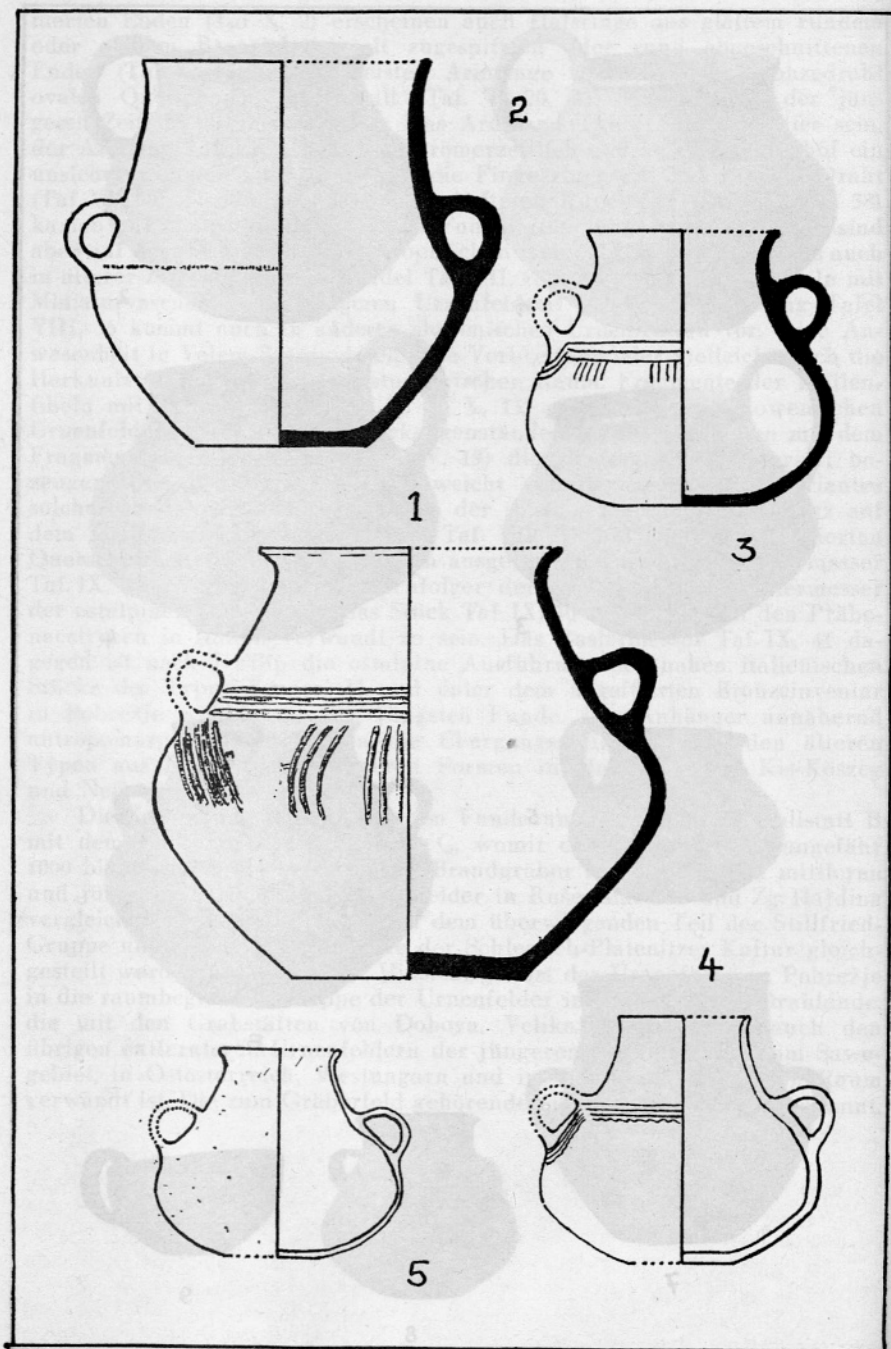
Die Bronzegegenstände sind aus Bronzedraht verschiedenen Querschnittes gefertigt (Halsringe, Armringe, Fibeln, Ringlein), gegossen (Messer, Rasiermesser Taf. IX, 41, Anhänger) und auch geschmiedet aus Bronzestäbchen (Meissel) und Bronzeblech (Rasiermesser Taf. IX, 40, 42, Armband Taf. VI, 27); Fragment eines unbekanntes Gefässes Taf. VIII, 54). Trotz dem Brande sind sie meistens gut erhalten, einige, die wahrscheinlich nicht mit dem Toten auf dem Scheiterhaufen waren, haben sogar eine glänzende blaugrüne Patina. Die Halsringe zeigen Spuren absichtlichen Brechens. Die Ornamentik der Armringe mit ovalem oder halbbrundem Querschnitt, sowie der runden Nadelköpfe besteht aus gravierten Querstrich- und Sparrenguppen (Taf. V, 20, VI, 25, VIII, 37, 38). Das Armband Taf. VI, 26 ist jedoch mit Punkt-Buckel Ornament verziert, wie das bei den bronzezeitlichen und auch hallstädtischen Gefässen üblich ist.

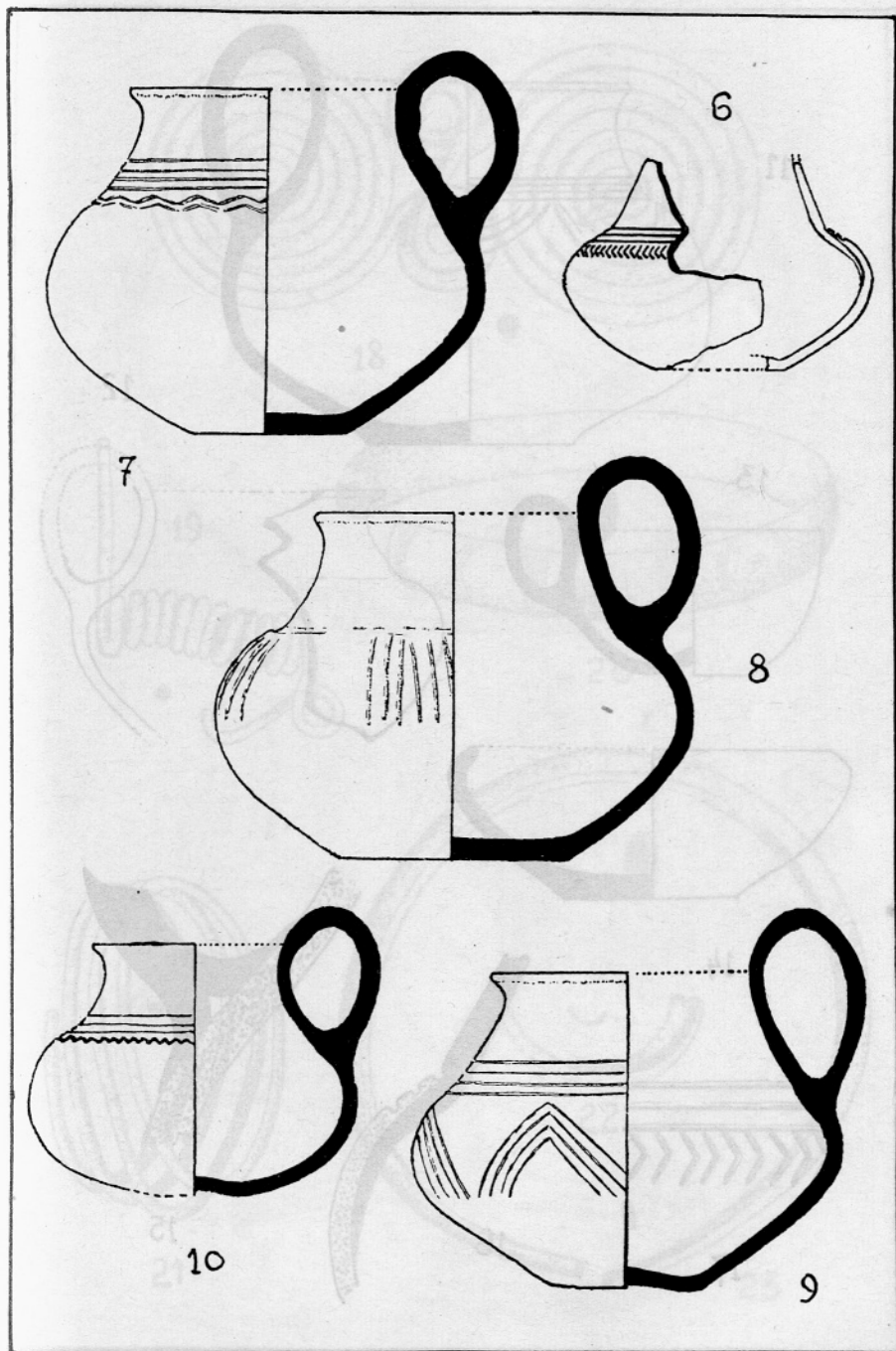
In kultureller Hinsicht vervollständigen die Bronzegegenstände von Pobrežje das schon bekannte Metallinventar der Urnegräber im slowenischen Draulande. Neben den für diese Fundstätten üblichen Halsringen aus tordiertem Bronzedraht mit spiralartig eingerollten flach ausgehäm-

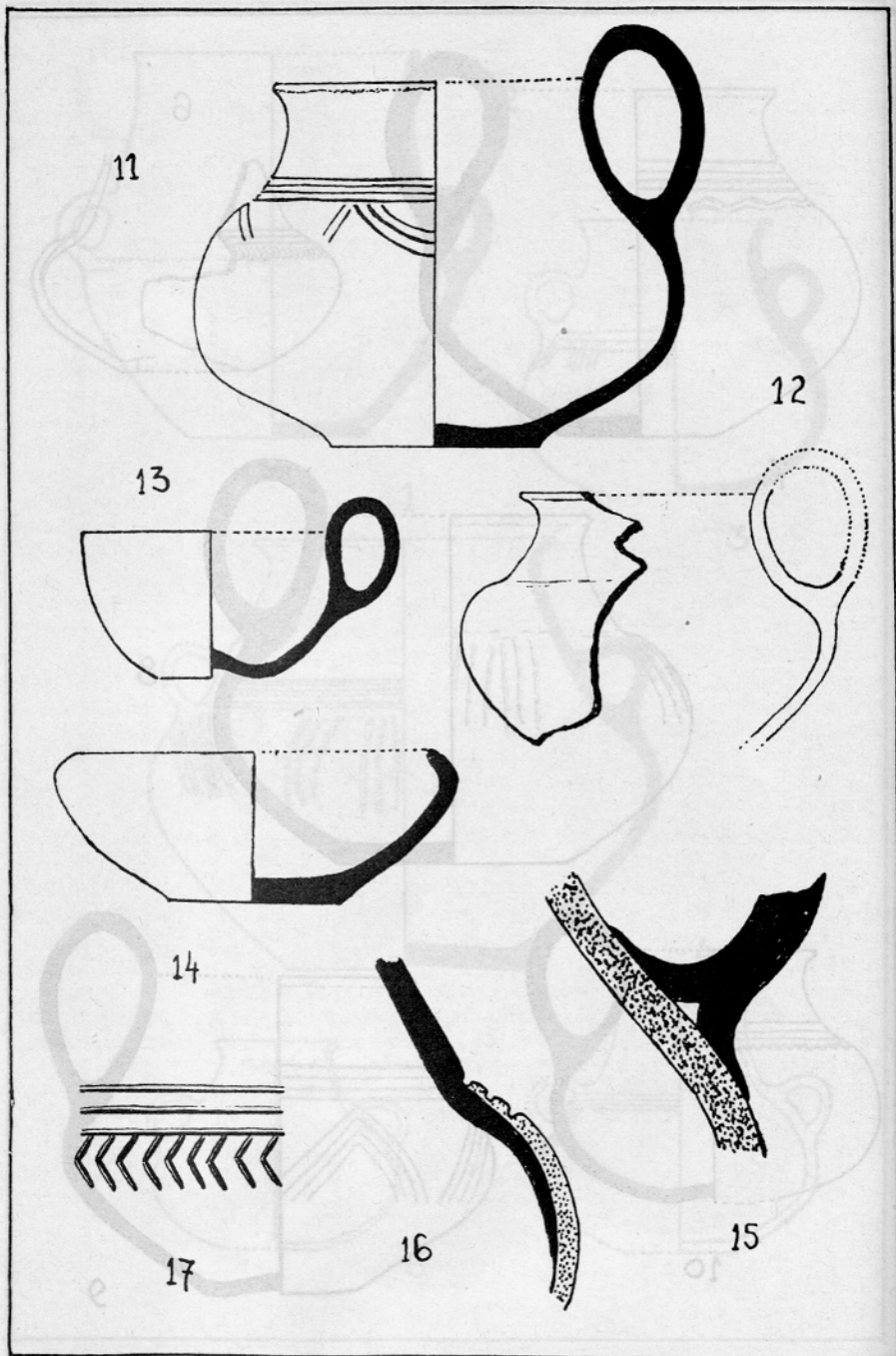
merten Enden (Taf. X, 2) erscheinen auch Halsringe aus glattem rundem oder ovalem Bronzedraht mit zugespitzten oder rund abgeschnittenen Enden (Taf. X, 4—8). Die meisten Armringe sind aus dem Bronzedraht ovalen Querschnittes hergestellt (Taf. V, 20, 25) und gehören der jüngeren Zeit des Gräberfeldes an. Das Armband Taf. VI, 26 mag älter sein, der Armring Taf. VI, 24 ist jedoch römerzeitlich und auf dem Friedhof ein unsicherer Fund. Älter sind auch die Fingerringe aus halbrundem Draht (Taf. VII, 30). Nadeln mit einem geschäfteten Kugelkopf (Taf. VIII, 37, 38) kamen auf mehreren slowenischen Fundstätten jüngerer Zeit zutage, sind aber auf dem breiteren mitteleuropäischen Gebiet bis nach Frankreich auch in älterer Zeit bekannt. Die Nadel Taf. VII, 31 wird wohl zu den Nadeln mit Miniaturvasenkopf der jüngeren Urnenfeldzeit gehören. Der Ring Tafel VIII, 36 kommt auch in anderen slowenischen Urnenfeldern vor, seine Anwesenheit in Velem-Szentvid zeigt die Verbreitung oder vielleicht auch die Herkunft dieses Typus im westungarischen Raum. Fragmente der Brillenfibeln mit Achterschleife (Taf. V, 18, X, 13) gehören den in slowenischen Urnenfeldern geläufigen Schmuckgegenständen an, die zusammen mit dem Fragment einer Harfenfibel (Taf. V, 19) die jüngere Urnenfelderzeit bezeugen. Das Messer Taf. VII, 32 weicht von der »ostalpinen Variante« solcher Messer insofern ab, als ihm der sonst geläufige Zwischensatz auf dem Griffdorn fehlt. Das Messer Taf. VII, 33 hat nur halbprofilierten Querschnitt, da es in Halbgrussform ausgefertigt wurde. Das Rasiermesser Taf. IX, 42 erinnert an die Nachfolger der ovalen Zweiblattrasiermesser der ostalpinen Depotfunde, das Stück Taf. IX, 40 scheint jedoch den Präbenaccitypen in Italien verwandt zu sein. Das Rasiermesser Taf. IX, 41 dagegen ist nach J. Filip die ostalpine Ausführung der nahen italienischen Stücke des Typus Benacci II und unter dem angeführten Bronzeinventar in Pobrežje wohl einer der jüngsten Funde. Die Anhänger annähernd antropomorpher Form bilden die Übergangsstufe zwischen den älteren Typen aus Dobova und jüngeren Formen in Maribor, Ruše, Kis-Közseg und Nepesice.

Die Zeitstellung der behandelten Funde umfasst die Stufe Hallstatt B mit dem Ende am Beginn der Ha C, womit der Zeitraum von ungefähr 1000 bis etwa 750 die betreffenden Brandgräber in Pobrežje den mittleren und jüngeren Perioden der Urnenfelder in Ruše, Maribor und Zg. Hajdina vergleichen lässt. Sie können auch dem überwiegenden Teil der Stillfried-Gruppe und teilweise der 2. Stufe der Schlesisch-Platenitzer Kultur gleichgestellt werden. In kultureller Hinsicht gehört das Urnenfeld von Pobrežje in die raumbegrenzte Gruppe der Urnenfelder im slowenischen Draulande, die mit den Grabstätten von Dobova, Velika Gorica, sowie auch den übrigen entfernteren Urnenfeldern der jüngeren Urnenfelderzeit im Sawegbiet, in Ostösterreich, Westungarn und im Böhmischo-Mährischen Raum verwandt ist. Die zum Gräberfeld gehörende Siedlung ist bisher unbekannt.

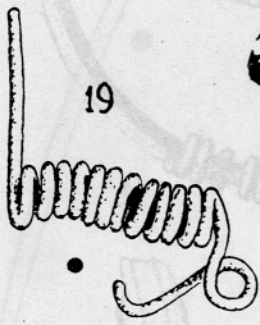

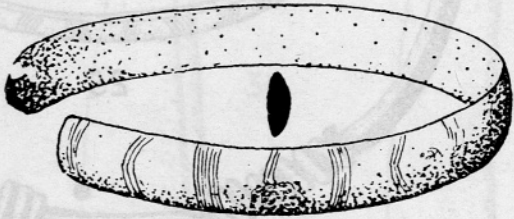

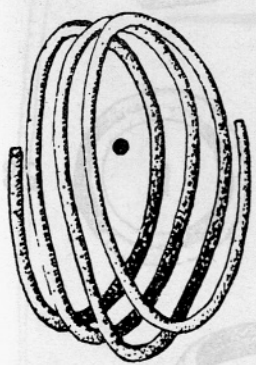
18

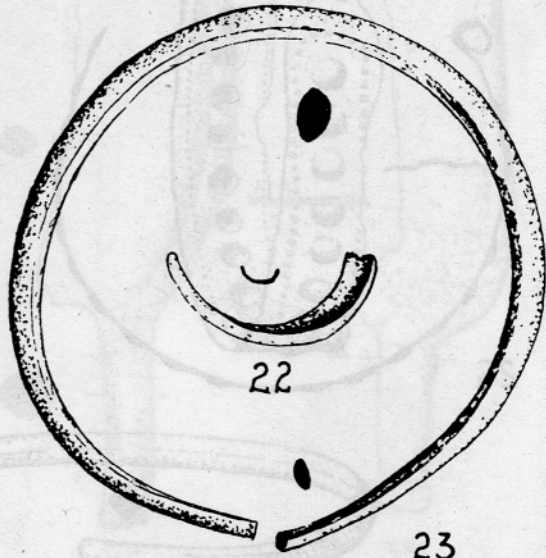
19

20

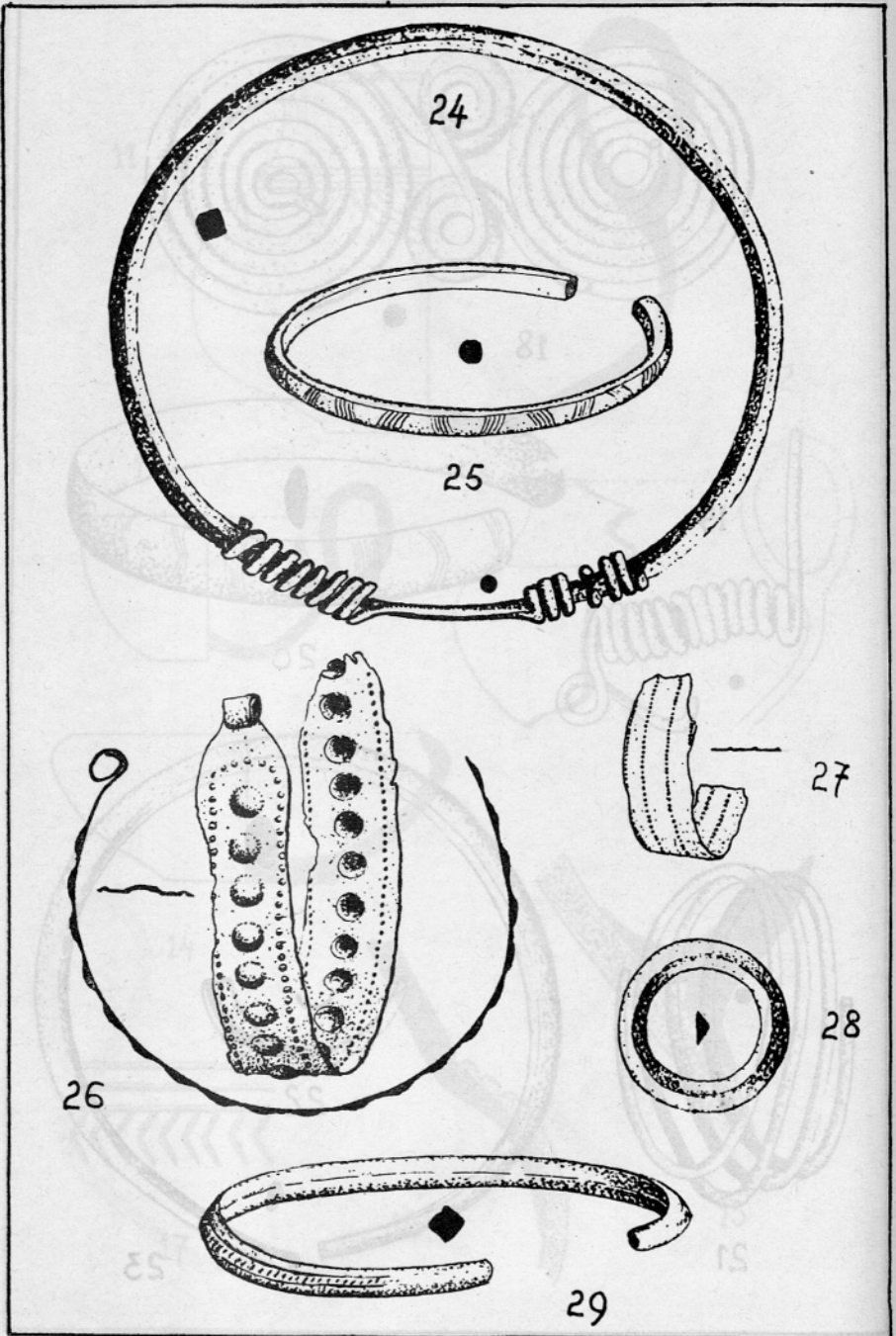

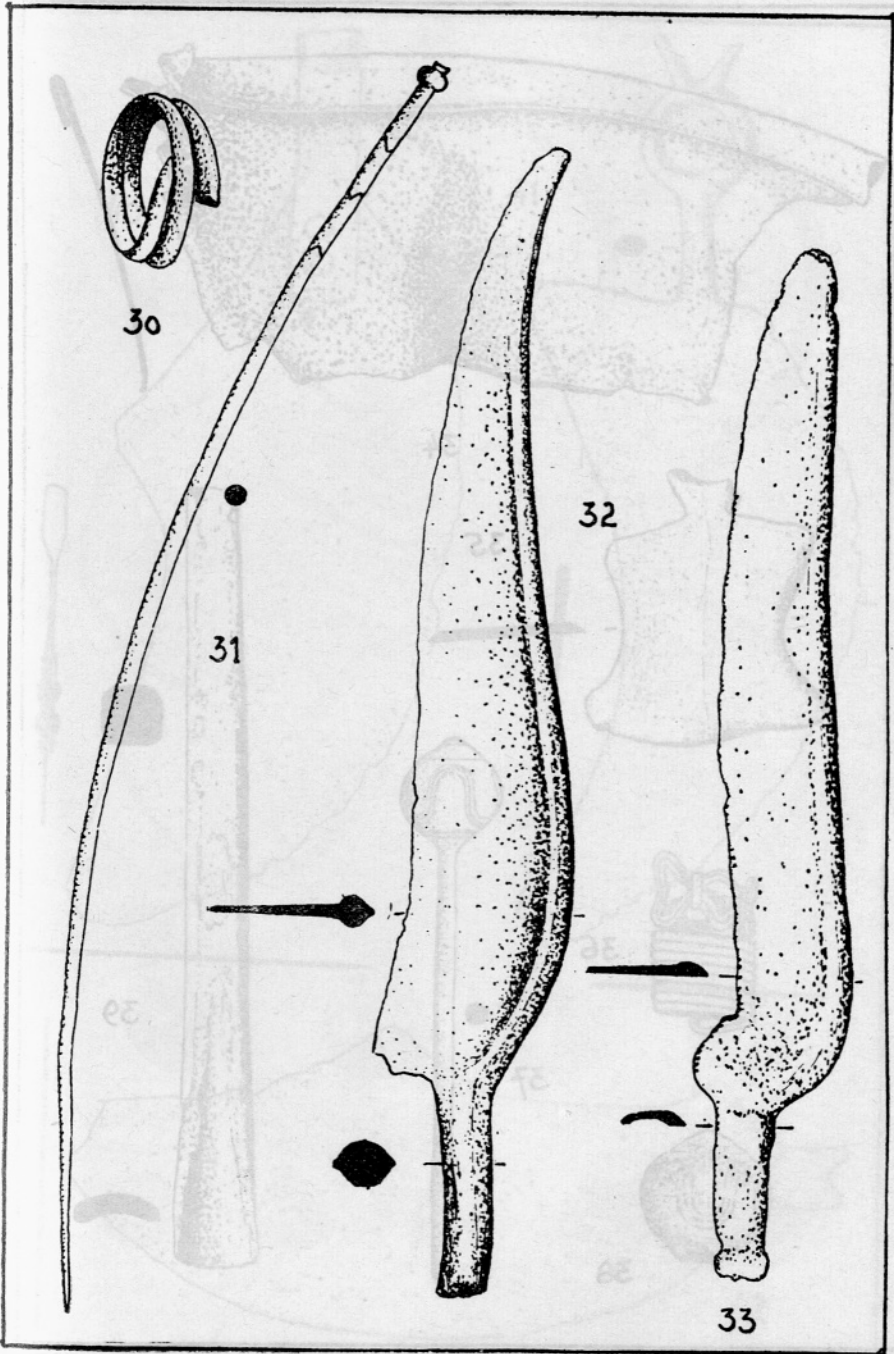
21

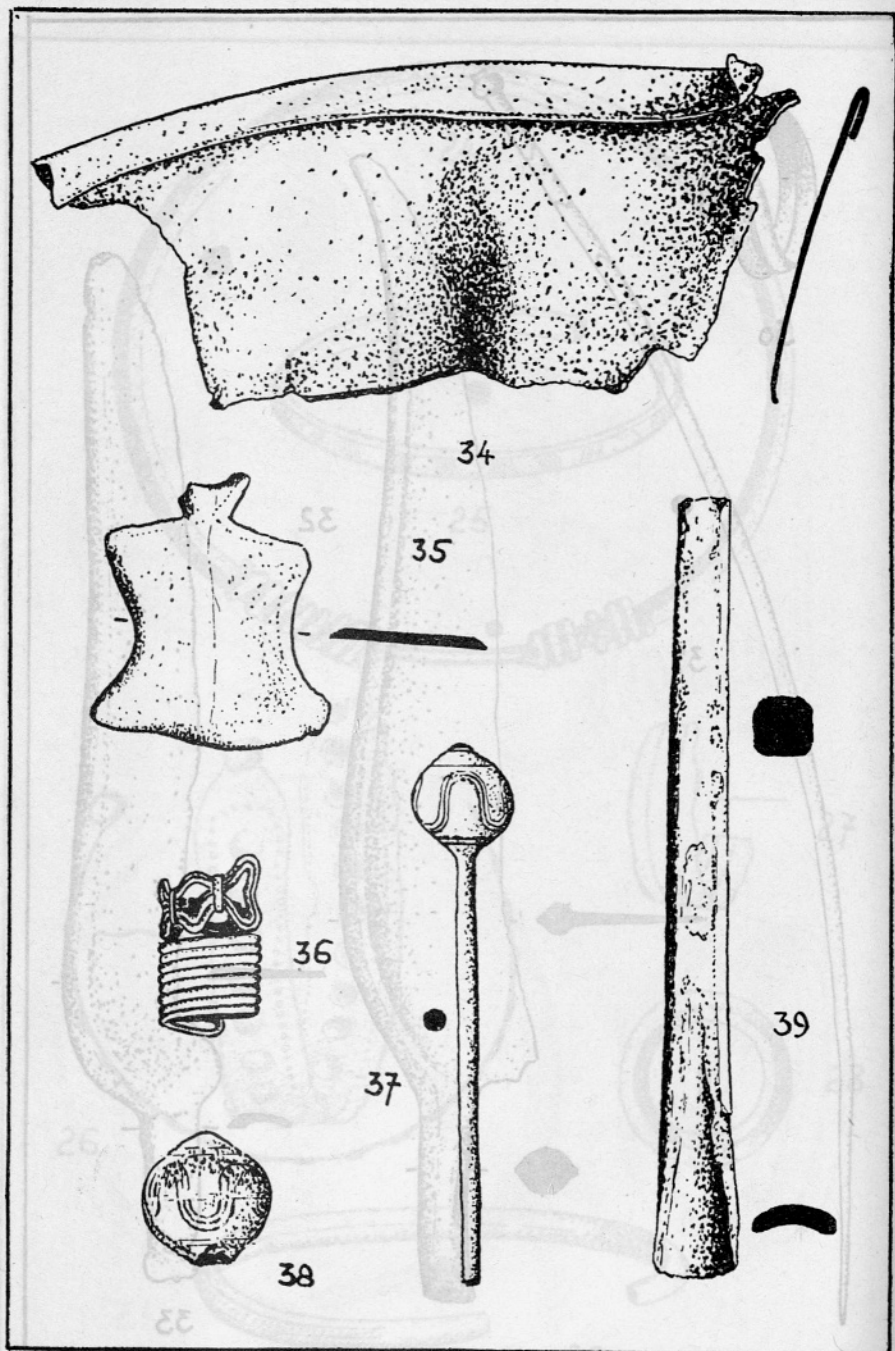

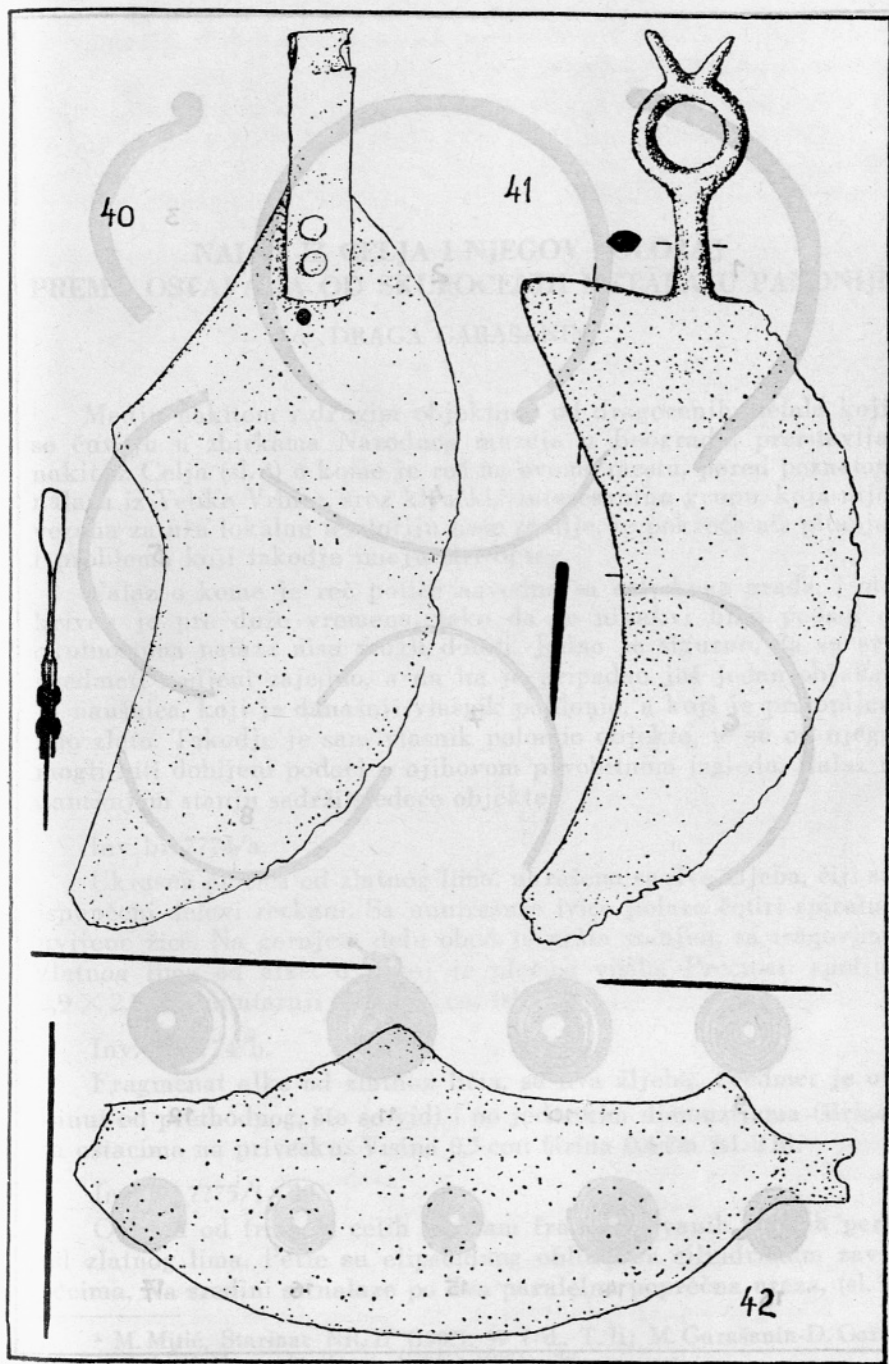
22

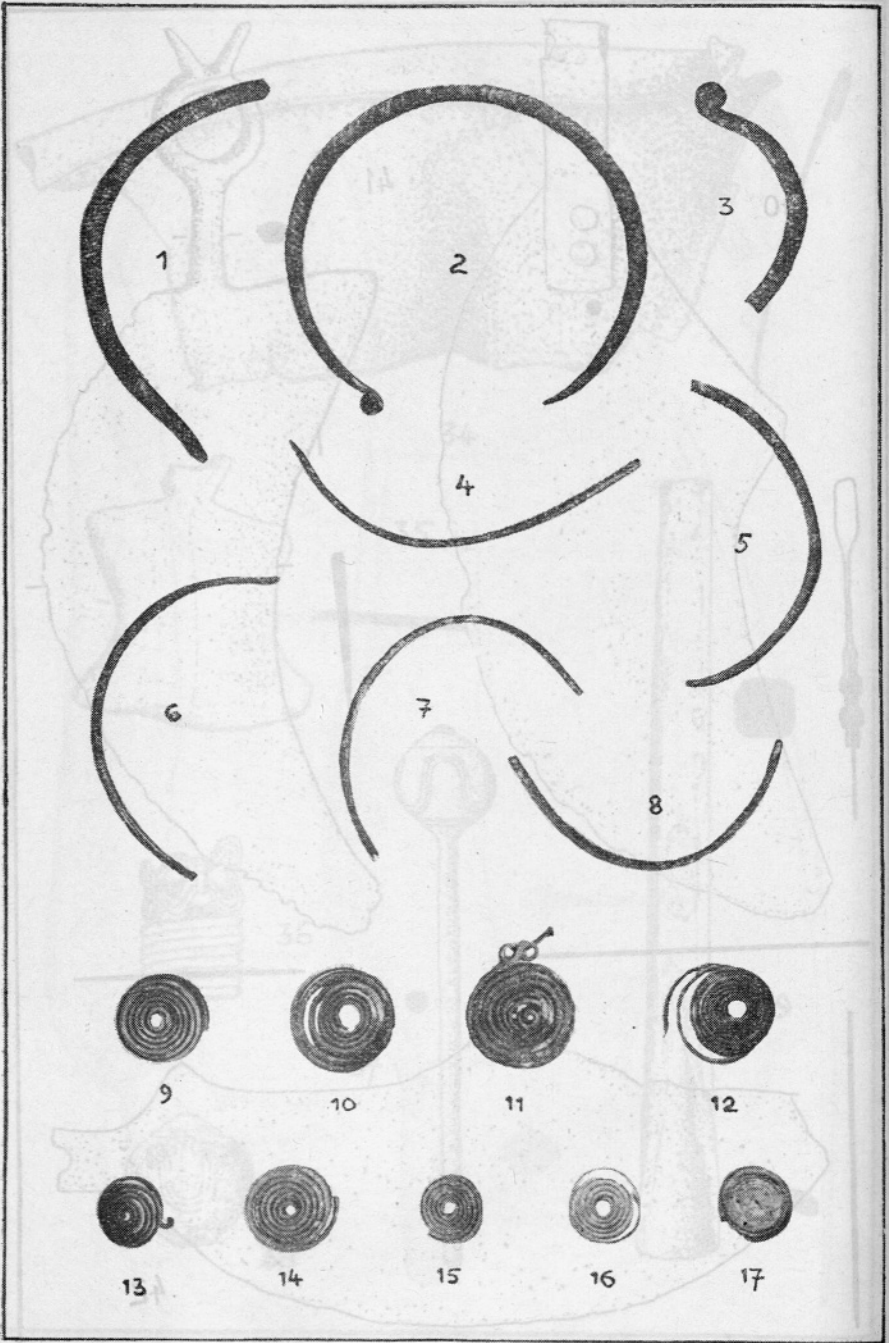
23

NALAZ IZ CELJA I NJEGOV POLOŽAJ PREMA OSTAVAMA OD SKUPOCENIH METALA U PANONIJI

DRAGA GARAŠANIN

Medju nakitom i drugim objektima od dragocenih metala koji se čuvaju u zbirnama Narodnog muzeja u Beogradu, predstavlja nakit iz Celja (sl. 1) o kome je reč na ovome mestu, pored poznatog nalaza iz Velike Vrbece, srez ključki,¹ interesantnu grupu, koja nije vezana za užu lokalnu teritoriju naše zemlje, te pokreće niz pitanja i problema koji takodje imaju širi opseg.

Nalaz o kome je reč potiče navodno sa celjskoga grada, i otkriven je pre duže vremena, tako da se nikakvi bliži podaci o okolnostima nalaza nisu mogli dobiti. Jedno je sigurno, da su svi predmeti nadjeni zajedno, a da im je pripadao još jedan objekat — naušnica, koji je današnji vlasnik poklonio, a koji je pretopljen kao zlato. Takodje je sam vlasnik polomio objekte, te su od njega mogli biti dobijeni podaci o njihovom prvobitnom izgledu. Nalaz u današnjem stanju sadrži sledeće objekte:

Inv. br. 7774/a.

Ukrasna pločica od zlatnog lima, ukrašena sa dva žljeba, čiji su ispupčeni delovi reckani. Sa unutrašnje ivice polaze četiri spiralno uvijene žice. Na gornjem delu obod je nešto stanjen, sa tragovima zlatnog lima od alke, o kojoj je pločica visila. Prečnici: spoljni $2,9 \times 2,7$ cm; unutarnji $2,2 \times 2,2$ cm (sl. 2 a).

Inv. br. 7774/b.

Fragmenat alke od zlatnog lima, sa dva žljeba. Predmet je otkinut od prethodnog, što se vidi i po jednakim dimenzijama (širina) sa ostacima na privesku. Visina 0,5 cm; širina 0,4 cm (sl. 2 b).

Inv. br. 7775/1—20.

Ogrlica od trinaest celih i sedam fragmentovanih šupljih perli od zlatnog lima. Perle su elipsoidnog oblika, sa cilindričnim završecima. Na sredini se nalaze po dva paralelna poprečna ureza, (sl. 3)

¹ M. Mitić, Starinar NR. II (1907), 99 i d., T. II; M. Garašanin-D. Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji (1951), 38.

osim kod br. 7775/6 i 9. Perle su, kako izgleda, bile u glavnom dimenzija 1,25 cm ili 0,95 cm.

Inv. br. 7776/a.

Ukrasni predmet od zlatnog lima, savijen u obliku mašne, radjen sa namenom, da se može posmatrati sa svih strana. Na uglovima i sastavima ukrasi od po tri granule — ukupno sedam grupa. Na nešto

Slika 1

proširenim dvema bočnim stranama, ornamenat od odlomljene spiralno uvijene, reckane žice.² Pored ovakvog ukrasa na jednoj strani nalazi se još i jedna okrugla, skroz probušena rupica. Iz centra ove spirale, na unutrašnjoj strani, polazi jedna igla, koja je iskrivljena, prolazi kroz ceo objekat, i ide u pravcu druge spirale. Dužina 1,8 cm; širina 0,4 cm (sl. 5 a, b [zadnji deo sa iglom]).

² Možda se rekonstrukcije spirala od filigrana na ovome nakitu može zamisliti prema takozvanim spiralnim tutulima iz Rothengruba u Austriji. R. Pittioni, *Archaeologia Austriaca* 11 (1952), 2—3, T. I.

Inv. br. 7776/b.

Fragmentovana tordirana zlatna žica, deo predmeta pod 7776/a, sa kojim je činila celinu. Na glatkom delu, bliže zatvaraču, žica je pravougaonog preseka. Njen početak sastoji se od iste žice, istanjene i unazad savijene što pretstavlja sistem zatvaranja. Na drugom kraju žica je prelomljena, a svakako se produžavala u gore pomenutu iglu. Dužina 8,8 cm (sl. 4). Po iskazu vlasnika žica je bila još više spljoštenog oblika, a odlomljeni fragmenat takodje se nalazio kod njega, jer je i ovaj, kao i predmete pod br. 7774/a, b, sam polomio. Odgovarajuće predmete kao pod br. 7776/a, b vlasnik je poklonio. No, o njihovom tačnom izgledu i uzajamnom odnosu, kao što je opisano, dao je vrlo detaljne podatke.

Kao što se već iz sadržaja vidi izgleda da su svi objekti služili kao ukrasni, te bi na taj način ceo nalaz dobio karakter grobnoga, utoliko pre što se kod njega ne ponavljaju izvesni određeni tipovi objekata, već je ceo inventar morao služiti kao nakit jedne osobe. Ono što prvo pada u oči pri proučavanju ovoga nakita jeste izvesna, bar prividna, hronološka dispartatnost, čijeg se utiska čovek teško može osloboditi, dok ne pridje detaljnoj analizi celine. Pojedinačno posmatrani, davali bi ovi objekti utisak da se mogu plasirati od srednjeg bronzanog doba — ukrasna ploča sa spiralama, do punog halštata, na koji bi ukazivao barokni karakter naušnice od zlatnoga lima. No, pre nego što se predje na tretiranje pitanja svakog od navedenih objekata pojedinačno, potrebno je osvrnuti se na poznate grupe ostava i nalaza halštatskog perioda, i to na grupu nalaza sa nakitom posamanterije tipa, kao i na tako zvane trakokimerske nalaze. Odnos između ove dve grupe nalaza nije u dovoljnoj meri razjašnjen, i pored toga što se veliki broj arheologa ovim pitanjem bavio.³ Ako se ukratko rezimiraju najnoviji stavovi po ovome pitanju, mogu se uglavnom nazreti dva, mada nedovoljno razrađena stava, od kojih jedan vidi vezu između nakita posamanterije tipa sa nalazima trako-kimerskoga karaktera,⁴ dok drugi smatra da treba razlikovati ostave kulture »polja sa urnama« od trakokimerskih nalaza, jer obe grupe nisu istovremeno mogle dospeti u zemlju.⁵ Medjutim, po mome mišljenju, ne može se preći preko izvesne srodnosti između elemenata ovih dveju grupa, ako se imaju u vidu grivne tipa Fokoru, koje se vezuju za trako-kimerske nalaze.

Jedan od predmeta iz nalaza o kome je reč, koji se može dovesti u vezu sa gore pomenutim grupama, a koji opet nosi u sebi najarhaističnije oblike, bila bi ukrasna pločica sa spiralama.⁶ Kao

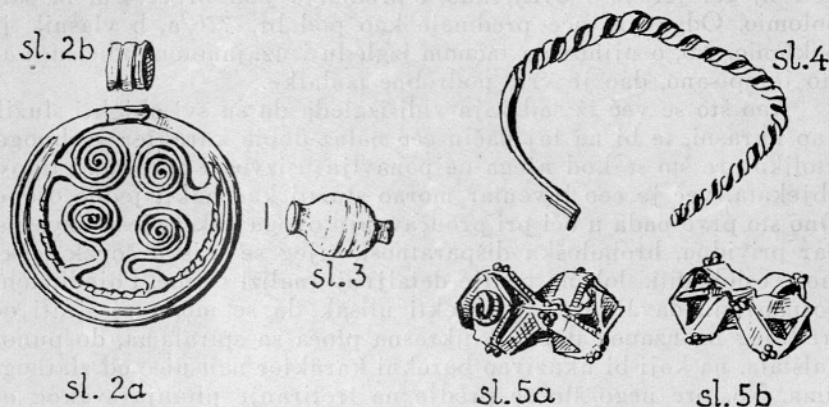
³ Za trako-kimersku grupu up. sintetičan pregled J. Harmatta, *Archaeologiai Ertesítő III S* (1946—1948), 78 i d. (sa navedenim ranijim mišljenjima i literaturom). Za posamanterije grupu A. Mozsolics, *Der Goldfund von Velem Szentvid, Praehistorica I* (1950).

⁴ Mozsolics, op. cit. 59.

⁵ P. Reinecke, *Germania* 28 (1944—1950), 275.

⁶ Dobro reprodukovano kod Harmatta, op. cit., T. XVI—XX.

prototip za ploču, odnosno privezak ovakve vrste može poslužiti zlatan nakit iz grobova u obliku rake u Mikenima, gde je i inače spiralna dekoracija bogato primenjena.⁷ U grobu 3 nadjen je nakit sa četiri delom uokvirena spiralna zavoja, koji je služio kao privezak.⁸ Iako teritorijalno najudaljenija, ovo je formalno najbliža analogija za naš objekat. Na veze panonskoga nakita sa onim iz Mikene u naučnoj literaturi već je ukazivano, posebno u vezi sa nalazom iz Cofalva.⁹ Ovaj nalaz može se datirati u srednje bronzano

doba. No, i u toku daljega razvoja, postoje u Madjarskoj ukrasni predmeti sa sličnom dekoracijom, kako je to pokazao i F. Tompa.¹⁰ Ovde je vredno pomena zapažanje A. Mozsolics, da se na rano halštatskim nalazima (hallstatt A) gubi prava spiralna dekoracija, koja biva zamenjena koncentričnim krugovima.¹¹ Lep primer za ovu tvrdnju predstavlja nalaz iz Rothengruba u Austriji, koji Pittioni datira u hallstatt A.¹² Medjutim, dok se spirala tako gubi kao ornamentalni motiv na ukrasnim pločama, ona se nalazi bogato primenjena na nakitu posamanterije tipa: fibulama, ogrlicama itd.¹³

⁷ Bogata spiralna dekoracija konstatovana je i kod novih grobova ove vrste u Mikenima, naprimer na stelama. Up. *ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ, ΠΕΡΙ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ ΤΩΝ ΜΥΚΗΝΩΝ*, (1953), 54 i d., sl. 2, T. IX.

⁸ N. Åberg, *Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie*, III (1932), 152, sl. 245.

⁹ Mozsolics, op. cit., 19 i d.; 21 i d.

¹⁰ 24/25 Bericht der Römisch-germanischen Kommission (1935—1936), str. 95.

¹¹ Op. cit., 20.

¹² Op. cit. 1 i d.

¹³ Za posamanterije fibule Mozsolics, op. cit. T. XIII—XVI. Slična fibula nadjena je u Jugoslaviji u Svilošu. F. Holste, *Hortfunde Südosteuropas* (1951), 11, T. 16, 37.

Odvojeno treba pomenuti ogrlice od kojih je jedna, navodno, nađjena u Sisku, radjena od delom tordirane žice, i čije spirale u svom rasporedu, kao i one na posamanterije fibulama, jako potsjećaju na one sa naše ukrasne ploče.¹⁴ Ornament spiralnog uvijanja žice nalazi se takodje na grivnama nešto kasnijeg perioda. Ostavljajući po strani primerke kao što su oni iz Sahehid i Hajdu-Szoboszlo,¹⁵ treba naročito istaći one iz trako-kimerskog nalaza u Fokoru i slične grivne iz Fibiša (Firighiaz),¹⁶ čiji se otvoreni krajevi završavaju u po dve spirale. Iz ovoga se može zaključiti, da spirala kao ornamentalni motiv koji potiče svakako iz Mikene i zastupljen je u našim krajevima u bronzano doba, takodje ima veliku primenu u halštatskom periodu, te se i naš privezak može u ovaj period staviti, i pored nešto arhaične forme i opšteg utiska koji ostavlja.

Perle koje su pripadale ogrlici, po svome obliku jasno se vezuju za opšte poznati i raspostranjeni tip ilirskih i halštatskih perli koje mogu biti sastavni deo ogrlica raznih vrsta, a dobro su poznate, samo u bronzi, iz materijala na Glasincu, u Donjoj Dolini, Krivoj Reci, Ražani itd.¹⁷ Sličan oblik poznat je i iz Makedonije.¹⁸ Već prema opštim odlikama koje karakterišu ova nalazišta, perle ovoga tipa mogu se datirati u period halštata C—D,¹⁹ što bi značilo da su nešto mlađe u odnosu na nalaze sa posamanterije nakitom, dok se približavaju vremenu nalazaka tipa Mihałkow, Fokoru, Dalj. Uostalom izvesne sličnosti sa našima pokazuju i perle iz Dalja, iako se od naših odvajaju manje elegantnim, bombastijim oblikom.²⁰

Svakako najneobičniji objekat iz celjskog nalaza pretstavlja naušnica, a posebno njen privesak. Ovakve vrste nakit, koliko je meni poznato, vrlo je retka pojava, za koju nisam mogla naći direktnih analogija. Izvesne sličnosti u koncepciji pokazuje jedan prsten iz Velema, koji je medjutim izveden od žice.²¹ Svojim oblikom spomenuti prsten vezuje se za ogrlice tipa Felszöszid,²² te na taj način opet dolazi u kompleks posamanterije nakita. Barokni oblici, kakav smatram da ima ovaj primerak, poznati su inače i iz nalaza trako-kimerske grupe, kako pokazuje ukrasna ploča u

¹⁴ Mozsolics, op. cit. 31 i d. T. IX.

¹⁵ V. Parvan, *Getica* (1926), 330 i d., sl. 218—219.

¹⁶ *Ibidem*, 325 i d., sl. 210—211; F. Milleker, *Starinar* III S 15 (1940), 37 i d., sl. 37—38 (u tekstu navedeno kao Feregy haza); up. i grivna iz Nagyvara, Mozsolics, op. cit. T. XVII, 1—4.

¹⁷ Za Krivu Reku up. D. Garašanin, *Glasnik SAN* IV, 2 (1952), 339. Za Ražanu M. Garašanin, *Glasnik SAN* V, 1 (1953), 197.

¹⁸ N. Vulić, *Spomenik SAN* XCVIII (1941—48), 271 (sa slikom).

¹⁹ M. Garašanin, *Glasnik SAN* III, 1 (1951), 136—137.

²⁰ M. Ebert, *Jahreshefte des Österr. Arch. Inst.* XI (1908), 262, sl. 119.

²¹ J. Hampel, *A Bronzkor Emlékei Magyarhonban* III (1896), *Tabla CCXXXVIII*, 25.

²² Mozsolics, op. cit. T. VII, 2—7.

vidu četvorolista iz Mihałkowa.²³ Ukraas izveden filigranom i granulacijom, pretstavlja jedan od omiljenih načina ornamentisanja kod Ilira, koji je verovatno preuzet iz Grčke. Filigran je poznat i na perlama iz Mihałkowa.²⁴ Iz svega rečenoga proizilazi da bi se ovaj primerak nakita mogao datirati u period trako-kimerske grupe Mihałkow, Fokoru, Dalj.

Svi navedeni elementi i analogije opredeljuju ceo nalaz hronološki u trako-kimersku grupu halštata C, dok je opet po drugim elementima takodje blizak i sa starijom grupom posamanterije nakita, pogotovu što od nalaza ove poslednje vrste ni geografski nije mnogo udaljen.²⁵

Ovde je medjutim naročito važno jasno razlikovati dva pojma, hronološki i etnički. U okviru naziva trako-kimerskih elemenata treba, kako kaže Harmatta, uzeti ovaj više kao politički pojam, u koji se uklapa niz plemena.²⁶ Nalaz iz Celja po elementima na koje smo ukazali, kao i prema mestu na kome je otkriven, može se po svoj prilici pripisati istočnoalpskim Ilirima u trako-kimerskom periodu.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Fund von Celje und sein Verhältnis zu den Edelmetallfunden Pannoniens

Der im Nationalmuseum zu Beograd aufbewahrte, von der Burg von Celje herrührende kleine Goldfund (wahrscheinlich Grabfund), dessen Fundumstände ungenügend bekannt sind, besteht aus einer kreisförmigen Zierplatte mit Spiralverzierung, einem Halsband aus Goldperlen und einem Ohring (ein gleicher Ring wurde vom Finder verschenkt und ist heute verschollen).

Die Goldplatte ist letzten Endes auf die spiralverzierten Zierate von den Schachtgräbern in Mykenae zurückzuführen (8—9), deren Einwirkung auch in ähnlichen pannonischen Funden, vor allem in jenem mittelbronzezeitlichen von Cofalva zur Geltung kommt. Während nun auf den Zierscheiben der Hallstatt A Stufe die Spiraldcoration durch Kreisverzierung ersetzt wird (Rothengrub), erscheint die Spiralverzierung in der Gruppe des Posamenterieschmuckes (13—14), während damit auch die Armringe der etwas späteren thrako-kimmerischen Funde vom Typ Fokoru in Zusammenhang zu bringen sind. Die Perlen von Celje sind ebenfalls mit jenen der Hallstatt C—D Periode bei den balkanischen Illyriern (z. B. Gla-

²³ C. Hadaczek, Jahreshefte des Österr. Arch. Inst. IX (1906), 36 do 37, sl. 15.

²⁴ Ibidem, 37, sl. 16.

²⁵ Tako se srazmerno blizu nalaze Velem i Sisak. Up. i Mozsolics, op. cit. (mapa).

²⁶ Harmatta, op. cit. 131—132.

sinac, Donja Dolina, auch aus Mazedonien) verwandt (17—19), während der Ohrring in seiner barocken Ausführung gewisse Verwandtschaft mit der vierblattförmigen Scheibe von Mihalkov aufweist (25), obwohl er irgendwie auch mit dem maschenartigen Ring von Velem in Zusammenhang zu bringen wäre (21—22).

Obige Ausführungen verweisen danach den Fund in die Zeit der thrako-kimmerischen Gruppe, was jedoch keinesfalls im ethnischen Sinne zu deuten wäre. Wohl wird die Lösung am wahrscheinlichsten sein, den betreffenden Fund als einen illyrischen Schmuck des Ostalpenraumes zu betrachten.

JOSIF KLEMENC

Na antičnem pokopališču v Šempetru ob Savinji je stalo med velikimi enostropnimi grobnimi kapelami točkine Priscianov tudi več manjših nagrobnih spomenikov. Takrat, ko so te velike enostropne stebre stromoglavje v mimo hotočo naraslo šavnjo, ki je podobala brstove, je zbrkalo v njeno globino tudi večje število manjših nagrobnikov, ki so stali pred ali med grobnicami. Nekateri so bili več ali manj pošobovani, tisti pa, ki so bili sestavljeni in zgrajeni iz več posameznih, med seboj slabo vezanih kosov, so razpadli in so deloma razbili spomenik, ki je bil sestavljen iz več delov, je bil posebno pripraven še za žrtvenik — osnati, kakor jih imamo nekaj v Akviziji (G. Brasin, Novi monumenti sepokrali di Aquileia, Venezia 1944, str. 18, sl. 11).

Eben takih spomenikov je bil Vinodolansov nagrobnik, ki je verjetno stal tik ob Savinji. Karadi tega se je preje zrazil vanjo, kot pa za njim stojeca grobna edikula, ki smo jo zaznamovali pri izkopavanju kot drugo grobnico, ker vodna sila le ni odnehala. Se je razgnila tudi ta grobna stebra proti vohi, kakor so popadali najgornji deli najprej v vodo. Kasneje so zbrkati celo temelji v globino in deloma prekriti še spodaj ležeče kose. Da je bilo tako, nam je dokazalo izkopavanje, ko smo našli podnožje Vinodolansovega nagrobnika (inv. številka izkopanih predmetov 50) ležeče pod templem II. edikule. Pri padcu se je podnožje opnilo narobe. Ta kos je ležal na jugovzhodni strani temelja št. II, in sicer pod njim. Ležal je poševno v globini od 2,85 do 3,05 m v kvadratu B-1,2 (sl. 1).

Podnožje je iz poplatskega marmora in je masivno. V Akviziji so našli tako podnožja tudi v volino za urno s pepelom. Dolgo je 121 cm, široko 95 cm, debelo pa 57 cm. Ker je stal nagrobnik popolnoma sam, še preden so bile zgrajene kasnejše grobne edikule, ima profilirane vse štiri stranice. Gornja kvadrata profilacija je široka 8 cm, izpod nje je 15 cm širok konkaven žleb. Pod njim je zopet dvojni manjši 5 cm širok profil. Do spodnjega topa je še ravniš 11 cm. Podnožje je zelo dobro ohranjeno, je na desnem vogalu in malo oddirno. Nima niti na zgornji niti na spodnji strani nobenih vdolbin (munic), ki bi služile za pritrditvanje s kovinskimi spoj-

NEKAJ KRONOLOŠKIH PODATKOV RIMSKEGA POKOPALIŠČA V ŠEMPETRU V SAVINJSKI DOLINI

JOSIP KLEMENC

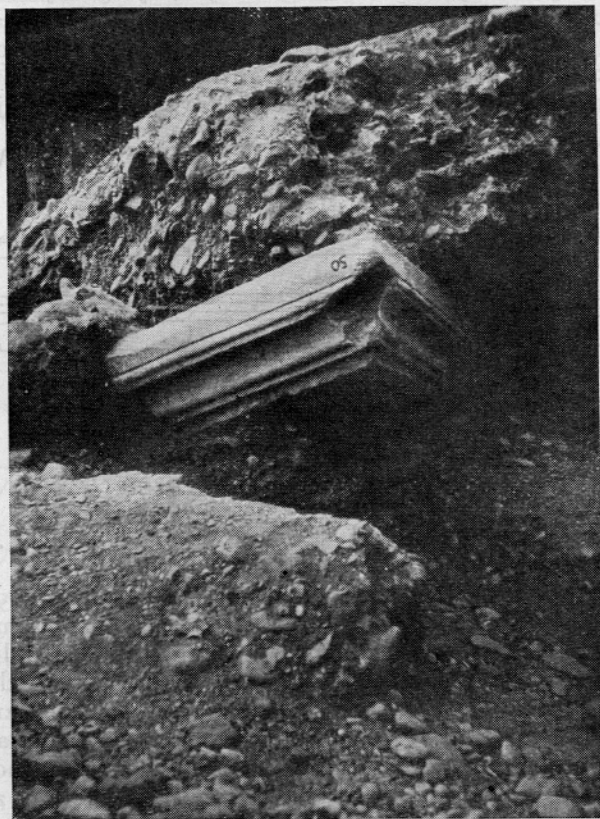
Na antičnem pokopališču v Šempetru ob Savinji je stalo med velikimi enonadstropnimi grobnimi kapelami rodbine Priscianov tudi več manjših nagrobnih spomenikov. Takrat, ko so te velike, enonadstropne stavbe strmoglavile v mimo deročo, naraslo Savinjo, ki je podkopala bregove, je zdrknilo v njeno globino tudi večje število manjših nagrobnikov, ki so stali pred ali med grobnicami. Nekateri so bili več ali manj poškodovani, tisti pa, ki so bili sestavljeni in zgrajeni iz več posameznih, med seboj slabo vezanih kosov, so razpadli in se deloma razbili. Spomenik, ki je bil sestavljen iz več delov, je bil posebno pripraven še za žrtvenik — osuarij, kakor jih imamo nekaj v Akvileji (G. Brusin, Nuovi monumenti sepolcrali di Aquileia, Venezia 1941, str. 18, sl. 11).

Eden takih spomenikov je bil Vindoniusov nagrobnik, ki je verjetno stal tik ob Savinji. Zaradi tega se je preje zrušil vanjo, kot pa za njim stoječa grobna edikula, ki smo jo zaznamovali pri izkopavanju kot drugo grobnico. Ker vodna sila le ni odnehala, se je nagnila tudi ta grobna stavba proti vodi, nakar so popadali najgornji deli najprej v vodo. Kasneje so zdrknili celo temelji v globino in deloma prekrili že spodaj ležeče kose. Da je bilo tako, nam je dokazalo izkopavanje, ko smo našli podnožje Vindoniusovega nagrobnika (inv. številka izkopanih predmetov 50) ležeče pod temeljem II. edikule. Pri padcu se je podnožje obrnilo narobe. Ta kos je ležal na jugovzhodni strani temelja št. II, in sicer pod njim. Ležal je poševno v globini od 2,83 do 3,65 m v kvadratu B-1,2 (sl. 1).

Podnožje je iz pohorskega marmora in je masivno. V Akvileji so našli taka podnožja tudi z votlino za urno s pepelom. Dolgo je 121 cm, široko 95 cm, debelo pa 37 cm. Ker je stal nagrobnik popolnoma sam, še preden so bile zgrajene kasnejše grobne edikule, ima profilirane vse štiri stranice. Gornja kvadratna profilacija je široka 8 cm, izpod nje je 13 cm širok konkaven žleb. Pod njim je zopet dvojni manjši 5 cm širok profil. Do spodnjega roba je še ravnih 11 cm. Podnožje je zelo dobro ohranjeno, le na desnem vogalu je malo odbito. Nima niti na zgornji niti na spodnji strani nobenih vdolbin (muznic), ki bi služile za pritrjevanje s kovinastimi spoj-

kami, ker je gornji del spomenika že v normalnih razmerah samo s svojo težo nudil dovolj stabilnosti celemu spomeniku.

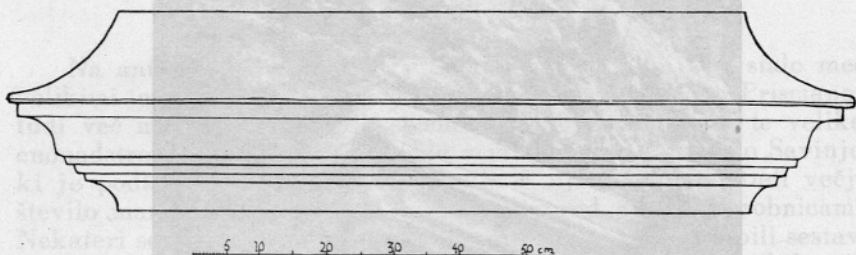
Plošča nad blokom z napisom je tudi močno profilirana. Našli smo jo razbito v štiri kose, od katerih ima prvi št. 37, drugi št. 189, tretji št. 190. Vse dele smo zložili skupaj v en precej popoln komad.

Sl. 1. Podnožje Vindoniusovega spomenika pod temeljem druge edikule

Prvi fragment, št. 37, je ležal v kvadratu C-2, v globini 350—446 cm. Drugi, št. 189, je ležal prav blizu prvega kosa v istem kvadratu C-2, v globini 470—535 cm. Tretji kos, št. 190, je ležal v kvadratu B-2, v globini 397—413 cm. Četrty zelo neznatni komad smo našli v bližini že omenjenih kosov. Vsi ti kosi spadajo nedvomno skupaj, kar dokazuje njihova zunanja oblika in ohranjenost. Od sedaj naprej opisujem vse te skupaj sestavljene fragmente kot eno ploščo (sl. 2, 3).

Ta plošča, debela 30 cm (glej sl. 5) je močno profilirana, tako da moli en rob na vseh straneh izven vseh ostalih. To pa zaradi tega, ker ima največji obseg, dočim so ostali manjši. Srednji rob je dolg 127 cm, širok 108 cm. Najdolnji rob: dolžina 94 cm, širina 68 cm; najgornji rob: dolžina 91 cm, širina 70 cm. Služil je kot neka vrsta strehe, ki je ščitila napis na spodaj ležečem bloku. Spodnji del je močno razčlenjen in je neke vrste nadaljevanje gornje strani profiliranega okvira, v katerem je Vindoniusov napis. Profilacijo tvorijo spodaj žleb širok 3,8 cm, nad njim so trije ozki pasovi visoki skupaj 4,4 cm. Veliki žleb nad tem je širok 5 cm, a nad njim je prvi ozki rob visok 2 cm, a drugi pa 1,5 cm. Navzgor zaključuje to celo

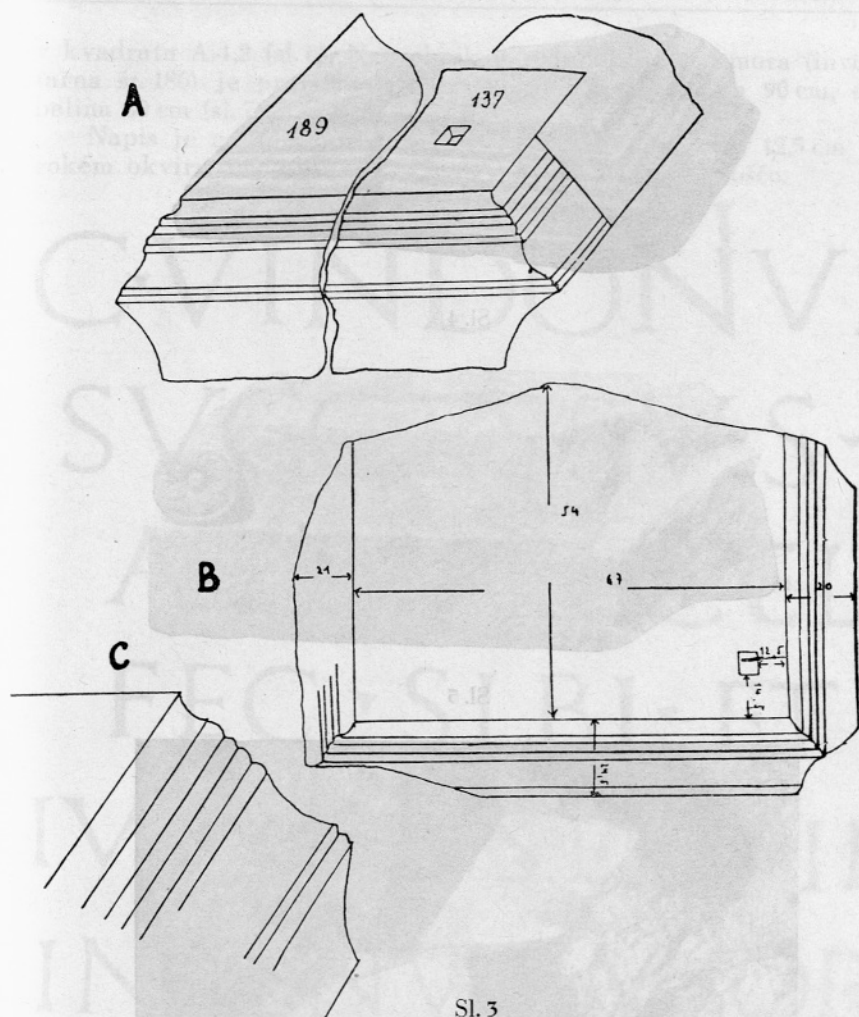

Sl. 2

profilacijo 13 cm široki konkavni rob. Spodnja ploskev je ravna z eno samo 2,5 cm globoko in 4×4 cm veliko muznico, ki je služila za pritrjevanje na blok z napisom (sl. 4).

Pod zidanim temeljem št. II je ležala na njegovi vzhodni strani v kvadratu B-1 marmornata plošča št. 173,¹ od 320 do 380 cm globoko (sl. 5). Plošča je iz pohorskega marmora in je spodaj dolga 81 cm, zgoraj pa 78 cm. Široka je 62 cm, debela 26 cm. Gornji del plošče je v debelini 12 cm ob obeh stranskih robovih konkavno izrezan. Ta prostor izpolnujeta dva zvitka, ki sta v sredini prevezana ali stisnjena. Na sprednji strani ima vsak zvitek rozeto z dvojno profilacijo, ki je široka 3,5 cm. Dvojna profilacija v sredini zvitka je debela 5 cm, a na zadnji strani zopet 3,5 cm. Na zgornji strani sta dve muznici za vezavo. V eno od teh vodi od roba ozek žleb za vlivanje svinca. Prva vdolbina je globoka 6 cm, velikost je $4 \times 3,5$ cm in je izpolnjena s svincom. Druga vdolbina je $12,5 \times 9,5$ cm, globina 4,5 cm. Na zgornji strani je v marmoru žila neke druge kamnine in sega do polovice površine. Na spodnji strani ima odbit desni zgornji in levi vogal. Ta plošča je najgornji del, ki je spadal

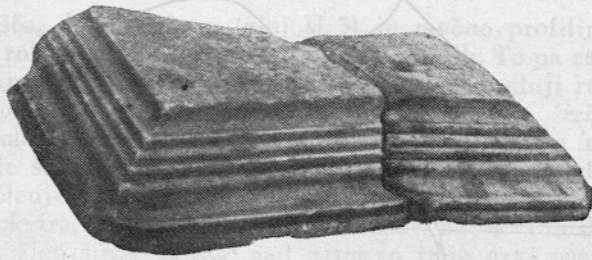
¹ Inventarne številke so tiste številke, ki so jih dobili izkopani kosi pri izkopavanju. Ker je bilo mnogo spomenikov razbitih, ima zaradi tega večkrat celotni, sestavljeni spomenik več števil. Globočina znaša 1,50 m manj, kakor je naznačeno, ker leži naša O točka, od katere smo merili globino, 1,50 m nad sedanjo površino.

Sl. 5

k Vindoniusovem spomeniku. Taka gornja plošča je posebno značilna za razne žrtvenike. Obedve vdolbini z ostanki svinca, kakor tudi žleb, po katerem so ga vlivali v vdolbine, nam dokazujejo, da je stala na tej plošči navpično še kaka druga plošča, verjetno z reliefom, ali pa kak kip. Kaj je moralo biti, za sedaj še ni bilo mogoče ugotoviti.²

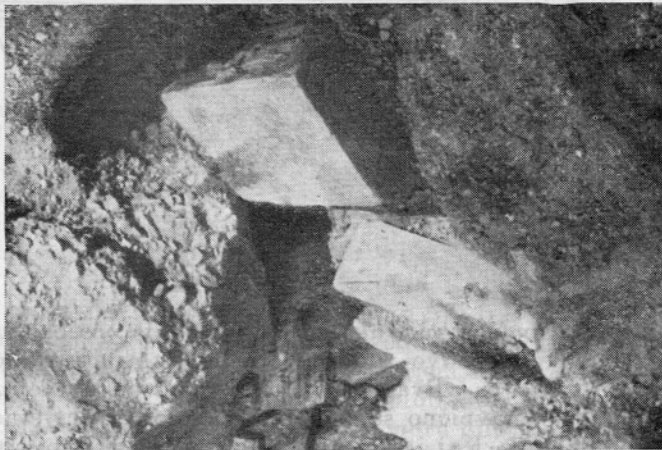
² Tak je n. pr. žrtvenik, posvečen bogu Jupitru iz Siska. Ima zgoraj tri vdolbine, izpolnjene s svincom za pričvrstitev kipa. Brunšmid, Kameni spomenici Hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu, št. 208. Slične kose omenja Brunšmid pod št. 262 itd. V knjigi Antike Inschriften aus Jugoslavien so taki kosi pod št. 340, 460, 534 itd.

Sl. 4

Sl. 5

Sl. 6. Marmorni blok (št. 186) z napisom Vindonija Successa v prvotnem položaju

Največji in najvažnejši del Vindoniusovega nagrobnika, veliki kvader, spredaj z napisom, ob straneh z reliefom, smo našli na severni strani temelja druge grobne edikule v globini 3—4,60 m,

v kvadratu A-1,2 (sl. 6). Nagrobnik iz pohorskega marmora (inventarna št. 186) je pravilen kvader, višina 131 cm, širina 90 cm, debelina 60 cm (sl. 7, 8).

Napis je na sprednji strani v trikrat profiliranem, 12,5 cm širokem okviru, čigar rob se dviga 7 cm nad napisno ploščo.

C·VINDONIVS
SVCCESSVS·
AED·CLCEL
FEC·SIBI·ET
IVLIAE·SEX·FIL
INGENVAE·VXORI
FIDELSSIMAE·AN·L

C(aius). Vindonius

Successus.

aed(ilis). Cl(audiae). Cel(eiae)

fec(it). sibi. et

Iuliae. Sex(ti). fil(iae)

Ingenuae. uxori

fidelissimae. an(norum). quinquaginta.

Črke tega napisa so zelo lepo izdelane, globoko vsekane v obliki »V« in zelo dobro ohranjene, saj je spomenik ležal z napisom na spodnji strani (sl. 5) in ga Savinja ni mogla izlizati. Črke so v prvi vrsti visoke 6 cm, v drugi 6,3–5,5 cm, v tretji 5,4–5,3 cm, v četrti 5,3–4,9 cm, v peti 5,3–5 cm, v šesti 5,3–5 cm, v sedmi 4,5 do 4,3 cm. Pri črkah vidimo tanke in osenčene poteze. Pri večini

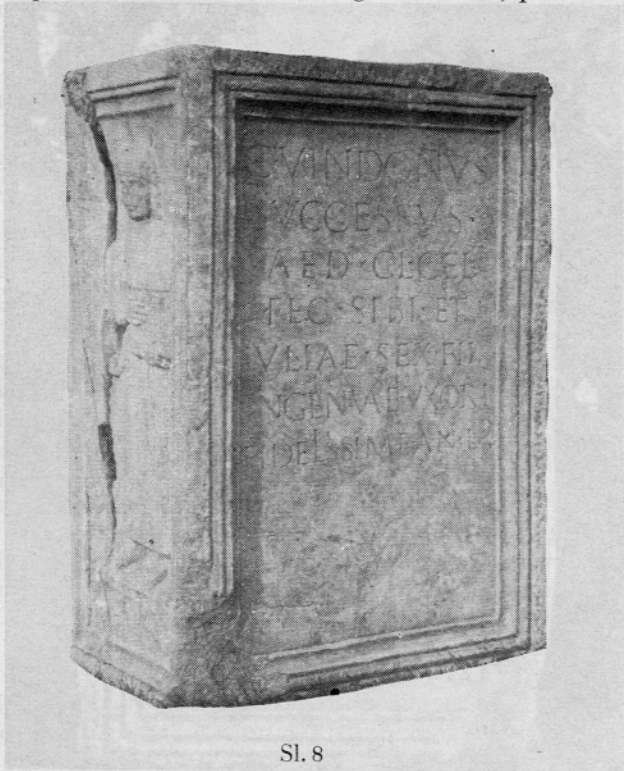
Sl. 7

črk »S« je spodnji del tako izklesan, da ga lahko zamenjamo z zgornjim. Črka »O« je popolnoma okrogla. Vodoravna črta pri črki »T« je precej dolga. Konci in vogali večine črk so navadno močno ojačeni in odebeljeni (sl. 9).

Ligature so: N (NI) v prvi vrsti v besedici Vindonius. V šesti vrsti (UA) v besedici Ingenuae in (LI) v zadnji vrsti v besedici fidelissimae. Kot znak okrajšave so pa rabili mali trikotniki, ki so jih postavljali tudi za celimi besedami. Uporabljali so jih popolnoma samovoljno.

Iz napisa izvemo, da je dal postaviti ta nagrobnik Gaj Vindonij Sukces, ki je bil edil rimskega municipija Klaudije Celeje. Postavil ga je sebi in svoji zelo zvesti ženi Juliji, Sekstovi hčeri, ki je bila stara 50 let, ko je umrla.

Ta napis nam kaže precej močan keltski vpliv, čeprav so Rimljani Norik okupirali že leta 14 pr. Kr. Anektirali so ga pa šele leta 45 po Kr., ko so ga spremenili v rimsko provinco. Celeia je je postala za vlade cesarja Klaudija (41—54) municipij in jo tako imenuje napis CIL III, št. 5227.³ Mnogi domačini, posebno bogatejši

Sl. 8

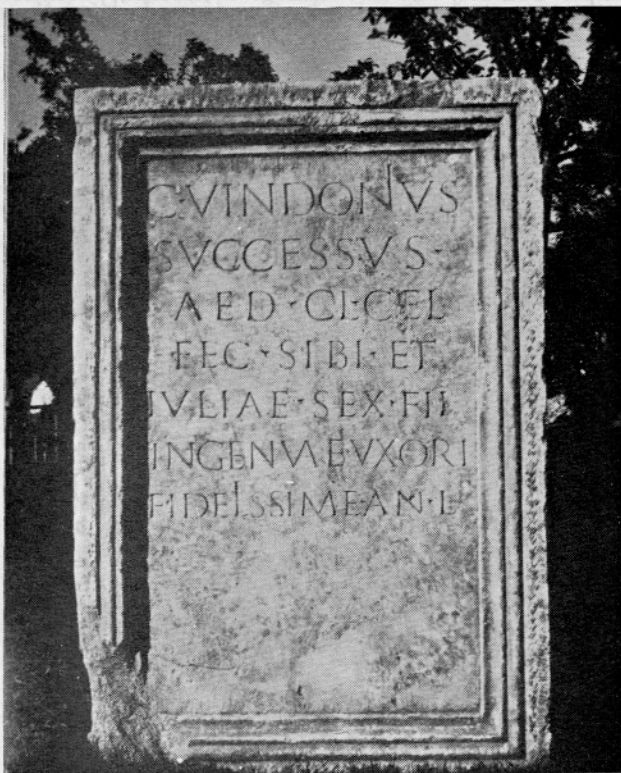
in iz vrst domačega plemstva, so takrat dobili razne privilegije in celo rimsko državljanstvo. Na ohranjenem spomeniku CIL III, št. 5232⁴ je omenjen C. Iul. Vepo in njegova žena Boniata (obadva keltskega rodu), ki se zahvaljujeta božanskemu Avgustu za rimsko državljanstvo in oprostitev od davkov. Celeia je imela popolno mestno organizacijo; na čelu sta ji bila dva duumvira iure dicundo, katera tudi nekoliko poznamo.⁵ Mestno policijsko službo, nadzorstvo

³ Tiberius, Claudius municipii Celeiae libertus Favor vivus fecit sibi et Iuliae Pusillae coniugi suae et suis. Primerjaj tudi AIJ, št. 48.

⁴ C. Iul., Vepo donatus civitate Romana viritim et immunitate ab Divo Augusto vivos fecit sibi et Boniatae Antoni filiae coniugi et suis, Primerjaj CIL II, št. 159, kjer pravi: viritim a Divo Claudio civitate donato.

⁵ CIL III, 5237, omenja decemvira Terencija Procula, Maxima pa CIL III, št. 5233. Tudi nekaj imen občinskih odbornikov poznamo, na primer

nad javnimi zgradbami, prireditvami itd. so pa opravljali edili. Napis (CIL III, št. 5225)⁶ omenja v tej službi Gaja Atilija Sekundina. Iz tega napisa vidimo, da je bil edil Rimljan, njegova žena Vepona pa domačinka.

Sl. 9. Nagrobni napis C. Vindonija in njegove žene Julije

Ravno obratno pa je pri našem Vindoniusu. Vindonius je značilno keltsko ime⁷ s korenomo vin. Pač pa je njegov kognomen

Cn. Pompeius Iustinus je bil najprej decemvir, kasneje pa II. vir iure dicundo celjski (CIL III, 5194). D. Castricius Verus je bil tudi decemvir (CIL III, 5226), isto Terentius (CIL III, 5236).

⁶ CIL III, št. 5225: Caio Atilio Secundiano aedili Claudiae Celeiae annorum LVIII et Veponae Bellicinae eius Atilius Secundus parentibus et Calciae Tutorinae coniugi pudicissimae annorum XXXII et Atiliae Secundinae filiae Stolae annorum.

⁷ Alfred Holder, *Altkeltischer Sprachschatz*, Bd. III. U-Z mit Nachträgen, Leipzig 1907, pravi na str. 549, da Vindon -ius izvira iz galskega Vindonia M. nomen gentilicium. Vindonia F. (CIL III, 4334, 11.044). Nadalje našeteva še več Vindoniusov, a za nas je zelo zanimiv neki Vindonius Successus.

latinski in v sami Celeji zelo običajen, tako v moški kakor tudi v ženski obliki.⁸ Njegova zelo zvesta žena Iulija je pa po vsem sodeč hči rimskega priseljenca. Zelo verjetno je, da je bil Vindonius premožnejši domačin iz naselbine, ki je bila na mestu sedanjega Šempetra ali v njegovi bližini (Šeščah). Kmalu se je vključil v rimsko vladajočo plast in je dosegel v Celeji zelo važno mesto v občinski upravi kot edil.

Vindoniusa imamo na tem spomeniku celo upodobljenega kot mestnega funkcionarja. Na obeh ožjih straneh spomenika so izklesane v reliefu osebe, ki jih omenja tekst na napisu. Na desni strani spomenika je v trikrat profiliranem okviru, čigar širina znaša 10,5 cm, izdelan v reliefu C. Vindonius Successus (sl. 10), ki je visok 92 cm. On stoji na posebnem podnožju, ki je visoko 17,5 cm. Ob sprednji strani okvira stoji ovalna posoda, shramba, kamor so spravljali razne pergamentne zvitke in tabule cerate.

Moška oseba ima noge in spodnji del telesa obrnjen naprej, medtem ko je gornja polovica telesa in glava obrnjena na njegovo desno. Stoji na desni nogi, a levo ima odmaknjeno od nje. Oblečen je v tuniko, ki mu sega malo izpod kolen. Nosi jo visoko prepasano in mu visi velik del tega oblačila čez pas navzdol. Dolgi rokavi se od komolca naprej razširijo in mu tudi visijo navzdol. V leVICI ima diptihon, a z desnico drži železni stilus, s katerim je pravkar narisal neke načrte na voščeno tablico. Obraz je individualno izdelan. Precej visoka lobanja je pokrita s kodrastimi, naprej počesanimi lasmi, ki padajo naprej in pokrivajo večji del nizkega čela. Obrvi se pričenjajo prav blizu nosnega korena, pod njimi so neizrazite oči. Pod precej širokim nosom so ozke, razmeroma majhne stisnjene ustnice. Lica so precej okrogla, brada pa majhna, slabotna in okrogla. Ušesa so precej na stran štrleča. Vrat je posebno plastično izdelan in je močno odsekan od zadnje stene, tako da je med njo in vratom celo praznina. Ravno tako so tudi zgornji robovi obleke, posebno pa tudi deli ob vratu, izklesani. Ta način obdelave je značilen za provincialno umetnost prvega stoletja. Successus je videti mlajši kot njegova 50 let stara žena.

Ta je izklesana v precej visokem reliefu na levi, ožji nagrobnikovi strani (sl. 11). V trikrat profiliranem okviru, čigar širina znaša 10,5 cm, stoji 88 cm visoka žena na podnožju, ki zavzema spodaj celo širino in je visoko 13,5 cm. Cela oseba je upodobljena en face, le glava in gornji del telesa sta obrnjena nekoliko na levo. Oblečena je v dolgo tuniko, ki pada v bogatih vertikalnih gubah navzdol in sega čisto do gležnjev. Njeni rokavi so močno nagubani. Obleka ne seže zgoraj čisto do vratu, a pokriva popolnoma prsi. Z desnico drži Iulija na levi roki okovano skrinjico, verjetno z dragocenostmi. Roka je skrbno negovana in se točno vidi jo dolgi,

⁸ Successus je omenjen v CIL III, št. 5173, 5258. Successa v CIL III, št. 5268, 11.702 itd.

fini prsti z nohti. Noge ima obute v čevlje, ki so obrnjeni navzven. Lobanja je podolgovata, pokrita s preprosto, globoko na čelo padajočo frizuro. Verjetno so bili lasje zadaj spleteni v kite. Na desni in levi strani glave se vidijo za ušesi navzdol viseče kite, ki so pa močno izlizane. Njena frizura je še najbolj podobna frizuri, ki jo je nosila mlajša Agrippina. Ta je bila hčerka Agrippine starejše

Sl. 10. Portretni relief C. Vindonija Succesa, celjskega edila

Sl. 11. Julija, Vindonijeva žena na marmornem bloku št. 186

in Germanika in sestra cesarja Kaligule. V drugem zakonu leta 49 je postala četrta žena cesarja Klavdija. Iz prvega zakona je imela kasnejšega cesarja Nerona. Umrla je leta 50 po Kr. Agrippina mlajša je nosila lase globoko počesane na čelo, zadaj spletene v zelo močno kito in v dve manjši, spredaj ob straneh navzdol viseči kiti. Tak je kip mlajše Agrippine iz Cervetrija v Lateranskem muzeju.⁹

⁹ Bernoulli, Römische Ikonographie, Die Bildnisse der römischen Kaiser, II/1, str. 376, tab. XIX. Portretni relief žene iz grobišča v Bocettu je

Tako je upodobljena tudi na denarjih.¹⁰ Značilno nizko frizuro pa posebno lahko opazujemo na kipu Mlajše Agrippine iz Glyptoteke v Münchenu.¹¹

Vindoniusova glava je zelo podobna glavi cesarja Klavdija iz muzeja v Braunschweigu.¹² Tudi Klavdijevi glavi na denarjih je zelo slična.¹³

Način, kako je zgrajen ta spomenik, nam kaže na močan vpliv Akvileje na naše kraje, ki ga je posebno čutiti v prvem stoletju. Ta čas nam dokazuje tudi stilizacija in oblika napisa. Napis je brez formule D(is) M(anibus), ki nastopa pri nas v drugem stoletju. Črke imajo lepo, široko, skoraj bi rekli kvadratasto obliko, kar nam tudi govori za zgodnejši čas. Še točnejše podatke pa nam nudita obadva reliefna portreta. Po frizurah sodeč, sta živela Vindonius in Iulia v času cesarja Klavdija in Agrippine, a umrla sta verjetno šele za vladanja cesarja Nerona.

Zadnja stena spomenika ima močno razpoko, po kateri se je spomenik tudi razklal. Razpoka je nastala zaradi kemičnega delovanja železnih spojev, ki jih je nekaj v tako imenovanem pohorskem marmoru (kristalni apnenec). Iz tega kamena so skoraj vsi v Šempetru najdeni spomeniki.

Opisani Vindoniusov spomenik (sl. 12) je od vseh do sedaj izkopanih kosov najstarejši, zato lahko trdimo, da je obstajalo to civilno rimsko pokopališče v Šempetru ob Savinji od dobe cesarja Klaudija dalje.

Precej daleč proč od mesta, kjer so ležali skoraj na kupu vsi deli Successovega nagrobnika, smo našli spomenik (št. 135) Secunda in njegove žene (sl. 13). Ležal je v kvadratu C-5, in sicer precej poševno v globini 3,41—4,95 m. Spomenik je iz pohorskega marmora. Gornji del je poškodovan. Ravno tako je tudi napisno polje poškodovano, tako da je ohranjeno samo nekoliko več kot polovica napisa. Ohranjena višina spomenika znaša 1,685 m. Koliko je bil prvotno visok, ni mogoče ugotoviti, ker ni jasno, kako se je zaključil spomenik navzgor. Njegova največja sedaj ohranjena širina znaša 69 cm. Vendar moremo popolnoma gotovo zaključiti, da je imel gornji relief spomenika zgoraj, poleg dveh še ohranjenih lokov, še tretji lok, ki pa sedaj manjka. To nam pove, da je bila prvotna nagrobnikova širina za ca. 16 cm večja od največje sedaj ohranjene širine. Spomenik je bil prvotno širok 85 cm. Debelina plošče je 25 cm.

tudi zelo podoben portretu Agripine Mlajše, Neronove matere. Ta spomenik tudi datirajo v prvo polovico I. stoletja (Brusin Giovanni, *Nuovi monumenti sepulcrali di Aquileia, Venezia, 1941, str. 16*).

¹⁰ Bernoulli, II/1, tab. XXXV, sl. 2—7.

¹¹ Bernoulli, o. c., II/1, str. 379.

¹² Bernoulli, o. c., II/1, str. 346.

¹³ Bernoulli, o. c., II/1, tab. XXXIV, sl. 12.

Mogoče je, da se je spomenik prvotno končal navzgor v kak zatrep ali kaj podobnega, kar posebno potrjujejo loki na zgornji strani reliefa. Na sedaj ohranjenem gornjem robu se vidi, da je bil kasneje zgoraj gladko obdelan, kar nam še posebno potrjujeta dve muznici s kanali, ki sta še ohranjeni.

Sl. 12. Sestavljeni nagrobnik celjskega edila Succesa

Leva muznica ima površino 4×2 cm in globino 3 cm. Do nje vodi 8,5 cm dolg kanal, ki je zgoraj širok 3 cm, a globok je 1,8 cm. Druga vdolbina leži 45 cm proč od prve proti desni strani in je dolga 8,5 cm, široka 6 cm in globoka 7,5 cm. Ohranjene muznice s kanali za vlivanje svinca dokazujejo, da je bil tukaj nedvomno gornji rob spomenika takrat, ko se je zrušil v Savinjo. Takrat je bil pritrjen v steno ene Priscianovih grobnic, kar nam ravno dokazujejo omenjene muznice.

Prednjo površino nagrobne plošče deli 7,5 cm široka vodoravna greda v dve polovici. V gornji polovici je v reliefu upodobljena ženska figura z otrokom pod nekakšnimi oboki. Relief je globoko

vdolben, tako da leži njegova najnižja točka 7 cm pod površino zunanjega roba. Ves zunanji okvir je širok 6,5 cm, je trodelen in njegova profilacija se nadaljuje v gornjem okviru, ki je sestavljen iz treh lokov. Zgornji rob ima nekoliko večjo širino nego stranski in znaša 7,5 cm—8 cm. Ta gornji okvir preide navzdol v tri loke, od katerih je samo levi popolnoma ohranjen. Njegova širina znaša

Sl. 15. Nagrobni spomenik
Sekunda, njegove žene Tutorine in sina

15,5 cm, a notranja višina 10,5 cm. Od srednjega 17,5 cm širokega loka ga loči navpična greda, široka spodaj 10,5 cm. Glava ženske figure sega visoko, skoraj do pričetka srednjega loka. Ta žena zavzema sredino zgornjega prostora, desno od nje je dete, ki izpolnjuje desni del, medtem ko je prostor levo od glave srednje figure popolnoma prazen.

Relief nam predstavlja poprsje ženske figure en face (sl. 14), ki pa ni posebno dobro obdelano. Obraz je individualno izdelan in izžareva

neko posebno milino, vendar se zdi, da ga je klesar hotel oživititi z nekakim arhajskim smehljanjem. Oči so plastično ovalne, zenice niso vdolbene in imajo trepalnice zelo primitivno označene. Posebno pozornost je posvetil lasem, ki so spleteni v kite. Nekaj jih je zve-

Sl. 14

zanih skupaj in pokrivajo gornji del ušes. Ostali lasje so pa zviti v zvitek in leže na prednjem delu temena, kakor vidimo to pri frizuri cesarice Faustine Starejše.¹⁴ Gornji rob zobčasto narezane spodnje platnene obleke, mogoče delo s širokimi čipkami, sega čisto

¹⁴ Bernoulli, o. c., II/2, str. 154, 15, tab. XLVI. Na denarjih glej tudi Bernhard, Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit (Tafelband), tab. 9, sl. 10.

do vratu. Čez to tuniko je imela težjo volneno obleko (palo), kar je videti po težkih, neokretno izdelanih gubah, ki padajo navpično navzdol. Ta neokretna izdelava gre deloma tudi na rovaš klesarja, deloma je pa gotovo tudi hotel pokazati, da je obleka iz težke volne. Rokavi so precej široki in obrobljeni. Desno roko drži vodoravno pred prsmi s skupaj stisnjenim, iztegnjenim kazalcem in sredincem, a levico je položila dečku na desno rame, kakor bi ga hotela vzeti v varstvo. On njenega levega ramena proti desnemu pa je videti nazaj zavihan rob pale. Verjetno je to obleka, ki jo Rimljani poznajo kot palla contabulata.¹⁵

Ravno tako kakor žena, nosi tudi dečko na njeni levi strani dvojno obleko, gornjo in spodnjo. Spodnja mu pada v vodoravnih kotnih gubah navzdol. Gornja obleka pa je volnena in pada v navpičnih gubah navzdol, ravno tako, kakor smo to videli pri ženi. Lik predstavlja mlajšo otroško osebo, vendar je lahko spoznati, da gre tukaj za dečka, kar odražajo na obrazu močno skupaj stisnjene ustnice, ki kažejo neko energijo, in razmeroma velika moška glava. Zdi se, kakor da bi dečko hotel biti vesel, toda klesarju ni uspelo, izraziti posebno spretno ta duševni afekt.

Vodoravna greda, ki je široka 7,5 cm, loči gornji del nagrobnika z reliefi od spodnjega napisnega polja. Polje z napisom je visoko 72 cm in je vokvireno z dvakrat profiliranim robom, čigar širina znaša 4,5 cm. To polje je bilo omejeno na vsaki strani s pilastrom, čigar podnožje tvorita ena okrogla in ena štirioglasta plošča. Zgoraj je kapitel, ki je zdolaj omejen po plastični, 1,5 cm debeli vrVICI. Kapitel je brez vsakega ornamenta, se navzgor polagoma širi in se konča zgoraj s štirioglasto debelo ploščo, na kateri leži že omenjena greda z napisom v dveh vrstah.

Pilaster s kapitelom je visok 82 cm, kapitel sam 9 cm, podnožje pa je močno 3,6 cm. Polusteber je širok 10 cm in se dviga plastično nad ravnino napisnega polja 8,8 cm visoko. Ker ravno napisnega polja precej manjka, na spodnjem delu je le še 25 cm široko, je tudi napis precej pomanjkljiv. Iz njega zvemo, da gre za nagrobnik Spektacija Sekunda, njegove žene in drugih članov Sekundove rodbine.

¹⁵ Glej pod besedo palla v realnem leksikonu Daremberg et Saglio, Dictionnaire des Antiquities Grecques et Romaines, IV, str. 295.

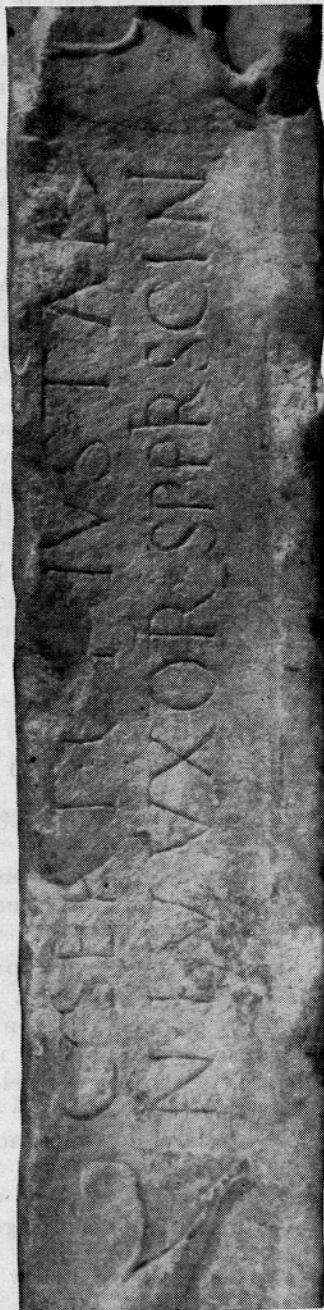
Napis sam se glasi tako:

C·S·P·S·E·C·V
V·F·S·E·T·V·T
C·O·N·C·A·F
A·N
E·C·S·P·C
E·C·R·V·V
E·R·V·V
C(aius). Sp(ectatius). Secu[ndus]
v(ivus). f(ecit). s(ibi). et. Tutorinae
con(iugi). car[issimae]
An[norum] (L)
et. C(aio). Sp(ectatio). C(ai) [.f(ilio). an(norum)]
et. C(aio). Rus[tico an(norum)]
N[]
et. Ru[s(t)icae]

Največja črka v vsem napisu je »S« v prvi vrsti, ki je visoka 6,8 cm. V drugi in tretji vrsti je najmanjša črka visoka 6,5 cm. V četrti vrsti so črke velike 5,6 do 4,8 cm. Šesta vrsta ima črke od 5,3 do 5 cm. V osmi vrsti so velike 5,5 do 5,4 cm. V prvi vrsti manjkajo od napisa verjetno 4 črke, tako da se je glasilo celo ime Secundus. Prav tako je na koncu druge vrstice prostora za tri ali štiri črke. V četrti vrsti je ohranjena dobra polovica znaka za 50. Ali je bilo še kaj več, ne vemo. Od ligatur imamo trikrat ohranjeno le ET. Kot znak okrajšave uporabljajo navadno piko.

Črke v tem napisu so zelo lepe. Močno se razlikujeta tanka in debela črta. Črka »S« je tako lepo izdelana in odebeljena, da lahko popolnoma zamenjamo gornjo polovico s spodnjo. Lok pri črki »P« ni zgoraj zaprt. Navpične in vodoravne črte so na vseh koncih odebeljene in okrepjene. Črka »C« je skoraj popoln krog, kakor tudi črka »O«. »A« ima vedno vodoravno črto. Napis Sp. Secunda ima mnogo več kratic kakor Vindoniusov. Medtem ko piše Vindonius FEC. SIBI, ima Secundov napis samo V. F. S. Kratice SP nisem vzel za Spurius, ker gre tukaj za osebe odličnega položaja in imamo ravno na šempeterskih spomenikih kratice SP večkrat izpisano kot Spectacius.

V prvi vrsti imamo ohranjenih vsega s pikami vred 9 znakov. Ker vemo po rekonstrukciji tretjega loka v gornjem delu spomenika, da more spomenik biti širok s pilastrom vred največ še 16 cm, morejo torej stati med črko »V(u)« in robom največ še štiri črke, zato se verjetno glasi prva vrsta, kakor smo že prej navedli, C(aius). Sp(ectatius).

Sl. 15. Grobni napis Juste, žene Spectactija Prisciana

Secu(ndus). V sledeči vrsti je bilo žensko ime, čigar prvi del imamo še ohranjen. Prav v Celeji so našli napis, ki omenja žensko ime, ki se pričinja s TVT. To je Tutorina, žena nekega Atilija Secunda, ki je bila stara 32 let, ko je umrla.¹⁶ Sicer manjka pri našem spomeniku večji del tega ženskega imena, vsega 6 črk. Te bi se z ligaturami dale spremeniti v tri ali štiri znake, za kolikor imamo prostora. Ravno te ligature pa imamo na šempetrskem spomeniku (št. 58, sl. 15), kjer je omenjena Iusta, Priscianova žena, v zadnji besedici PRISCIANI v drugi vrsti, kjer je klesarju očitvidno primanjkovalo prostora tudi za ligaturi RI in ANI. V besedici PRISCIANI imamo zaradi teh ligatur namesto devet znakov le šest. V drugi vrsti pa je pri nas z ligaturami namesto 18 črk le 14 ali 15 znakov.

Na osnovi gornjih izvajanj, ker imamo ime Tutorina še v enem celjskem napisu in ker lahko to ime napišemo s poznanimi šempetrskimi ligaturami, mislim, da se druga vrsta glasi v (ivus). f(ecit). s(ibi). et. Tut[orinae]. Kar se tiče ostalih imen, imamo ponovno omenjenega Spectatusa v 5. vrsti. V šesti in osmi vrsti je pa verjetno čitati Rusticus. Na vsak način je ena od omenjenih oseb otrok, ki je upodobljen na reliefu.

Na vmesni vodoravni gredi, ki loči reliefe od napisnega polja, imamo v dveh vrstah napis, ki je bil kasneje vklesan (sl. 12). To nam posebno dokazuje na spodnji strani grede ohranjena poškodba, ki se je je klesar ognil, da je lahko napisal neskrajšano celo ime. Napis sam se pa glasi:

Spectatius Avitus an(norum) LXXX [et]
Aurelia . Severina [f(aciendum) c(uravit)]

Črke tega napisa so v prvi vrsti visoke 3,5–3,1 cm. V drugi vrsti pa od 3,5 cm do 2,5 cm. Črke tega dvovrstnega napisa se še daleč ne dajo primerjati z onimi na glavnem napisnem polju. Vse poteze črk so enake, nikjer nobene odebelitve ali okrepitve črk. Pri črki »S« je zgornji del celo večji kot spodnji. Črka »A« je dosledno pisana brez vodoravne črte. V tem napisu sta omenjeni dve osebi: in sicer starček Spektacij Avit,¹⁷ ki je bil star 80 let, ko je umrl; druga oseba pa je neka Avrelija Severina, ki je dala vklesati ta napis. Prav ime Aurelija nam kaže na to, da je bil ta napis vklesan na to gredo najbolj zgodaj za časa Marka Aurela, ako ni še

¹⁶ Avitus je omenjen tudi v dveh napisih iz Celja (CIL III, št. 5226 in 5256).

¹⁷ CIL III, št. 5225. Glej opombi 6 in 16!

kasnejši. Ta čas nam dokazuje tudi oblika teh črk, ki so docela drugačne, kakor na napisnem polju.

Spomenik je nekoliko poškodovan, verjetno zaradi vremenskih razmer. To dejstvo nam dokazuje, da Kvadi in Markomani, ki so pridrli v naše kraje v drugi polovici drugega stoletja, niso uničili grobnih edikul rodbine Priscianov, ki so bili tukaj pokopani. Grobna stavba, v katero je bil vzidan ta spomenik, je vsekakor še obstajala za vlade cesarja Marka Aurela in še tudi kasneje. Del napisa, ki manjka, je gotovo odletel takrat, ko se je zrušila grobna kapelica v Savinjo.

Ta spomenik je nastal mnogo kasneje, kakor že prej omenjeni Vindonijev, kar nam dokazujeta oblika črk in stilizacija napisa. Napis ima mnogo več kratic, kakor jih je v prvem napisu. Še točnejše nam pa določi čas frizura žene Tutorine. Ona nosi lase počesane tako, kakor jih je nosila Faustina Starejša, žena cesarja Antonina Pija, ki je umrla leta 140 po Kr. Ker je žena na našem reliefu že starejša, je zelo verjetno, da je nosila tako frizuro že v svoji mladosti. Nosi jo pa še tudi sedaj, ko ima pri sebi že precej starega otroka. Zato mislim, da dodamo k letu Faustinine smrti še kakšnih 15—20 let, pa dobimo čas ko je bil postavljen ta nagrobnik in ko je umrla Tutorina. To bi bilo v letih 150—160 po Kr.

Omenil sem že, da je napis na vodoravni gredi, ki loči portrete od polja z napisom mnogo kasnejši, kakor prvotni spomenik. To dokazuje tudi to, da je bila greda že precej izrabljena, ko so vklesali vanjo drug napis. Klesar je puštil precej veliko lakuno med zlogoma »Se« in »ve« v besedi Severina, ker je prav na tem mestu bila površina grede močno poškodovana. Aurelija je utegnila biti rojena za cesarja Marka Aurela, kar bi nam potrjevalo njeno ime Aurelija. V tem primeru lahko datiramo napis v dobo okrog leta 200 po Kr. Ako se pa oziramo na ime Severina, je zelo verjetno, da je rojstno leto te žene v času vlade cesarja Septima Severija (159—211 po Kr.). V tem primeru bi bil drugi napis iz časa okrog leta 240 po Kr. S tem časom je tudi datiran žrtvenik, ki so ga postavili bogu Sedatu. Ta spomenik je ležal v čistemrodu, ki ga je nanese Savinja. Verjetno ga je odnesla z njegovega prvotnega mesta v Celju takrat, ko je porušila grobne edikule v Šempetru ob Savinji. To je bilo okrog leta 240 po Kr.¹⁸

Vindonijev napis je najstarejši izmed vseh v Šempetru najdenih nagrobnikov. Najkasneje je bil pa vklesan napis Spectatiju Avitu okrog leta 240 po Kr. V dobo med tem letom (240) in Klaudijev-Neronov čas pa sodijo vsi ostali šempeterski spomeniki, bodisi da so deli arhitekture, reliefi, kipi itd. Spomeniki so zelo različne kvalitete, kar nam ravno dokazuje različne mojstre, ki so jih delali in dolgo dobo okoli 200 let, v kateri so nastali.

¹⁸ J. Klemenc, O rimskem spomeniku boga Sedata v Celju. Zbornik filozofske fakultete v Ljubljani I, 1950, str. 138.

ZUSAMMENFASSUNG

Chronologische Ergebnisse der römischen Nekropole Šempeter

Bei der Ausgrabung des grossen antiken Gräberfeldes in Šempeter im Sanntale sind neben grossen Grabädikulen auch kleinere Grabdenkmäler gefunden worden. Manche von diesen sind aus mehreren Stücken zusammengesetzt. Gelegentlich der grossen Wasserkatastrophe, die das Gräberfeld vernichtete, haben beim Sturze in den Sannfluss die Bindemittel nachgelassen, die Denkmäler sind in ihre Bestandteile zerfallen und wurden auch beschädigt. Das Grabdenkmal des Vindonius Successus stand in der Nähe der zweiten Grabädikule und zerfiel beim Sturze in mehrere Teile. Den untersten Teil (Nr. 50, Abb. 1) gruben wir aus den Fundamenten dieser Grabädikula aus. Das Stück oberhalb des Blockes mit der Inschrift (Nr. 37, 189, 190, Abb. 3) zerbrach in drei Teile. Das oberste Stück des ganzen Denkmals (Nr. 37, Abb. 5) war nur vorne etwas beschädigt. Der grosse Block (Nr. 37, Abb. 7, 8) mit der Inschrift und den beiden Reliefs ist ganz geblieben. In der Inschrift (Abb. 9) wird der Ädil der Claudia Celeia, C. Vindonius Successus und seine Frau Julia erwähnt. Auf der rechten und linken Seitenfläche der Inschrift sind die beiden in der Inschrift erwähnten Personen im Relief abgebildet (Abb. 10, 11). Bei genauer Analyse der Inschrift und beider Seitenbilder kam man besonders auf Grund der Kopfrisuren zum Resultate, dass das Grabdenkmal aus der klaudisch-neronischen Zeit stammen dürfte. Das ist also das älteste Grabdenkmal, das wir aus Šempeter kennen.

Ziemlich weit vom Vindonius-Denkmal gruben wir die Inschrift Nr. 135 (Abb. 11) aus. Das Grabdenkmal ist beschädigt, es fehlt fast die Hälfte der Hauptinschrift. Höchstwahrscheinlich war es schon in der Antike in die Wand einer Grabädikula befestigt, was die Dübellöcher mit Kanälen am oberen Rande beweisen. Es ist in der oberen Hälfte das Porträt einer Frau mit einem Knaben, in der unteren aber die Inschrift, die einen gewissen C. Spectatius Secundus, seine Frau Tutorina (?) und andere Mitglieder seiner Familie anführt. Viele Abbreviaturen und stilistische Besonderheiten beweisen, dass diese Inschrift viel später ist als die vom Vindonius-Denkmal.

Die obere Hälfte wird von dem Inschriftenfelde durch einen Balken getrennt, auf dem später eine Inschrift eingemeisselt wurde. In dieser (Abb. 12) werden ein Spectatius Avitus, der 80 Jahre alt war und eine Aurelia Severina erwähnt. Der Name Aurelia wäre ein Beweis, das sie um das Jahr 200 n. Chr. lebte. Severina deutet aber auf die Zeit um das Jahr 240 n. Chr. hin. In dieser Zeit wurde diese zweite Inschrift eingemeisselt. Das fällt zusammen mit der Zeitbestimmung eines Altars in Celje, geweiht dem Gotte Sodatus, der bei derselben Gelegenheit wie die Denkmäler von Šempeter von den Fluten des Sannflusses mit Schotter überdeckt wurde.

Die Inschrift mit Aurelia Severina stammt aus der Zeit um das Jahr 240 n. Chr., sie ist also die jüngste. Die älteste ist aber die Inschrift vom C. Vindonius aus klaudisch-neronischer Zeit. In dieser Zeitspanne, zwischen 240 bis zur klaudisch-neronischen Zeit sind alle Grabbauten, mit Reliefs und auch die Inschriften entstanden. Um das Jahr 240 n. Chr. ist auch die grosse Wetterkatastrophe über das Sanntal eingebrochen.

JEDAN NALAZ KERAMIKE IZ SISKA

MIRKO ŠEPER

Marljivi sabirač sisačkih starina i jedan od organizatora sisačkog muzeja gospodin Matej Pavletić posjeduje malu, zanimljivu zbirku starina. U toj mi je zbirci upao u oči svojom zanimljivošću jedan nalaz, koji ovdje objelodanjujem. Sastoji se od šestnaest keramičkih objekata, koje je sadašnji njegov vlasnik nabavio u jeseni 1940 i proljeću 1941. Iako svi potječu iz istog nalaza, nabavljeni su postupice, kako ih je donosio neki sisački mladić, koji je u to vrijeme radio kod rigolanja jednog vrta u Sisku. On nije htio nikada odati mjesto, na kome su ti predmeti nadjeni. Međutim, gospodin Pavletić, dobar poznavalac sisačkih prilika, naknadno je utvrdio, da su predmeti nadjeni u jednom vrtu u Kačićevoj ulici blizu kolodvora.

Nalaz je zanimljiv s jedne strane, jer ne pripada visokoj, oficijelnoj umjetnosti, a s druge strane, jer nije ni proizvod masovnog, tvorničkog rada. Donosim ga na tabli I—III.

1. Figura od dosta čiste, poput cigle crvene ilovače. Visina 10,5 cm. Nadjena razbijena na pet fragmenata. Prikazuje ženski lik, koji stoji na podnošku masivnom, kao što je i čitava figura. Nedostajaju obje ruke, dio vrata i glava. Lik je obučen u dugačku stolu, kojoj je rub ispod vrata označen plastičnim pojasom s nizom ubodnih rupica. Gornji se dio stole čvrsto priljubljuje uz tijelo, dok se u visini bokova nešto ispupčio, jer se ispod njega mora zamisliti pojas; taj dio stole ima naokolo uboden niz rupica. Stola od bokova na niže pada zvonoliko u nevješto modeliranim naborima poput kanelira (tabla I, 1).

2. Reljef od crvenkaste ilovače. Visina 8,8 cm. Nadjen razbijen u dva komada. Na masivnoj, ravnoj, plosnatoj podlozi izdiše se goli ženski lik (Venere?). Nedostaje glava i obje ruke. Modelacija je dobra, pa je reljef radjen vjerovatno po kakvom boljem uzoru (tabla I, 2).

3. Muška glava od crvenkaste ilovače. Sačuvana visina 5,1 cm. Nedostaje lijeva polovica glave od čela do visine nosa. Razbijena na dva dijela. Za razliku od ostalih glava ovog nalaza ona je šuplja. Brada, brkovi i kosa označeni su dubljim ili plitkijim urezima (tabla I, 3).

4. Muška glava s vratom od crvenkaste ilovače. Visina 9,2 cm. Glava je masivna. Kosa je dana paralelnim valovitim trakovima. Oči leže dosta duboko u očnim šupljinama, obrve su označene kratkim, plitko urezanim crticama. Jednako su tretirani i brci, kao i kratka, šiljasta brada. Uši su plastično modelirane (tabla I, 4).

5. Muška glava bez vrata od crvenkaste ilovače. Visina 9,3 cm. Nadjena je razbijena na dva komada, a nedostaje desno uho. Glava je masivna, a plastične uši bile su prilijepljene na glavu. Kosa, brada i brkovi, te obrve dani su plastično. Kosa nije stilizirana, kao što je to slučaj kod glave s predjašnje slike (tabla I, 5).

6. Masivno poprsje bradatog muškarca od crvenkaste ilovače. Visina 10,1 cm. Oštećen je dio vrata i ramena. Kosa, puna brada i brkovi plastično su modelirani dubokim, nepravilnim urezima. Bore na čelu naglašene su s tri plitka, vodoravna ureza, a jabučice na obrazima sasvim su jasno istaknute (tabla II, 6).

7. Muška masivna glava od crvenkaste ilovače. Visina 5,5 cm. To je možda najbolja glava ovog nalaza. Kosa, brkovi i brada plastički su dani, dok su obrve označene dubljim urezima. Nekoliko paralelnih, vodoravnih linija označuju bore na čelu (tabla II, 7).

8. Ulomak muške glave s vratom od crvenkaste ilovače. Sačuvana visina 6,5 cm. Glava je šuplja. Sačuvani veći dio nosa, lijevo oko, brkovi, brada i vrat. Brkovi i brada plastički su dani dubokim ili plitkim udubljenjima (tabla II, 8).

9. Masivno poprsje muškarca od crvenkaste ilovače. Visina 10,3 cm. Prsa nešto oštećena, a jednako tako i lijevo rame. Kosa, uši i nos plastički su dani. Obrve su označene plitko urezanim okomitim crticama, a oči su prikazane s dvije koncentrične, u dužim osima šiljaste elipse. I usnice su dane urezima, a ne plastički. Desno rame s nadlakticom i ključna kost dani su sasvim realistički (tabla II, 9).

10. Muška masivna glava od crvenkaste ilovače. Visina 5,6 cm. Na gotovo loptastoj glavi nema ušiju. Kosa, brkovi i brada dani su nepravilnim urezima, dok obrve nisu uopće naglašene. Oči kao kod glave na predjašnjoj slici (tabla II, 10).

11. Ulomak veće statuete od crvenkaste ilovače. Sačuvana visina 2,9 cm. Statueta je stajala na četverokutnoj podnožnoj plohi, koja je na svom jednom uglu nešto oštećena. Od statuete su ovdje sačuvana samo dva stopala s nezgrapno modeliranim prstima. Nalaznik čitavog ovog nalaza izjavio je, da je pronašao i statuetu, kojoj te noge pripadaju. Navodno ju je prodao nekome u Zagrebu, ne hoteći reći, kome (tabla II, 11).

12. Reljef od crvenkaste ilovače na ploči oblika dugoljastog četverokuta. Sačuvana visina 13,4 cm. Ploča je na obim duljim i na donjoj kraćoj strani oštećena. Prikazan je goli muškarac (Heraklo?), dan sasvim shematski i bez pojedinosti. Nedostaju dijelovi obih

ruku i nogu. Na glavi je plastično istaknut nos, obrve i usta, dok je kosa prikazana okomitim, plitkim urezima (tabla III, 12).

13. Ulomak reljefa od crvenkaste ilovače. Sačuvana visina 8,1 cm. Dvije duže i gornja kraća strana nešto su oštećene. U plitkom je reljefu prikazana ženska glava s velom. Oči, obrve, nos i usta plastički su modelirane (tabla II, 13).

14. Ulomak veće šuplje statuete od crvenkaste ilovače. Sačuvana visina 3,2 cm. Ulomak prikazuje dio odjeće figure u visini bokova. Gornji dio odjeće tijesno prianja uz tijelo, a donji pada u velikim naborima. Nabori su prilično nevješto modelirani. Oko pasa teče plastički modeliran pojas s nepravilnim, ovalnim udubljenjima (tabla III, 14).

15. Reljef na gotovo pravilnoj, okrugloj plohi od crvenkaste ilovače. Promjer oko 8,0 cm. Reljef je razbijen na dva dijela, djelomice oštećena. U reljefu je prikazano poprsje bradatog muškarca. To g a s plastičnim naborima pričvršćena je o desno rame okruglom kopčom. Pojediniosti na reljefu izradjene su primitivnom tehnikom urezanih crtica i ubodenih točkica. Stražnja strana ploče čitava je nepravilno izrovašena (tabla III, 15).

16. Posudica od crvenkaste ilovače. Visina 4 cm, promjer otvora 8 cm, debljina stijenke 1,2 cm. Uz rub dna posude teče plastični pojas s udubljenim kratkim, okomitim crticama. Posuda ima oblik krnjeg izvrnutog stošca. Po sredini teče naokolo urezani ornament: ispod crte urezani su polukružni lukovi, što se međusobno sijeku i svojim kracima dodiraju. Ispod mjesta, gdje se lukovi sijeku, dolazi po jedna udubljena točka (tabla III, 16).

Čitavom nalazu pripada još jedna glava, koja je slična našoj glavi tabla II, 8. Po navodu g. Pavletića, tu je glavu kupio g. Ivan Rupčić u Sisku. Ne znam, gdje se ta glava danas nalazi i kuda je dospjela iz Rupčićeve ostavštine.

*

Već kod opisa pojedinih objekata ovog nalaza upalo nam je u oči, da se radi o predmetima, kod kojih postoji razlika u tretiranju, bez obzira na tematiku.

U prvu bi grupu predmeta spadale portretne glave i poprsja, koje tvore pretežni dio predmeta čitavog nalaza i daju mu karakterističan biljeg. Razlike u tretiranju su tako jake, da izgleda, da svi ti portreti i ne potječu od iste ruke, iako pripadaju jednom nalazu. Glava tabla II, 9, čini se, da je u smislu realizma najprimitivnije dana. Pa ipak, neke pojediniosti (uši i ramena) pokazuju osjećaj za realističko oblikovanje. Stilski je ta glava povezana s glavom tabla II, 10, s kojom je povezuje jednako tretiranje vjedja i oči u obliku šiljaste elpise. Glavu tabla I, 4 povezuju s glavom tabla II, 10 neke opće značajke (oblik glave, tehnička obrada brade i brkova), a s glavom tabla II, 9 jednako oblikovana kosa i uši.

Glava tabla I, 5 samo je općim crtama slična glavi tabla I, 4, dok je u tretmanu sasvim drugačija: daje dojam impresionističkog tretiranja, jednako kao i glava tabla I, 3, koju opet opće crte povezuju s glavom tabla II, 10. Drugačiji je, međutim, tip glave tabla II, 7. Dok je kod glava tabla II, 9 i 10 i tabla I, 3 i 4 lice veoma široko, dotle je lice na glavama tabla I, 5 i tabla II, 6 i 7 izduženo. Po tretmanu i čisto impresionističkom shvaćanju glava tabla II, 7 povezana je s glavom tabla I, 5. Uz nju se onda povezuju i glave tabla II, 6 i 8. Iako su, dakle, opisane glave uz istu tematiku različite i po kvaliteti i po koncepciji, ipak su sve one međusobno povezane i vjerovatno su izradjene u istoj radionici. Značajno je svakako to, da baš portretne glave i poprsja tvore veći dio čitavog nalaza (53 %, ako uračunamo i onu glavu, koju ovdje ne donosim).

Drugu grupu našeg nalaza tvore reljefi. Po kvaliteti, tehničkoj obradi i koncepciji svi se oni medju sobom razlikuju. Reljef tabla I, 2 dobro je modeliran s mnogo osjećaja za plastiku; te daje dojam, da su ga izradile vješte ruke. Vjerovatno je, da uzorak za taj reljef moramo tražiti u sličnom predmetu od metala ili kosti. Reljef tabla III, 12 u pogledu formiranja glave stoji u dosta blizoj vezi s nekim portretnim glavama iz našeg nalaza (na pr. tabla I, 4). Iako se prikazani lik samo u grubim konturama izdiže nad svoju pozadinu, ipak je ovdje očit osjećaj za volumen. Uzorak za ovaj reljef možemo možda tražiti u nadgrobnim reljefima iz vremena rimskog vladanja našim zemljama, jednako kao i kod reljefa tabla III, 13. I ovdje se modelator izrazio sasvim plastičkim sredstvima. Drugačija je stvar s reljefom tabla III, 15, za koji možda moramo tražiti uzorak u kakvom antiknom medaljonu ili kontorniatu. Takav uzorak bio bi, međutim, s našim reljefom samo u vanjskoj, formalnoj vezi. Jer glava je na njemu dana sasvim slikarski, te se u tretmanu približuje, na primjer, našim glavama s table I, 3 i II, 7.

O statueti, kojoj su pripadale noge tabla II, 11 ne možemo ništa odredjenije reći, budući da je nažalost ne poznajemo. Jednako tako ne možemo ništa reći ni o ulomku tabla III, 14, jer je odviše malen i beznačajan. Ženski lik tabla I, 1 ne možemo povezati ni s jednim objektom unutar našeg nalaza. Taj je lik s jako naglašenim partijama oko bokova daleko primitivnije dan od reljefa tabla I, 2. Dok je reljef vješto i lako modeliran, a pokret figure prirodan, dotle je figura tabla I, 1 teško i nevješto modelirana: nabori stole shematizirani su, a problem je nogu jednostavno riješen pločastim podnožjem. Konačno, o posudici tabla III, 16 možemo samo toliko reći, da taj oblik posude nije uobičajen medju keramičkim oblicima Panonije i istočno-alpskih zemalja rimskog carskog doba.

Pogledamo li još jednom čitav nalaz, možemo konstatirati, da je on s jedne strane u sebi zatvoren i da tvori jednu cjelinu. Većina objekata međusobno je povezana karakterističnim tretmanom i

vanjskim oblikom, a za sve predmete značajan je i potpuno isti materijal, od kojeg su izradjeni. Konačno, i činjenica, da su se svi ti predmeti našli na istom mjestu, potvrđuje pretpostavku, da oni pripadaju jednoj te istoj radionici. S druge strane, pojedini se objekti međusobno razlikuju ne samo po tematici (što ne bi bilo čudno), nego i po kvaliteti i načinu izrade: primitivistički dane portretne glave prema veoma dobrim realističkim, pa i impresionističkim portretima; dobra klasična modelacija akta prema nezgrapno i teško stiliziranoj plastici; osjećaj za volumen in plastičnost prema sasvim slikarskom rješavanju plastike.

Ako se radi o jedinstvenom nalazu, o čemu u konkretnom slučaju ne može biti nikakve sumnje, onda se te suprotnosti mogu razjasniti tek na dva načina. Ili je autor tih keramičkih objekata jedna osoba, koja je možda radila djelomično samostalno, a djelomično kopirala raznovrsne i po kvaliteti nejednake predloške, ili su opet ti objekti djelo nekolicine autora, od kojih su neki bili više, a neki manje nadareni.

Kad sam prvi puta vidio opisani nalaz, stekao sam uvjerenje, da se radi o nalazu, koji potječe iz vremena rimskog vladanja u Sisku. To prvotno uvjerenje zadržao sam i danas, iako nam nisu poznate okolnosti nalaza, i usprkos toga, što na području Siska možemo očekivati (a i nalazimo ih u velikom broju) još i keltske i ranosredovječne, starohrvatske nalaze.

Osnovni ton čitavom nalazu daju portretne glave, od kojih su neke dane dobro realistički. Naklonost prema realističkom portretu i sposobnost oblikovanja takvog portreta je tipična značajka rimske plastike. Tako nas već ta opća značajka upućuje na to, da podrijetlo naših figura tražimo u rimskoj kulturi naših krajeva. Usporedimo, na primjer, Hadrijanovu bistu,¹ bistu Antonina Pija ili Karakale² s našim poprsjem tabla II, 6, pa ćemo jasno uočiti srodnost u koncepciji i likovnom izražavanju. Ako opet kompariramo našu glavu tabla I, 5 s portretima Decija i Trebonijana Gala,³ naići ćemo na potpuno analognu tretiranje kose i brade. Ove su analogije, dakako, navedene sasvim nasumce, bez ikakvog sistema i namjere, da se navede što više analogija. U svakom slučaju, glava tabla I, 3 i 5 i tabla II, 6, 7 i 8 pripadaju po svojoj koncepciji krugu antike rimske kulture.

Nešto drugačije stoji stvar s portretnim glavama tabla I, 4 i tabla II, 9 i 10. Iako te glave imaju, kako smo to već prije ustanovili, izvjesnih zajedničkih crta s ostalim portretima našeg nalaza, ipak se od njih razlikuju po koncepciji. Oči na glavama tabla II, 9

¹ G. Rodenwaldt, *Die Kunst der Antike*, Berlin 1927, tabla 595.

² W. Zschietzschmann, *Die antike Kunst*, II, Potsdam 1939, tabla VII, 3 i 8.

³ Nav. dj., tabla VIII, 6 i 7.

i 10 simboliziraju sasvim primitivno i prilično nevješto dvije urezane koncentrične, šiljaste elipse. Lica su kod tih glava, kao i kod one na tabli I, 4 okrugla, a same su glave formirane prilično pravilno geometrijski. One na prvi pogled djeluju poput nekih primitivnih romaničkih glava. Djeluju baš zato »romanički«, jer su daleko primitivnije od ostalih glava našeg nalaza. Pa ako se za prvu grupu portretnih glava može reći, da djeluju realistički, pa i impresionistički, za drugu možemo konstatirati, da u neku ruku daju nerimski dojam i da djeluju ekspresionistički. Gledajući te glave, posebice oni na tabli I, 4, dobivamo dojam, da se radi o osnovnoj keltskoj koncepciji (izvesna analogija reljefna glava iz Pfalzfelda u Hunsrücku),⁴ koja je doživjela svoju »romanizaciju«. Svakako je zanimljivo, da i Schörgendorfer⁵ tvrdi za istočno-alpsko posudje u obliku ljudskog lica, koje ima izvjesnih stilskih sličnosti s našom glavom tabla I, 4, da pripada krugu latèneskog stvaranja.

Na temelju osnovne karakteristike čitavog nalaza tj. na temelju portretne plastike, možemo zaključiti, da čitav nalaz pripada razdoblju rimskog vladanja u Sisku. Svakako, keltskom razdoblju ne može pripadati već s razloga, što se među objektima nalazi i reljef tabla III, 15, o kome će kasnije biti govora. Osim toga, i značaj ostalih objekata isključuje mogućnost pridavanja tih objekata mladježeljeznodobnoj kulturi Siska. Isto tako, nemamo nikakvog oslonca ni analogija, da ih pripišemo bilo kojoj drugoj kulturi počevši od ranog srednjeg vijeka dalje.

Toj konstataciji pridolazi još jedna činjenica. Kako mi je naknadno javio g. Pavletić, na istom je mjestu nadjeno još dosta ulomaka rimskih opeka i fragmenata rimskih amfora, koje ja, nažalost, nisam nikada vidio, ni imao u ruci. Osim toga, nadjeno je ovdje i nešto rimskih novaca: Pupienus (1), Maximinus I. (1), Claudius Gothicus (1), Aurelianus (3), Probus (3), Carus (1), Carinus (3), Diocletianus (2), Constantinus I. (3), Licinius (3), Crispus (1), Helena (1), Valentinianus I. (1) i Iulia Mamaea (1). Tako i ovaj nalaz rimskih malih bronca potvrđuje naše mišljenje o rimskom podrijetlu naših keramičkih objekata. Konačno još moramo dodati i činjenicu, da na mjestu nalaza naših objekata, u istom horizontu nisu nadjeni nikakvi predmeti, koji bi pripadali drugoj kojoj kulturi.

Svakako, bilo bi zanimljivo, kad bi u sisačkom materijalu iz rimske epohe našli za naše keramičke objekte analogije, bilo u monumentalnoj, bilo u sitnoj plastici ili keramici. Te bi nam analogije mogle onda eventualno poslužiti i kod vremenskog određivanja nalaza. Medjutim, u publiciranom, a i u nepubliciranom (meni

⁴ H. Kühn, Die vorgeschichtliche Kunst Deutschlands, Berlin 1935, tabla 390.

⁵ Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer, Baden 1942, Textband, str. 81.

poznatom) sisačkom materijalu nailazim samo iznimno na sasvim daleku analogiju. Ona se odnosi na žensku figuru tabla I, 1, a nailazim je u olovnim figurama Nike i Prijapa.⁶ Sličnost postoji jedino u silhueti figure i u slično formiranim naborima odjeće, a kod figure Prijapa još i u slično oblikovanom postolju i nedostatku nogu. Za te i slične olovne figure Bauer misli, da predstavljaju votivne figure pa su prema tome neke od njih i kopije postojećih velikih plastika. To bi bile ujedno i jedine, meni poznate, analogije među sisačkim materijalom.

Za portretne glave već smo tokom razlaganja naveli nešto analogija. Takvih bližih i daljih analogija naći ćemo veoma mnogo kod Bernouillia,⁷ pa i kod Heklera⁸ i drugih. Analogije nalazimo uglavnom na portretnim bistama druge polovice 2. st. i početka 3. st. A to je i razumljivo, ako pretpostavimo, da su naše glave radjene prema uzorima velikih portretnih bista. Procvat Siska moramo tražiti tek u vrijeme Vespazijana, no posebice od Septimija Severa dalje (colonia Flavia Septimia Siscia), tj. od konca 2. st. dalje. U to je vrijeme grad imao sigurno dosta monumentalnih kipova i bista, pa se lako moglo naći uzora, po kojima su naše portretne glave izradjene. Za glavu tabla I, 4 nalazimo izvjesne stilističke sličnosti na jednom nadgrobnom reljefu iz Ljubljane,⁹ samo što će taj reljef biti nešto mlađji od naše glave.

Analogija našem reljefu tabla III, 13 nalazimo mnogo na raznim nadgrobnim spomenicima s područja Jugoslavije. Usput navodim samo nadgrobni spomenik triju osoba, nadjen u Kranju¹⁰ (bradata muška glava tog spomenika slična je našim portretnim glavama), nadgrobne spomenike iz Martolca, Smilovaca i Begništa,¹¹ Bataše i Brodareva.¹²

Za reljef tabla III, 12 pruža izvjesnu analogiju reljef iz Leništa,¹³ samo što je ovaj u izvedbi još primitivniji, pa onda nadgrobni spomenik iz rimskog grobišta iz blizine Kerestincea,¹⁴ također mnogo primitivniji od našega.

⁶ A. Bauer, Rimska olovna plastika, Vjesnik hrvatskog arh. društva, NS XVII, 1936, str. 20 s, tabla V, 19 i str. 24, tabla VI, 23.

⁷ Römische Ikonographie, II, 2, na pr. table XXXIX i XLIV i II, 3, tabla 10.

⁸ Philosophen- und Gelehrtenbildnisse der mittleren Kaiserzeit, Die Antike, Bd. 16, na pr. str. 119, 129 i d. — Isti, Die Bildniskunst der Griechen und Römer, Stuttgart 1912.

⁹ V. Hoffiller-B. Saria, Antike Inschriften aus Jugoslawien, Heft I, Zagreb 1938, str. 91, br. 200.

¹⁰ Ibid., str. 97, br. 215.

¹¹ N. Vulić, Antički spomenici naše zemlje, Spomenik SAN, XCVIII, Beograd 1941—1948, br. 73, 78 i 109.

¹² Isti, Antički spomenici naše zemlje, ibid., LXXI, Beograd 1931, br. 136 i 329.

¹³ Isti, Antički spomenici naše zemlje, ibid., XCVIII, br. 159.

¹⁴ J. Brunšmid, Kameni spomenici, Vjesnik hrv. arh. društva, NS X, 1908/1909, str. 162, br. 356.

U ovom sklopu treba riješiti i pitanje datiranja čitavog našeg nalaza. Nalaz novaca, o kome smo prije govorili, ne možemo uzeti u obzir kod datiranja naših figura, iako je to možda prilično zamamljivo. Novci su, doduše, nadjeni u isto vrijeme, kad i keramički objekti, nadjeni su na istoj zemljišnoj čestici, a i u približno istoj dubini (prema izjavi mladića, koji ih je iskopao), u kojoj i naše figure. Ali kako nam okolnosti nalaza nisu poznate, to ne možemo sa sigurnošću dovesti u vezu ta dva nalaza. Prema tome, konac 4. st. (364—375), koji nam je zajamčen novcem Valentinijana I, ne možemo uzeti kao vrijeme, prije kojega nalaz keramičkih objekata nije mogao nastati. Morat ćemo, prema tome, potražiti druge kriterije za datiranje našeg nalaza.

Poći ćemo od već davno poznate i utvrđene činjenice, da se bradati lik u rimskoj portretnoj plastici javlja tek za Hadrijana, u prvoj četvrti 2. st. Prije tog vremena, dakle, naši portreti nisu mogli nikako nastati. Nekako u drugoj polovici 2. st. (doba antoninovo-severovsko) počinje se u plastici oko prikazivati plastičnim sredstvima. Oči na našim figurama ne poznaju još te tehničke novotarije. Vjerovatno je prema tome, da izrada naših figura pada u drugu polovicu 2. st. ili možda u početak 3. st. Osim toga, tipična je na nekim našim glavama izvjesna impresionistička crta, koja je mjestimice prilično jaka (tabla II, 7). A taj se impresionizam javlja nekako oko vremena Aleksandra Severa.¹⁵ U tom smislu možemo možda naći i izvjesnu analogiju za naše portretne glave na jednoj mramornoj glavi iz Štipa.¹⁶

Za datiranje nalaza pomoći će nam kao analogija i jedna rukom radjena posuda u obliku ljudskog lica, nadjena u Beču.¹⁷ Cjelokupni dojam, izuzev neke pojedinosti, odgovara dojamu, što ga daje naša glava na tabli I, 4. Proizvod takvog i sličnih tipova posuda u istočnoalpskim zemljama javlja se već od 2. st. Nalazi jedne villae rusticae u Mauternu a. D., koja je uništena g. 166., sadržavali su i ulomke takvih posuda. S druge strane, jedna posuda u obliku ljudskog lica nadjena je u Beču u jednom dječjem sarkofagu, koji se s mnogo vjerojatnosti može datirati u drugu polovicu 3. st.

Za datiranje nam, nažalost, ne može poslužiti reljef na tabli III, 15. U prvi mah izgleda, da se u kosi prikazanog Rimljanina nalazi diadem. Čini se, da je tek Aurelijan počeo upotrebljavati diadem kao dio službenog carskog ornata, no tek se pod Konstantinom diadem počinje službeno upotrebljavati. Oblik diadema, kakav bi naš reljef prikazivao, relativno je rijedak (Delmatius). To se, dakako, ne bi slagalo s našim datiranjem čitavog nalaza.

¹⁵ H. P. L'Orange, Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts, Oslo 1955.

¹⁶ M. Grbić, Tri kasnoantična portreta iz Južne Srbije, Glasnik skopskog naučnog društva, XIX, 1958, str. 19.

¹⁷ A. Schörgendorfer, nav. dj., Texband, str. 66, Tafelband, tabla 47, 561.

Medjutim, ako bolje pogledamo, vidjet ćemo, da se ovdje ne radi o diademu, već o šljemu, koji ima štaviše i grubo naglašene uho-brane. Tako nam je tu prilično nevješto prikazan obični tip rimskog šljema, kakav nam je poznat s veoma mnogo rimskih spomenika.¹⁸

*

Konačno nam se nameće pitanje: što taj nalaz uopće predstavlja?

Kad se u literaturi govori o klasičnim terakotama, onda se redovito spominje i njihova namjena. Bili su to jeftini votivni darovi hramovima, ukras privatnih kućnih kapelica, dječje igračke ili grobni prilozi. Rimljani ih zovu *sigilla*, a onoga, koji ih izradjuje, *figulus*, *sigillator*. Te figure redovito prikazuju likove bogova i heroja, ljudi i životinja, karikature, maske, imitacije djela monumentalne plastike. Najčešće ih izradjuju u kalupima, ali ih ima izradjenih i prostom rukom. Ta sitna plastika u Rimu nije osobito popularna. U većoj upotrebi nalazimo je uglavnom ondje, gdje je postojala jača grčka tradicija. Tipično rimski proizvodi su figure gladijatora, glumaca i sl. Po provincijama (Galija, Germanija, Hispanija, Afrika) te terakote slične onima iz središta države, samo što se uz uobičajene tipove javljaju još i likovi provincijalnih božanstava. Sva ta sitna rimska keramička plastika predstavlja bolje ili lošije obrtničke radove. Njihovi izradjivači nisu ni imali pretenzija, da stvaraju umjetnička djela. Radilo se ovdje o masovnoj proizvodnji, koja je nalazila svoje potrošače u najširim narodnim slojevima.

Kod našeg nalaza, medjutim, radi se o sasvim drugoj stvari. Kad sam prvi puta upoznao ovdje publicirani nalaz i pisao o njemu u jednom kraćem članku,¹⁹ onda sam bio uvjeren, da se ovdje ne radi o masovnoj obrtničkoj proizvodnji. Mislio sam, da se radi o proizvodima jednog amatera, koji se zbog vlastitog zadovoljstva bavio u privatnom životu keramikom: djelomice kopirao uzore velike plastike, a djelomice modelirao prema vlastitoj invenciji. Jači tragovi izravnog djelovanja vatre mogu se vidjeti na svim predmetima našeg nalaza. Znači, da izradjivač nije bio dovoljno vješt odnosno, da nije raspolagao s potrebnim uređajem za normalno, jednolično paljenje ili da mu nije bilo stalo toga, da figure budu dobro paljene. Razlog za ovo posljednje mogao je biti taj, što figure nisu

¹⁸ Na pr. reljef Viktorija podiže trofej, danas u muzeju Lavigerie u Kartagi (Mostra Augustea della romanità, Rim 1937/1938, Catalogo, tabla V) ili konjanički reljef iz muzeja u Mainzu (F. Koepp, *Die Römer in Deutschland*, 1926, str. 110, sl. 105).

¹⁹ Rimski atelier jednog ljubitelja keramike iz Siska, *Spremnost*, 1944, br. 111, str. 23—24. S datiranjem čitavog nalaza, kako sam ga izveo u ovom članku, danas se ne slažem.

bile određene za prodaju. Osim toga, da se radi o profesionalnom keramičaru, vjerojatno bi se uz publicirane figure našle i takve, koje su radjene u kalupu. One, naime, tvore najveći dio proizvodnje terakota u rimskom carstvu. Vjerojatno je, dakle, da izradjivač objekata našeg nalaza nije profesionalni keramičar.

S druge je strane neosporna činjenica, da sve figure nalaza ne potječu od jedne ruke. To je sigurno čak i uz pretpostavku, da su naše figure radjene prema predlošcima odnosno uzorima različite kvalitete i koncepcije. Iako je, dakle, čitav nalaz povezan izvjesnim tehničkim i stilističkim pojedinostima, ipak ne će biti djelo jednog amatera. Vjerojatno će se ovdje raditi o radionici jednog rimskog keramičara ili kipara, u kojoj je bilo uposleno nekoliko učenika ili pomoćnika. Oni su pod vodstvom svoga majstora učili modeliranje: zbog toga neke zajedničke crte, koje medjusobno vežu pojedine objekte nalaza, i potpuno isti sastav ilovače, od koje su izradjeni. Razlike u koncepciji i kvaliteti potječu valjda od nejednake nadarenosti pojedinih učenika. Učenici su kod modeliranja dobivali od majstora razne uzorke. Za reljef tabla III, 15 služio je kao model kakav medaljon ili kontorniat. Možda se radi o reljefnom medaljonu s kakvog *signum militare* ili o nekoj *imago clipeata*: kod ovih su, naime, portreti bili prikazani redovito *en face*. Za reljef tabla III, 12 našli smo neke analogije na nadgrobnim spomenicima. Isto će tako po uzoru na neki nadgrobni reljef biti izradjen naš reljef tabla III, 13: ovdje je preko ženske glave prebačen *recinum*, što su ga žene nosile kao dio žalobne odjeće ili opet u kultu. Za reljef tabla I, 2 vjerojatno moramo tražiti model u sličnom reljefu od kosti ili metala (možda držak ogledala ili sl.), dok je figura tabla I, 1 valjda radjena po uzoru na kakvu votivnu figuru. Ostali objekti nalaza (izuzev slike tabla II, 11 i tabla III, 14 i 16) vjerojatno su radjeni po uzoru na portretne biste.

Jedan dio portretnih glava i reljefa (tabla I, 4, tabla II, 9 i 10, tabla III, 12) nose apsolutno nerimski karakter. Vjerojatno su te objekte modelirali učenici, koji potječu od nerimskih roditelja. Taj nerimski karakter očituje se u našim krajevima, jednako kao i u drugim provincijama rimskog carstva, i u velikoj plastici.²⁰ Tom predrimskom elementu u likovnoj umjetnosti rimskog perioda u raznim rimskim provincijama posvećuje se danas sve veća pažnja, jer je on odigrao značajnu ulogu u formiranju rimske provincijalne umjetnosti, a i umjetnosti ranog srednjeg vijeka.²¹

²⁰ Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Beč 1925. — Isti, Zur Entstehung und Bedeutung der provinzialrömischen Kunst, Jahreshefte des österr. archäol. Institutes, XXVI, 1930, str. 9 ss.

²¹ Prijatelj, Nekoliko rimskih nadgrobnih portreta u arheološkom muzeju u Splitu, Vjesnik za arh. i hist. dalm., LIII, 1950/1951, str. 136 ss.

DODATAK

Kad sam već bio završio članak, naišao sam u zbirkama Arheološkog muzeja u Zagrebu (u sisačkoj zbirci) na jednu glavu od ilovače, koju donosim na tabli IV. Po izjavi direktora muzeja profesora Marcela Gorenca (kome zahvaljujem, što mi je dozvolio fotografiranje ove glave) za tu glavu nema nikakvih drugih podataka, osim da potječe iz Siska. Čim sam je vidio, bilo mi je jasno, da i ona pripada nalazu, koji sam ovdje publicirao. Kad sam fotografiju glave pokazao g. Pavletiću, on me je učvrstio u mom uvjerenju. To je zapravo ona glava, koju je svojevremeno kupio g. Rupčić i koja je vjerojatno s predmetima iz Rupčićeve ostavštine dospjela u muzej.

To je masivna muška glava s vratom od crvenkaste ilovače. Visina 6,9 cm. Ima sličnosti s glavama na tabli II, 6 i 8. Kosa, brada i brkovi formirani su dubljim ili plitkijim urezima u plastičnu masu. Uvojcji su kose dani dosta stilizirano.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein römischer keramischer Fund aus Sisak (Siscia)

Die hier veröffentlichten Gegenstände aus Sisak gehören zu einem und demselben Funde (heute Eigentum des Herrn M. Pavletić aus Zagreb). Der Gesamtcharakter des Fundes (über 50 % Porträtköpfe), Analogien aus dem Bereiche der römischen Grossplastik, Bruchstücke römischer Amphoren und Ziegel, sowie römische Kleinbronzen, die auf derselben Parzelle, wo auch unser Fund, gefunden wurden, bezeugen, dass wir hier mit einem römischen Funde zu tun haben. Charakteristische Einzelheiten der Porträtköpfe datieren den ganzen Fund mit Ende des 2. oder Anfang des 3. Jahrhunderts. Die Gegenstände sind durch einige technische und stilistische Einzelheiten miteinander verbunden, andererseits unterscheiden sie sich aber voneinander durch Qualität und Auffassung. Es ist also sicher, dass all die Gegenstände nicht von einer Hand angefertigt wurden. Es handelt sich wahrscheinlich um Erzeugnisse der Werkstatt eines Bildhauers oder Keramikers: hier haben seine Schüler das Modelieren nach verschiedenen Modellen (grosse Porträtplastik, Medaillons, Grabreliefs usw.) studiert. Bei einigen Porträtköpfen ist der nichtrömische Charakter unleugbar: diese Köpfe hat wahrscheinlich ein einheimischer Schüler, der von illyro-keltischen Eltern stammte, angefertigt.

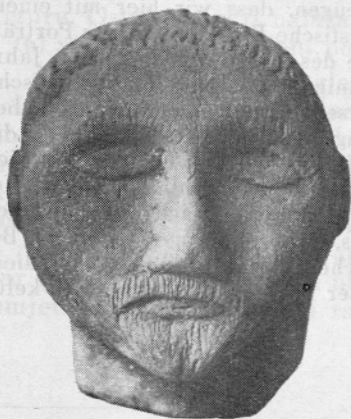
Sl. 2

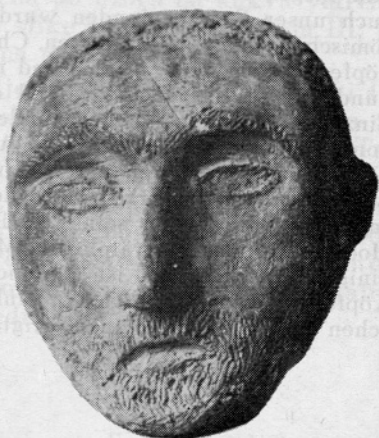
Sl. 1

Sl. 3

Sl. 4

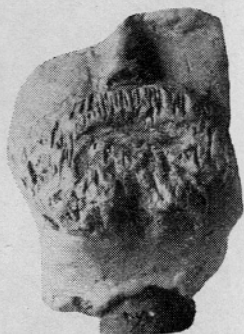
Sl. 5

Sl. 7

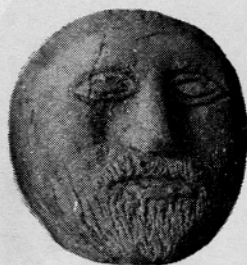
Sl. 6

Sl. 8

Sl. 9

Sl. 10

Sl. 11

Sl. 12

Sl. 13

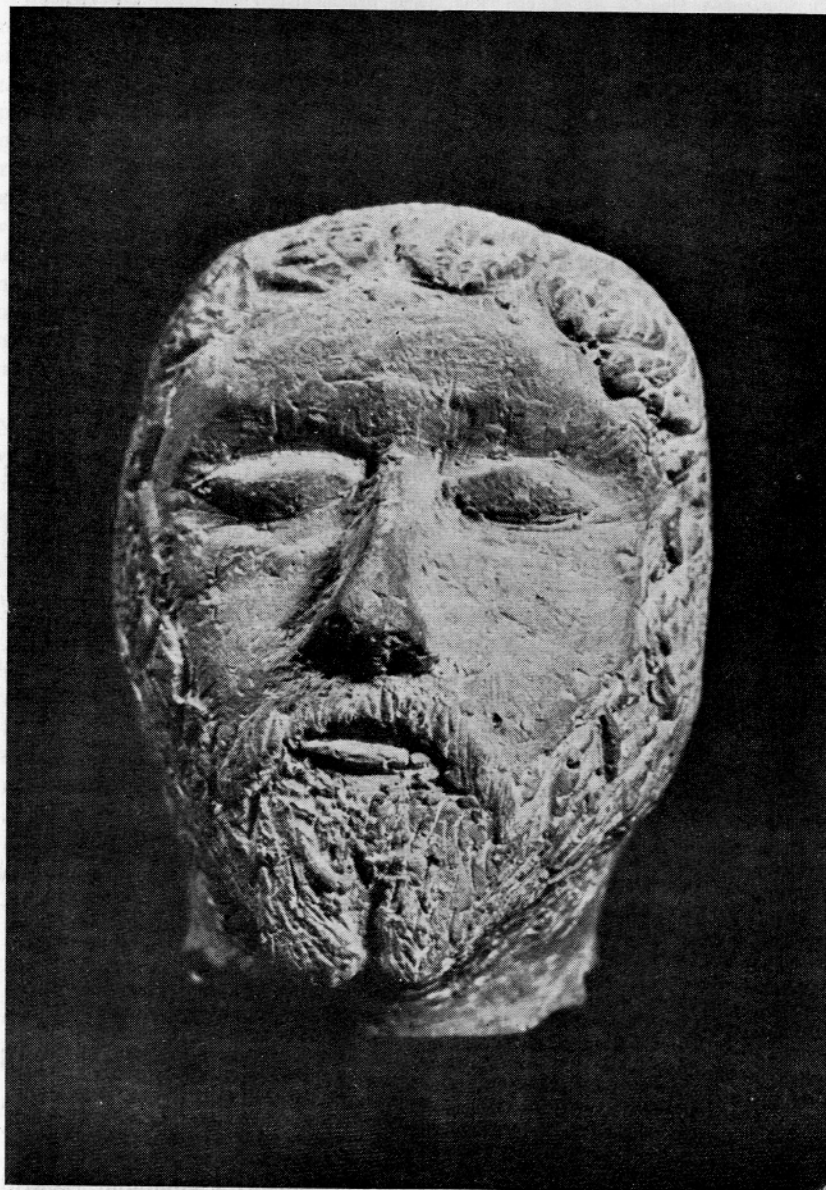
Sl. 14

Sl. 15

Sl. 16

POROČILA

ARHEOLOŠKA NAJDIŠČA PRI CERKVENJAKU V SLOVENSKIH GORICAH

Topografski ogledi 1954

Stanko Pahič (Maribor) in Vlado Lorber (Cerkvenjak)

Jeseni 1953 in spomladi 1954 so sestre Anželj na Grabonoškem vrhu 32 pri Cerkvenjaku krčile gozdni parobek ob krajevni cesti Cerkvenjak—Grabonoš, da bi ga spremenile v vinograd. Pri tem delu so razkopale tudi nekaj »küпов«, v katerih so na njihovo presenečenje bile velike kamnitne plošče. Lastnice parcele so kmalu dognale njihovo koristno stran in so jih pričele, razlomljene v manjše kose, prodajati kot stavbno gradivo, kar v tej z gomilami bogati, a s kameninami revni pokrajini ni nič novega.¹ Nekatero med ploščami odkrite predmete je domači sin Franček Anželj sprva shranil, nato pa poslal upravniku nižje gimnazije v Cerkvenjaku Vladu Lorberju, ki je o njih obvestil Pokrajinski muzej v Mariboru. Ogled terena je mogel potrditi le dejansko stanje — štiri prekopane gomile z delno zbranimi najdbami. Pač pa je Vlado Lorber vedel za več gomilnih grobišč v okolici Cerkvenjaka na področju med Drvanjo in Ščavnico, kakor tudi za druge arheološke najdbe. (Pril. 1.) Te sta z arheologom Pokrajinskega muzeja Stankom Pahičem skupno pregledala, podatke pa zbrala v pričujočem poročilu.²

Gomile

Andrenci. OLO Cerkvenjak, OLO Maribor-okolica, Gozdna parcela št. 675/1 (KO Andrenci), last posestnice Marije Benko v Andrencih št. 56. (Pril. 2, sl. 1.)

V zgornjem delu samotne in sončne dolinice, ki jo neznamenit potoček usmerja proti jugozahodu v dolino Pesnice, je na pričetku pobočja gre-

¹ V preteklosti so slovenjegoriški lastniki gozdov z gomilami večkrat izkopavali kamnitne plošče za gradbene namene, bodisi da so nanje naložili pri odkopavanju štorov ali da so jih iskali. Prim.usodo gomil v Brengovi 10.

² Topografske podatke je zbral prvi, tehnično dokumentacijo in obdelavo pa oskrbel drugi.

bona, ki omejuje dolinico od južne strani, 15 gomil. Razporejene so v nepravilni vrsti od jugozahoda proti severovzhodu vzdolž roba pobočja na obrobju gozda z ledinskim imenom »Prelog«. Na južnem koncu, ki leži nekoliko višje na pobočju, začenjajo tri gomile novo vrsto, ki pa ni bila nadaljevana. Tod rasto odrasla drevesa, medtem ko je severni del grobišča pokrit z mladim drevjem in grmičjem. Gomile loči od vzpenjajočega se pobočja opuščena gozdna cesta, ki se na severu pridruži dolinski cesti ob robu gozda, na jugu pa se do 2 m globoko zajeda v pobočje in je pri gomili št. 5 s pobočja zasuta v tesen prehod, onkraj katerega se nekoliko razširi, a nato preneha. Pobočje onkraj te ceste je spočetka dokaj strmo in preseka s prečnimi žlebi starih cest. Na južnem koncu gomil je nekoliko višje očitno umetno prirejena terasa podolgovate oblike s premerom 15 × 30 m, ki je dokaj ravna. Ker ni jasnih dokazov, da bi bila nastala zaradi odkopavanja gramoz, saj ob njej ni sledov opuščene gramoznice, je njeno poreklo nejasno in bi utegnilo biti v zvezi z grobiščem.

Gomile so okroglaste oblike, precej sploščene in različne velikosti. Največje so na južnem višjem delu grobišča, medtem ko so ostale v severnem delu vrste nekoliko manjše. Obseg niha med 5,8 in 11 m, višina pa med 0,3 in 2,5 m. V kolikor ni nekaterih nekdanj načela mimoidoča cesta, so skoraj nedotaknjene. Le dve kažeta sledove kopanja, kar je po izjavi lastnice parcele delo nekega cerkvenjaškega kaplana,³ ki je pred približno 50 leti poskušal iskati vsebino gomil, a je kmalu odnehal in baje tudi ni nič našel.

Gomila št. 1: višina 0,94, premer 7,20 m. Vzhodna polovica manjka zaradi useka opuščene ceste.

Gomila št. 2: v. 0,64, pr. 7,40 m.

Gomila št. 3: v. 1,30, pr. 9,50 m. Vzhodna polovica delno odrezana zaradi nekdanje ceste.

Gomila št. 4: v. 1,00, pr. 8,70 m. Dobro ohranjena.

Gomila št. 5: v. 1,50, pr. 8,00 m. Dobro ohranjena.

Gomila št. 6: v. 2,50, pr. 11,00 m. Največja na grobišču. Na vrhu sledovi kopanja, vendar ne globoko, zato vrh sploščen.

Gomila št. 7: v. 1,60, pr. 7,80 m. Dobro ohranjena.

Gomila št. 8: v. 1,60, pr. 7,60 m. Dobro ohranjena.

Gomila št. 9: v. 1,20, pr. 8,40 m.

Gomila št. 10: v. 0,60, pr. 5,80 m. Po obsegu najmanjša.

Gomila št. 11: v. 0,70, pr. 7,00 m. Neznatno odrezana od ceste. Kaže sledove kopanja od iste strani.

Gomila št. 15: v. 0,30, pr. 6,50 m. Najbolj sploščena in najnižja.

Izrazitih sledov odkopavanja zemlje za nasipavanje gomil med njimi samimi ni opaziti. Morebiti izvira od tega dela kateri od vzdolžnih žlebov na pobočju onkraj stare ceste. Kamnitnega gradiva na površju gomil ali v njihovi neposredni bližini ni opaziti nikjer. Zdi se, da spada grobišče

³ Iz seznama cerkvenjaških kaplanov ni razvidno, kateri izmed njih je imel »raziskovalne« ambicije.

v rimsko dobo.⁴ Ustrezna naselbina je bila prej v dolinici sami, kakor na južnem grebenu nad grobiščem, ker tam ni ustreznih znakov. Pač pa so nasproti grobišča onkraj dolinice na obronku grebena na gozdnem obrobju sledovi umetno prirujenih polic in nasipov. Niže pod njimi izvira dobra pitna voda. Domačini imenujejo ves ta predel »pri lubi vodici« (sl. 2). Ime naj bi nastalo od slučajnega vzklika neke nekdanj mimoidoče žene, na kraju samem pa je baje bilo nekoč »mesto, ki se je pogreznilo v zemljo«. Domačini spletajo okrog tega razne pripovedke, kakor o jezdecih, ki se ponoči prikazujejo in podobno. Na njivah tega predela je zemlja običajne rjavkaste barve in brez najdb. Pač pa kažejo krtine med gozdom in izvirom, kjer je površje že rahlo močvirnato, črno zemljo. V bližini stanujoči Ludvik Lah je zatrjeval, da je pred leti v eni izmed njih našel koščke opeke in »zelo trdo« malto. Više od tega mesta, že na koncu dolinice pod Cerkenjakom, je bilo med drugo svetovno vojno pri kopanju bazena v globini 1,5 m najdenih precejšnje število črepinj neznane starosti.⁵

Brengova. Oblo Cerkenjak, OLO Maribor-okolica. Gozdna parcela št. 724 (KO Brengova), last posestnika Matije Zorka iz Brengove št. 10. (Pril. 3, sl. 4.)

Grobišče s 15 gomilami je na sredini severnega pobočja grebena, ki prihaja iz osrednjega cerkvenjaškega hrpta in se tod spusti v dolino Drvanje. Leži na poševnem pobočju na obrobju z odraslim drevjem poraslega gozda, kakih 20 m nad dolino. Gozdu pravijo domači »na brütofu«. Sicer gručasta skupina gomil daje vtis dveh vrst, potekajočih približno od vzhoda proti zahodu. Južno vrsto tvorijo štiri gomile, teren onkraj opuščene ceste pa daje slutiti, da so nekoč bile še tamkaj, vendar je pobočje razbrzdano od starih cest in sledovi vzpetinic niso zanesljivi. Največje so na nižjem zahodnem delu, medtem ko je na nasprotni strani nekaj manjših. Premer niha med 5,7 in 11,4 m, višina med 0,7 in 2,1 m. So okroglastega obsega in nekoliko sploščene, le gomila št. 15 je ovalno razvlečena. Največja je na skrajnem zahodnem robu in je bila proti koncu II. svetovne vojne delno odkopana zaradi protitankovskega jarka, ki je tekkel po pobočju tudi preko nje. Profil pred sredino gomile je še sedaj očitno in kaže ilnato plast, v kateri poteka približno 50 cm pod površjem tanka plast nekoliko ožgane zemlje rjave barve z raztresenimi koščki oglja. Nemški vojaki so pri kopanju jarka izkopali v tej gomili stekleno posodo sedaj neznane oblike, ki jo je razbito nekaj časa hranil lastnik parcele, a se je nato izgubila. Ta posoda, kakor tudi v profilu gomile najdene črepinje vrtenih posod iz dobro prečiščene, rdečerrjavkasto pečene gline datira grobišče v rimsko dobo. Nekaj najvišjih gomil je razkopal neznani cerkvenjaški kaplan okrog leta 1905 in našel baje nekoliko glinastih posod, ki so vse izgubljene.

⁴ Datacija sloni na primerjavi z ostalimi grobišči, ki so vsa rimsko-dobna.

⁵ Ni ohranjeno, zato ni ugotovljivo, ali so pripadale prazgodovinskemu obdobju.

Gomila št. 1: višina 0,60, premer 11,40 m. Zahodni del odkopan zaradi protitankovskega jarka.

Gomila št. 2: v. 2,10, pr. 10,4 m. Dobro ohranjena.

Gomila št. 3: v. 2,00, pr. 11,2 m. Dobro ohranjena.

Gomila št. 4: v. 2,00, pr. 10,4 m. Dobro ohranjena.

Gomila št. 5: v. 1,70, pr. 9,10 m. Južni del odrezan zaradi opuščene ceste.

Gomila št. 6: v. 1,17, pr. 8,50 m. Kopana od vrha nizdol.

Gomila št. 7: v. 1,55, pr. 5,90 m.

Gomila št. 8: v. 1,70, pr. 9,00 m. Kopana od vrha nizdol.

Gomila št. 9: v. 1,42, pr. 7,30 m. Kopana od vrha nizdol, a tudi od severne strani.

Gomila št. 10: v. 1,50, pr. 6,20 m.

Gomila št. 11: v. 0,70, pr. 5,70 m. Najmanjša.

Gomila št. 12: v. 1,35, pr. 7,50 m.

Gomila št. 13: v. 1,00, pr. 8,40 m.

Gomila št. 14: v. 1,35, pr. 7,80 m.

Gomila št. 15: v. 1,34, pr. 6,90 in 9,50 m. Ovalne oblike, deformirana?

Posebni sledov odkopa zemlje ni opaziti. Na površju tudi ni nobene kamnitnega gradiva. Teren okrog grobišča ne kaže nobenih posebnosti. Ker je grobišče skoraj na sredini pobočja, je bila ustrezna naselbina verjetno južno od njega na vrhu grebena ali na ugodnem pobočju. Posebnih znakov zanj ni, pač pa je približno 300 m daleč pred koncem grebena, ki tu zavija nekoliko proti jugu, nizek vrh, ločen od ostalega grebena z lahnim, dokaj ozkim sedlom. Vrh ima plato v približni izmeri 50 × 60 m, zelo primeren za kakšno stavbo. Površje ne izdaja nobenih sledov.

Brengova, Oblo Cerkvenjak, OLO Maribor-okolica. Gozdna parcela št. 290/1 (KO Brengova), last posestnika Ferdinanda Anžela iz Brenbove št. 67. (Pril. 4, sl. 3.)

Na enem izmed grebenov, ki se spuščajo od glavnega cerkvenjaškega hrbta proti zahodu, je na sredi severnega pobočja 15 gomil. Razporejene so v nepravilni vrsti v smeri jugozahod—severovzhod vzdolž terasastega roba pobočja, ki se nato niže spodaj spet lagodno položno izteka v dolino. Na obeh straneh omeujeta teren z gomilami stranski dolinici, ki se zajedata v greben. V severovzhodnem delu so gomile v gruči, ena sama, največja pa celo pod robom na spodnjem pobočju. Po velikosti jih je mogoče ločiti v dve skupini, vendar so gomile raznih velikosti pomešane med seboj. Premer niha med 5,5 in 13 m, višina pa med 0,30 in 1,45 m. Po obliki so okroglaste in sploščene. Skoraj vse je razkopal od vrha nizdol leta 1864 tedanji lastnik Jakob Hanžel, da bi pridobil kamnito gradivo za gradnjo kleti. Stene te kleti, ki sicer ni grajena samo iz tu pridobljenega kamenja, kažejo uporabo plošč debeline do 25 cm, večinoma prelomljenih na dva ali več delov. So iz školjkovitega apnenca, čigar največje in najbližje nahajališče je v Oseku. Ni ugotovljivo, ali je bilo pri kopanju zapaženih tudi kaj drugih najdb in ali so bile te kdaj hranjene.

- Gomila št. 1: višina 0,70, premer 5,50 m. Najmanjša.
 Gomila št. 2: v. 1,20, pr. 9,40 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 3: v. 1,40, pr. 9,50 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 4: v. 0,85, pr. 6,20 m.
 Gomila št. 5: v. 1,10, pr. 7,90 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 6: v. 1,00, pr. 7,80 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 7: v. 1,20, pr. 10,80 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 8: v. 1,00, pr. 8,10 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 9: v. 1,35, pr. 9,40 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 10: v. 1,10, pr. 8,50 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 11: v. 0,30, pr. 6,65 m.
 Gomila št. 12: v. 0,70, pr. 7,00 m.
 Gomila št. 13: v. 1,20, pr. 8,50 m. Kopana od zgoraj nizdol.
 Gomila št. 14: v. 1,45, pr. 10,60 m. Kopana od vrha nizdol.
 Gomila št. 15: v. 0,80, pr. 15,00 m. Kopana od zgoraj nizdol.

Pri severovzhodni gruči gomil je mestoma opaziti sledove kopanja zemlje v obliki plitvih jarkov, ki obrobljajo nekatere gomile. Zemljo za gomilo št. 15 so nakopali kar v robu pobočja, ki kaže tako očitno sled. Jame prekopanih gomil so globoke do 0,7 m in sedaj že porasle z mahom. Med terenske posebnosti v bližini grobišča spada edino umetno izravnano plato v širini približno 15 m, ki je nedaleč od grobišča na vzhodnem robu pobočja, koder sega vanj stranska dolinica. Plato je deloma usekan v pobočje, deloma pa nasut na njem in kaže blizu robov rahle vzpetine, ki bi mogle biti ruševine zidov neznane stavbe. Naselbina, ki ji grobišče pripada, je ležala bržčas nekje na grebenu, saj je pobočje z gomilami z dokaj strmim robom ločeno od dolinice pod njim. Po kamnitih ploščah običajne vrste pokopa smemo grobišče datirati v rimsko dobo.

Grabonoš, Oblo Ivanjci, OLO Ljutomer. Gozdna parcela št. 595 (KO Grabonoš), last posestnika Jakoba Klemenčiča iz Grabonoša št. 8. (Pril. 5, sl. 7.)

Troje nizkih sploščenih gomil enake velikosti je na ploskem odrastku enega vzhodnih grebenov cerkvenjaškega področja, že skoraj docela v ščavniški dolini. Leže v ravni vrsti v smeri jugozahod—severovzhod. V premeru merijo približno 9 m, v višino pa do 0,8 m. Vse tri so odkopane od zgoraj nizdol, vendar so jame zelo plitke. Po pripovedovanju domačinov je lastnik pred vojno pri podiranju hrastov, ki so rasli na gomilah, in izkopavanju štorov, naletel v srednji gomili na obdelane kamne. Gradivo iz devet tam izkopanih kamnov naj bi bilo uporabljeno pri gradnji hiše kovača Janeza Kocmuta v Grabonošu. Pri izkopavanju kamnov so bile baje najdene tudi črepinje črne barve, ki bi skupno s ploščami utegnile pripadati rimskemu obdobju.

Gomila št. 1: višina 0,80, premer 9,10 m. Odkopana od zgoraj in od strani.

Gomila št. 2: v. 0,80, pr. 9,70 m. Odkopana od zgoraj.

Gomila št. 3: v. 0,65, pr. 9,40 m. Odkopana od zgoraj.

Ni ugotovljivo, kje je bil zaselek, ki mu gomile pripadajo. Nizek hrbet se proti vzhodu lahko izteče v dolino, na obeh pa ga v plitkih dolinicah obdajata majhna potočka. Najnaravnejša povezava s seliščem bi torej kazala vzdolž hrbta proti zahodu. Gozdnato pobočje ima ledinsko ime Kamenščak.

Grabonoški vrh, Oblo Cerkvenjak, OLO Maribor-okolica. Poprej gozdna parcela št. 710/2 (KO Cogetinci), last sester Anželj iz Grabonoškega vrha št. 32 — in gozdna parcela št. 710/1 (KO Cogetinci), last posestnika Jakoba Klemenčiča iz Ivanjcev. (Pril. 6, sl. 5 in 6.)

Grobišče je vrh grebena, ki se polagoma spušča proti vzhodu, na obrobju gozda tik ob krajevi cesti Cerkvenjak—Grabonoški vrh in gozdni cesti, vodeči vzporedno približno 35 m severneje. Obe veže pošev počez opuščena gozdna cesta in z nastalim usekom trga hrbet grebena. Gomile so bile opažene samo na prostoru med cestama in sicer prve štiri na trikotnem parobku, ostali veliki dve pa na ostalem delu gozda pred sadovnjakom. Zahodno od njih na pobočju ni vidnih sledov drugih gomil; če pa so bile na vzhodu še izven gozda kdaj izravnane, ni bilo mogoče izslediti. Od prvih štirih sta bili v času ogleda ohranjeni samo še vzhodni obrobji dveh gomil, ki sta bili skupno z ostalima dvema že uničenima manjšega obsega. Tudi obe veliki gomili sta na vrhu že razkopani, v gomili št. 5 so vkopani celo vojaški rovi. Med kopanjem v času druge svetovne vojne so prišle na dan različne črepinje, ki so sedaj izgubljene, v stenah jarkov pa ni bilo opaziti nobenih sledov. Prvi dve zahodni gomili sta bili prekopani v jeseni. V njih so bile kamnitne plošče takih izmer, da jih Anželjeve sestre niso mogle izkopati, temveč so jih dale razstreliti. Med ploščami so domači, ki niso slutili nobenih najdb, opazili naslednje predmete:

a) v celoti ohranjen lonček iz dobro prečiščene, rumenkastordeče pečene gline s površino sivorjavnkaste barve. Vrtena posodica ima v obliki polne noge izdelano dno, trup pa zaobljeno prehaja v vrhnji del z odebeljenim robom. Sledovi vrtenja vidni znotraj, a tudi zunaj pri dnu posode. Debelina ostinja 3—6 mm. Višina lončka 8,2, premer oboda 7,6, dna 4,4, ustja 6 cm. Sedaj v Pokrajinskem muzeju Maribor, inv. št. A 1381. T. I/3;

b) fragmente krožnika iz ponarejene terre sigillate z deloma še ohranjeno rdečo izgajeno površino. Nizko koničasta obročasta noga je nosila ostenje, od katerega je ohranjeno le nekaj fragmentov pri dnu. Debelina ostinja od 6 mm nizzdol. Premer noge 8,6, višina noge 11 mm. Sedaj istotam, inv. št. A 1382. T. I/4;

c) bronast novc neznanega vladarja, močno izlizan, »brez sledov napisa ali podob«, izgubljen.

Pri nadaljnem kopanju letošnjo pomlad so v gomili št. 3 naleteli na kamnitne plošče v približni izmeri: 1—1,5 m dolge, 0,8 m široke in do 25 cm debele. Bile so v različni legi druga preko druge do globine 1,9 m, segale pa so 0,4 m pod vrh gomile. Oblika grobne celice, ki so jo tvorile, ni bila več ugotovljiva. Med ploščami so opazili domači nekaj kosti, ki so jih delno zbrali. Pripadajo nogam mrtveca in sicer delom piščali, golenice

in stegenice. Druge kosti niso ohranjene, niti ni bilo mogoče o njih kaj izvedeti. Razen tega so iz te gomile zbrali še dvojce predmetov:

a) bronasto čebulasto fibulo običajnega tipa. Levi krak izvihan, desni odlomljen, večji del igle manjka. Površina je slabše ohranjena, zaključek noge odlomljen. Na ploščati nogi je po sredini potekala zobčasta črta, na obeh koncih pa so bili skledičasti krožci, sedaj komaj vidni. Med krožci na koncu noge je eden v sredini segal nekoliko višje. Močno zaokrožen locenj rombičnega preseka je reliefno okrašen z dvema plastičnima valovnicama med obrobni črtama. Tudi hrbta krakov sta okrašena s prečnimi vrezi. Čebulasti glavici na zaključku krakov sta po površju poškodovani, tretja na zaključku igle je ohranjena bolje. Dolžina fibule 9,2, noge ca. 4, krakov 5,8, premer glavic 1,4, višina loka 3 cm. Sedaj istotam, inventarna št. A 1583. T. I, 1;

b) fragmente oljenke iz dobro prečiščene rdečkasto pečene gline. Dokaj grobo izdelana. Dno rahlo pridvignjeno. Vrhnja plošča valovito prehaja v osredje z odprtino in ni okrašena. Od držaja ohranjen le začetek. Premer 8,4, višina 3,2, premer dna 4,2 cm. Sedaj istotam, inventarna št. A 1584. T. I, 2.

V gomili št. 4 domači niso našli nobenih predmetov. Ogled prekopane zemlje je ugotovil nekaj črepinj večje neznane posode, narejene iz močno pečene gline z drobnimi zrnci sljude, ki so se po barvi komaj ločile od prekopane zemlje. Pečene rumenkastosivo, površina močno razjedena. Sedaj istotam, inv. št. A 2125. Kamnitne plošče so prav tako segale do 0,4 m pod površje gomile, ležale v neurejeni legi in bile ob ogledu že uničene. Pač pa so bili ob robu gomile še ohranjeni sledovi oglja v globini do 1,3 m. Ohranjena plast oglja, ki se je v steni profila kmalu oblo končala, je bila debela 3 cm, v premeru pa je merila še 40 cm. Kopači so izjavili, da je segala proti zahodu in je imela vsaj 1 m premera. V kompaktni plast. oglja so bili tudi drobci poapnenih kosti. Ker so bila tla okrog nje in pod njo rdeče ožgana, gre očitno za kurišče v višini tal pred nasutjem gomile, ki izvira bodisi od sežiga mrtveca neposredno ob gomili, ali pa za obredni sežig darov ob pokopu.

Kamnitne plošče v gomilah pripadajo trdemu litavskemu apnencu, ki je moral biti kopan nekje v bližini, ali celo neposredno ob grobišču. Odkopani profil kaže, da so neobdelani kamni enake vrste po vsej širini pod obema gomilama, zakoreninjeni v trde mivkastopeščene plasti. Gomili se dvigata le nad osrednjim jarkom, ki pa je sedaj nekoliko zasut z zemljo izza odkopavanja velike gomile. Tla, na katerih sta nastali, so sedaj enovita in ob spodnjih kamnih močno sestavljena iz močno stisnjene mivkastopeščene plasti, v kateri so vidne proge usedlin, izvirajoče od vode ali meje slojev. Enotnost plasti vse do ruše močno zabrisuje prehode.

Gomila št. 1: ni ohranjena, premer po spominu očitidcev ca. 7 m.

Gomila št. 2: ni ohranjena, premer ca. 6,5 m.

Gomila št. 3: delno ohranjena, premer ca. 7,5, višina do 0,8 m.

Gomila št. 4: delno ohranjena, premer ca. 6,5, višina do 0,7 m.

Gomila št. 5: premer 14,5, višina 2,1 m. Na vrhu vkopana do globine 1 m, od zahodne strani vodi vanjo v isti globini strelski rov.

Gomila št. 6: premer 11,7, višina 1,65 m. Na vrhu vkopan vanjo strelski zaklon.

Sledov odkopa zemlje neposredno ob obeh velikih gomilah ni najti. Verjetno je bila odkopana na obeh straneh gomil s pričenjajočih se pobočij, koder je na severni strani teren vzdolž gomil še sedaj rahlo poglobljen. Terenskih značilnosti, ki bi jih bilo mogoče vezati na grobišče, blizu gomil ni.

Z izjemo do ostalih grobišč v tem področju je doslej prekopane gomile na Grabonoškem vrhu z najdenimi predmeti mogoče dovolj zanesljivo datirati. Za časovno opredelitev je najpomembnejša čebulasta fibula T.I, 1, ki v bližnji okolici Slovenskih goric,⁶ niti v Sloveniji⁷ ni tako redka, tipno pa je razširjena po širokem območju rimske province Panonije in obrobni predelov.⁸ Najbližje istovetne primere poznam iz Poetovia,⁹ k dataciji pa pomaga tudi skoraj enaka fibula, najdena v opečnem grobu v Dunapentele skupno z novci, ki jo opredeljujejo v drugo polovico 4. stoletja n. d.¹⁰ Ker gre za domač razvoj provincialnih oblik na dokaj širokem področju, je upravičeno datirati grabonoško fibulo morda z majhno zakasnitvijo v isto obdobje. Tipološko pripada končni fazi druge stopnje razvoja te vrste fibul, predvsem glede na dokaj debele in izrazito čebulaste gumbke, kratek in visok locenj ter daljšajočo se nogo.¹¹

Keramični predmeti nudijo slabo osnovo za časovno opredelitev. Lonček T.I, 3 je med rimskodobno keramiko iz območja Poetovia zelo redek. Bliznjo primeru nudi lonček G. B. 3292 iz Zgornje Hajdine,¹² ki mu je soroden predvsem po dokaj nizki legi oboda in širokem ustju z odebeljenim profiliranim robom. Še bližjo primerjavo omogoča lonček inventarna št. 5041 iz Zgornjega Brega,¹³ ki ima obod pomaknjen nekoliko više, dno pa oblikovano v masivno konično nogo. Prvi se razlikuje po nizkem obročastem dnu, drugi pa po višjem koničastem gornjem delu s pošev izvihanim robom. Posodice z obliko lončka iz Zgornjega Brega opredeljuje Schörgendorfer kot oblikovno domače tipe v 2. stoletje.¹⁴ Ker gre v tem primeru za domač izdelek, ki se le naslanja na ustaljene tipe, spada najverjetneje glede na isto najdišče časovno v bližino fibule.

Fragmentirana oljenka T.I, 2 je lokalni izdelek dokaj grobe oblike. Njen spodnji del je bil narejen z lončarskim kolovratom, vrhnja ploščica

⁶ Prim. v zbirki Mestnega muzeja v Ptujju iz Poetovija inv. št. 1019, 5049, 5051 in 5052. Nekaj tudi v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, neinventarizirano.

⁷ Prim. v zbirki Narodnega muzeja v Ljubljani iz Emone, Nevidunuma-Drnovega in Kranja.

⁸ I. Kovrig, Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, Dissertationes Pannonicae, Budapest 1957, str. 80—85.

⁹ V Pokrajinskem muzeju v Mariboru, inv. št. GZM 2274, v Mestnem muzeju v Ptujju inv. št. 1019.

¹⁰ I. Kovrig, *istotam*, str. 128, T. XXXVI, 5.

¹¹ I. Kovrig, *istotam*, str. 125—126.

¹² V Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

¹³ V Mestnem muzeju v Ptujju.

¹⁴ A. Schörgendorfer, Die römische Keramik der Ostalpenländer, 1942, str. 144, T. 17, 250, iz Nizje Avstrije.

in držaj pa nanj posebej prilepljeni. Zato je časovno določljiva le v toliko, kolikor jo opredeljujejo ostali predmeti istega najdišča. To velja tudi za fragmentiran krožnik iz ponarejene terre sigillate, ki je za Grabonoški vrh uvožen predmet.

Ivanjci, Oblo Ivanjci, OLO Ljutomer. Gozdna parcela št. 488 (KO Ivanjci), last posestnice Alojzije Domanjko iz Ivanjcev št. 14. Gozdna parcela št. 487 (KO Ivanjci), last posestnika Jožeta Vogrina iz Ivanjcev št. 6. (Pril. 7, sl. 8.)

V gozdu z ledinskim imenom Ivanjščica, ki se razprostira vzdolž ceste Ivanjci—Ljutomer, je na njegovem južnem obrobju na dokaj zravnanim področju 10 gomil. Razporejene so v dveh nepravilnih vrstah v smeri severozahod—jugovzhod, ki ju loči do 6 m široka, zlasti v vzhodnem delu dokaj poglobljena trasa opuščene ceste. Na zahodnem delu se trasa razširi in dvigne, medtem ko poteka proti vzhodu nekaj časa precej globoko, dokler ji skoro docela ne zapre poti gomili podobna vzpetina s platojem na vrhu. Ker so gomile razporejene ob tej trasi tako, da so na severni strani večje, na južni pa manjše in niso od nje nikjer poškodovane, niti ni opaziti sledov uničenih gomil, je možno, da je tod potekala cesta že v času, ko so gomile nastajale. Zanimivo je tudi severno obrobje terase, ki je proti vzhodu vedno višje nad poglobljajočo se cesto — jarkom in po zadnji gomili izoblikovano nekako terasasto z vmesnimi jarki. Višina gomil niha med 0,25 in 2,10 m, premer med 6,5 in 15 m. Pri podiranju smrek, ki so rastle na gomili št. 1, je lastnik leta 1942 pri izkopavanju štora nalletel na obdelano ploščo, baje iz školjkovitega apnenca. Cestar Jože Čuš iz Sovjaka št. 54 je ob tej priliki našel poleg plošče tudi nekaj oglja in črepinje, ki so bile »sivkaste barve, dokaj debele, okrašene z valovito črto«.

Gomila št. 1: višina 2,10, premer 14,50 m. Na vrhu odkopana.

Gomila št. 2: v. 1,50, pr. 13,00 m. Odkopana na vrhu iz dveh strani.

Gomila št. 3: v. 1,50, pr. 11,00 m. Na vrhu sledovi odkopavanja.

Gomila št. 4: v. 2,10, pr. 15,00 m. Na vrhu sledovi odkopavanja, sicer dobro ohranjena.

Gomila št. 5: v. 0,25, kr. 6,5 m. Najmanjša.

Gomila št. 6: v. 0,90, pr. 8,50 m.

Gomila št. 7: v. 1,10, pr. 11,00 m.

Gomila št. 8: v. 0,70, pr. do 8 m. Deformirana na ovalno obliko.

Gomila št. 9: v. 0,60, pr. 8,00 m. Na južni strani odkopana.

Gomila št. 10: v. 1,50, pr. 11,50 m. Na severovzhodni strani skoraj do polovice odkopana.

Mesto odkopavanja zemlje ni očitno, v kolikor ni bila kopana v vmesnem jarku. Zanimiv je močno sploščen kup zemlje ovalne oblike med gomilama št. 1 in 2 in traso ceste, ki morebiti predstavlja razkopano in deformirano gomilo. Podoben pojav je bil opažen med gomilama št. 3 in 4 in cesto, kjer ima tak kup bolj okroglasto obliko in mogoče isto poreklo. Ni bilo ugotovljeno, kdo je kopal v načetih gomilah. Ustrezna naselbina je morala biti v smeri proti Ivanjcem, to je na severni strani grobišča, ali

pa na vzhodu onkraj današnje ceste na vzpetinah, ki nudijo na pogled ugodno mesto. Na južni in zahodni strani poteka plitva mokrotna dolinica, ki tako možnost izključuje. Časovno je grobišče gotovo rimskodobno.

Osek, Oblo Gradišče v Slovenskih goricah, OLO Maribor-okolica. Gozdna parcela št. 848 (KO Osek), last posestnice Marije Štrakelj iz Oseka št. 4. (Pril. 8, sl. 9 in 10.)

Po vsej verjetnosti najboljše gomilno grobišče v Slovenskih goricah leži na iztekajočem se hrbtu grebena, ki poteka spočetka vzhodno-zahodno ob cesti Cogetinci—Gradišče, nato pa se pri križišču proti Drvanji obrne proti jugu in se še nekaj sto metrov dviga nad dolino Drvanje. To pobočje je znano po tem, da v njegovih nedrih lomijo školjčni apenec, poglavito stavbno gradivo v tej pokrajini. Vrsta opušenih kamnolomov od rimske dobe dalje se vije ob pobočju in tvori amfiteatralne useke in globoke jarke vse do južnega konca grebena. Najjužnejši del grebena je posajen s 50 gomilami, morebiti pa je tu in tam kakšna že uničena. Grobišče je mogoče — kot je to opaženo tudi pri drugih manjših grobiščih¹⁵ — ločiti v dve polovici: južno, kjer stojе gomile v dveh vrstah v smeri sever—jug in severno, ki jo sestavlja na vzhodu gruča večjih, na zahodu pa manjših in najmanjših gomil. Dokler ni znana vsebina grobov, je težko pripisovati temu razporedu kak poseben pomen, ki pa je, bodisi v socialnem, bodisi v kronološkem smislu, gotovo obstajal. Gomile severne skupine prerašča gozd z odraslim in mlajšim drevjem (sl. 10), na jugu pa je gozd že izsekan in so na planem (sl. 9). Višina niha med 0,25 in 2,20 m, premer med 3,2 in 10,2 m. Zlasti gomile v osrednjem delu so ohranile koplasto obliko, pri kateri višina ohranja pravo razmerje s premerom. Od celotnega števila jih je 36 že prekopanih, povečini z vrha nizdol, dvoje gomil pa je od strani načel usek gozdne ceste, ki pelje med zgornjo skupino na severu iz grebena v dolino. Razkopane gomile so delo omenjenega kaplana v Cerkvenjaku, po izjavi lastnika parcele baje za starine vnetega Franca Ploja, ki je tod kopal pred približno 50 leti. Gozd sam nima nobenega ledinskega imena.

Gomila št. 1: višina 1,50, premer 10,20 m. Odkopana na vrhu.

Gomila št. 2: višina 1,90, premer 10,00 m. Odkopana na vrhu.

Gomila št. 3: v. 1,80, pr. 9,80 m. Odkopana na vrhu.

Gomila št. 4: v. 1,60, pr. 8,20 m. Nepoškodovana.

Gomila št. 5: v. 1,20, pr. 3,90 m. Se naslanja na gomilo št. 4.

Gomila št. 6: v. 1,00, pr. 7,50 m. Nepoškodovana.

Gomila št. 7: v. 0,90, pr. 6,10 m. Odkopana na vrhu.

Gomila št. 8: v. 1,50, pr. 7,40 m. Odkopana na vrhu z dveh strani.

Gomila št. 9: v. 1,40, pr. 8,50 m. Odkopana na vrhu.

Gomila št. 10: v. 1,10, pr. 6,00 m. Nedotaknjena.

Gomila št. 11: v. 0,60, pr. 7,10 m. Odkopana na vrhu.

Gomila št. 12: v. 1,90, pr. 6,80 m. Odkopana od vzhodne strani.

Gomila št. 13: v. 0,80, pr. 7,80 m. Odkopana na vrhu.

Gomila št. 14: v. 1,20, pr. 5,50 m. Cela.

¹⁵ Prim. grobišča v Andrencih, pril. 2 in Brengovi, pril. 4.

- Gomila št. 15: v. 2,30, pr. 7,70 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 16: v. 1,50, pr. 6,10 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 17: v. 1,70, pr. 7,80 m. Odkopana na vrhu in z južne strani.
 Gomila št. 18: v. 0,90, pr. 6,10 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 19: v. 0,50, pr. 5,80 m. Odkopana na sredini.
 Gomila št. 20: v. 1,00, pr. 6,50 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 21: v. 0,80, pr. 5,10 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 22: v. 1,60, pr. 6,50 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 23: v. 0,25, pr. 4,10 m. Odkopana na sredini.
 Gomila št. 24: v. 0,50, pr. 5,80 m. Odkopana na sredini.
 Gomila št. 25: v. 0,50, pr. 5,20 m. Nedotaknjena.
 Gomila št. 26: v. 0,55, pr. 4,10 m. Kopana na sredini.
 Gomila št. 27: v. 0,50, pr. 4,50 m. Kopana na sredini.
 Gomila št. 28: v. 0,40, pr. 4,10 m. Neпоškodovana.
 Gomila št. 29: v. 0,80, pr. 4,50 m. Kopana na sredini.
 Gomila št. 30: v. 0,40, pr. 4,00 m. Nedotaknjena.
 Gomila št. 31: v. 0,80, pr. 4,90 m. Cela.
 Gomila št. 32: v. 0,70, pr. 5,00 m. Na zahodni strani odkopana vsled ceste.

- Gomila št. 33: v. 1,50, pr. 7,40 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 34: v. 0,90, pr. 5,90 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 35: v. 1,20, pr. 6,10 m. Odkopana na vrhu.
 Gomila št. 36: v. 0,80, pr. 4,80 m. Na vzhodni strani načeta od ceste.
 Gomila št. 37: v. 0,90, pr. 4,50 m. Nedotaknjena.
 Gomila št. 38: v. 0,80, pr. 4,50 m. Cela.
 Gomila št. 39: v. 1,50, pr. 7,00 m. Neпоškodovana.
 Gomila št. 40: v. 1,10, pr. 7,10 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 41: v. 1,10, pr. 8,60 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 42: v. 1,50, pr. 8,50 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 43: v. 1,50, pr. 7,00 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 44: v. 1,80, pr. 8,80 m. Kopana zgoraj od strani.
 Gomila št. 45: v. 1,50, pr. 7,10 m. Kopana na vrhu in od vzhodne strani.
 Gomila št. 46: v. 1,60, pr. 7,70 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 47: v. 2,00, pr. 8,40 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 48: v. 2,20, pr. 8,00 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 49: v. 1,00, pr. 6,70 m. Kopana na vrhu.
 Gomila št. 50: v. 1,90, pr. 8,00 m. Kopana na vrhu.

Na nekaterih mestih so opazni sledovi kopanja zemlje za nasipavanje gomil. Okrog gomil št. 32, 33, 43, 42 in 41 je zaradi obrobne kopanja izoblikovan majhen greben, ki ga je nekoč gozdna cesta presekala na dvoje. Pri južnih gomilah št. 1—11 pa je na zahodnem robu izkopen pravcat jarek v širini 6 m, ki poteka neposredno ob zahodnih gomilah. Neпоškodovani del pobočja zahodno od jarka daje danes vtis nasipa, po katerem vodi kolovoz. Razkopanost večine gomil bo verjetno za vselej preprečila podrobnejše raziskovanje starostne dobe in smotrov razporeda. O kakšnih najdbah ni mogoče nič izvedeti. Na vrhu gomile št. 39 štrle iz zemlje kamnitne plošče iz školjkovitega apnenca, ki delajo vtis, kakor da potekajo

v pravokotni smeri. Tako bi utegnile tvoriti stene grobne celice, katere pokrov je izgubljen ali uničen. V profilu od ceste načete gomile št. 32 so bile poleg raztresenih koščkov oglja najdene črepinje posod, narejenih iz izvrstno prečiščene sivo pečene gline in izdelanih na lončarskem kolo-vratu. V profilu enako poškodovane gomile št. 36 pa je bil 25 cm pod vrhom holj ob obrobju najden fragment dna večje posode, narejene iz črno pečene, z grobim peskom mešane gline, ki je imela 1,5 cm debelo dno, 1,2 cm debelo ostenje in močno hrapavo površino sivordečkaste barve. Te najdbe datirajo grobišče v eno izmed rimskih obdobj.

Izredni obseg grobišča je sam po sebi presenetljiv, toda razumljiv, če upoštevamo, da je pripadalo naselbini kamnosekov, ki so na zahodnih pobočjih grebena lomili apnenec. Verjetno je, da gre veliko število gomil prej pripisati dolgotrajnejši, kot pa obsežnejši naselbini. Ta je morala biti severno od grobišča na proti jugu spuščajočem se hrbtu, ali pa na pred vetrom zavarovanih polihah zahodnega pobočja. Pregled tega terena ni dal zadovoljivih rezultatov niti glede terenskih oblik, niti arheoloških najdb. Na njivah ene izmed takih polje, že blizu križišča današnjih cest, je bila najdena črepinja, ki bi morebiti pojasnjevala tako naselitev. Neposredno pod grobiščem na zahodni strani je trenutno uporabljani kamnolom lastnika parcele, ki je že povsem na kraju grebena. Od tod proti severu se v pobočje zajeda dokaj ozka in dolga globel, ki s svojo lego kaže, da je starejša od vseh poznejših usekov nad njo, nastalih od srednjega veka dalje. Upravičeno je sklepati, da gre za lomljenje kamna v času trajanja grobišča. Vse področje zasluži spričo tega podrobnejši pregled, da bi bila odkrita naselbina, kakor tudi cesta, ki je od kamnolomov peljala k eni izmed prometnih poti skozi Slovenske gorice od Ptuja do Radgone. Za to pot pričajo poleg oseških gomil tudi najdbe kamnitega sarkofaga v Trotkovi,¹⁶ »negovskih« čelad v Ženjaku¹⁷ in gomile v okolici Drvanje (prej Sv. Benedikt).¹⁸

Stara gora, Oblo Videm ob Ščavnici, OLO Ljutomer. Gozdna parcela št. 107 (KO Terbegovci), last posestnice Marije Domanjko iz Stare gore št. 5. (Pril. 9, sl. 11.)

Gomilno grobišče je v dobršni meri uničeno. V svojem prvotnem obsegu je segalo iz navedene parcele preko današnje gozdne ceste proti vzhodu na pobočja, ki so danes spremenjena v vinograd. Ob priliki rigolanja za vinograd okrog leta 1920 so tudi uničili tamošnje gomile. Morebitne opažene najdbe so bile nato izgubljene. Po izpovedi cestarja Jožeta Čuša iz Sovjaka št. 64 so v eni izmed njih našli oglje, lonec in zlato (?) iglo ali zaponko, ki jo je nato nekaj časa še uporabljala nekdanja lastnica, sedaj že umrla Ana Kreft. Danes je nekdanj Kreftovo vzhodno pobočje z vinogradi razdeljeno med dva lastnika. Na nižjem severnem delu pobočja

¹⁶ Sedaj v Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

¹⁷ Med številno literaturo o teh najdbah prim. predvsem P. Reinecke, *Der Negauer Helmfund*, 32. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1942 (izšlo 1950), str. 117—195.

¹⁸ Nekaj predmetov iz rimskega obdobja v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, inv. št. A 459—444.

enega izmed njiju, Ivana Klemenčiča, so našli pred vojno kamnito ploščo iz litavskega apnenca v obliki nepravilnega pravokotnika (sl. 12). Do 20 cm debela, 90 cm široka in 120 cm dolga plošča je sedaj pred hišo posestnika Kocmuta v Vidmu ob Ščavnici in je trenutno edini dokaz oblikovanja grobnih celic v gomilah. Število in razpored uničenih gomil nista ugotovljiva. Še ohranjen del grobišča obsega 7 manjših gomil, ki leže na dokaj strmem severnem pobočju grebena Stare gore. Štiri izmed njih so v ločeni skupini, na njihovih obrobjih pa niže še dve, nekoliko više pa v plitvi kotanji, deloma odkopana še ena. Višina niha med 0,3 in 0,7 m, premer med 5,5 in 9,9 m. Vse so močno sploščene in deloma deformirane.

Gomila št. 1: višina 0,6, premer 9,7 m. Od južne strani iz smeri ceste odkopana deloma še preko sredine. V profilu razen raztresenega oglja ni videti najdb. Morebiti ni gomila?

Gomila št. 2: v. 0,4, pr. 7,5 m.

Gomila št. 3: v. 0,6, pr. 5,7 m.

Gomila št. 4: v. 0,6, pr. 7,5 m. Na vrhu kopana v novejšem času.

Gomila št. 5: v. 0,3, pr. 9,9 m. V sredi kopana.

Gomila št. 6: v. 0,4, pr. 5,5 m. Na jugozahodni strani odkopana zaradi mejnega jarka.

Gomila št. 7: v. 0,5, pr. 5,7 m. Na spodnjem severnem delu v novejšem času vkopana jama. Gomila po pobočju navzdol razvlečena.

Grobišče je sedaj porastlo z odraslim, precej razredčenim gozdom. Mesta za odkop zemlje niso opazna, kar pri nizkih gomilah ne preseneča. V gomili št. 7 je bilo v stenah odkopane jame najdenih nekaj črepinj posod iz rdeče pečene, dobro prečiščene gline, kakor tudi fragmentirana človeška stegenica. Sodeč po dosedanjih najdbah, je pripadalo grobišče rimskemu obdobju.¹⁹

Ustrezna naselbina je najverjetneje bila nad njim na pobočjih Stare gore, utegnila pa bi biti tudi spodaj v dolini. Ljudje govore, da je na mestu, kjer stoji danes domačija Ivana Klemenčiča, nekoč bila »rimska postaja«. Hiša stoji na manjši umetno prirejani terasi (sl. 15), ki bi utegnila biti kdajkoli obcestna postojanka. Lastnik pravi, da je našel pri kopanju na tej terasi še ostanke starih zidov, ki pa sedaj niso več vidni.

»Rimske ceste«

Medtem ko v oseškem predelu ni uspelo izslediti izročil o »rimskih« cestah, je trasa take ceste domačinom dobro znana na vzhodnem delu cerkvenjaškega gričevja, koder se poslednji obronki iztekajo v ščavniško dolino. Nedaleč od Stare gore in omenjene »rimske postaje« se v zaselku Jamna od današnje v smeri severozahod—jugovzhod orientirane medkrajevne ceste Videm—Ljutomer, cepi na početku že močno opuščena vaška cesta nenavadne širine 5—6 m. Spočetka teče proti zahodu, kakor da bi prihajala preko današnje ceste iz vzhodne smeri, nato pa zavije proti

¹⁹ Gomile je prvi odkril lokalni »raziskovalec« kaplan Vrbnjak okrog 1850. F. Kovačič, Ljutomer, 1926, str. 5, op. 5.

jugozahodu, koder je še danes uporabljana in negovana (sl. 13). Temu predelu pravijo domačini »rimska« cesta, razlog za to pripadnost pa vidijo v nenavadni širini cestne trase, ki je za običajne krajevne ceste neobičajna. Cesta namreč pelje iz Jamne proti gozdnatemu hrbtu, poseljenemu v pretežnem osrednjem delu z zaselki Sovjak. Že pred vstopom v gozd, v nizki dolinici pred pričetkom pobočja, se širina trase kakor tudi cesta sama izgubi. Medtem ko kolovozi zavijajo na levo in desno, je v neposredni smeri trase opazna prerasla sled nekdanje ceste, ki kmalu zavija v spočetka globljem opuščenem useku navkreber, nato pa je tudi ta usek vedno plitvejši in postane trasa neopazna. Današnja brezciljnost spočetka široke ceste je po mnenju domačinov tudi dokaz, da je nekoč vodila dalje in je imela mnogo večji pomen.

Nekako nadaljevanje te trase je na južni strani najvzhodnejšega dela »petprstnega« grebena Sovjak in sicer tam, kjer ta greben veže zaselke Sovjaka s Staro goro. V pobočje je preko 3 m globoko urezana, sedaj opuščena in s travo in grmičjem porasla trasa stare ceste (sl. 14), ki pelje iz doline naravnost na vrh grebena, koder jo križa današnja kolovozna pot. Na tem mestu je nadaljevanje nekoliko nejasno, najverjetneje pa se zdi, da je imela svoje nadaljevanje v manjšem in ožjem useku, ki pelje od križišča v severozahodni smeri po pobočju pošev nizdol in kaže tako zvezo s cestno traso pri Jamni. Domačini v tem predelu imenujejo to traso »velka cesta«, ki bi naj bila nekoč vodila iz Jamne preko grebena v Terbegovce, vasico na grebenih južno od dolinice, nato pa preko Kokolanjščka proti Ptuju. Širina useka ima na najožjem delu pri vrhu grebena do 2 m, spodaj v dolini pri kmetijah pa okrog 20 m. Tu so se na danes izravnani površini nahajali »küpi« zemlje, ki so jih ljudje zaradi izvrstne pečene zemlje že razvozili. Te podolgovate kope zemlje so po vsem videzu nastale med tremi različnimi useki prvotnih tras.

V neposredni bližini »velke ceste« na južni strani sovjaškega hrpta je na pobočju očitno umetno oblikovana terasa, ki bi zaradi svoje ugodne lege utegnili predstavljati sledove opuščenega selišča (sl. 16). Arheološko pomembnih sledov pa na njivah ni, z izjemno nekaj črepinj, ki bi mogle pripadati rimskemu ali še starejšemu obdobju.

Med arheološke zanimivosti v bližini teh cestnih tras spada tudi vrh grebena nad obema trasama, ki je nekoliko kopasto oblikovan in dela vtis ostankov teras ali celo nasipov. Vendar na njivah ni bilo najti arheološko pomembnih črepinj. V dolini na severnem pobočju grebena so na pričenjajočem se pobočju različni jarki in nasipi, ki so pretežno mejniškega izvora. Domačini bližnje okolice imenujejo vse to pobočje »Ograjki«. Eden takih jarkov in nasipov se vzpne naravnost po pobočju do srednje višine grebena, koder zavije proti vzhodu in se nato spet spusti v globel, tako da oriše obliko podkve. Na spodnjem pričenjajočem se pobočju so opazni sledovi odkopavanja zemlje, ki jih tvorijo opuščene izkopane jame in gomilam podobni grički pred njimi. Verjetno gre za najdišče ugodnega gramoz, ali pa morebiti tudi kamna, kar sedaj ni več vidno. Ivan Klemenčič iz Stare gore je zatrjeval, da so nekoč tam našli opeko, ki je je bilo za »celo hišo«. Po izjavah drugih domačinov pa so bili v sedaj moč-

virni dolinici odkriti hrastovi koli, ki naj bi bili tvorili nekako ograjo (= ograjki!). Področje, v katerem je tudi izvir dobre pitne vode z domačim nazivom »Legrarca«, ki so jo včasih ljudje pili kot zdravilo proti jetiki in nekaterim drugim boleznim, dela vtis nekakšnega skrivališča ali zave-tišča. Ni bilo ugotovljivo, odkod je med ljudmi vzniknila govornica, da gre za »avarski tabor«.²⁰

Na obrobju letos preiskanega področja odkrita »rimska« cesta bi utegnila imeti svojo veljavo v primeru, da gre za traso ceste, ki je peljala od Ptujja preko Slovenskih goric proti Radgoni ali pa po južnih obronkih Kapelskega grebena proti Prekmurju.²¹ Prepričljivih dokazov za tak potek še ni, ker je potek rimskih cest v Slovenskih goricah še neraziskano vprašanje. Kot kažejo primeri iz ostalih predelov severne Slovenije,²² imenuje ljudsko poročilo »rimske« ceste tudi tiste opuščene cestne trase, ki so mnogo mlajšega porekla,²³ zato ne gre prezreti možnosti, da bi predstavljala omenjena trasa sled srednjeveške prometne poti iz Ptujja v Radgono, ki je po dosedanjih ugotovitvah vodila preko teh predelov.²⁴

Prazgodovinske najdbe

Cerkvenjak. Na cesti sredi vasi je bila 1953 najdena kamnitna sekira (T. II, 2), ki je prišla na kraj najdbe verjetno z gramozom iz bližnje gramoznice v Cogetincih. Izdelana je iz serpentina in je rahlo klinaste oblike. Rezilni ploskvi sta dokaj grobo obrušeni in mehko prehajata v na sredini močno odkrhano oblo rezilo, medtem ko sta stranska robova gladko obrušena. Zatilje je še ohranilo sledove naravne oblike za sekiro izbranega kamna. Dolžina sekire 12,7, širina rezila 6,1, zatilja 3,5, debelina do 3,6 cm. Sedaj v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, inv. št. A 1585.

Sekira ima še dokaj nespecializirano obliko s precej debelim trupom, ob katerem se ploščatost počasneje uveljavlja, čeprav je rezilni del že nekoliko razširjen. Dasi nad najdbami kamnitnih sekir iz Slovenskih goric za sedaj še ni zanesljivega pregleda,²⁵ je mogoče reči, da sekire te oblike niso posebno številne. Iz bližnje okolice hrani Pokrajinski muzej v Mariboru podobno sekiro iz Veržeja (inv. št. A 20) in s Kapelskega vrha (inv. št. A 32), slične pa so bile najdene tudi v pohorskem območju. Časovna pripadnost je zaradi neugodnih najdbenih okoliščin in tipne nezanesljivosti te vrste najdb skoraj nedoločljiva, a opirajoč se na primerjave po-

²⁰ A. Krempl, Dogodivšine štajerske zemle, Gradec 1845, govori o tem le na splošno.

²¹ F. Kovačič, Ljutomer, str. 4, op. 2.

²² Raziskovanje tras »rimskih« cest v odnosu do ljudskega izročila na cesti Celeia—Poetovio, odsek Strance—Pragersko, je v teku.

²³ Prim. »rimsko« cesto Frankolovo—Polene—Slov. Konjice, ki njen tlak predstavlja opuščeno traso stare državne ceste.

²⁴ M. Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1955, str. 205, karta: Oris glavnih prometnih potov na Slovenskem v srednjem veku.

²⁵ Ni mi znano, kaj je iz teh krajev v Joanneumu v Gradcu.

dobnih kamnitih sekir²⁶ bi jo kazalo prej prisoditi v starejša obdobja, kakor pa v mlajša, ko se kamnitno orodje poleg kovinskih izdelkov še ohranja iz rentabilnih in konservativnih razlogov.

Andrenški vrh. Na vrhu pobočja grebena, vodečega iz Cerkvenjaka proti jugu v Andrenško dolino, so leta 1937 širili krajevno cesto, ki pelje preko pobočja in je na severni višji strani do 1,5 m globoko usekana v breg. Ob tej priliki je Vlado Lorber v useku tik za svojo hišo v Andrenjih št. 5 na robu parcele št. 365/1 (KO Cerkvenjak, kraj Stanetinci), pripadajoči Kmetijskemu gospodarstvu v Cerkvenjaku, našel različne črepinje, raztresene v enotni plasti, vsebujoči tudi večjo množino oglja z ožgano zemljo. Med njimi je bilo tudi nekaj kamnitih predmetov. Ti so bili skupno s fragmentiranim kamnitnim dletom, najdenim na vrtu pred isto hišo, leta 1945 oddani v Mestni muzej v Ptuj. Tam je keramično gradivo sedaj neugotovljivo, kamnitni predmeti pa so bili inventarizirani. Inventarni podatki manjkajo edino za

a) rezilce iz klesanega nefrita, dolgo približno 6, široko do 1 in debelo do 0,3 cm.

Inventarizirani so bili naslednji predmeti:

b) Kamnitno dleto iz drobnozrnatega peščenca sivkaste barve. Zatilje je odbito, stranska robova sta rahlo ovalno in gladko obrušena ter se končujeta v 1,8 cm širokem, nekoliko oblem rezilu, ki je rahlo okrhano. Širši stranici sta le grobo obrušeni. Ohranjena dolžina 8,1, širina 1,7, debelina 2,1 cm. Sedaj v Mestnem muzeju v Ptuj, inv. št. 6547. T. II. r. 3; sl. 18, 9.

c) Koničen čepek iz serpentina, pripadajoč prevrtanemu delu kamnitnega orodja. Ožji konec je ravno in gladko obrušen, širši konec pa kaže znake odloma. Dolžina 1,1, širši premer 1,1, ožji premer 0,7 cm. Sedaj istotam, inv. št. 6551. T. II, r. 1. Sl. 18, 4.

č) Koničen čepek iz serpentina, pripadajoč prevrtanemu delu kamnitnega orodja. Oba konca kažeta znake odloma, na trupu pa potekajo v medsebojni razdalji 1,5 mm ozki žlebiči v vzporedni legi s smerjo vrtanja. Dolžina 1, širši premer 1,1, ožji premer 0,7 cm. Sedaj istotam, inv. št. 6552. Sl. 18, 5.

d) Del kamnitnega kladiva, ki je bilo pri luknji odbito. Na njem je bilo več sledov začetega vrtanja. Ohranjena dolžina 6,4, širina 4,7, debelina 2,6 cm. Sedaj neugotovljivo, inv. št. 6546.

e) Odlomek kamnitne sekire, dolg 4,7, širok 2,4 in debel 1,4 cm. Sedaj neugotovljiv, inv. št. 6549.

Ob mestu teh najdb sva tokrat izkopala sondo v obsegu $0,6 \times 1,4$ m, obsegajočo del pobočja in severni rob ceste. V globini 1,5 m pod površjem pobočja nad usekom in 0,15 m pod nivojem ceste je bila odkrita kulturna plast, ki vsebuje v raztreseni legi kosce rdeče opečene zemlje, rjave kepice lepa, drobne koščke oglja in naslednje kulturne predmete:

²⁶ Prim. J. Filip, Dějinné počátky českého ráje, Praha 1947, T. 15, 5, 15.

a) Fragmentirana kladivasta sekira iz serpentina, dokaj dobro obrušena in z ostrimi robovi. Ena izmed širokih strani je skoraj docela ravno izbrušena, medtem ko na drugi ni bil zakrit ostanek prvotne površine prodnika, ki tvori sedaj poševen rob. Oblo 3,7 cm široko rezilo je okrhano od rabe. Vrhnji del sekire manjka, ohranjena pa je polovica luknje s premerom 1,8 cm, ki se z obeh strani proti sredini enakomerno rahlo oži. Luknja ni bila izvrtana v sredini sekire, temveč nekoliko ob strani. Rezilo poteka v odnosu do trupa nekoliko pošev. Dolžina ohranjenega predmeta 9,5, največja širina 6,2, višina 3,8 cm. Sedaj v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, inv. št. A 1586. T. II, r. 4. Sl. 18, 10.

b) Fragment ostenja neznane posode iz sivordečkasto pečene, z drobnim peskom mešane gline. Sedanja površina je rdečkaste barve, od nekdaj izgajenosti so le še neznatni sledovi. Na ostenju je vodoraven ročaj trikotne oblike, ki se konično širi od spodaj navzgor. Velikost fragmenta 6×7 cm, debelina ostenja 4–5 mm, širina ročaja 3, višina 2 cm. Sedaj istotam, inv. št. A 1587. Sl. 18, 11. T. III, 1 ab.

c) Fragment ostenja neznane posode iz rdečkasto pečene drobnopješene gline s sedaj hrapavo površino enake barve. Na ostenje je pritrjen čolničast nastavek, dolg 4,5 in širok 2,8 cm. Debelina ostenja 5–6 mm. Sedaj istotam, inv. št. A 1588. T. III, r. 2 ab. Sl. 18, 7.

č) Trije fragmenti posode iz čiste rjavkasto pečene nepješene gline s sedaj hrapavo površino sivorjavkaste barve. Do 6,5 cm visok vrat je prihla iz oblega trupa skoraj navpično do ravno odrezanega roba. Na ostenju je bilo neznano število ovalnih bradavic $0,8 \times 2$ cm. Debelina ostenja večinoma 0,5 cm. Sedaj istotam, inv. št. A 1589. T. III, r. 5. Sl. 18, 8.

d) Fragment ostenja posode iz sivkasto pečene nepješene gline s hrapavo rdečkasto površino. Do 6 mm debelo ostenje se pri mehkem kleku razširi do 7 mm, nato pa stení na 3 mm. Velikost fragmenta $3,5 \times 5$ cm. Sedaj istotam, inv. št. A 1590. T. III, 4. Sl. 18, 2.

e) Fragment ostenja majhne polkroglaste skodelice iz sivo pečene čiste gline, pomešane z redkimi zrcni kremenjaka. Rob je navznoter uvihan. Debelina ostenja 4 mm. Premer približno 7,5 cm. Sedaj istotam, inv. št. A 1591. T. III, 3. Sl. 18, 1.

f) Fragment roba majhne polkroglaste skodelice iz sivordečkasto pečene, dobro prečiščene gline s sedaj hrapavo površino enake barve. Rob uvihan navznoter. Velikost fragmenta $2,4 \times 3,7$ cm. Istotam, inv. št. A 1592. T. III, 7.

g) Fragmentirano dno manjše posodice iz sivo pečene čiste gline s hrapavo površino rdečkastosive barve. Premer ravnega dna približno 4,5 cm, debelina ostenja 2–3 mm. Slabo ohranjeno. Inv. št. A 1593.

h) Fragment ostenja neznane posode iz čiste sivordeče pečene gline s hrapavo površino, na kateri je okras v obliki grobega in globokega nohtnega odtisa. Istotam, inv. št. A 1594. T. III, 8. Sl. 18, 3.

i) Fragment ostenja neznane posode iz čiste rdečkasto pečene gline, ki ima na hrapavi površini enake barve okroglo bradavico s premerom 1 cm. Istotam, inv. št. A 1595. T. III, 6.

j) Fragmenti nekaj neznanih posod iz pretežno rdečkasto pečene česte gline, ki ima hrapavo površino enake barve in je zelo slabo ohranjiva. Debelina sten večinoma do 5 mm. Istotam, inv. št. A 1596. Sl. 18, 6.

Za keramične najdbe je značilno, da so fragmenti raztresenih posod slabo ohranjeni, krhki in drobljivi, površina pa je močno razjedena. To gre pripisovati slabemu pečenju in pomanjkanju peska v glini. Le izjemoma je tu in tam ohranjeno izglajeno površje večinoma rjavkaste barve. Prav tako redko je glini primešan droben kremenčev pesek. Enkrat je bilo opaziti tudi zelo drobna zrnca sljude. Barva pečenja je večinoma rdečkaste z različnimi odtenki do črnkaste. Vse posode so bile izdelane z roko, način izdelave ni ugotovljiv.

Kulturna in časovna pripadnost najdb z Andrenškega vrha je močno otežkočena spričo bornih keramičnih fragmentov, kakor tudi redkih najdb iz slovenskih neolitskih najdišč, ki bi mogle nuditi potrebno primerjavo. Sestav gline še najbolj ustreza glini, iz katere so bile izdelane posode v neolitski postojanki Ajdovski jami blizu Krškega.²⁷ Z izjemo fragmenta ostenja z okroglo bradavico in dela posode z nohtnim odtisom, ki sta po svojem značaju časovno komaj opredeljiva, tudi ni ornamentike, ki bi pomagala pri presojanju pripadnosti. Tipološko je mogoče nekatere fragmente vsaj približno določiti. Tako je pripadal fragment vratu z ravo odrezanim robom T. III, 5 neki večji posodi dokaj tankega ostenja, ki je imela domala navpičen rahlo konkaven vrat in morebiti okroglast trup. Ta oblika bi jo družila z nekaterimi tipi okroglastih loncev s široko odprtino v podonavskem prostoru,²⁸ dasi utegne biti ta podobnost varljiva. Klek v profilu fragmenta T. III, 4 ima najbližje primerjave v neolitskih posodah iz Ajdovske jame in bi mogel pripadati podobnim bikoničnim loncem.²⁹ Enaki profili trupa so bili najdeni tudi v neolitskih stanovanjskih jamah na Vinomeru pri Metliki,³⁰ ki so po legi naselja še najbolj sorodni najdišču na Andrenškem vrhu. Skodelice z navznoter uvihanim robom bodo bržčas pripadale poznejšemu obdobju, t. j. bronasti dobi.³¹ Zanimiv je fragment ostenja s trikotno oblikovanim vodoravnim ročajem T. III, 1. Trikotna oblika navpičnih ročajev v neolitskem obdobju ni izreden pojav,³² neznana pa ni je v vodoravni legi.³³ Nekoliko fragmentiran

²⁷ J. Korošec, Kulturne ostaline v Ajdovski jami pri Nemški vasi, Razprave SAZU III, 1953, str. 47.

²⁸ Prim. profile nekaterih posod: F. Tompa, 25 Jahre der Urgeschichtsforschung in Ungarn, 24—25. Bericht der Röm.-Germ. Kommission 1934—35, 1957, T. 12, 1, 14. J. Filip, Dějinné počátky, T. 9, 10.

²⁹ J. Korošec, istotam, T. II, 1; V, 1, 3; VI, 7; VIII, 5.

³⁰ R. Ložar, Neolitske stanovanjske jame na Vinomeru, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XXII, 1941, str. 129.

³¹ Prim. J. Korošec, istotam, str. 59, T. XIII, 2 in R. Ložar, istotam, str. 129.

³² Prim. F. Tompa, istotam, T. 15, 9, 10.

³³ Prim. običajne vodoravne ročaje: R. R. Schmid, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945, sl. v tekstu 71, 1; J. Filip, Pravěké československo, Praha 1948, T. 5, 11, 12, T. 4, 5, 6; J. Skutil, Linearkeramische Gräber in Mähren, Wiener Prähistorische Zeitschrift 28, 1941, sl. 1 in 5.

čolničast uhelj T. III, 2 spominja na nekatere tipe neolitskih posod s podobnimi izrastki.³⁴

Neolitskega značaja so tudi kamnitni predmeti, zlasti ker je spadalo mednje tudi klesano nefritno rezilce, kakršna se v neolitskih najdiščih še pojavljajo. Ohranjena kladivasta sekira T. II, 4 je sorodna tistim tipom sekir, ki so spremljevalci neolitske keramike.³⁵ Sekire te vrste tudi v severni Sloveniji niso posebno redke.³⁶

Doslej zbrani predmeti pomikajo dobo najstarejše poselitve cerkvenjaškega vrha, na čigar južnem obrobju je najdišče, nazaj do mlajšega neolitskega obdobja. Že doslej je bila iz tega kraja, a iz neznanega najdišča, znana bronasta sekira z osrednjimi plavutmi, pripadajoča bronasti dobi B-C.³⁷ Za prazgodovinsko prebivalstvo v tem območju pričajo tudi kamnitne sekire iz Kunove, s Kapelskega vrha, Negovskega vrha, Ženjaka in Radenskega vrha.³⁸ Ob teh posamičnih najdbah predstavlja Andrenški vrh doslej prvo znano seliščno najdišče, čigar raziskovanje pa je zaradi zazidave terena dokaj otežkočeno.

Zaključek

Novoodkrita najdišča so prvi rezultat načrtno zasnovanega topografskega raziskovanja Slovenskih goric. Z izjemo bronaste sekire iz Cerkevnejaka,³⁹ »rimske« ceste na Jamni,⁴⁰ gomil na Stari gori⁴¹ in Oseku⁴² o arheoloških najdbah iz tega področja doslej v literaturi skoraj ni podatkov, razen v kolikor gre za posplošeno označena najdišča, kot to velja za »sledove neolitske naselbine« pri Vidmu ob Ščavnici,⁴³ »sledove naselbine iz brončene dobe« okoli Terbegovec pri Vidmu,⁴⁴ ali za nekoliko nezanesljive navedbe najdb v Krajevnem leksikonu.⁴⁵ Nova odkritja so torej dokaz, da je področje Slovenskih goric v arheološkem pogledu dokaj bogato, za raziskovalce pa marsikje še prava »terra incognita«.

³⁴ Prim. podobne najdbe: R. R. Schmid, Vučedol, sl. v tekstu 66, 4, iz Vinče; R. Pittioni, Urgeschichte, Wien 1937, T. 12, 16; J. Filip, Československo, T. 6, 6.

³⁵ Prim. J. Filip, Dėjinne počatky, T. 6, 7; T. 16, 14, 15.

³⁶ Prim. v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru inv. št. A 62, A 63, A 67, A 72, A 73, A 74, A 77, A 82, A 86, A 94 in A 95.

³⁷ W. Schmid, Südsteiermark im Altertum; Hausmann, Südsteiermark, Graz 1925, str. 2.

³⁸ Po najdbah v zbirki Pokrajinskega muzeja v Mariboru. Prim. tudi F. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, Ljubljana 1926, str. 2—4.

³⁹ W. Schmid, istotam.

⁴⁰ F. Kovačič, Ljutomer, str. 4, op. 2.

⁴¹ F. Kovačič, istotam, str. 5, op. 3.

⁴² F. Baš, Arheološka izkopavanja pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah leta 1930, Časopis za zgodovino in narodopisje XXVI, 1931, str. 120.

⁴³ F. Kovačič, Slov. Štajerska, str. 2.

⁴⁴ F. Kovačič, Ljutomer, str. 3.

⁴⁵ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937: Cerkevnejak, str. 429; Osek, str. 437; Andrensi, str. 429, Sv. Duh na Stari gori, str. 389; Sv. Jurij v Slov. goricah, str. 389, Terbegovec, str. 389.

Prazgodovinskih najdišč je za sedaj še premalo, da bi bilo mogoče govoriti o oblikah naseljevanja od neolitske dobe dalje. Raztresene kamnitne sekire pričajo, da so se selišča prazgodovinskih prebivalcev dokaj enakomerno raztezala po gričevnatih predelih, takrat verjetno še močno obraslih z gozdovi. Seliščne najdbe na Andreškem vrhu lokalizirajo eno izmed takih selišč na vrh prisojnega pobočja enega izmed številnih grebenov. Ni ugotovljivo, ali gre tu za posamezno domovanje ali za zaselek, ki pa spričo verjetno ne preveč obsežnega krčenja in za poljedelstvo malih razpoložljivih ploskev ni mogel biti velik. Dejstvo, da je isto področje danes na istem prostoru naseljeno z dosedanjimi viničarijami nad po pobočju razloženimi vinogradi, postavlja vprašanje, katere kulture so zgodnjeprazgodovinskim prebivalcem pomenile temeljno panogo njih preživljanja.

Med pregledanimi grobišči vlada v pogledu njihovega sestava in obsega dokajšna raznolikost. Težko je govoriti o neki namerni orientaciji, ker se očitno prilagajajo izbranemu terenu, kar predstavlja osnovni zakon razvrščanja gomil. Opazno je, da je vzdolžna os največkrat usmerjena od severozhoda proti jugozahodu, kar pa očitno ni pravilo, saj obstoje tudi orientacije vzhod—zahod (Bregova 10), sever—jug (Osek) in severozahod—jugovzhod (Ivanjci). O pravih vrstah je komaj mogoče govoriti. Še naprej jih deloma izpričujejo grobišča v Grabonošu, Andrencih, Bregovi 67 in Oseku. Vsekakor je razpored gomil v vrstah, če je bil nameren, le približen. Zanimiva kombinacija nepravilne vrste in gruče dopušča domnevo, da je grobišče sprva nastajalo gručasto (Bregova 10), pozneje pa so ga nove gomile razpotegnile v vrsto (Andrenci, Bregova 67), možno pa je tudi obratno, ali celo, da je grobišče prej prenehalo, preden se je započeta vrsta zgostila v gručo.

Večinoma so gomile nastajale tako, da so zemljo kopali neposredno okrog njih. Sledovi poglobitev ali jarkov so tu in tam še vidni, zlasti pri južnih gomilah v Oseku in Bregovi 67. O uporabi obdelanih ploh iz domačega kamna je za sedaj mogoče reči le, da je bila splošen in za Slovenske gorice značilen pojav. Ni ugotovljeno, kateri izmed obeh načinov pokopa je prednjačil, v navadi sta bila vsekakor oba. O kultu sežiganja in darovanja še ni kaj govoriti. Dokaj nejasna najdba kurišča z ogljem, pepelom in koščicami na severozahodnem delu gomile št. 4 na Grabonoškem vrhu bi utegnila pripadati tako obrobnemu pokopu kot daritvenemu obredu pri pokopavanju.

Običajno se na gomilnih grobiščih poraja vprašanje o vzroku nenakosti gomil. Ker pripadajo gomile po vsej verjetnosti v celoti rimskemu obdobju, je skoraj gotovo, da pri velikih gomilah ne gre za skupek grobov, temveč prej za znak socialne razlike pokopanih. Morebiti se v tem očitujejo tudi razlike glede spola in starosti. Poleg skupin gomil običajnega tipa (Andrenci, Bregova) so nenavadne tri enake gomile v Grabonošu, prav tako pa po velikosti izredno različne gomile na Grabonoškem vrhu. Nadpovprečno velike gomile pri Ivanjcih morda izpričujejo ugodnejši socialni položaj prebivalcev tega kraja. Grobišče o Oseku je sestavljeno

iz treh očitnih skupin, ker pa so skoraj vse prekopane, bo težko ugotovljivo, ali so kronološkega ali socialnega izvora.

Dosedanje najdbe dopuščajo možnost, da pripadajo opisana grobišča v celoti rimskemu obdobju. Za to govori sorodnost z že delno preiskanimi gomilami okrog Lenarta v Slovenskih goricah,⁴⁶ in v okolici Drvanje,⁴⁷ običajna uporaba obdelanega oseškega apnenca, kakor tudi fragmentarne najdbe iz večine grobišč. Pozna doba druge polovice 4. stoletja n. d., ko je nastala gomila št. 3 na Grabonoškem vrhu, sicer ne pomeni, da so tudi ostala grobišča iste starosti, toda mogoče je soditi, da je naseljevanje tega predela do tega časa še napredovalo v širino. Za ugotavljanje pričetka in konca ostalih grobišč, kakor tudi obsega ustreznih naselbin, za sedaj ni potrebne osnove.

Sorazmerna gostota grobišč okrog Cerkvenjaka ni za Slovenske gorice izjemen pojav, saj se mu na zahodni strani pridružuje venec enakih grobišč okrog Lenarta,⁴⁸ dokaj pa jih je poznanih iz doslej še nepreiskanih področij.⁴⁹ Preuranjeno je govoriti o načinu, času in obsegu naseljevanja v rimskem obdobju, toda redkost najdb iz železne dobe⁵⁰ bi govorila za to, da se je naselitev teh predelov postopno intenzivirala šele v tem času. Pri tem se vsiljuje vprašanje, kakšen pomen je ob tem imelo vinogradništvo, ki je še danes ena izmed najpomembnejših gospodarskih kultur. Za okolico Lenarta v Slovenskih goricah je bil že storjen poskus, nakazati vzporednost antične naselitve s sodobno, ki se je doslej izražala v glavnem v razlikah med poljedelskimi vaškimi naselbinami v dolinah in vinogradniško vplivanimi (viničarskimi) selišči po hrbtih vinorodnih gričev.⁵¹

Dasi predstavljajo doslej pregledana grobišča le fragmentarni pregled ožjega področja, jih je mogoče razvrstiti po njihovi legi v tri skupine: 1. gomile v nižini (Grabonoš, Ivanjci), 2. gomile na vrhu grebenov (Osek, Grabonoški vrh) in 3. gomile na severnih pobočjih gričev (Andrenci, Brenгова, Stara gora). Najlažje rešljivo je vprašanje gomil v Oseku, kjer ustrezajo naselbini ob kamnolomih, kar je oboje bilo v neposredni bližini. Gomile na Grabonoškem vrhu pričajo o zaselku na vrhu južnega grebena, ki je s svojim ploščatim hrbtom nudil do neke meje zadovoljivo osnovo za poljedelstvo. Naselbinam takega značaja so pripadale tudi gomile v Ščavniški dolini, kot izrazitem in rodovitnem poljedelskem okolišu. Nekoliko nejasna pa se zdi vloga naselbin pri gomilah na severnih pobočjih. Izmed njih se grobišče v Andrencih loči od ostalih po tem, da so gomile razporejene na dnu severozahodnega pobočja neposredno v dolini, zato je ustrezna naselbina po vsej verjetnosti prav tako nižinskega in poljedelskega značaja. Pač pa so ostala grobišča na sredini pobočij, deloma očitno oddeljenih od doline pod njimi. Morda ni neupravičena domneva,

⁴⁶ F. Baš, *istotam*, str. 114—120.

⁴⁷ Glej op. 18, neobjavljeno.

⁴⁸ Glej op. 46.

⁴⁹ Prim. F. Kovačič, *Ljutomer*, str. 3—7.

⁵⁰ Najbližje pomembnejše najdišče je pri Drvanji (prej Sv. Benedikt v Slov. goricah). Najdbe v Pokrajinskem muzeju v Mariboru, neobjavljeno.

⁵¹ F. Baš, *istotam*, str. 120.

da so bile njihove naselbine južno nad grobišči, torej na hrbtih gričev ali tik ob njih, koder pa še niso ugotovljene. Za očitnejšo pomembnost ene izmed njih bi govorilo krajevno ime Stara gora, ki se v Slov. goricah ponavlja, a tudi drugi arheološko sumljivi znaki (»rimska« cesta, »rimska« postaja, »Ograjki«) v njeni okolici. Kakšno vlogo so imele naselbine ob obeh grobiščih v Brengovi, se ne dá reči, posebno, ker neposredna okolica v obeh primerih ni izrazito vinogradniška. Tako se ta vprašanja spričo neraziskanosti in pomanjkanja primerjalnega gradiva odmikajo v prihodnost.

ZUSAMMENFASSUNG

Die archaologischen Fundstellen bei Cerkvenjak in Slovenske Gorice (Windisch Bücheln)

Der vorliegende Bericht über die neuen archäologischen Funde und neuentdeckten Hügelgräber um Cerkvenjak im zentralen Abschnitt der Slovenske gorice stellt das erste Teilresultat einer systematisch geplanten topographischen Erforschung dieses Teiles Sloweniens dar. Die wellenartige, aus dem tertiären Meeresboden sich bildende Hügellandschaft mit den heute stark verbreiteten Weinrebenkulturen lag in der urgeschichtlichen und antiken Periode — wie heute noch — ziemlich abseits von den Hauptverkehrswegen. Die zahlreichen Einzelfunde der Steingeräte bezeugen aber, dass das Gebiet schon früh besiedelt war. Die frühen urgeschichtlichen Siedlungen der spätneolithischen und frühbronzezeitlichen Zeitabschnitte sollten hauptsächlich an den sonnigen Seiten der Hügel situiert gewesen sein, wie es die Siedlungsfunde auf dem Andrenški vrh bei Cerkvenjak beweisen. Man hat dort bisher einige geschliffene Steinbeile, eine Nefritklinge und eine Anzahl Scherben aus überwiegend schlechter erhaltenem Ton gefunden, die samt den vereinzelt Stücken des Hüttenlehms und Kohlenresten eine Siedlungsstätte andeuten (Abb. 17, 18, Taf. I, II).

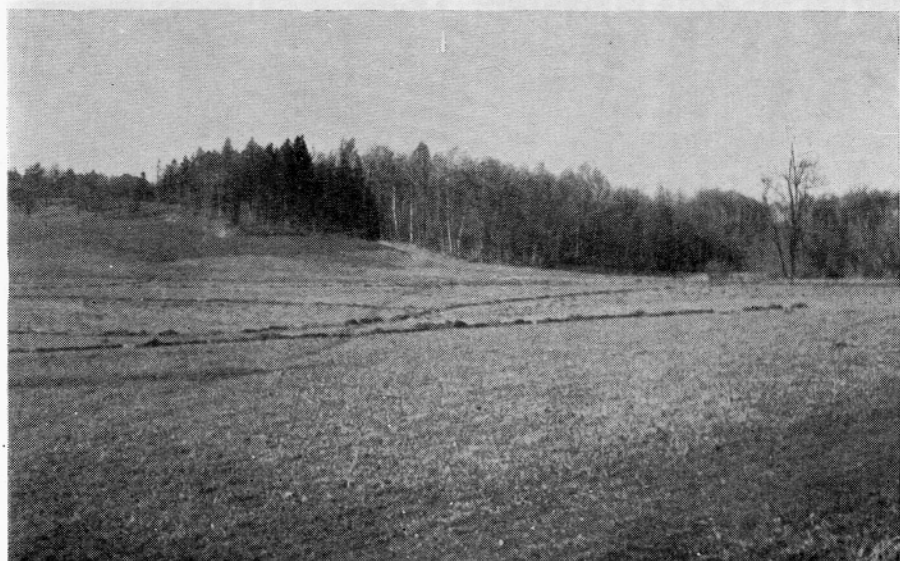
Die weit überwiegende Zahl der Fundstellen in diesem Bereiche bilden aber die Hügelfriedhöfe bei Andrenci, Brengova, Grabonoš, Grabonoški vrh, Ivanjci, Osek und Stara gora (Plan I, 2—9), die nach bisherigen bekannten Einzelfunden und anderen Umständen der antiken Periode angehören. Meistens sind sie aus Gruppen von 10—15 Hügeln gebildet, die unregelmässige Reihen, gewöhnlich in der NO—SW Richtung, oder freie Gruppen bilden. Der kleinste Friedhof in Grabonoš hat nur 5 Hügelgräber, der grösste in Osek jedoch 50. Der Lage nach kann man sie in einige Gruppen trennen. Vier Grabstätten liegen auf den Nordabhängen (Brengova, Andrenci, Stara gora), zwei auf dem Rücken der Hügel (Grabonoški vrh, Osek) und zwei weitere auf den erhöhten Stellen in den Niederungen (Grabonoš, Ivanjci). Die Hügel sind gewöhnlich zum Teil abgeflacht (Abb. 1, 5—6, 8—9, 11), doch kommen sie in Osek auch in ziemlich steiler Form vor (Abb. 10). Die Durchschnittsbreite beträgt 7—8, die Durchschnittshöhe etwa 1,2 m. Man kann auf allen Grabstätten mit Ausnahme von Grabonoš die gut trennbaren grossen und kleinen Grabhügel unterscheiden, was auf dem Friedhof am Grabonoški vrh besonders auffällig ist (Plan 6). Alle Hügelfriedhöfe befinden sich jetzt in den Waldparzellen. Ein erheblicher Teil der Hügelgräber ist schon ausgegraben worden, teilweise von den heimischen »Alter-

tümerliebhabern«, teilweise aber von den Eigentümern der Waldstücke, die aus den Hügelgräbern die Steine für den Baubedarf ausgruben. In den Hügeln befanden sich nämlich bis 1,5 m lange, etwa 1 m breite und bis 0,25 m dicke Steinplatten aus den hier verbreiteten Abarten von Leithakalkstein, die zur Umschliessung der Gräber dienten (Abb. 12). Die Form dieser Grabbauten konnte auf dem besprochenen Gebiet bisher noch nicht untersucht werden, es liegen aber einige bekannte Beispiele aus dem westlichen Nachbargebiet um Lenart in W. B. vor, wo es sich um aus den Steinplatten gebaute Grabkammern handelt, die zuweilen auch gewölbeartig gebaut sind.

Unter den Hügelfriedhöfen ist nur für denjenigen in Osek eine längere Dauer annehmbar, nicht nur wegen der grösseren Anzahl der Hügelgräber, sondern auch wegen ihrer Zugehörigkeit zu einer Ansiedlung der Steinmetze, die auf dem Westabhang desselben Hügels in der unmittelbaren Nähe des Grabfeldes das Steinmaterial ausgruben und es für den Baubedarf, sowie für die Herstellung der Sarkofage und Grabkammerplatten bearbeiteten. Den übrigen Grabstätten zugehörige Ansiedlungen befanden sich entweder an der gegenüberliegenden Seite des Tales (Andrenci, wo auch die Volkssage dies vermuten lässt, Abb. 2), oder waren auf dem Rücken über den Friedhöfen (Bregova), bzw. in ihrer unmittelbaren Nähe gelegen (Grabonoš, Ivanjci), doch wurde bis jetzt keine zugehörige Siedlung entdeckt. Nach den aufbewahrten Funden aus den von den Einheimischen zerstörten Grabhügeln am Grabonoški vrh (Abb. 7), die eine Armbrustfibel mit Zwiebelköpfen in das 4. Jahrhundert datierten (Taf. I), lässt sich urteilen, dass die Kolonisation dieses Gebietes, die erst in der römischen Periode intensiver war (aus der Eisenzeit gibt es fast keine Funde), bis zu dieser Zeit noch andauerte. Dazu trugen auch die neuangelegten römischen Verbindungswege bei, von denen auf dem hier behandelten Gebiet zur Zeit nur unsichere Trassen (Abb. 13, 14) und mit ihnen wahrscheinlich in Verbindung stehende Siedlungsandeutungen (Abbildungen 15, 16), vom Volke »römisch« genannt, aufzuweisen sind. Über die Art und Dauer dieser Besiedlung wird man erst nach Erforschung der übrigen Teile der Slovenske gorice Näheres aussagen können.

Sl. 1. Gomili št. 5 in 4 v Andrencih

Sl. 2. Ledina »pri lubi vodici«. Levi parobek ima sledove polic in nasipov

Sl. 3. Gomila št. 7 v Brengovi 67

Sl. 4. Gomile 2—4 v Brengovi 10

Sl. 5. Prekopana gomila št. 5 na Grabonoškem vrhu

Sl. 6. Gomila št. 6 na Grabonoškem vrhu

Sl. 7. Gomili št. 2 in 3 v Grabonošu

Sl. 8. Gomila št. 4 v Ivanjcih

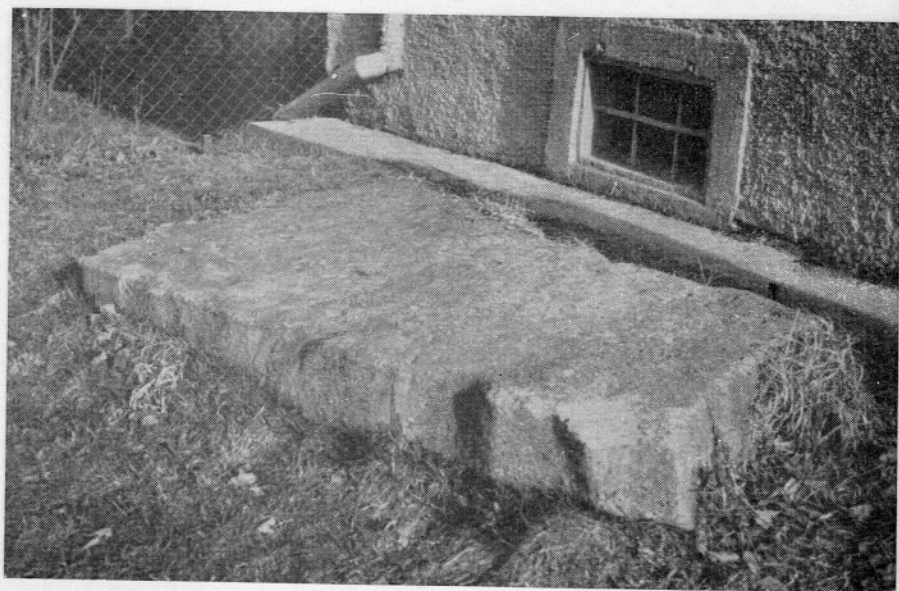
Sl. 9. Južni del grobišča v Oseku

Sl. 10. Gomila št. 15 v Oseku

Sl. 11. Gomili št. 6 in 5 na Stari gori

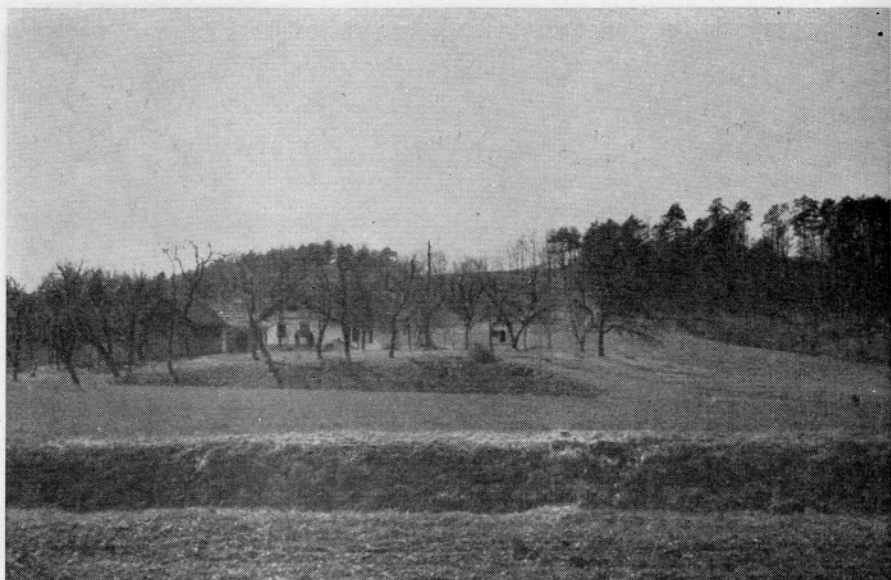
Sl. 12. Grobna plošča iz grobišča na Stari gori

Sl. 13. Današnje stanje »rimske« ceste na Jamni

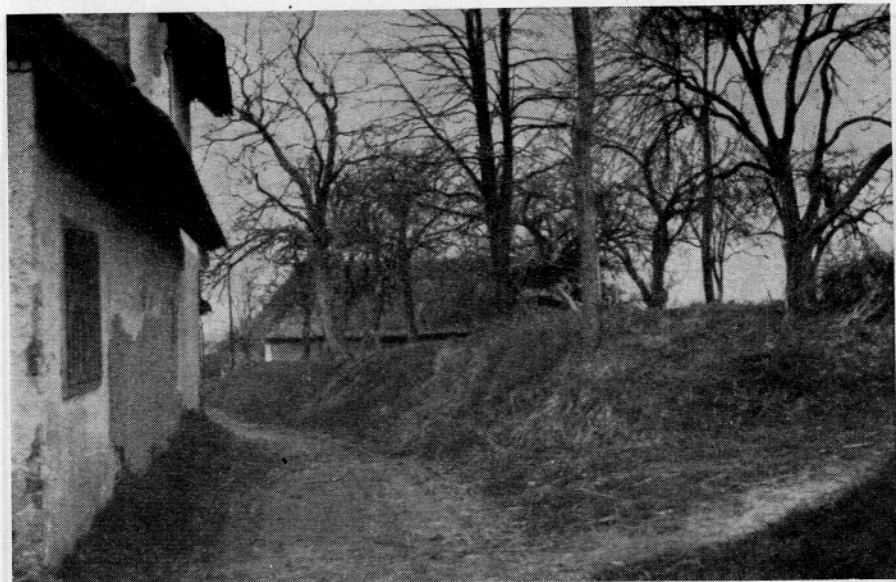
Sl. 14. Trasa »velke« ceste v Terbegovcih

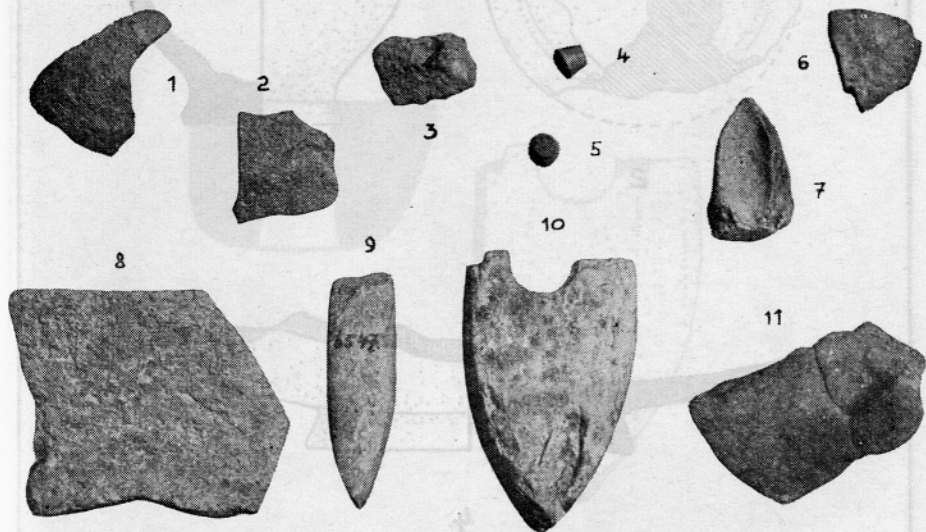
Sl. 15. Terasa »rimske postaje« pod Staro goro, sedaj je na njej hiša Ivana Klemenčiča

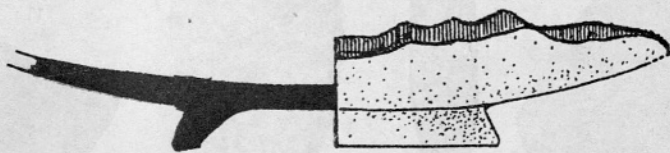
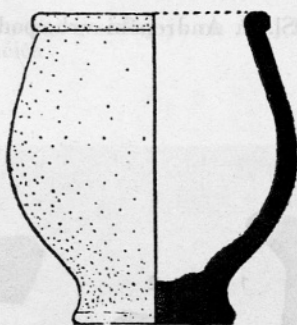
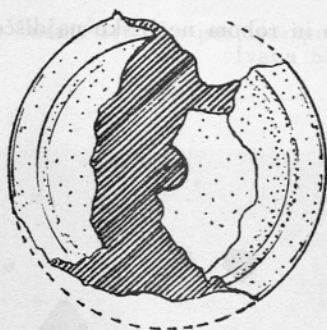
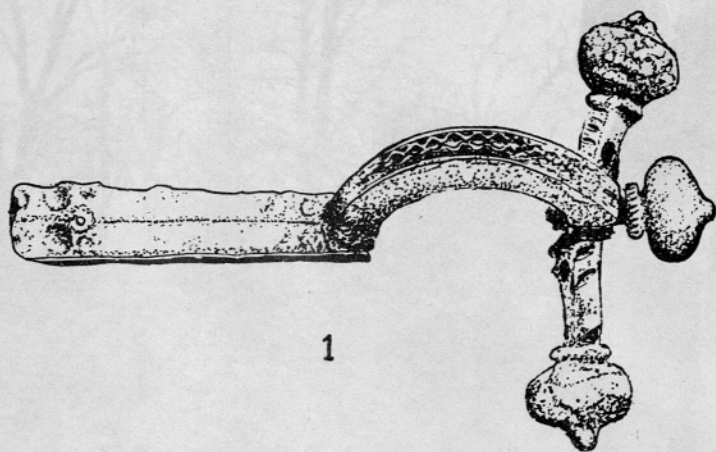
Sl. 16. Umetno oblikovana terasa pri Terbegovcih, sedaj nenaseljena

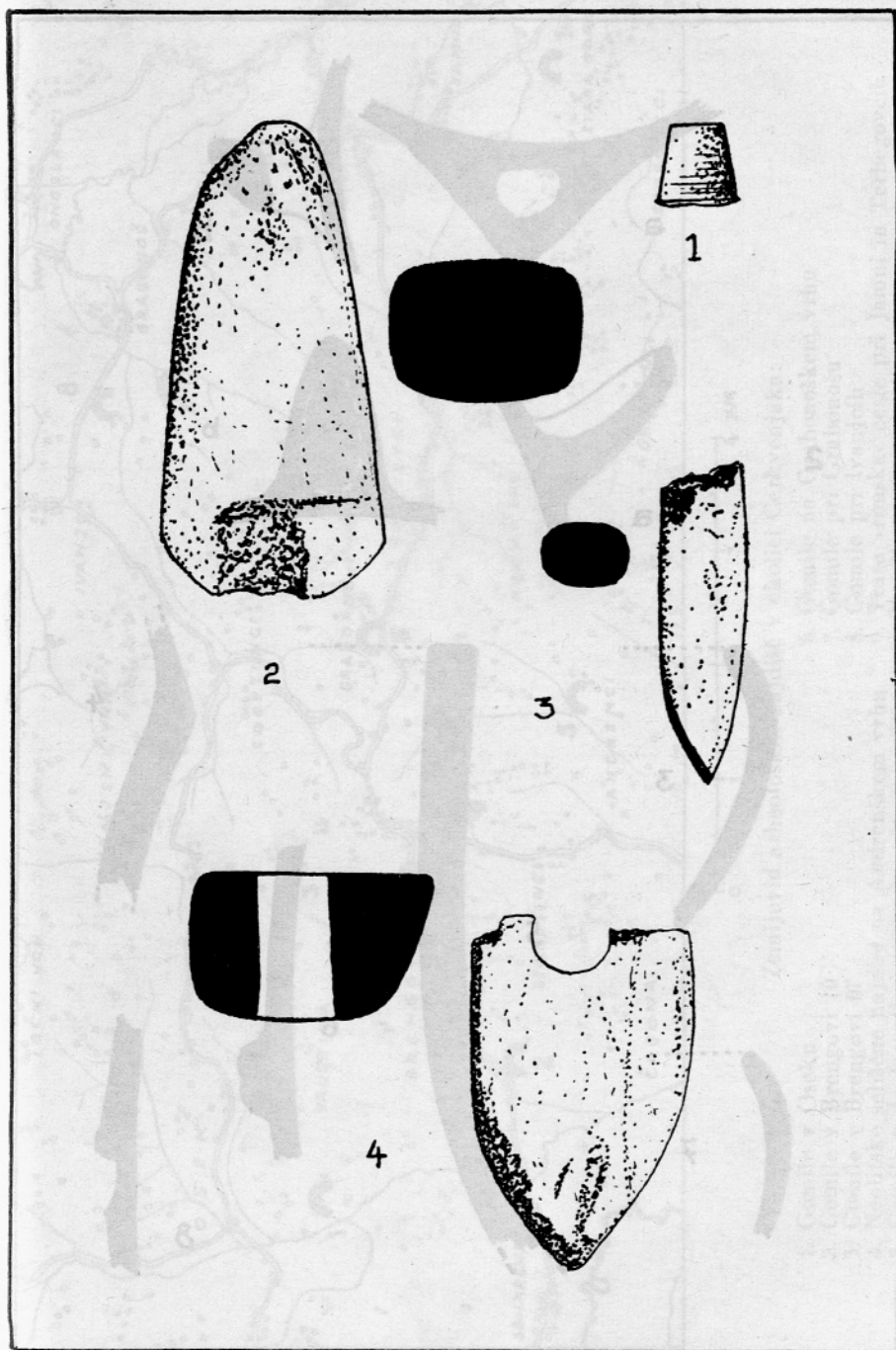

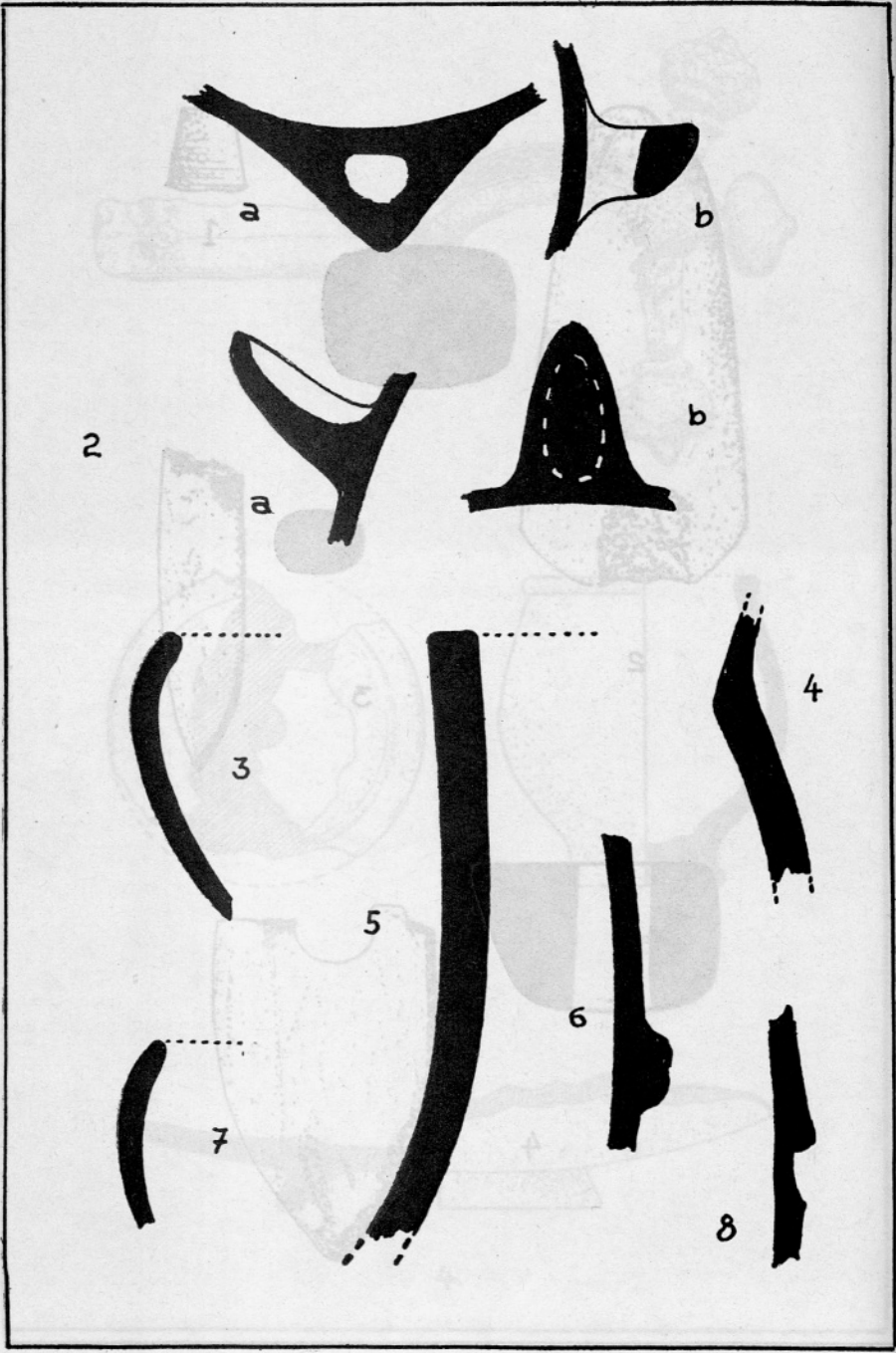
Sl. 17. Andrenški vrh, pod cesto in robom neolitsko najdišče

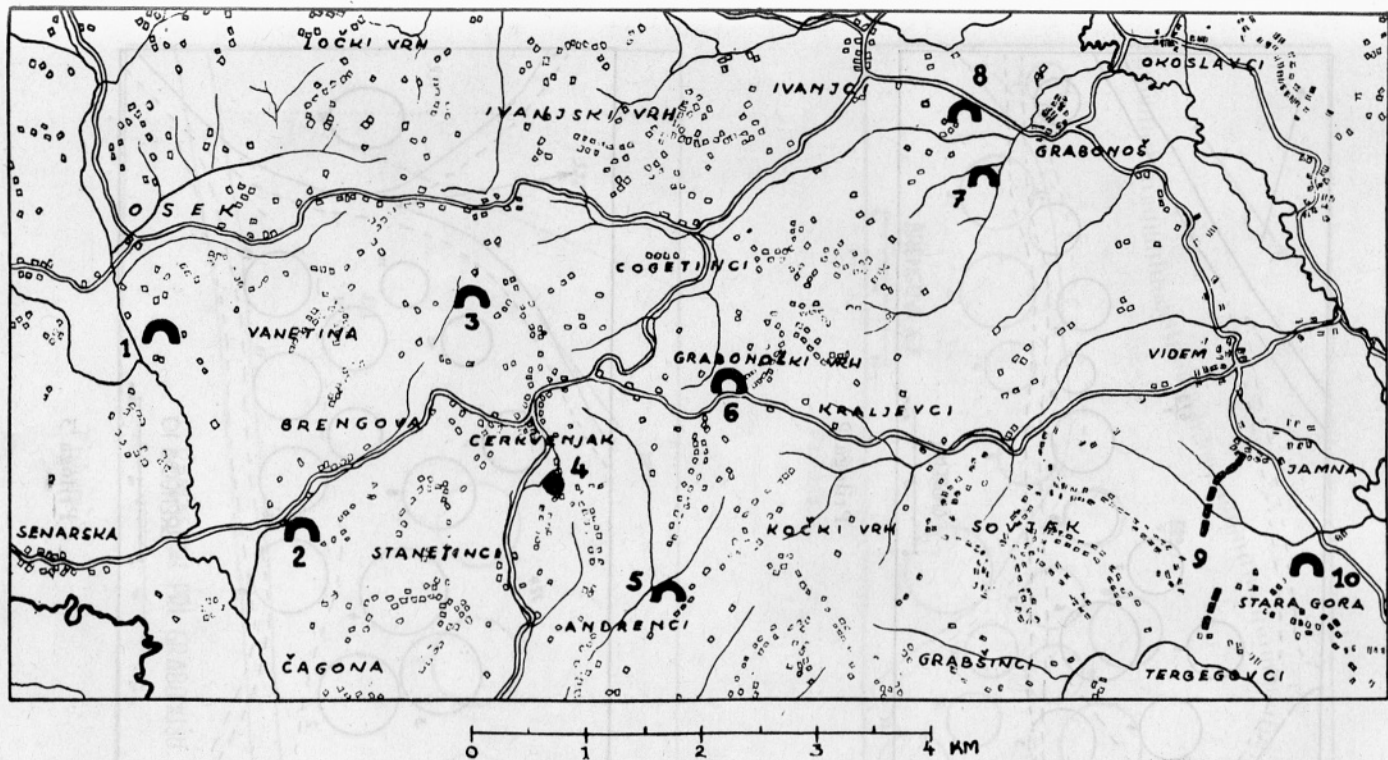

Sl. 18. Nekaj predmetov iz najdišča na Andrenškem vrhu

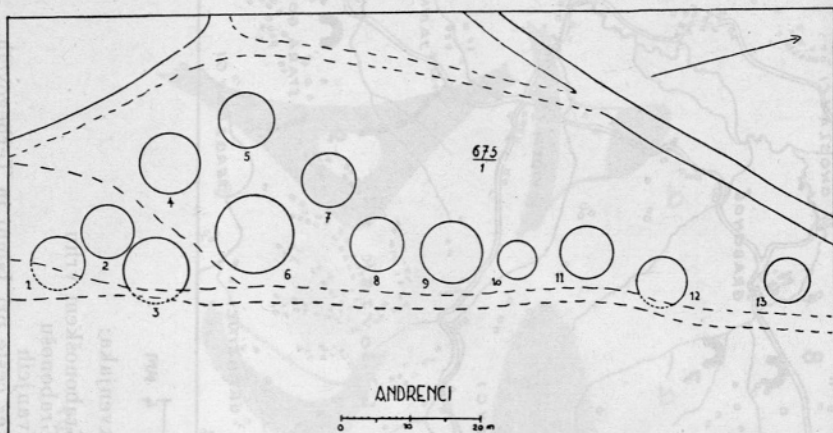

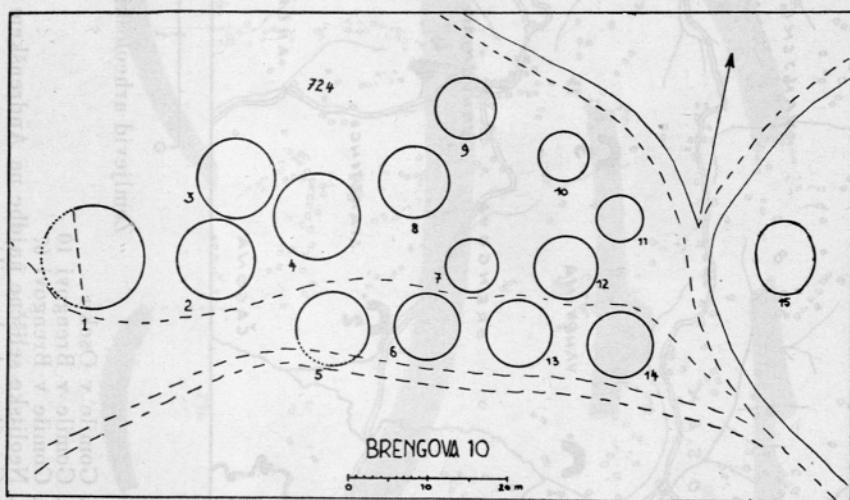

Zemljevid arheoloških najdišč v okolici Cerkevčnjaka:

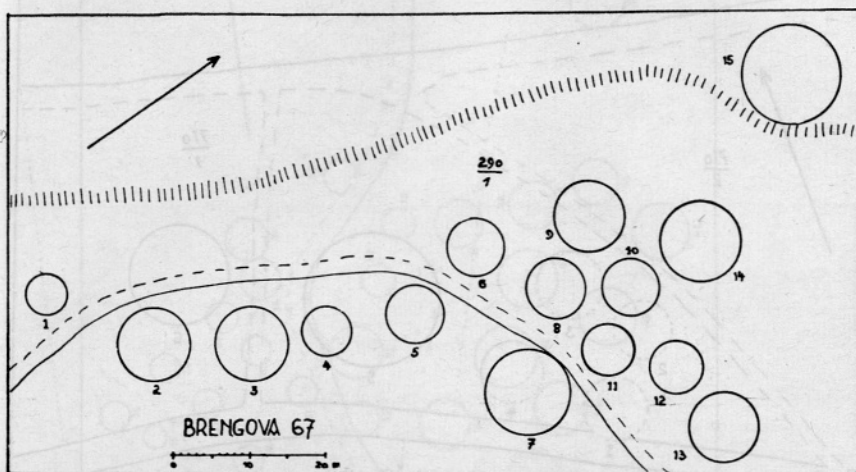
1. Gomile v Oseku	6. Gomile na Grabonoškem vrhu
2. Gomile v Brengovi 10	7. Gomile pri Grabonošu
3. Gomile v Brengovi 67	8. Gomile pri Ivanjcih
4. Neolitske seliščne najdbe na Andrenškem vrhu	9. Trasa »rimske« ceste pri Jamni in Terbegovcih
5. Gomile v Andrencih	10. Gomile na Stari gori

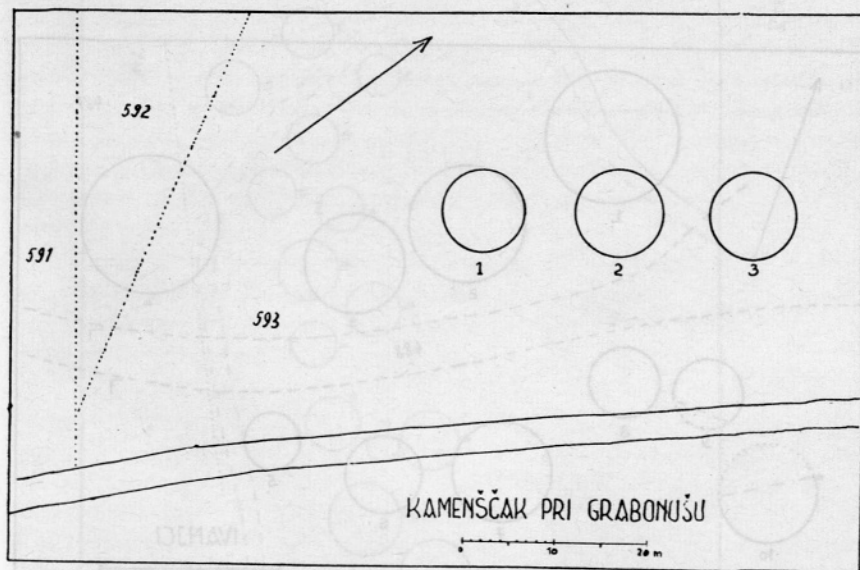
Priloga 2

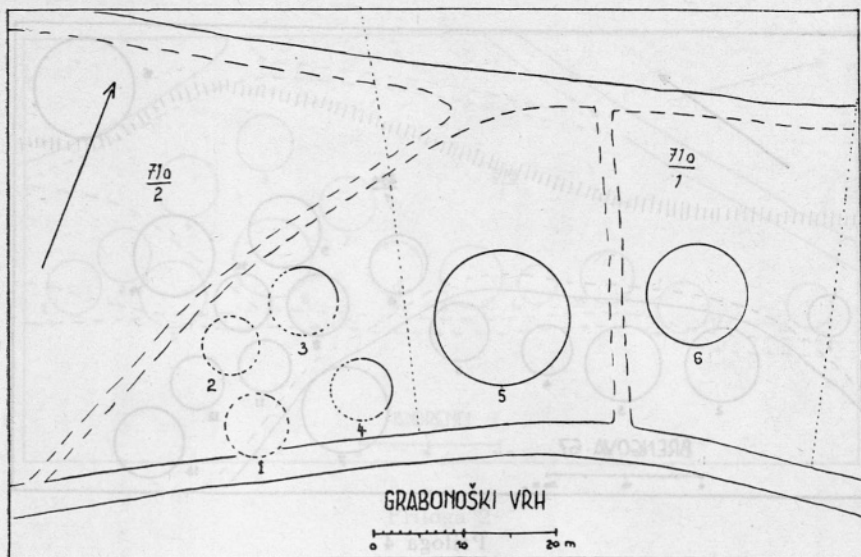
Priloga 3

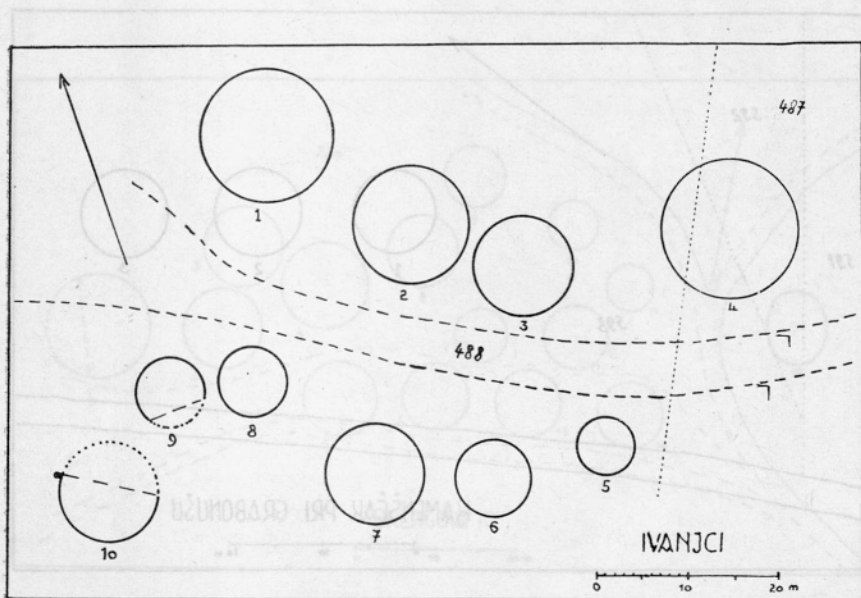
Priloga 4

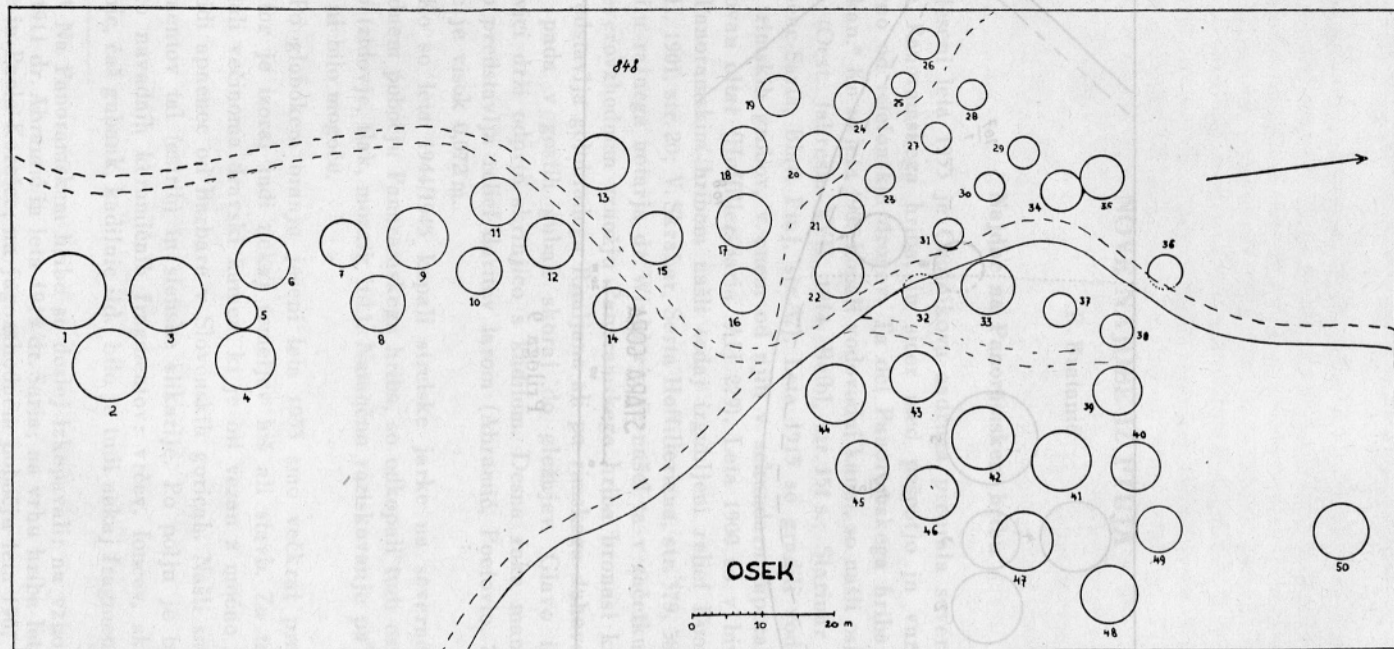
Priloga 5

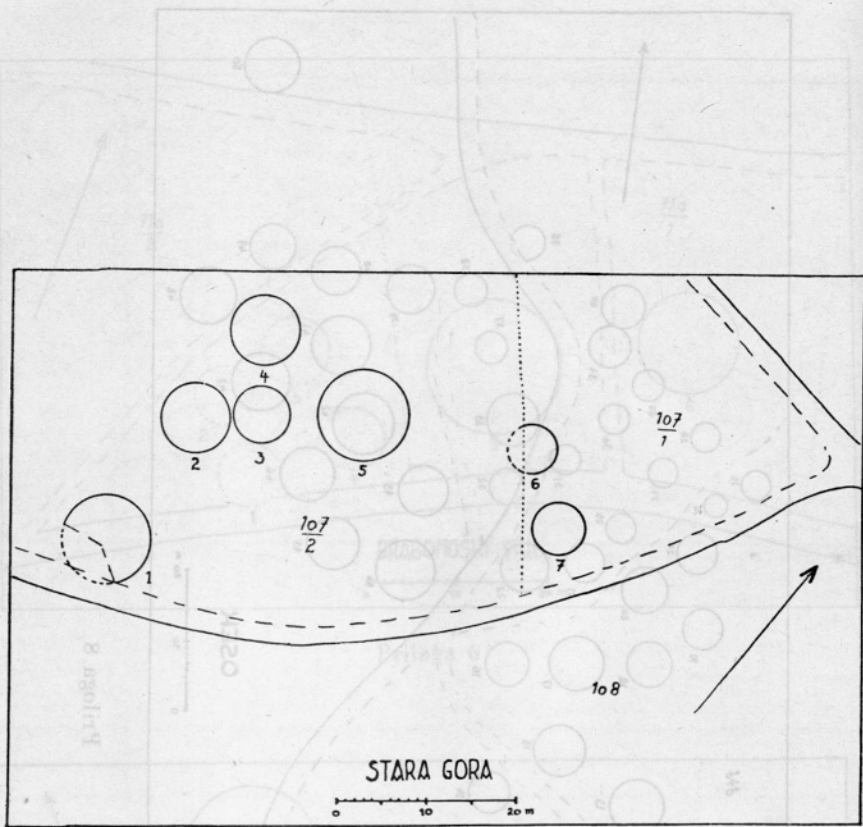
Priloga 6

Priloga 7

Priloga 8

Priloga 9

NOVE NAJDBE IZ PTUJA

R. Bratanič

Najdbe na Panoramskem hribu

Jeseni leta 1955 je Osojnikova zadruga preorala severovzhodno pobočje Panoramskega hriba, in sicer med pešpotjo in vurberško cesto, severno od telefonskih drogov. Ta del Panoramskega hriba doslej ni bil raziskan.* Ko so leta 1907 kopali vodovodni kanal, so našli ostanke rimskih stavb (Oest. Jahresh. XVII, 1914, Beibl, str. 151 s.; Starinar 1922, str. 204; Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 57). Leta 1915 so gradili vodovod in našli osem rimskih grobov, v enem od njih v sekundarni uporabi močno poškodovan oltar (Hoffiller-Saria, AIJ 279). Leta 1900 so v bivši drevesnici pod Panoramskim hribom našli sedaj izgubljeni relief Epone (MZK, NF XXVII, 1901, str. 20; V. Skrabar, Serta Hoffilleriana, str. 379, 380). Po ustnem izročilu rajnega notarja dr. Winklerja je našel ta v začetku tega stoletja na severovzhodnem vznožju Panoramskega hriba bronast kipec (slika 1), ki predstavlja golobradega Rimljana ali pa rimskega duhovnika pri žrtvi. Toga pada v gostih gubah skoraj do gležnjev. Glavo ima ogrnjeno. V levici drži odprto skrinjico s kadilom. Desna roka manjka. Podobno sceno predstavlja relief daritev larom (Abramič, Poetovio, 78, sl. 21). Naš kipec je visok 0,072 m.

Ko so leta 1944/1945 kopali strelske jarke na severnem in severovzhodnem pobočju Panoramskega hriba, so odkopali tudi ostanke rimskih stavb (zidovje, tlak, mozaik itd.). Natančno raziskovanje pa seveda v tem času ni bilo mogoče.

Po globokem oranju jeseni leta 1955 smo večkrat pregledali teren. Traktor je izoral tudi nekaj temeljev hiš ali stavb. Za temelj so uporabljali večinoma dravski kamen, ki je bil vezan z močno malto, deloma pa tudi apnenec od Barbare v Slovenskih goricah. Našli smo tudi precej fragmentov tal (estrih) in stenske slikarije. Po polju je bilo raztreseno veliko navadnih keramičnih fragmentov: vrčev, loncev, skled, pladnjev, mevnic, čaš gubank, kadilnic itd.; bilo je tudi nekaj fragmentov iz sigilate.

* Na Panoramskem hribu so doslej izkopavali: na vzhodnem pobočju leta 1911 dr. Abramič in leta 1913 dr. Saria; na vrhu hriba leta 1948 dr. Klemenc in Paola Korošec; na jugozahodnem pobočju leta 1907 V. Skrabar.

Posode so izdelane večinoma na lončarskem kolesu, glina je dobro pečena in pomešana s peskom. Od teh posod so pomembne tele:

1. Dno posode iz rjave, rdeče pobarvane gline s podstavkom; na notranji strani je žig tvrdke VICTOR FE (Victor[inus] fecit). Na dnu druge posode iz sive gline je nečitljiv žig; čitljivo je le MM (obratno).

2. Fragment mevnice, na notranji strani pološčen in posejan z drobnimi kremenčki, iz rjave gline, pomešane s peskom; na robu žig znane tvrdke IVSTI[niani officina] ali Iustinianus (pr: Abramič, Poetovio 109).

3. Fragment mevnice iz rdečkastorjave gline, pri izlivu na robu slabo čitljiv žig tvrdke, menda POTENTINVS.

4. in 5. Dva fragmenta mevnice z žigom SVCESSIANVS F (Successianus fecit) (prim. Abramič, Poetovio, št. 109).

6. Hranilnik iz sivkastorumene gline.

Fragmentov iz sigilate je bilo 85, od katerih so pomembnejši sledeči: Fragment mevnice; ohranjen je del roba, vratu, ramena in večji del ročaja, ki je okrašen z ribo; nad ribo in pod njo so stilizirani valovi. Ornamentirani fragmenti sigilatnih posod so večinoma okrašeni z jajčasto kito (Eierstab), nizom biserov, rozetami, krogi in girlandami, vinsko trto itd.; na nekaterih so upodobljene živali ali lovske scene. Na nekaterih je ohranjen žig tvrdke, in sicer: DIVTA F (? nejasen), FSV... (obratno), PAVLI M (Pauli manu). Ta je iz tovarne, ki je bila v Lesouxu v srednji Galiji (prim. Juhász G., Die Sigillaten von Brigetio, Dissertationes Panonicae, ser. 2, No. 3, str. 185, tabla XLVII, št. 215).

Od železnih predmetov smo našli žeblje, kavelj in 9,9 cm dolg nož.

Bronasti predmeti: bronast okov pasu, pri obeh koncih preluknjan, v luknjicah zatikalci, dolg 6,8, širok 1, debel 0,1 cm; okov v obliki lista 5,9 dolg, 2,1 širok, 0,1—0,2 cm debel; fragment okova dolg 4,8, širok 0,8 do 1, debel 0,1 cm; Fragment okroglega okova, premer 3,5, debel 0,05 cm, iz zelo tenke bronaste pločevine; okrogel okov, ki ima ob robu dva koncentrična kroga, v sredini majhno odprtino, okoli nje dva koncentrična kroga, premer 3,4 cm, iz zelo tenke bronaste pločevine; bronasto zatikalce, dolgo 2,5, široko 1,2 cm in dva fragmenta bronastih igel ali lasnic.

Koščeni predmeti: lasnica, dolga 11,2 cm, glava v obliki storža pinije, konica odbita; fragment lasnice, dolg 7,2 cm, glava in konica manjkata; lasnica, dolga 8 cm, okrogla glava, konica odbita; igla, uho deloma odbito, dolga 11,8, največja širina 0,5 cm; igla, dolga 9,7, široka pri ušesu 0,6 cm, konica odbita.

Od steklenih predmetov smo našli le majhne črepinje.

Našli smo tudi veliko fragmentov opek (zidakov, strešnih in hipokavstnih opek, žlebakov [imbrices] in tubulov). Hipokavstne opeke so dokaz, da so stale tudi na tem delu Panoramskega hriba večje in udobnejše hiše. Našli smo opeke s temile tovarniškimi znaki: M. IVN. F...., FIR (M[arci] Iuni Firmini), M. VLP. SEVE (M[arci] Ulpi Severi ali Severini), C. I. H (C[ai] I... H...), ADI (Adiecti), ICT (Victorini?), L. C in R R (obratno) A.

Od kamnitih predmetov smo našli:

1. Oltar iz apnenca, profilacija je le deloma ohranjena, napisno polje je močno razjedeno, od napisa ni več sledu; visok je 0,46, širok spodaj 0,245, zgoraj 0,15, debel 0,13, napisno polje je široko 0,18 cm.

2. Zelo visok kapitel stebra iz pohorskega marmora; ohranjeni sta dve vrsti akantusovega lista, zgornji del je odbit, visok je 0,53, zgornji premer je 0,165—0,18 m.

3. Zelo poškodovan fragment arhitrava iz pohorskega marmora; profilacija se končuje v polža; visok je 0,345, širok spodaj 0,28, zgoraj 0,12, debel 0,145 m.

4. Fragment balustrade iz pohorskega marmora; 0,08 m od spodnjega in stranskega roba spiralen polsteber, širok 0,035 m; predmet je visok 0,235, širok 0,152, debel 0,07 m.

5. Močno poškodovan fragment doprsja iz pohorskega marmora; ohranjen je le del vratu in obleke; visok je 0,135, širok 0,15, debel 0,10 m.

6. Fragment akroterija oltarja iz pohorskega marmora, visok 0,11, širok 0,17, debel 0,155 m.

7. Fragment kamnite sklede iz pohorskega marmora; stena je debela 0,035 m. Ohranjeni del je dolg 0,26, širok 0,13 m; ohranjen je en okrogel ročaj.

8. Dva mlinska kamna.

Najbolj zanimiva predmeta pa sta dva reliefa, ki predstavljata Priapa. Nekaj podobnega je herma CIL III 14064; Hoffiller-Saria, AIJ 338, str. 87; Abrašić, Poetovio št. 35. Glava doprsja je odbita, pod napisom FELIX TERMINVS phallus. Saria domneva, da herma predstavlja Terminusa (božanstvo mej), dr. Abrašić pa misli na Priapa.

Priap je simbol neizčrpne naravne sile, ki pospešuje napredek živalskega in rastlinskega življenja. Ta kult se je širil pod različnimi imeni. Nekatera so se izgubila, ko je kult phallusa prešel na bogove kot Dioniza ali pa Herma, druga so se obdržala kot lokalna božanstva, na primer Tychon v Atenah. V klasični dobi grške književnosti in upodabljajoče umetnosti Priap še ni bil znan, pojavlja se šele v začetku 3. stoletja. Njegov kult je imel svojo posebno razvojno pot. Kult phallusa je bil tudi v tesni zvezi z misterijami. Najbolj so spoštovali Priapa v Lampsaku ob južnem bregu Helesponta. Tu so ga imeli za sina Dioniza in Afrodite, za ustanovitelja mesta (prim. Katul, fragm. 1), za zaščitnika vinogradništva itd. Iz zavisti so v drugih krajih, ki so tudi spoštovali Priapa, trdili, da je Priap sicer iz Lampsaka doma, da so ga pa od tod pregnali »propter virilis membri magnitudinem«. Potem je bil sprejet med bogove in postal vobče bog vrto. V Lampsaku so mu žrtvovali osla. O tem nam pripoveduje Ovidij, Fasti I, 391—415 in VI, 319—333, seveda v helenistični verziji. O njegovem rojstvu pripoveduje pravljica, da je bila Hera ljubosumna in je položila roko na nosečo Afrodito. Zaradi tega se je rodil otrok prepozno in grd, z velikim trebuhom in phallusom (*βαδναιδόχοσ*). Priapov kult se je širil nele v Mali Aziji, ampak tudi na otokih, v celinski Grčiji in v Egiptu. V Rim je ta kult prišel sorazmerno pozno. Rimljani so že imeli

podobno indigitalno božanstvo, ki se je imenovalo Mutunus Tutunus ali Mutinus Titinus. Na podeželju je Priapov kult sprejel elemente Silvana in obratno; tako so tudi Priapa predstavljali s sadjem v predpasniku, s srpom v roki in s psom. Posebno so ga spoštovali kot zaščitnika vrtov, vinogradov, čebelarstva in pašnikov. Povsod v Italiji in v provincah najdemo ostanke tega kulta. Tudi v aleksandrijski, poznejši grški in rimski književnosti je bil Priap priljubljen motiv. (Anthologia Palatina, bukolške pesmi, Lukian, Katul, Vergilij, Horacij, Tibul, Ovidij, Juvenal, Marcial, Carmina Priapea itd.) Kako razširjen je bil Priapov kult v poznejši dobi rimskega cesarstva, najbolje kaže vnema, s katero so se borili cerkveni pisatelji proti temu kultu in proti vsemu, kar je bilo v zvezi z njim. Prim. Avgustin, De civitate dei VI, 9. »Mutunus vel Tutunus, qui est apud Graecos Priapus; ... Sed quid hoc dicam, cum ibi sit Priapus nimis masculus, super cuius immanissimum et turpissimum fascinum sedere nova nupta iubebatur, more honestissimo et religiosissimo matronarum.« Tudi tukaj je indigitalni rimski bog Mutunus Tutunus indentificiran s Priapom.

Globoka misel Priapovega kulta, t. j. misel pospeševanja rodovitnosti, se je bolj in bolj izgubljala. Kot so samemu phallusu pripisovati apotropijsko moč, tako so tudi v grobo izdelanem, rdeče prepleskanem lesenem kipu Priapa videli samo apotropaeum proti tatovom in pticam. Tako ga opisuje Horacij, satire, I, 8, 1–7:

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,
 Quum faber incertus, scamnum faceretne Priapum,
 Maluit esse deum. Deus inde ego, furum aviumque
 Maxima formido, nam fures dextra coerces
 Obscenoque ruber porrectus ab ingunine palus;
 Ast importunas volucres in vertice arundo
 Terret fixa vetatque novis considerare in hortis.

1. relief (slika 2). Ohranjen je le spodnji del telesa, in sicer dolnji del trebuha in noge. Zgornji del reliefa je odbit. Noge so močno razvite in sorazmerno kratke, kar ustreza tradiciji o podobi Priapa. Bog je, kot po navadi, itifaličen; phallus je odbit, viden je le začetek. Ohranjena je tudi desna roka, od leve se vidi le en prst. Obe roki je držal pod trebuhom. Plošča iz pohorskega marmora je precej preperela, na obeh straneh in zgoraj odbita in precej počrnela, verjetno od ognja. V sedanji obliki je plošča visoka 0,177, široka 0,229, debela spodaj z okvirjem 0,072, zgoraj 0,069, ob straneh 0,042 m. Ohranjen del reliefa je visok 0,152, pri trebuhu širok 0,115 m.

2. relief (slika 3). Stoječi Priap. Teža telesa počiva na desni nogi, leva noga je postavljena naprej. Glava in vrat manjkata. V desni roki drži košaro s sadjem, z levo roko pa gubo obleke, ki je polna sadja. Vidi se štiri jabolka in grozd ali storž pinijskega oreha. Na desni rami je videti velika okrogla fibula. Trebuh je precej razvit. Phallus mu seže do gležnja leve noge. Spodaj je napis T F E L (t[erminus] felix). Kot sem že zgoraj omenil, je bil Priap tudi zaščitnik vrtov in kot tak seveda tudi čuvaj mej. Tako

so ga včasih izenačili z bogom mej — Terminom (Terminus). Plošča iz pohorskega marmora ima spodaj ohranjen okvir, zgoraj je odbit. Visoka je 0,255, široka do 0,192, debela spodaj z okvirom 0,055, ob levi strani 0,047, ob desni strani 0,032, zgoraj 0,038 m. Ohranjen del telesa je visok 0,212, širok do 0,119 m.

Izdelava obeh reliefov je provincialna. Oba reliefa sta edina ostanka kulta boga Priapa, ki mu je bila verjetno tu na severovzhodnem pobočju Panoramskega hriba posvečena majhna kapela. Ostanke stavbe nismo mogli najti, ker so delavci pri globokem oranju uničili tudi temelje. To so tudi prvi sledovi Priapovega kulta na področju Poetovione.

Sl. 1

Sl. 2

Krilat phallus. Apotropejski namen je verjetno imel tudi phallus, ki smo ga našli ob izkopavanju leta 1951 na Zg. Bregu. Ob tej priliki se zahvaljujem dr. Klemencu, da mi je omogočil publicirati ta predmet, ki je v tesni zvezi s kultom phallusa in Priapa. Našel ga je Janez Gojkovič, laborant ptujskega muzeja, v jarku B 79,60 m od roba mariborske ceste, 6,56 m vzhodno od črte občestni mejnik — mali mejnik, približno 0,70 m pod površino (glej skico 1).

Phallus je predstavljen kot krilata itifalična žival z dvema nogama in repom, ki je deloma odbit. Z levo nogo se čehlja ob boku. Mali phallus, ki je na normalnem mestu, je popolnoma podoben velikemu. Na hrbtu je obroček, ki so z njim obešali predmet, menda pred vrata, da bi varoval

hišo pred urokom. To je prvi primer te vrste, najden na področju Poetovione. Kolikor mi je znano, v naših krajih doslej še ni bilo podobnih najdb. Phallus je od glave do deloma odbitega repa dolg 5,8 cm, valjkasto telo ima premer pri glavi 1,5, pri nogah pa je široko 1,7 cm, visok je od vrha malega phallusa, ki je dolg 2,1 cm, do vrha peruti 3,9 cm; peruti sta dolgi 2,9, široki pa od 1 do 1,6 cm.

Kult phallusa je prastar. Tako so na primer našli v neolitski naselbini črnovodske kulture v Kodjameri (Bolgarija) glinaste phalluse, v Sesclu

Sl. 3

Sl. 4

ročaje posod v obliki phallusa, v Larisi sedeče itifalske glinene kipce iz bronaste dobe, kamnit phallus v Troji itd. Znani so tudi itifalski kipci iz Bologne, phallus iz Sardinije, itifalski kipec iz 6. stoletja iz Nesakcija itd. Tudi znani kultni voz iz Strettwega kaže moško podobo z močno poudarjenim phallusom (prim. W. Schmid, *Der Kultwagen von Strettweg*, str. 23, tabla XII. in XIII.). Tudi v Egiptu je bil kult phallusa razširjen (Herodot, II, 48), prav tako v Mali Aziji (Lukian, *Dea Syria* 28).

Da so Grki prevzeli od Pelasgov navado, predstavljati Hermesa itifalsko, nam pove Herodot (II, 51). Predvsem v Dionizovem kultu je phallus pomemben kot sveto znamenje. Znale so atenske phallophorije pri vaških Dionizijah, pa tudi pri mestnih ni manjkalo phallagogije. Podobne praznike so slavili tudi v drugih grških mestih, n. pr. na Delu, na Rodu, v Aleksandriji itd. V Efezu so pri izkopavanjih Avstrijskega arheološkega instituta našli kamniti relief krilatega phallusa (prim. *Oesterr. Jahresh.*

XXIII, Beiblatt str. 274 ss. in XXIX, str. 91). Posebno pomemben je bil phallus v Dionizijevih misterijah, pa tudi v Afroditinem in Demetrinem kultu.

Italskega itifalskega indigitalnega boga, ki se imenuje Mutinus Titinus ali Mutunus Tutunus, sem že omenil. V kultu Libera so na prazniku Liberalia vozili phallus po poljskih poteh in pozneje v mesto; v Laviniji so ga ovenčale matrone.

V kultu bogov pa tudi v apotropejske namene dobiva phallus fantastične, demonizirane oblike: peruti pa tudi noge in rep in s tem obliko ptice; često ima tudi drugi manjši phallus na normalnem mestu. Krilate phalluse najdemo že na vazah orientalizirajočega stila, na etrurskih vazah 6. stoletja, na gemah, na hišah, pa tudi bronaste itd. Zaradi močnega kulturnega vpliva tega mesta na naše kraje, predvsem na Poetovione, bi omenil krilati phallus iz Akvileje (prim. Führer durch das Museum von Aquileia 1910, 56, str. 55: Apotropäisches Relief, drei Phalli zu einem phantastischen beflügelten Ungetüm vereint, das auf Tierbeinen nach rechts schreitet und am Hals eine Glocke trägt).

Tudi na grobovih in v njih se pojavlja phallus.

Iz Italije so znani amuleti v obliki phallusa že iz prve železne dobe. V hišah in izven hiš so često uporabljali phallus kot apotropejski znak. Nosili so phallus tudi kot amulet na telesu, okoli vratu ali na prsih; predvsem je bila njegova naloga, varovati otroke, ki so ga nosili v bulli ali pa okoli vratu. Tudi sicer so v Italiji navadno uporabljali phallus kot obrambno sredstvo proti zlu; na primer uporaba v raznih krajih Italije na mestnem obzidju. Phallus naj bi obranil pred demonskimi vplivi in prav tako odvrčal škodo, ki bi jo lahko povzročili ljudje, zlasti naj bi varoval pred zavistjo in »hudim pogledom« ali urokom. Zato so našli nešteto phallusov, amuletov, večinoma bronastih, pa tudi zlatih, srebrnih in drugih.

Iz Poetovione so razen zgoraj opisanega doslej znani sledeči primerki phallusa: dvojni bronasti in mali, na valovito upognjeno zapestnico pritrjeni phallus (oba Abramić, Poetovio, št. 134); emailirana puščica s stiliziranim phallusom na pokrovcu (l. c. št. 266); falska herma, ki je spadala k ročaju bronaste posode (l. c. št. 134); phallus na marmoru, bržkone mejnik (Inv. št. 426) in že zgoraj omenjena itifalska herma (l. c. št. 35).

Od rimskih novcev sno na terenu našli tele:

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Hadrianus (117—138)			
1.	A. in R. nečitljiva	Ae	26	?
	Alexander Severus (222—235)			
2.	A. IMP. C. M. AVR. SEV. ALEXAND. AVG. R. P. M. TR. P. VI. COS. II. P. P. — Cesar pred trinožcem.	Ar	18—19	143

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Aurelianus (270—275)			
3.	A. IMP. AVRELIANVS AVG. R. [vi]RT[us] M[ili] TVM — Cesar in vojak.	Ae	20—21	212
	Probus (276—282)			
4.	A. IMP. C. M. AVR. PROBUS P. F. AVG. R. VIRTVS PROBI $\frac{AVG.}{XXI}$ V polju desno Q; Mars na d.	Ae	22—23	649
	Valens (364—378)			
5.	A. D. N. VALENS P. F. AVG. R. SECVRITAS REI $\frac{PVBLICAE}{TSISC}$	Ae	17—19	72
Dijaki ptujske gimnazije so našli na Panoramskem hribu tele novce:				
	M. Vipsanius Agrippa (* 1. 12. pr. n. št.)			
1.	A. M. AGRIPPA L. F. COS. III. R. Nečitljiv	Ae	28	?
2.	A. [M.] AGRIPPA [L. f. cos. III.] R. S. C. Neptun.	Ae	27	3
	Claudius (41—54)			
3.	A. [Ti.Clau]DIVS CAESAR AVG.P.M.TR.P.IMP. R. [li]BERTAS AVGUST. S. C. — Svoboda stoji.	Ae	29	79
	Vespasianus (69—79)			
4.	A. Nečitljiv. R. Nečitljiv.	Ae	28	?
	Nerva (96—98)			
5.	A. IMP. NERVA CAES. AVG. P. M. TR. P. II. COS. III. P. P. R. FORTVNA AVGUST. S. C. — Fortuna stoji.	Ae	27	96
	Faustina mater (* 141.)			
6.	A. DIVA FAVSTINA R. AVGUSTA S. C. — Ceres stoji.	Ae	26	185
8.	A. DIVA FAVSTINA R. AVGUSTA S. C. — Concordia (?) sedi.	Ae	28	200
9.	A. DIVA FAVSTINA R. AETER [nitas] S. C. — Aeternitas stoji.	Ae	27—28	145
	Lucilla (* 185.)			
10.	A. LVCILLAE AVG. ANTONINI AVG. F. R. VENVS — Venera stoji.	Ar	18	27

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Commodus (180 [175]—192)			
11.	A. [imp. L. Aur]EL. COMMODVS [AVG. Germ. Sarm.] R. DE GERM. [tr.p.II.cos.p.p.] S.C. — Tropaeum. Ae		25	489
	Elagabalus (218—222)			
12.	A. IMP. ANTONINVS PIVS AVG. R. [p.m.] TR. P. IIII. COS. III. P. P. — Cesar pred oltarjem. Ar		19	97
	Philippus pater (244—249)			
13.	A. IMP. M. IVL. PHILIPPVS P. F. AVG. R. P. M..... COL ^{VIM.} AN. IIII. — Boginja med bikom in levom. Ae		28	—
	Gallienus (253—268)			
14.	A. [Gallien]VS A[ug.] R. FIDES MIL[it.] — Zvestoba z zastavo in žezlom. Bi		16—17	151
	Salonina			
15.	A. GALLIENVS AVG. R. IOVI VLTORI — V polju 1. S. Jupiter stoji. Bi		18	242
	Salonina			
16.	A. SALONINA AVG. R. AVG. IN PACE — Salonina sedi. Bi		18—20	14
	Salonina			
17.	A. SALONINA AVG. R. VEN[us felix] — Venera sedi. Bi		17—19	78
	Claudius II. (268—270)			
18.—19.	A. DIVO CLAVDIO R. CONSECRATIO — Oltar. Ae		16—17	51
	Cladius II.			
20.	A. [imp. C. Clau]DIVS AVG. R. [geni]VS EXERCI — Genij stoji. Ae		17—19	93
	Cladius II.			
21.	A. IMP. C. CLAVDIVS AVG. R. PROVIDENTIA AVG. — Previdnost stoji. Ae		19—20	168
	Cladius II.			
22.	A. IMP. C. CLA[udiu]S AVG. R. VI[ctori]A AVG. — Viktorija na l. Ae		19—20	215
	Cladius II.			
23.	A. IMP. [C. M. AVR. Probus a]VG. R. Nečitljiv. Ae		25—27	?
	Diocletianus (284—305)			
24.	A. IMP. C. C. VAL. DIOCLETIANVS P. F. AVG. R. CONCORDIA ^{MILITVM} ALE Cesar in Jupiter. Ae		20	143

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
	Constantinus Magnus (306—337)			
25.	A. CONSTANTINVS AVG. R. D. N. CONSTANTINI MAX. $\frac{\text{AVG.}}{\text{TS. P}}$ — V vencu VOT. XX.	Ae	18—19	247
26.	A. CONSTANTINVS P. F. AVG. R. SOLI INVICTO $\frac{\text{COMITI}}{\text{ISIS}}$ — Sol stoji.	Ae	21	466
	Constantinus Magnus et filii			
27.	A. URBS [Ro]MA R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{CONS}}$ — Dva vojaka, med njima zastava.	Ae	15—16	8
	Crispus (317—326)			
28.	A. FL. IVL. [Crispus nob. Caes.] R. VOT. V. $\frac{\text{MVL. X.}}{\text{nečitljiv}}$ v vencu.	Ae	18—19	148
	Constantinus iunior (337 [317]—340)			
29.	A. CONSTANTINVS IVN. NOB. C. R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{SMTSP}}$ — Dva vojaka, med njima dve zastavi.	Ae	19	136
30.	A. CONSTANTINVS IVN. NOB. C. R. PROVIDENTIAE $\frac{\text{CAESS.}}{\text{SMANT}}$ — Taborska vrata	Ae	18—19	152
	Constans (337 [333]—350)			
31.	A. FL. CONSTANS NOB. CAES. R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{SMTSP}}$ — Dva vojaka, med njima zastava.	Ae	16	124
32.—34.	A. CONSTANS P. F. AVG. R. VICTORIAE DD. $\frac{\text{AVGG. Q. NN.}}{\text{nečitljiv}}$ Dve Viktoriji.	Ae	16	160
	Constantius II. (337 [323]—361)			
35.—36.	A. D. N. CONSTANTIVS P. F. AVG. R. FEL. TEMP. $\frac{\text{REPARATIO}}{\text{-SIS}}$ Vojak prebada konjenika.	Ae	16—18	224
37.—38.	A. Isto, v odseku AQ-	Ae	16—18	224
39.—41.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	16—18	224

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
42.	A. D. N. CONSTANTIVS P. F. AVG. R. GLORIA $\frac{\text{EXERCITVS}}{\text{SMTS}}$ Dva vojaka, med njima zastava.	Ae	16	244
43.	A. D. N. CONSTANTIVS P. F. AVG. R. SPES REI $\frac{\text{PVBLICE}}{\text{ASIS}}$ Cesar stoji.	Ae	16—17	265
44.—45.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	16—17	265
46.	A. D. N. CONSTANT[ius p. f. Avg.] R. VOT. XX. MVLT $\frac{\text{.XXX.}}{\text{nečitljiv}}$ V vencu.	Ae	14—15	279
	Constantius Gallus (351—354)			
47.	A. D. N. CONSTANTIVS[iun. nob.] C. V polju I. A. R. FEL. TEMP. $\frac{\text{REPARATIO}}{\text{ISIS}}$ V polju I. III. Vojak prebada konjenika.	Ae	17—19	33
48.	A. D. N. [Constanti]VS NOB. C. R. FEL. TEMP. $\frac{[\text{reparatio}]}{\text{nečitljiv}}$ Vojak prebada konjenika.	Ae	14—16	
	Valentinianus I. (364—375)			
49.—50.	A. D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG. R. SECVRITAS REI $\frac{\text{PVBLICAE}}{\text{ISISC}}$ Viktoria na I.	Ae	16—19	55
51.—52.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	16—19	55
	Valens (364—378)			
53.	A. D. N. V[alens] P. F. AVG. R. GLORIA $\frac{\text{ROMANORVM}}{\text{-SIS}}$ Cesar drži labarum in ujetnika.	Ae	17—18	64
54.	Isto, odsek nečitljiv.			
55.—57.	A. D. N. VALENS P. F. AVG. R. SECVRITAS REI $\frac{\text{PVBLICAE}}{\text{nečitljiv}}$ Viktoria na I.	Ae	16—17	72
	Gratianus (367—383)			
58.	A. D. N. GRATIANVS P. F. AVG. R. REPARATIO REI $\frac{\text{PVBLICAE}}{\text{SMRE}}$ Cesar vzdiguje ženo.	Ae	20—21	58

Zap. št.	Opis novca	Snov	Velikost mm	Cohen 1
59.	Isto, odsek nečitljiv.	Ae	20—21	58
60.	Valentinianus II. (375—392) A. D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG. R. REPARATIO REI <u>PVBLLICAE</u> nečitljiv Cesar vzdiguje ženo.	Ae	21	44
61.	Nedoločljiv novce iz 1. stoletja.			
62.	Nedoločljiv novce iz 3. stoletja.			
63.	Nedoločljiv novce iz 4. stoletja.			

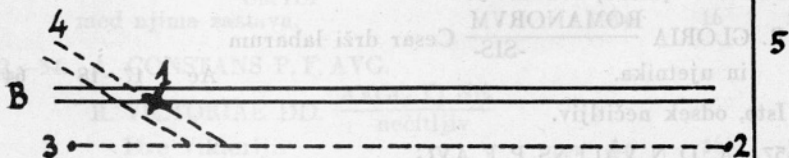
Zastopani so novci od Avgustove dobe (Agrippa) do konca 4. stoletja (Valentinianus II.). Čeprav so to raztresene najdbe, vendar lahko sklepamo po njih, da je bil Panoramski hrib naseljen od začetka rimske okupacije naših krajev do konca 4. stoletja.

SKICA JARKA B, ZGORNJI BREG

izkopavanja L. 1951.

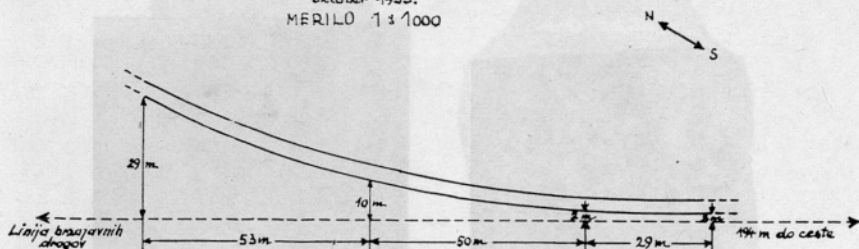
MERILO 1:1000

- B JAREK B
- 1 PHALLUS
- 2 OBCESTNI MEJNIK
- 3 MEJNIK
- 4 OSTANKI RIMSKE CESTE
- 5 MARIBORSKA CESTA

Rimska cesta. (Glej skico 2.) Še sedaj se vidi na preoranem terenu rimska vicinalna cesta, ki se je oddelila od glavne ceste Poetovio—Halicanum—Savaria približno pri grajskem hlevu. Posipana je s precej drobnim gramozom, ki so ga kopali verjetno iz bližnje Grajene. Ta rimska cesta je vidna 194 m severozahodno od glavne ceste, ki vodi iz Ptuja v Vurberg oziroma od cestnega križišča pri grajskem hlevu, torej med točkama 24 in 10 detajlnega načrta Poetovie, Klemenc-Saria, Blatt Ptuj. Široka je 3,20 m. Prvih 29 m vodi v severozahodni smeri, potem približno 50 m v smeri severozahod—sever in končno 53 m v skoraj čisto severni

RIMSKA CESTA NA SEVEROVZHODNEM
POBOČJU PANORAMSKEGA HRUBA
oktober 1953.
MERILO 1 : 1000

Skica 2

smeri. Potem se izgubi sled, ker cesta pada proti Grajeni, teren pa je bil v poznejšem času niveliran. Ta cesta je del rimske ceste, ki je vodila po dolini Grajene v Vurberg in naprej v kamnolom pri Barbari, menda tudi v Flavio Solvo (Wagna pri Lipnici). (Prim. Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 32, 70 in 87.)*

Teren je povečini pokrit s fragmenti opek in kamni. Vidiijo se tudi celi kosi temelja iz dravskega kamenja, ki je vezano z močno, odlično malto. Ves teren je bil v rimski dobi gosto naseljen, žal so sedaj po globokem oranju vsi sledovi antične kulture uničeni.

Grb in rimski napis iz Vurberga pri Ptuj (slika 5)

4. maja leta 1953 je uprava ptujskega muzeja dala prenesti iz vurberskega gradu, ki je bil leta 1945 bombardiran in porušen, grb iz pohorskega marmora. Na ščitu grba vidimo desno spodaj in levo zgoraj navzdol obrnjeno sidro, levo spodaj in desno zgoraj zmaja. To je grb plemiške družine Stubenberg (prim. Wappenbuch des löbl. Fürstenthums Steyer, 1567, št. 108, 109 in 110). Stubenbergi so bili lastniki vurberskega gradu od leta 1441 do leta 1603. Nad ščitom sta dve čeladi, desna ima kot okras

* Zahvaljum se tov. Bernardi Perčevi, kustosu ptujskega muzeja, za risanje skic.

sidro, leva peresa. Levo in desno od čelad in ščita je stilizirano akantusovo listje. Oba roba na desni in na levi strani sta zaokrožena. Po izdelavi je grb verjetno iz druge polovice 16. stoletja. Kamen je visok 0,657, širok 0,78, debel 0,137 m.

Na zadnji strani je napis, del rimskega nagrobnika. Profilacija na levi in desni strani je deloma ohranjena (slika 6).

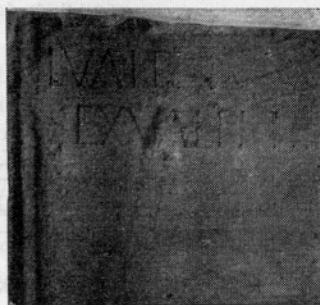
Napis se glasi:

L(ucius). VALERIV[s]
SEX(ti). VALERI. FIL(ius)

Ostalo je popolnoma zbrisano. Menda je bilo H(ic) S(itus) E(st) ali kaj podobnega. Črke so v obeh vrstah visoke 0,055 m.

Sl. 5

Sl. 6

Po obliki črk bi napis datiral v prvo polovico drugega stoletja n. št. Iz Vurberga je znan napis CIL III 4042 in ČZN XXVIII, 1933, str. 127, posvečen Deo invicto Mithrae, razen tega še grobni medaljon, ki kaže žensko v domači noši (prim. Abramič, Poetovio, sl. 2; ČZN XXVIII, 1933, str. 127; Geramb, Steirisches Trachtenbuch, str. 191), CIL III, 4100 in 4101. Vprašanje je, ali je naš nagrobnik iz Vurberga, ali so ga svoječasno prenesli iz Starš. V Staršah so bili namreč najdeni številni rimski spomeniki (CIL III 4102, 4103, 4105, 5744, 10877; Höffiller-Saria, AIJ 263, 264; Klemenc-Saria, Blatt Rogatec, str. 29).

Pepelnica z žarama iz Obreža pri Središču

V Obrežu je lastnik njive, parcele št. 447, ki leži 22 m južno od ceste Ormož—Središče ter ima domače ime »Prečnica«, našel pri oranju 9. oktobra 1953 pepelnico iz apnenca brez ornamentike in brez napisa. Ta pepelnica je visoka 0,413, dolga 0,609, široka 0,491 m; njena stena je debela 0,072 m. Strehasti pokrovec je dolg 0,698, širok 0,59, visok v sredini 0,174, pri akroterijih 0,159 m. V pepelnici sta bili dve posodi, ki sta služili kot žari, in sicer: 1. (Slika 7) Velika čaša gubanka, terra nigra, z majhnim podstavkom; zgornji premer 0,103, spodnji premer 0,063, največji premer 0,12 m; ozki rob je malo navzven zavihan; čaša je visoka 0,173, pod-

stavek je visok 0,004 m. V čaši so bile žgane kosti. 2. (Slika 8) Žara iz sive, dobro pečene gline, mešane s peskom, izdelana na lončarskem kolesu. Malo oddebljeni rob je nekoliko navzven zavihan. Dolgi vrat je precej širok in spominja na hallštattske oblike. Trebuh je kroglaste oblike, vendar je šesterokotno izoblikovan. Žara je visoka 0,217, zgornji premer je 0,078, spodnji premer 0,066, največji premer 0,146 m; nizki podstavek je visok le 0,006 m.

Sl. 7

Sl. 8

Po Kovačiču (»Trg Središče«, str. 72) so našli leta 1906 v Obrežu prazgodovinske grobove (prim. Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 22). Iz Središča je znano kamnito orodje (prim. Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 67). Na njivi, imenovana »Cirkeveci« v katastrski občini Grabe med Ormožem in Središčem, je mariborsko Zgodovinsko društvo leta 1907/1908 izkopalo večjo rimsko vilo in staroslovansko grobišče (prim. Kovačič, Trg Središče, str. 75 ss.; ČZN 1907, str. 229 ss.; MZK 3, F. VI, 1907, str. 315; VII, 1908, str. 290; Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, str. 67, 68).

ZUSAMMENFASSUNG

Neue Funde aus Ptuj

Der Verfasser bespricht die neuesten Funde von Poetovio, Vurberg und Obrež bei Središče. Auf dem Nordostabhang des Panoramaberges wurde im Herbst 1953 das Feld zwischen dem Fussweg und der Vurbergerstrasse mit dem Traktor 50 cm tief umgeackert (Siehe Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, Detailplan von Poetovio bei No. 50.). Dieser Teil des Hügels wurde bisher noch nicht genauer untersucht, doch ergab die Anlage einer Wasserleitung im Jahre 1907 Gebäudereste, beim Graben eines Wasserleitungskanals im

Jahre 1915 wurden Gräber aufgedeckt. Dorthier stammt auch das Epona-relief (Serta Hofilleriana, V. Skrabar, str. 279, 280), ebenso wurde am Nordfuss des Panoramaberges die hier beschriebene Statuette eines Opfernden von Notar Dr. Winkler zu Anfang dieses Jahrhunderts gefunden (Lichtbild 1). Beim Anlegen von Schützengräben im Jahre 1944/45 wurden Reste römischer Gebäude aufgedeckt, doch war eine genauere Untersuchung der Funde wegen der Zeitumstände unmöglich.

Durch das Ackern wurden auf dem flachen Abhang römische Gebäude, beziehungsweise deren Grundmauern zerstört. Beim wiederholten Absuchen des Geländes nach dem Ackern im Herbst 1953 und nach dem Eggen im Frühjahr 1954 fanden wir Bruchstücke von Grundmauern aus Drausteinen und Barbarakalk (aus dem römischen Steinbruch in Barbara bei Vurberg), Reste von Fussböden (Estrich), Wandmalereien und Hypokausten, besonders aber eine grosse Menge von Gefässcherben, die grösstenteils auf der Töpferscheibe hergestellt und sehr scharf gebrannt waren. Darunter befinden sich auch Bodenstücke mit Firmenstempel (VICTOR F und ein unleserlicher), mehrere Randstücke von Reibschalen, teilweise mit Firmenstempel: IVSTI [nianus], POTENTINVS(?), SVCESSIANVS (Successianus). Ausserdem wurden 85 Fragmente von terra sigillata-Gefässen gefunden, viele mit Eierstab, Perlenschnur, Kreisen, Rosetten und Girlanden verziert, einige auch mit Jagdszenen. Von den signierten Fragmenten ist eines undeutlich (ich lese DIVTA F), ein weiteres stark beschädigt FSV... (rückläufig), deutlich ist PAVLIM (Fabrik Lesoux).

Von Eisgegenständen wurden Nägel, ein Haken und ein Messer gefunden, von Bronzegegenständen Beschläge und 2 Nadeln, von Beingegegenständen Nadeln und Haarnadeln; die Glasfunde waren unbedeutend. Auch Ziegel mit den bereits bekannten Firmenstempeln M(arci) Juni Firmini, M(arci) Ulpi Severi (oder Severini), C. I. H., Adiecti usw. waren zahlreich.

Außerdem wurde eine Reihe von Steinfragmenten gefunden, alle mit Ausnahme eines Altars aus Bacherer Marmor: ein stark beschädigter Altar aus Kalkstein, dessen Inschriftfeld gänzlich abgeschliffen ist; ein Fragment eines hohen Kapitells; ein stark beschädigter Architravteil; ein Fragment einer Balustrade; ein schlecht erhaltenes Bruchstück einer Büste; ein Fragment eines Akroteriums, ein Bruchstück einer steinernen Reibschale und zwei Mühlsteine.

Besonders interessant sind die Fragmente von zwei Priapusreliefs (Lichtbild 2 und 3). Der Verfasser gibt einen kurzen Überblick über die Entwicklung und Verbreitung des Priapkultes und beschreibt die beiden Reliefe. Er vermutet, daß auf dem Nordostabhang des Panoramaberges eine Priapkapelle gestanden habe.

Sodann wird er bei den Ausgrabungen des Universitätsprofessors Dr. Josip Klemenc im Jahre 1951 in Zgornji Breg (Klemenc-Saria, Blatt Ptuj, Detailplan von Poetovio Nr. 69) gefundene Phallus besprochen (Lichtbild 4, Skizze 1) und eine kurze Übersicht über die Entwicklung des Phalluskultes gegeben.

Es folgt eine Aufzählung der im Herbst 1953, bzw. im Frühjahr 1954 auf dem Panoramaberg gefundenen römischen Münzen. Diese beginnen mit M. Vipsanius Agrippa und enden mit Valentinianus II., reichen also von der augusteischen Zeit bis ans Ende des vierten Jahrhunderts, ein Umstand, der für die Besiedlungsgeschichte des Hügels nicht ohne Bedeutung ist.

Auch ein Teil der Vizinalstrasse, die im Grajenatal von Poetovio nach Vurberg und zu den Steinbrüchen von Barbara, vielleicht auch weiter nach Flavia Solva führte, wurde aufgedeckt. Sie zweigt zwischen den Punkten 10 und 24 des oben erwähnten Detailplans von Poetovio von der Strasse Poetovio—Halicanum—Savaria ab und verläuft in nordnordwestlicher bis nördlicher Richtung (Skizze 2).

Wappen und römische Inschrift aus Vurberg (Lichtbild 5 und 6). Aus der im Jahre 1945 durch Bomben zerstörten Burg wurde ein Wappen aus Bacherer Marmor ins Museum von Ptuj gebracht. Auf der Rückseite befindet sich die Inschrift: L. VALERIV[s]

SEX(ti) . VALERI . FIL(ius).

Die Buchstaben sind in beiden erhaltenen Zeilen 0,055 m hoch. (Siehe Klemenc-Saria, Blatt Rogatec 29.)

Im Oktober 1953 wurde auf der Flur Prečnica, Parzelle 447, eine Aschenkiste aus Kalkstein ohne Ornament und ohne Inschrift gefunden. Darin waren ein grosser Faltenbecher — terra nigra — in dem sich verbrannte Knochen befanden, und eine Urne mit breitem, hallstättisch geformten Hals und sechseckig abgeplattetem Bauch. (Siehe Klemenc-Saria, Blatt Ptuj 67 f.)

KELTSKI GROB IZ BREŽIC

Tatjana Bregant

Leta 1948 so delavci pri gradnji temeljev za veterinarsko ambulanto naleteli na prazgodovinske grobove. Predmeti bi se bili izgubili, ko bi jih ne bil za Posavski muzej rešil R. Bratanič. Materialni ostanki pripadajo žganemu in planemu grobišču, in sicer enemu samemu grobu. Žal nam niso poznani bližji najdiščni podatki, ni nam poznana lega predmetov v grobu, ne oblika grobne jame, niti kake druge posameznosti v zvezi z najdbo.¹ Pri nadaljnjem kopanju jame za temelje baje ni bilo več nobenih najdb.

Inventar groba je naslednji:

1. Železen, na sredi nasilno upognjen, od rje močno razjeden dvo-rezen meč. Nastavek za ročaj je odlomljen, verjetno pa je bil v obliki ploščato skovanega trna. V spodnji tretjini je list meča zožen, konica pa je odlomljena. Presek lista je sploščeno ovalen, brez poudarjenega rebra. Ohranjena dolžina vzravnane meča 62,3 cm, širina lista je do 5,1 cm. (Risba 1.)

2. Močno poškodovana in od rje zelo uničena železna sulična ost. List sulice ima močno poudarjeno rebro rombičnega preseka. Ohranjena dolžina lista je 55 cm, širina lista je okoli 6 cm. T. I, 3.

3. Nekoliko poškodovane železne škarje na pregib. Ohranjena dolžina je 21 cm, dolžina posameznega lista je 10,2 cm. T. I, 2.

4. Popolnoma ohranjena, temnosivo črno žgana, na vitlu delana žara z rahlo profiliranim zgornjim delom in s sledovi drobnih kanelur (izdelava na vitlu). Posoda ima na največjem obodu naknadno izvrtano luknjico. Dobro prečiščena glina je nekoliko pomešana s sljudo. Višina je 21,5 cm, premer ustja je 17 cm, premer dna je 10,5 cm, premer največjega oboda 28 cm. T. I, 1.

5. Fragment spodnjega dela črnosivo žgane večje posode s sledovi drobnih koncentričnih raz (izdelava na vitlu). Velikost fragmenta je 12,5 × 9,2 cm. T. I, 5.

¹ Ob tej priliki se zahvaljujem Posavskemu muzeju, zlasti ravnatelju Stiplovšku, ki mi je dal vse obstoječe podatke in mi dovolil objaviti inventar tega groba. Posamezni manjši fragmenti keramike po vsej verjetnosti pripadajo posodam tega groba, ki pa so jih delavci pri kopanju temeljev uničili.

6. Brusilni kamen paličaste oblike iz sivkastega drobnorzrnatega peščenca z luknjico za obešanje. Dolžina je 10 cm. T. I, 4.

Zelo zanimiva najdba tega groba je nasilno ukrivljen železen meč; ker pa je žal precej fragmentiran, ga ni možno bolj podrobno tipološko opredeliti. Edina opora za tipološko opredeljevanje bi bila zelo znatna dolžina lista, kar daje meču mlajši karakter ter prehod rezila v ročaj, ki je bil po vsej verjetnosti strehast. V okviru iz Slovenije znanih železnih latenskih mečev, kot na primer iz Novega mesta,² Vač,³ Vrhnike,⁴ Mokronoga,⁵ Smarjete⁶ in Formina,⁷ bi mogli našemu meču pripisati neki mlajši čas. Isto tipološko mlajšo potezo ima železna sulica z nenavadno dolgim listom, ki je mnogokrat karakterističen za mlajša obdobja mlajše železne dobe.⁸ V našem prazgodovinskem gradivu so železne latenske škarje zelo redke. Analogije za naš primer najdemo v Stojncih pri Ptuj⁹ in pri Mokronogu.¹⁰ V gradivu, ki ga hrani iz našega področja Wiener Naturhistorisches Museum, so gotovo še kake podobne škarje. V primeri s škarjami, ki so jih našli v Drnovem,¹¹ so naše veliko krajše, listi bolj čokati in razen tega z močnejše usločenim hrbtiščem lista, kar daje našim škarjam starejši karakter. Tip v našem grobu najdene posode pripada že glede na način žganja in tehnični način izdelovanja neki mlajši fazi železne dobe. To opazimo tudi v profilu zgornjega dela ostenja, ki je rahlo razčlenjen z drobnimi horizontalno tekočimi kanalurami, kar se ujema s tipološko mlajšimi posodami iz Formina (Risba V, 1—6)¹² pa tudi oblika nekoliko odebeljenega in navzven zavihanega ustja ustreza profilu poznolatenske keramike. Tipološko mlajšo potezo ima tudi fragment keramike.

² F. Starè, Poročilo o zaščitnih arheoloških izkopavanjih v Kandiji pri Novem mestu, Arheološka poročila SAZU 1950, sl. 16.

³ A. Müllner, T. F., T. XXX, 5, 7.

⁴ Fr. Starè, Arheološki vestnik 1953, str. 103, T. III, 2.

⁵ A. Müllner, T. F., T. XXX, 1.

⁶ Müller-Karpe, Carinthia I, str. 675, sl. 1.

⁷ A. Smodič, ČZN 1940, str. 5, sl. 2.

⁸ Podobno, vsekakor daljšo sulično ost so našli v nekem grobu iz Mokronoga (v zbirki Narodnega muzeja v Ljubljani).

⁹ A. Smodič, ČZN 1940, str. 15, sl. 10.

¹⁰ A. Müllner, T. F., T. XL, 15, inv. št. N. M. P 3596.

¹¹ A. Müllner, T. F., T. LV, inv. št. N. M. R 576.

¹² A. Smodič, ČZN 1940, T. X, str. 15.

Risba 1

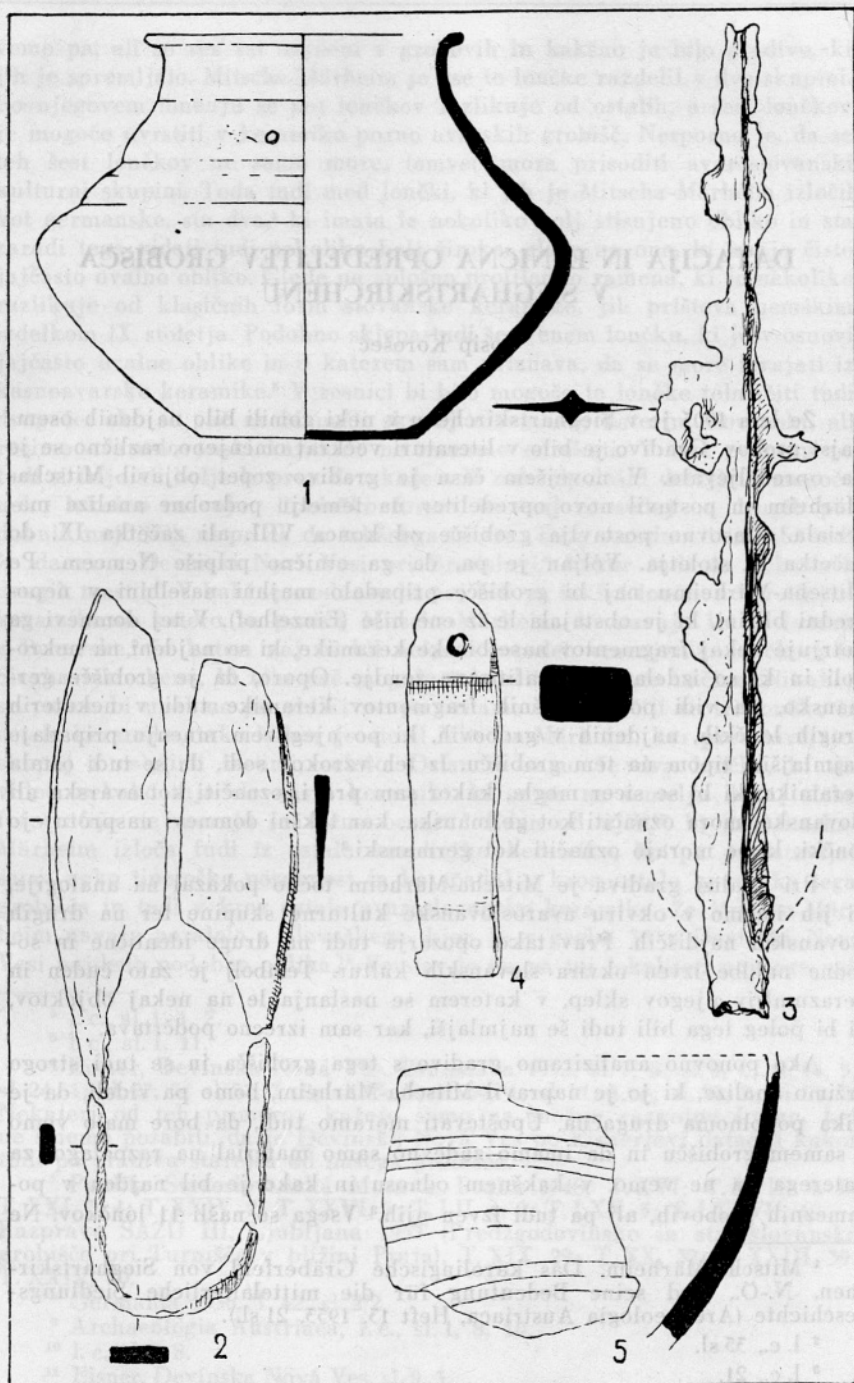
Casovna opredelitev keltskega groba iz Brežic bi se po vsej verjetnosti glasila končni laten, s tem bi pa grob utegnil biti v ožjem kulturnem stiku s sporadičnimi poznokeltskimi najdbami s področja Brežicam sosednjega Drnovega. Ta grob bi bil za sedaj na ožjem področju Brežic prva prazgodovinska najdba.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein keltisches Grab von Brežice

Im Jahre 1948 gelegentlich des Fundamentgrabens für die Veterinärambulanz in Brežice (Rann) stiess man auf eine keltische Grabstätte. Erhalten ist nur das Inventar des planebenen Brandgrabes eines Kriegers (s. Zeichnung 1 und T. I). Nähere Funddaten sind nicht bekannt. Das nun im Savebietmuseum zu Brežice sich befindende Inventar des Grabes ist folgendes: ein gebogenes eisernes Schwert (Z. II 1, eine äusserst beschädigte Lanzenspitze (T. I, 5), eine beschädigte Eisenschere (T. I, 2), eine Urne (T. I, 1), ein Fragment eines anderen Gefässes (T. I, 5) und ein Schleifstein (T. I, 4).

Nach der Typologie der Gegenstände kann man schliessen, dass dieses keltische Kriegergrab in die späte La-Tène Zeit gehört und dass es wahrscheinlich in näherem Zusammenhange mit den keltischen Funden von Drnovo (Nevidunum) steht. Die Grabstätte ist vorläufig noch nicht durchforscht.

DATACIJA IN ETNIČNA OPREDELITEV GROBIŠČA V SIEGHARTSKIRCHENU

Josip Korošec

Že leta 1905 je v Sieghartskirchenu v neki gomili bilo najdenih osemnajst grobov. Gradivo je bilo v literaturi večkrat omenjeno, različno se je pa opredeljevalo. V novejšem času je gradivo zopet objavil Mitscha-Märheim in postavil novo opredelitev na temelju podrobne analize materiala.¹ Časovno postavlja grobišče od konca VIII. ali začetka IX. do začetka X. stoletja. Voljan je pa, da ga etnično pripiše Nemcem. Po Mitscha-Märheimu naj bi grobišče pripadalo majhni naselbini v neposredni bližini, ki je obstajala le iz ene hiše (Einzelhof). V tej domnevi ga potrjuje nekaj fragmentov naselbinske keramike, ki so najdeni na nekropoli in ki so izdelani iz grafitirane zemlje. Oporo, da je grobišče germansko, pa vidi poleg takšnih fragmentov keramike tudi v nekaterih drugih lončkih, najdenih v grobovih, ki po njegovem mnenju pripadajo najmlajšim tipom na tem grobišču. Iz teh vzrokov sodi, da se tudi ostala keramika, ki bi se sicer mogla, kakor sam pravi, označiti kot avarska ali slovanska, mora označiti kot germanska, ker takšni domnevi nasprotujejo lončki, ki se morajo označiti kot germanski.²

Pri analizi gradiva je Mitscha-Märheim točno pokazal na analogije, ki jih imamo v okviru avaroslovanske kulturne skupine ter na drugih slovanskih najdiščih. Prav tako opozarja tudi na druge identične in sorodne najdbe izven okvira slovanskih kultur. Tembolj je zato čuden in nerazumljiv njegov sklep, v katerem se naslanja le na nekaj objektov, ki bi poleg tega bili tudi še najmlajši, kar sam izrecno podčrtava.

Ako ponovno analiziramo gradivo s tega grobišča in se tudi strogo držimo analize, ki jo je napravil Mitscha-Märheim, bomo pa videli, da je slika popolnoma drugačna. Upoštevati moramo tudi, da bore malo vemo o samem grobišču in da imamo zadevno samo material na razpolago, za katerega pa ne vemo, v kakšnem odnosu in kako je bil najden v posameznih grobovih, ali pa tudi izven njih.³ Vsega so našli 11 lončkov. Ne

¹ Mitscha-Märheim, Das karolingische Gräberfeld von Sieghartskirchen, N.-Ö., und seine Bedeutung für die mittelalterliche Siedlungsgeschichte (Archaeologia Austriaca, Heft 13, 1953, 21 sl.).

² l. c., 35 sl.

³ l. c., 21.

vemo pa, ali so res vsi najdeni v grobovih in kakšno je bilo gradivo, ki jih je spremljalo. Mitscha-Märheim je vse te lončke razdelil v dve skupini. Po njegovem mnenju se pet lončkov razlikuje od ostalih, a šest lončkov je mogoče uvrstiti v keramiko pozno avarskih grobišč. Nesporno je, da se teh šest lončkov ne samo more, temveč mora prisoditi avaroslovanski kulturni skupini. Toda tudi med lončki, ki jih je Mitscha-Märheim izločil kot germanske, sta dva,⁴ ki imata le nekoliko bolj stisnjeno obliko in sta zaradi tega videti tudi nekoliko bolj široka, glede na one, ki imajo čisto jajčasto ovalno obliko. Glede na splošno profilacijo ramena, ki se nekoliko razlikuje od klasičnih form slovanske keramike, jih prišteva nemškimi izdelkom IX. stoletja. Podobno sklepa tudi še o enem lončku, ki je v osnovi jajčasto ovalne oblike in o katerem sam priznava, da se more izvajati iz kasnoavarske keramike.⁵ V resnici bi bilo mogoče te lončke tolmačiti tudi drugače, ako se pač ne bi našli skupaj z ostalimi, katerim slovanski, ali recimo avaroslovanski karakter ne moremo odrekati. V tem primeru pa tudi ti trije ali boljše le prva dva kažeta le neki tipološki detajl ali mogoče neko lokalno razvojno tipološko formo, ki vsaj za sedaj na drugih podobnih najdiščih ni prišla do takšnega izraza. Toda sorodnosti imamo tudi že danes v Devínski Novi Vesi pri Bratislavi,⁶ kakor tudi na nekaterih drugih mestih.⁷ V kakšnem odnosu bi naj bili pa takšni lončki s karolinško keramiko, na katero se poziva Mitscha-Märheim, ki navaja le en lonček z Bavarske,⁸ in kateri naj bi bil nekako soroden omenjenim lončkom iz Sieghartskirchena, bi bilo pač mogoče tolmačiti na razne načine. Nikakor se pa ne bi upal ne po obliki ne po ornamentiki izločiti te tri lončke iz ostale keramike, tako kakor je storil Mitscha-Märheim, ker predstavljajo, skupaj z ostalimi šestimi, celoto. Ostaneta samo še dva lončka, ki sta videti nekako tuja slovanski keramiki, ki se pa na temelju dokaj slabe fotografije ne morejo še točno oceniti.⁹ Eden od njih,¹⁰ ki ga Mitscha-Märheim izloča tudi iz ostale karolinške keramike, bo pa predstavljal samo neko tipološko posebnost in bo spadal v krog ostale keramike tega grobišča in tudi v krog ostale avaroslovanske keramike. Že Mitscha-Märheim navaja paralelo s Slovaškega, kjer je v grobu 30 v Devínski Novi Vesi najdena podobna oblika.¹¹ Vendar je pa na tej lokaliteti najdeno več

⁴ I. c., sl. 1, 1, 7.

⁵ I. c., sl. 1, 11.

⁶ Eisner, Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, sl. 7, 6; sl. 9, 2; sl. 14, 5; sl. 24, 1; sl. 27, 3; sl. 37, 3, 8; sl. 55, 5; sl. 60, 1; sl. 61, 1, 4; sl. 96, 2; sl. 99, 1. Nekateri od teh primerov kažejo samo na možno razvojno formo, ker ne smemo pozabiti, da je Devínska Nová Ves po Eisnerjevi dataciji kakor tudi po gradivu starejša od našega grobišča.

⁷ Poulik, Staroslovanská Morava, Praha 1948, T. XVI, 4, 6; T. XXI, 3, 4; T. XXIV, 2; T. XXVI, 5; T. LII, 1, 2; T. LXX, 5; T. LXXVII, 10. — Razprave SAZU III, Ljubljana 1953 (Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče pri Turnišču v bližini Ptuj), T. XIX, 29; T. XX, 32; T. XXIII, 39; T. XXIV, 40.

⁸ Germania 1956, T. 42, sl. 2/2.

⁹ Archaeologia Austriaca, I. c., sl. 1, 8, 10.

¹⁰ I. c., sl. 1, 8.

¹¹ Eisner, Devínska Nová Ves, sl. 9, 3.

podobnih in tudi sorodnih oblik.¹² Drugi lonček bomo pa tako glede na obliko kakor tudi glede na tehnično izdelavo težko našli med inventarjem slovanske keramike.¹³ Oblika te posodice je kroglasta, dno komaj naznačeno, ustje pa le nekoliko navzven upognjeno. Izdelana je pa iz zemlje, kateri je bil primešan grafit. Mitscha-Märheim išče sorodnost v kroglastih karolinških loncih na zahodu, ki pa tudi, kakor sam omenja, kažejo precejšnje tipološke razlikke. Sorodnosti v obliki s švedsko keramiko iz Birke pa zopet ne prihajajo v poštev zaradi drugačnega tehničnega dela.¹⁴ Grafitirane posode se sicer omenjajo na raznih lokalitetah nekako v X. stoletju, sovpadajo pa po obliki z ostalo keramiko. Toda mnogi primeri, ki jih navaja Mitscha-Märheim, so zopet identični s slovansko keramiko.¹⁵ Sodeč po dokaj nejasni sliki bi lonček iz Sieghartskirchena mogel biti tudi predzgodovinski. Podoben primer bi mogel biti tudi z dvema fragmentoma tu najdene tako imenovane naselbinske keramike, ki sta ornamentirana s plastične rebri.¹⁷ Tudi teh pa zaradi nejasnih slik ni mogoče točno opredeliti. Menim pa, da ne sodita nikakor med ostalo keramiko, temveč sta veliko zgodnejša.

Pri analizi na tem grobišču najdenih zapestnic pokazuje Mitscha-Märheim na analogije iz avaroslovanskih kakor tudi kötlaških nekropol. Navaja pa tudi podobne primere iz Birke na Švedskem.¹⁸ Do podobnih sklepov je prišel tudi pri analizi uhanov in ostalih kovinskih nakitnih predmetov.¹⁹ Netipični za opredeljevanje so pa v tem pogledu noži, katerih je najdeno precejšnje število, čeprav Mitscha-Märheim navaja analogije iz slovanskih najdišč.²⁰ Podoben primer je vsaj danes tudi s koščenimi ornamentiranimi cevčicami, ki so mogle biti uporabljene v razne namene.²¹ Analogije imajo pa tako na avaroslovanskih nekropolah kakor tudi drugod in celo v predzgodovini. Nekoliko več podatkov nam morejo nuditi steklene jagode,²² posebno posamezni tipi, med katerimi so biseri v obliki kapljic, v paličicah sestavljeni biseri ter posamezne druge oblike, ki so v Karantaciji, na Balkanu in Panonski ravnini tipične predvsem za razne slovanske kulturne skupine. Drugo vprašanje so tako imenovani mille-

¹² l. c., sl. 23, 4; sl. 42, 3; sl. 66, 7; sl. 100, 5; sl. 103, 1. — Mitscha-Märheim navaja sicer tudi neke sorodne oblike s Švedskega iz vikinškega grobišča v Birki (Arbmann, Birka, T. 239, 3; T. 244, 6), ki jih pa že z geografskega gledišča ni mogoče povezovati.

¹³ *Archaeologia Austriaca*, l. c., sl. 1, 10.

¹⁴ l. c., 50. — Arbmann, Birka, T. 225, 4; T. 225, 1, 2; T. 226, 2, 3.

¹⁵ *Archaeologia Austriaca*, l. c., 30.

¹⁶ Ker mi vsa literatura, ki jo navaja Mitscha-Märheim, ni dostopna, opozarjam na lonček, ki ga prinaša na sliki 12 in ki ima na dnu plastičen znak v obliki križa. Nikakor se pa ta lonček ne more izločiti iz slovanske keramike, ne glede nato, kateri etnični skupini je pripadal tisti, ki ga je uporabljal.

¹⁷ l. c., sl. 2.

¹⁸ l. c., 51, sl. 6.

¹⁹ l. c., 32, sl. 4.

²⁰ l. c., 32, sl. 3.

²¹ l. c., 33, sl. 7.

²² l. c., 34, sl. 8, 9 in barvna priloga.

fiori biseri in biseri z očesi, katerih je na tem grobišču najdeno kar devet primerov. Res je, da so dokaj česti, vsaj v posameznih primerih, tudi na drugih lokalitetah avaroslovanske in drugih slovanskih kulturnih skupin, vendar so tuji slovanskemu inventarju VIII., IX. in X. stoletja ter jih zato moramo imeti le kot uvoženo blago.

Iz celotne analize moramo pač sklepati, da je etnična opredelitev, kakor jo je napravil Mitscha-Märheim, zgrešena. Vse tipične predmete, ki služijo za opredeljevanje, moramo po celotnem značaju, kakor tudi po geografski legi najdišča pripisati avaroslovanski ali pa postavavoslovanski kulturni skupini, kamor sodi večina gradiva od keramike, zapestnic, uhanov, steklenih biserov in s tem v zvezi seveda tudi nožev. Povezava in domnevne analogije na Švedskem, ki jih navaja Mitscha-Märheim, so zanimive, vendar pa brez pomena. Tudi za opredeljevanje atipični predmeti, kakor so millefiori biseri, koščene cevčice in noži, ne govore proti temu, da ne bi mogli biti zastopani tudi na avaroslovanskih grobiščih. Tuji slovanskemu in avaroslovanskemu gradivu bi mogoče bili prej omenjeni lonček ter oba fragmenta keramike, ki pa, kakor sem že omenil, po vsej verjetnosti ne sodijo v zgodnji srednji vek, ker nimajo nikakršne časovne povezave z ostalim gradivom.

Mitscha-Märheim datira sicer grobišče v čas od konca VIII. ali začetka IX. do začetka X. stoletja, kar pa nikakor ne ustreza samemu gradivu. Ako bi tu bili pokopani prebivalci le ene hiše, potem bi bil vsekakor za 18 grobov možen razpon 100 let. Toda v samem gradivu nimamo nobene opore, da bi mogli grobišče raztegniti celo na začetek X., niti v drugo polovico IX. stoletja. V vsem gradivu ni namreč nobenega predmeta, ki bi ga vsaj približno mogli pripisati kōtlaški ali pa belobrdski kulturni skupini. Res je pa, da ni najden tudi noben okov ali jeziček od pasice, ki bi dovoljeval opredeliti gradivo v polno VIII. stoletje. Vendar je pa ves značaj predmetov skupaj s keramiko takšen, da grobišče bolj približuje avaroslovanski kulturni skupini, kakor pa kakšni kasnejši. V najslabšem primeru bo grobišče spadalo v poavaroslovansko kulturno skupino, časovno pod konec VIII. in na začetek IX. stoletja. Še kasnejše datiranje bi pomenilo, da sodi grobišče v eno prehodnih skupin, za kar pa prav tako nimamo nobene materialne opore. Navidezno mlajše forme v keramiki nahajamo tudi na drugih najdiščih, kar pa moramo objasniti na drug način.²³

Končni edino možni sklep je, da gradivo iz Sieghartskirchena sodi v okvir avaroslovanske kulturne skupine ter da nimamo tu nikakršnih elementov, ki bi dovoljevali, da ga etnično pripišemo Nemcem, čeprav so ti tedaj že naseljevali posamezne tamkajšnje kraje.

²³ Zadevno primerjajmo samo gradivo iz Turnišča pri Ptujju (Razprave SAZU III, Ljubljana 1953, 223 sl.), kjer so najdeni tudi lončki, ki bi jih mogli pripisati celo X. in XI. stoletju, a so bili v istem grobu skupaj z ostalimi, ki spadajo v prvo polovico IX. stoletja.

ZUSAMMENFASSUNG

Datierung und ethnische Bestimmung der Grabstätte in Sieghartskirchen

Gelegentlich der neuen Veröffentlichung und Analyse des Materials von der kleinen Grabstätte von Sieghartskirchen (N.-Ö.) versuchte Mitschamärheim den Beweis zu erbringen, dass dieses Material zeitlich zu den deutschen Ansiedlern vom Ende des 8. bzw. vom Anfang des 9. bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts gehört. Da nur 18 Gräber gefunden wurden, die eine Zeitdauer von 100 Jahren für die Grabstätte voraussetzen, schliesst er, dass in der Nähe sich nur ein Einzelhof befand, dessen Einwohner hier begraben wurden.

Wenn man jedoch dieses Material analysiert, sieht man, dass es meistens in die sogenannte Keszthely-Kultur gehört. Von den fünf Töpfen, die Mitschamärheim wegen ihrer etwas gedrungenen Form und einiger anderen Einzelheiten ausgeschieden hat, gehören ebenfalls alle ausser einem, in die gleiche Kulturgruppe. Dafür gibt es mehrere Analogien. Auch das restliche Material gehört vollkommen in diesen Kulturkreis, wobei zwar die Messer und Millefiori-Perlen als atypisch ausgeschieden werden müssen. Dies gilt auch für die Knochenhülsen, obwohl auch solche Gegenstände in der Keszthely-Gruppe gefunden werden. Die Anschliessung an die Wikinger Grabstätte in Birka (Björkö?) in Schweden ist wohl interessant, jedoch wegen der Analogien aus der nächsten Umgebung nicht entscheidend. Demnach kann diese Grabstätte aus dem Bereiche der Keszthely-Gruppe nicht ausgeschieden werden. Dem Material nach kann diese Grabstätte ebenfalls nicht mit dem Anfang des X. Jahrhunderts datiert werden, sondern wird wegen der Abwesenheit von Gürtelbeschlägen und Riemenzungen in das Ende der Keszthely- oder Nachkeszthelykultur gehören. Es gibt kein Element, wodurch diese Grabstätte mit Übergangs- oder sogar späteren Gruppen angeschlossen werden könnte. In Anbetracht dessen wird die Grabstätte in das Ende des VIII. oder in den Anfang des IX. Jahrhunderts gehören.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

Lubor Niederle, Rukovět' slovanských starožitností (Československá akademie věd, Sekce filosofie a historie), Praha 1953, 515 str., 152 slik v tekstu in 3 karte.

Českoslovaška akademija znanosti je v redakciji Jana Eisnerja izdala »Rukovět' slovanských starožitností« Lubora Niederla, največjega znanstvenika na področju slovanske arheologije. Delo je izšlo šele lansko leto, to je 9 let po avtorjevi smrti. Predstavlja pa češko predlogo francoske izdaje »Manuel de l'antiquité slave«, od katere je prvi del »L'histoire« izšel leta 1923 v Parizu, a drugi del »La civilisation« leta 1926. »Rukovět'« in »Manuel« je nekaj povzetek glavnih Niederlovih del: »Slovanske starožitnosti« in »Život starých Slovanů«, izpopolnjen s tedaj največjimi izsledki in literaturo, kar v prvih delih še ni bilo uporabljeno. Nova izdaja je taka, kakršno je Niederle že nekdam napisal, brez kakršnih koli izpopolnitev. Tudi tisti odstavki, ki so bili izgubljeni, so bili le prevedeni zopet iz francoščine, tako da celotno delo čimbolj ustreza zamisli »Manuela«. Českoslovaška akademija znanosti se je za ponovno izdajo na videz že zastarelega dela odločila zato, da se na eni strani oddolži spominu velikega znanstvenika in najboljšega poznavalca slovanske preteklosti, na drugi pa zaradi pomanjkanja »Starožitnosti« in »Manuela« na knjižnem trgu, ki sta bila že takoj ob izidu razprodani.

Rukovět' se deli na dva dela: Slovansko zgodovino in na Življenje starih Slovanov. V zgodovinskem delu obravnava avtor najprej Praslovane, njihov vznik, njihovo pradomovino, prve vire o Slovanih ter diferenciacijo slovanskih plemen. Dalje prehaja na zgodovino Južnih Slovanov, na to pa na zgodovino Zahodnih in zgodovino Vzhodnih Slovanov. V življenju starih Slovanov pa podaja na temelju etnografije, arheologije, lingvistike in na temelju zgodovinskih virov celotno fizično življenje Slovanov, njih navade, religijo, razne kulte, obrtništvo in obrtniške izdelke, trgovino, šolstvo in umetnost, vojskovanje, gospodarstvo in družbeno ureditev.

Čeprav je videti nova neizpopolnjena izdaja »Rukověta« skoraj trideset let po izidu drugega dela »Manuela« skoraj odveč in nepotrebna, je vendar Českoslovaška akademija znanosti napravila z njo veliko uslugo tako znanosti, kakor tudi vsemu slovanskemu slovstvu. Res so se od časa, ko je Niederle napisal to delo, izvršila tako na arheološkem kakor na etnografskem, lingvističnem in tudi zgodovinskem področju že mnoga nova odkritja, vendar je tudi še danes nemogoče delati brez odličnega Niederlovega dela. Tudi marsikake hipoteze, ki jih je Niederle svoj čas postavil, so danes že omajane, toda brez njega in njegovih del mogoče te hipoteze ne bi še niti obstajale. Ne glede na pomen, ki ga imajo Niederle in njegova dela čisto z zgodovinskega gledišča, so ta danes še vedno nujno potrebna in predstavljajo še vedno učbenike tako za arheologe kakor za etnografe. Boljših vsaj za sedaj nimamo. Ogromno, ali bolje vse do tedaj zbrano gradivo, ki ga je opravil Niederle, predstavlja dragocen rudnik, iz katerega je mogoče vedno neizmerno črpati. Tako bodo še vedno Niederlova dela, med njimi tudi »Rukovět'« predstavljala osnovo za vsako

nadaljnje raziskovanje na področju slovanske arheologije. Zato moramo Češkoslovaški akademiji znanosti čestitati k razumevanju, ki ga je izkazala z začetkom ponovnih izdaj Niederlovih spisov.

Oceniti »Rukovět' slovanských starožitností«, ki ima tako neizmerno zgodovinsko, kakor tudi čisto znanstveno vrednost, je danes še popolnoma nemogoče. Tudi nekdanje ocene »Manuela«, kakor so tudi bile laskave, so bile vendar skromne v primeri s pomenom, ki ga je to delo v resnici imelo in ga še danes ima. Na drugi strani so pa posamezna nova odkritja včasih spremenila sliko, ki nam jo je glede na tedanje stanje znanosti podal Niederle. Ne gre pa sedaj zmanjševati vrednost njegovih tedanjih sklepov, ki so bili edino mogoči, a so se spremenili zaradi razvoja vede. Poleg tega so pa tudi taki momenti premalenkosti, da bi vplivali kakorkoli na celotno njegovo delo.

Josip Korošec

Kurt Bittel-Adolf Rieth, Die Heuneburg an der oberen Donau ein frühkeltischer Fürstensitz, Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1950, Stuttgart und Köln 1951, 54 str., 18 tabel in 6 načrtov.

Wolfgang Dehn, Die Ausgrabungen auf der Heuneburg beim Talhof (Donau) 1951/1952 (Germania 30, 1952, str. 326 do 329, T. 17-18).

Leta 1950 začeto raziskovanje gradišča Heuneburg pri Talhofu je prineslo predzgodovini izredno dragocene podatke, ki nudijo nove vpoglede v razna predzgodovinska obdobja in njih kulturo v Nemčiji, prav tako pa kažejo tudi, da nam sistematična raziskovanja na gradiščih, ki so vsekakor dolgotrajna, morejo nuditi veliko več kakor raziskovanja le posameznih gomil. Kljub izredno velikemu številu drobnih najdb, predvsem keramike, prav tako pa tudi kovinskih predmetov, med katerimi se posebno odlikujeta zlata sitasta žlica, so veliko bolj pomembna naselbinska in fortifikacijska odkritja. Res, da drobne najdbe ilustrirajo življenje na tem gradišču skozi stoletja in omogočajo datacijo posameznih faz utrjevanja, vendar je sedaj prav način utrjevanja, zidanja zidov in obzidja, postavljanja lesenih konstrukcij in postavljanja palisad omogočil popolnoma nove vidike v tehničnem delu stavbarstva predvsem železnodobnega časa.

Gradišče Heuneburg je na hribčku nad dolino Donave, ki je pa zaradi gradbenih del v raznih periodah zelo spremenil svojo nekdanjo obliko. Na hribčku je danes planota, na kateri je bilo gradišče, ki je merilo v notranjosti 300 m v dolžino in 180 m v širino ter obsegalo okoli 3 ha površine. Poleg fortifikacijskih objektov na samem gradišču sta hribček obdajala z zahoda in severa tudi še dva jarka. Raziskovanja, ki so doslej odkrila le posamezne dele gradišča, so mogla ugotoviti nekoliko utrd, od katerih vsaka predstavlja popolnoma novo delo, ki je bilo postavljeno na razvalinah starejšega.

Najmlajša perioda, ako izzamemo nekaj rimskih fragmentov keramike, je imela kamniten zid, širok 4,2 m, ki je bil na sem prineseni glini kot temelju. Raziskovalci sodijo, da je bila pri tem zidu uporabljena tudi lesena konstrukcija, kar so najnovejša raziskovanja tudi potrdila. Ta lesena konstrukcija je bila v obliki zabojev, ki so bili izpolnjeni s kamnom. Danes je tudi ugotovljeno, da je bilo to obzidje postavljeno neposredno na starejšem. Časovno pa spada v starejšo latensko dobo.

Naslednja perioda, ki jo Bittel deli na dva pododdelka, a Dehn kot dve periodi, je imela utrdbo, sestojeko iz »murus« (2b po Bittlu, 3 po Dehnu), zidu lesene konstrukcije, izpolnjene z zemljo in kamenjem. Ta zid je bil 4,2 m širok. Posebno pogosti so v tej periodi tudi fragmenti bronaste pločevine, pripadajoči mogoče zidu ali pa obrambnemu hodniku. Utrdba je bila uničena zaradi požara. Toda po uničenju so napravili novo utrdbo (2a po Bittlu, 2 po Dehnu), ki pa še ni zadostno raziskana, a je

bila ravno tako uničena zaradi požara. Obstajajo pa precejšnje razlike med prvim in drugim zidom. Po najdbah pa obe utrdbi spadata v pozno halštatsko dobo (Reinecke D.).

Drugačno konstrukcijo je imela utrdba periode 4 po Dehnu, 3 po Bittlu. Ta utrdba je za sedaj še najbolj raziskana in tudi najbolj ohranjena. Zid je bil izdelan iz kamnitega temelja, sestavljenega iz rezanega apnenca, redko peščenca, 3 m širokega in danes ohranjenega še do višine ca. 0,60—1,20 m. Na tem temelju je pa zid, izdelan iz opeke, sušene na soncu. Velikost opeke je $40 \times 40 \times 6$ —8 cm. Peščeno glinasta zemlja je služila za vezavo opek. Ta zid je bil ohranjen celo še do višine 1,50 do 1,70 m. V okviru tega zidu so bili tudi bastioni, ki so segali pred obzidje. Doslej je raziskan en tak bastion na severozahodnem delu, drugi pa na južni strani obzidja. Ta je bil za ca. 4 m oddaljen od samega zidu. Kolikor je doslej ugotovljeno, je bilo obzidje grajeno na zgornji način le na severni in južni strani gradišča, medtem ko je bil na jugozahodni strani zid izdelan v leseni konstrukciji, izpolnjeni z zemljo in kamnom. Osnova tega zidu je bila lesena konstrukcija v obliki skrinj. Obzidje, izdelano iz sušenih opek, je bilo pa, kakor so doslej pokazala raziskovanja, vsaj enkrat tudi popravljeno na ta način, da so zid, ki se je začel vsipavati, podprli na sprednji strani s koli. Tudi to utrdbo je uničil požar. Raziskovalci jo pa datirajo v kasno halštatsko dobo.

Od najstarejše utrdbe, ki spada v peto periodo, pa imamo notranji jarek okoli hribečka ter nasip, ki je obdajal gradišče. Lesena konstrukcija tega obzidja je samo ugotovljena, ni pa še raziskana. Po vsej priliki bo tudi ta utrdba sodila v železno dobo.

Najstarejša naselbina pa na tem mestu, ki je ugotovljena le po posameznih fragmentih keramike ter kulturnem sloju z ogljenino in fragmenti keramike, bo spadala v kasno bronasto dobo.

Glede na dosedanje najdbe in odkritja predvsem obzidja četrte periode, kjer je zid zgrajen iz sušene opeke na kamnitem temelju, Dehn veže tak način gradnje s Sredozemljem, in sicer z Grčijo, ker se ta popolnoma razlikuje od srednjeevropske gradnje. V tem mnenju ima oporo v veliki meri tudi v importu grških vaz, za katere misli, da so na Heuneburg prišle čez Massilio. Po prvih raziskovanjih so Heuneburg raziskovalci označili kot knežji sedež kasnohalštatske in zgodnjelatske dobe. Dehn pa sodi, da bo to istočasno tudi eden od pomembnejših trgovskih centrov med jugom in severom.

Josip Korošec

Rad Vojvodjanskih muzeja 2, Novi, Sad 1953, 500 str.

Nova številka »Rada«, ki podaja pregled znanstvenega, raziskovalnega in muzealnega dela muzejskih delavcev in muzejev v Vojvodini, je tako po opremi, kakor tudi po vsebini izredno bogata in raznovrstna. Tiskana, kot že prva številka tega glasila, na izredno dobrem papirju, nudi poleg bogatega ilustrativnega gradiva zopet izredno dragoceno in obilno gradivo iz Vojvodine, ki je tako dostopno tudi vsem drugim znanstvenikom. Mimorede lahko omenim, da so se v primeri s prvo številko izboljšali tudi klišejni slik in da so tudi povzetki v angleškem in nemškem jeziku sedaj zadostni, tako da morejo gradivo uporabljati tudi tuji znanstveniki.

V novi številki glasila so kakor v prvi zastopane vse muzejske veje od arheologije, umetnostne zgodovine, numizmatike in etnografije do zoologije itd. Poleg tega pa po raznih poročilih dobimo vpogled tudi v razne muzeje in njih ureditev, v razne zbirke, v razne razstave, v biblioteko itd. Ta poročila so izredno zanimiva za vpogled v razvoj tamkajšnjih muzejev, dalje za vpogled novih akvizicij, raznih terenskih del in tudi za ureditev muzejev.

Gradivo je tudi sedaj deljeno na razprave in članke, na poročila, na gradivo in priloge, na življenje in delo vojvodinskih muzejev, na muzej-

ske kadre, na zaščito kulturnih spomenikov, na ocene in poročila ter na bibliografijo, ki pa obsega le področje Vojvodine.

Zelo bogato so zastopane razprave, članki in poročila s področja arheologije, katerim vojvodinski muzeji posvečajo, skoraj bi rekel, glavno skrb. Med temi razpravami je nekaj izredno zanimivih in tudi pomembnih ne samo za arheološko delo v Vojvodini, temveč sploh za arheološko vedo. Trije avtorji obravnavajo vprašanje panonske keramike v raznih povezavah. Tako Branko Gavela v članku »Jedan prilog tehničkoj i hronološkoj determinaciji panonske keramike u Srednjem Podunavlju« skuša dokazati, da vsa »panonska« keramika časovno spada v železno dobo, medtem ko jo etnično prisoja Ilirom. Pri svojih sklepih se naslanja na Vasića in na njegovo datacijo »Žutega brda« ter na stratigrafske podatke z Židovara, ki so pa zelo dvomljivi, o čemer sem govoril že na drugem mestu. Videz pa je tudi, da bi avtor nekako želel identificirati slavensko kulturno stopnjo (Vučedol in Ljubljansko barje) s panonsko keramiko ter da bi na ta način tudi ta, po njegovem mnenju, padala v železno dobo. Ne bi pa bila blizu neolitika, kakor mislijo nekateri drugi znanstveniki. Za sedaj pač ni potrebno bliže razpravljati o teh domnevah, ki niso z ničemer dokumentirane. — Garašanin v razpravi »Banat — Srpsko Podunavlje — Kerameikos« raziskuje vprašanje povezave med našimi kraji in Grčijo. Pri tem je pa vzel za temelj panonsko keramiko, kakor tudi nekoliko kasnejše stile, ki so se razvili na temelju panonske keramike, kakor sta dubovački in žutobrdski stil, ter najdbe iz Kerameikosa. Avtor kaže na podobnost, ki se izraža v oblikah posod, dalje v ornamentiki in prav tako tudi v plastiki. Vendar je pa to le bolj sorodnost, ne pa tudi identičnost. Kljub temu pa avtor sodi, da je obstajala na eni strani povezava med Kerameikom, na drugi pa med Podonavjem. Avtor tolmači ta moment delno z importom, delno pa z drugimi zvezami. Glede na izredno slabo raziskano ozemlje ter glede na nezadostno število najdb nikakor ni mogoče izvajati točnejših sklepov. Kljub temu pa avtor vendar sodi, da so mnogi elementi s Podonavja prodrli v Grčijo in tam bili sprejeti v okvir domačih kultur. Tretji prispevek, ki se dotika te dobe, je Miodraga Grbića razprava »Pitanje geneze vatsinske i dubovačke grnčarije«. Za temelj svoje razprave je avtor vzel še neobjavljeno gradivo vatsinskega kakor tudi dubovačkega tipa. Avtor se poleg tega naslanja tudi še na gradivo vršačkega tipa. Vprašanje pa, ki ga zastavlja, je predvsem, ali imamo v teh tipih razne istočasne skupine, ali pa imamo opraviti z različnimi kronološkimi fazami. Vendar je pa avtor ta problem samo zastavil, ni ga pa skušal razrešiti. V resnici bo to vprašanje mogoče tolmačiti šele z novimi raziskovanji, ki se bodo vršila na raznih mestih. Podoba je, da tudi gradivo, najdeno v Ilandži, na katerega se avtor nekako opira, ne bo prineslo, ko bo obdelano, nikakršne pozitivne osvetlitve.

Predzgodovinske probleme obravnava tudi še članek Šandorja Nadja »Naselje iz mladjeg kamenog doba na Matejski Brodu kod Novog Bečaja«, v katerem je podano poročilo o terenskih delih iz l. 1952, ki so pa bila začeta že leta 1949. Tu so odkrite nadaljnje stanovanjske hiše in ognjišča, kakor tudi keramični in drugi predmeti za vsakdanjo uporabo. Vse zadevne najdbe pripadajo tiški kulturni skupini, ki jo avtor označuje kot tretjo stopnjo. Na istem najdišču je bil v bližini ene hiše odkopan tudi grob konjenika. Od konja je bila tu le glava in noge s kopiti do sklepov. Ostali inventar je pa obsegal koščene obloge, železne okove za tul, uzdo, stremena, pušične osti, kresilo, kresilni kamen in nožič. Avtor postavlja grob v X. stoletje, etnično ga pa prisoja Madžarom. Kot vzrok taki opredelitvi navaja, da je tu pokopani bojevnik poginil zaradi manjše pušične osti, ki je bila najdena v glavi in ki se tipološko razlikuje od ostalih, ter zaradi tega mora pripadati drugemu narodu. Etnična opredelitev groba, čeprav je možna, ni s tem tudi še dokazana. Prav tako pa ni dokazana niti datacija. Ni namreč izključeno, da bo grob nekoliko starejši in da bo

pripadal neki prehodni skupini med avaroslovansko in kasnejšimi skupinami.

Zanimivo je tudi poročilo Rastka Rašajskega in Mirka Šulmana v članku »Preistoriska gradina Feudvar kod Mošorina«. S poskusnimi izkopavanji je ugotovljenih nekoliko kulturnih period. Najstarejša plast pripada še neolitski dobi. Ta plast je od ostalih deljena s 50 cm debelo vmesno sterilno plastjo. Druga kulturna plast, ki jo avtorja označujeta kot plast »spodnje hiše«, je pa imela hišo z ognjiščem in večjim številom fragmentov keramike. Kulturno jo postavljata v panonsko keramiko. Poleg tega se je pa v tej plasti našla tudi keramika z vzboklinami, ki jo Tompa stavlja v Tószeg C-D in sicer od leta 1400 do 900 pred n. e. Tretja kulturna plast, ki jo avtorja imenujeta plast z »zgornjo hišo« in v kateri so bili ohranjeni ostanki hiše s keramičnimi fragmenti, je pa po mnenju avtorjev tipična za gradiščansko železnodobno kulturo. Tej plasti ali naselbini bo pripadal tudi napis, ki je obdajal gradišče. Avtorja sodita, da je življenje na gradišču prenehalo s prihodom Keltov, ki so naselbino uničili.

Rimske in porimske dobe se dotikata dva manjša članka. V prvem poročila Branko Vasilic o štirih novih rimskih spomenikih, ki so bili odkriti v Sremski Mitrovici. Drugi članek Aleksandre Jurišić »Rimsko-sarmatski i slovenski nalazi u Kovačici« pa podaja poročilo o sondažnih izkopavanjih leta 1952. Ob tej priliki je bilo najdeno gradivo, ki ga avtorica deli v tri skupine: 1. na rimsko provincialno ali jaziško gradivo, 2. na avaroslovansko ali keszthelysko skupino in 3. na slovansko ali belobrdsko kulturno skupino. Posebno je zanimiv grob, ki po avtorici pripada Jazigom. Slovanske najdbe na pripadajo zvečine površinskemu materialu, kjer je v glavnem zastopana keramika, dalje pa tudi gradivo, ki je pri prejšnjih izkopavanjih tukajšnje belobrdske nekropole ostalo raztreseno.

S problematiko slovanske arheologije se bavi dva članka. Pavle Velenrajter v članku »Starosrpsko groblje iz X—XII veka kod Bostaništa blizu Mošorina u Bačkoj« podaja poročilo o doslej odkritih grobovih, katerih je vsega skupaj devet. Od vseh je pa le eden imel kot pridevke S-obročke. Pomembnejša je razprava Rajka Veselinovića »Starosrpsko naselje na Bostaništu, kod Mošorina u Bačkoj«. Že v svojem prvem zadevnem poročilu je Veselinović opozoril na doslej pri nas neznan naselbinske objekte, ki so bili odkriti na Bostaništu (Rad Vojvodjanskih muzeja 1). Z nadaljnjimi raziskovanji je odkritih več novih podatkov, ki omogočajo njihovo tolmačenje.

Srednjeveške numizmatike se je dotaknil Ferenc Molnar v članku »Ostava srednjevekovnog novca iz Arače«. Ta depo, od katerega je skupno 2521 kosov dobil Narodni muzej v Zrenjaninu je bil najden leta 1949. Najdba obsega denarje Matije I., dalje Vladimira II. in Ljudevita II. Avtor sodi, da je bil depo zakopan nekje v času bitke pri Mohaču, ker so najmlajši tu najdeni novci kovani leta 1522 v zelo majhnem številu.

V veliko manjši meri od arheologije so zastopane v glasilu druge vede. Čiste zgodovinske problematike se je dotaknil Zivan Kumanov v poročilu »Uloga štampe u razvoju Narodnooslobodilačke borbe u Vojvodini«. Lokalno zgodovino, in sicer nekaj iz zgodovine medicine v Vojvodini imamo v članku Milana Tokina »Sterijin prijatelj dr. Gavrilo Pekarović«. Tudi umetnostna zgodovina obravnava le nekaj problemov, od katerih moramo pa nekatere vezati z obrtništvom, ali pa tudi z etnografijo. Djordje Mano-Zisi podaja v svoji razpravi poročilo o raziskovanju razvalin samostana Arače v Banatu. Poročilo je zajeto z umetnostno zgodovinskega in zgodovinskega gledišča. Šandor Nadj, ki se v svojem članku bavi s istim problemom, pa objavlja zgodovinske momente v zvezi s samostanom v Arači. Cerkvene umetnosti se dotika Verena Han, ki objavlja visok knjižni podstavek iz samostana Krušedola iz XVI. stoletja. V problem obrtne umetnosti pa moremo uvrstiti članek Zagorke Janc »Pri-log poznavanju opreme knjiga na teritoriji Vojvodine«. V tem članku se

avtorica ukvarja predvsem s prepisovanjem, vezavo in umetniškimi okovi knjig.

Etnografsko gradivo obsega večje število člankov. Milenka Filipović v članku »Romantizam u narodnoj nošnji: haljetak Dušanka« podaja zgodovino tega dela nošnje, ki se javlja relativno zelo pozno v Vojvodini. Milan Milošev v članku »Olajnica u Uljmi« opisuje stiskalnico za olje, kakršne so se uporabljale v Banatu. Vera Milutinović pa v članku »Suvača u Sidu« podaja opis mlina, ki je služil ne samo kot mlin, temveč tudi kot stiskalnica za olje in za predelavo lanu. Petar Vlahović v članku »Najnoviji naseljenici u banatskom selu Mramorku« opisuje današnji sestav prebivalstva te vasi, ki se je iz raznih krajev Jugoslavije doselilo leta 1946. Poleg tega pa opisuje tudi njihove običaje, ki predstavljajo zmes nekdanjih ter novo prevzetih običajev. Mirko Šulman nam pa podaja posamezne običaje iz nekdanjega cehovskega življenja v Subotici. Nekaj novih momentov iz življenja Cango-Madžarov je objavil Stevan Degrel, medtem ko Pal Katona poroča o predelavi paprike v Horgošu in okolici.

Prirodoslovnih ved se dotikajo samo trije članki. Milorad Marčetić poroča o fenoloških opazovanjih ornitofavne v Vojvodini, Aladar Trišler pa o naselbini čapelj in o spominih na novosadski »rit«, kjer so iskali naselbino malih plemenitih čapelj.

Ostala poročila se dotikajo zgodovine, razvoja in dela posameznih muzejev, dalje raznih zastav, razvoja zbirke posameznih muzejev itd. V posebnem pododdelku so podana poročila o zaščitnih delih in o konservaciji raznih objektov v Vojvodini. Sledijo ocene in kritike ter bibliografija.

Josip Korošec

Milutin Garašanin-Draga Garašanin: Priručnik za arheološka iskopavanja. (Savezni Institut za zaščito spomenika kulture), Beograd 1955, 80 strani, 51 risb, slik in načrtov na tablah.

Zvezni Institut za varstvo kulturnih spomenikov v Beogradu je v okviru svojih edicij izdal zgornji priručnik, ki sta ga sestavila naša znana znanstvena delavca na arheološkem področju, Milutin in Draga Garašanin. Pomanjkanje podobnih del tako na področju arheologije, kakor tudi muzeologije ne občutimo samo pri nas, temveč tudi v tuji strokovni in tudi praktično uporabni literaturi. S tem večjim veseljem moramo zato sprejeti ta novi priručnik, v katerega sta avtorja vložila precej truda, naslanjajoč se pri njegovi sestavi v glavnem na svoje lastne skušnje. Zanimarila pa nista niti tuje literature, v kolikor obstaja, vendar sta jo uporabljala nadvse kritično. Kakor druge vede, tako se tudi arheologija in njeni znanstveni prijemi, med katere sodi tudi arheološko izkopavanje, vse bolj in bolj razvijajo. Kar je še pred leti veljalo za višek metodološkega dela, je danes že zastarelo. Napako delajo tisti znanstveni delavci, ki se kljub napredku v znanosti drže še vedno starih principov in zametujejo nove znanstvene ali pa praktične pridobitve, posebno ako ti niso združeni z novimi, težko dostopnimi in dragimi instrumenti. Zasluga avtorjev priručnika pa je ravno tako v opozarjanju tudi na take zastarele in zato danes zgrešene prijeme, v kolikor bi jih hoteli še vedno, mogoče iz nekega oportunitizma, uporabljati. Nesporno bi se o posameznih glediščih, ki ga zagovarjata avtorja, moglo še diskutirati, vendar se taki momenti dogajajo vedno in tudi povsod. Zato ne gre nekaj obsoditi ali zavreči, kar je lahko ravno tako dobro, kakor kaj drugega. Zvezni institut je pa z izdajo tega priručnika napravil ogromno uslugo tako naši arheološki vedi, kakor tudi naši arheološki publicistiki.

Priručnik je razdeljen na štiri poglavja, v okviru katerih avtorja razpravljata o posameznih točkah in problemih. V prvem poglavju: »Splošne opombe o arheoloških izkopavanjih« govorita avtorja po vrsti o nalogah arheologije ter o cilju izkopavanj, dalje o vrstah arheoloških izkopavanj

glede na zastavljene naloge, glede na varstvo ogroženega zemljišča in glede na kontrolo podatkov že raziskovanih lokalitet. V istem poglavju govorita avtorja tudi o izbiri zemljišča za izkopavanje pri sistematičnih delih in v naprej zastavljenih nalogah, pri čemer je potrebno kritično upoštevati vse dosedanje podatke, ki jih imamo o takšni lokaliteti. Ravno tako je pa potrebno zbrati podatke na samem zemljišču pred začetkom del. Glede na velikost izkopavanj pa avtorja razlikujeta sistematična izkopavanja, kjer se vrše izkopavanja velikih razmerij, tako da se sčasoma zajame cela lokaliteta in pa t.i. sondažna izkopavanja, katerih cilj je ugotavljanje le posameznih momentov, kakor so značaj lokalitete, ugotavljanje kulturne skupine, ugotavljanje kronologije itd.

Drugo poglavje obsega »Priprave in organizacijo arheoloških izkopavanj«. Avtorja se v tem poglavju dotikata vrste točk, ki so v glavnem vezane s predpripravami. Tako opozarjata na pomen zbiranja podatkov o lokaliteti, ki se bo sistematično raziskovala, bodisi po že objavljenem gradivu, po objavljenih podatkih o lokaliteti, ravno tako pa tudi po gradivu, ki je po muzejih, v starih zapisih, po osebnem pregledu lokalitete, pri antičnih lokalitetah pa tudi po podatkih v antičnih virih. Avtorja dalje menita, da se pred sistematičnimi izkopavanji lahko napravijo tudi poskusne sonde, posebno tam, kjer nismo gotovi glede točnega mesta lokalitete. Včasih lahko take poskusne sonde nadomestijo tudi avionski fotografski posnetki, ki se v novejšem času vse bolj uporabljajo. Pri tehničnih pripravah pa avtorja posebno opozarjata na geometrsko snemanje terena ter na problem odmetavanja zemlje, ki v resnici sodi v enega najtežjih problemov tako pri tistih objektih, ki bodo ostali dalje odkriti, kakor tudi pri tistih lokalitetah, ki jih je potrebno zopet zasuti. Pri sestavi ekip in strokovnjakov, ki se bodo udeležili večjih izkopavanj, sodita avtorja, da mora sodelovati večje število strokovnjakov že glede na velikost izkopavanj, kakor tudi glede na razne periode, ki so zastopane na taki lokaliteti. Dalje priporočata tudi, da bi pri izkopavanjih sodelovali strokovnjaki drugih ved, na katere se mora arheologija naslanjati, kakor so geologija, antropologija, paleobotanika itd. V posebnem oddelku pa govorita avtorja o tehničnih sredstvih, orodju in podobnem, ki se uporabljajo pri izkopavanjih.

Tretje poglavje je posvečeno metodi arheoloških izkopavanj. Kot osnovno priporočata avtorja t.i. mrežasti sistem dela, ker je enostavni koordinantni sistem brez nadaljnje delitve danes že zastarel. Čeprav dovoljujeta v posameznih primerih tudi uporabo poskusnih sond, vendar avtorja opozarjata na njih pravilno izkoriščanje, tako da se z nepazljivostjo ne uniči glavni del objekta. Zato predlagata uporabo le nekaterih vrst sond, medtem ko druge, kakor so sonde v obliki vodnjaka, dalje sonde v obliki predora itd., ki so se nekdanje zelo rade uporabljale, izključujeta. Že glede na razne značaje lokalitet, dalje glede na njih vsebino, delita avtorja vse lokalitete na naselbine in nekropole. Pri naselbinah, ki se med seboj razlikujejo že glede na mesto, kjer so, prav tako pa tudi glede na časovno obdobje, kjer se pri posameznih naselbinah moremo naslanjati le na stratigrafijo in na droben material, pri drugih pa zopet na arhitekturo, kar vse zahteva posebne metode dela, obravnavata avtorja po vrsti posamezne take primere. Tako se posebej dotikata raziskovanja naselbin v jamah, posebej pa naselbin na odprtem prostoru, kjer se ozirata tudi na raziskovanje posameznih objektov, kakor so hiše, stanovanjske jame, peči, ognjišča itd. Dalje navajata razne načine raziskovanja pri močvirnem zemljišču in pri naselbinah, ki so pod vodo, kakor tudi načine raziskovanja predzgodovinskih in zgodnesrednjeveških utrd ali gradišč, kjer imamo na eni strani fortifikacije, na drugi pa naselbino. Avtorja zastopata gledišče, da se raziskovanje obzidja gradišč že glede na velike stroške ne more izvršiti v celoti, temveč le s sondami ali preseki. Pri raziskovanju antičnih in srednjeveških stavb pa priporočata istočasno

konzervacijo odkritih objektov, posebno še, če bodo objekti ostali dalje vidni. Glede raziskovanja kompleksnih najdišč, kjer imamo več neenotnih period in objektov na istem mestu, pa avtorja menita, da se zgornje plasti ohranijo, posebno ako so tu zastopane pomembnejše stavbe, medtem ko naj se niže ležeče plasti raziskujejo samo s sondami, toda le na mestih, ki ne bodo ogrožala više ležeče stavbe. Pri raziskovanju nekropol opozarjata avtorja na večje število možnosti izkopavanja gomil, kar je pa odvisno od velikosti gomil in materiala, iz katerega so gomile sestavljene. Pri izkopavanju nekropol s planimi grobovi zastopata avtorja mnenje, da se mrežasti sistem ne sme uporabljati preveč togo. Ravno tako opozarjata na čim detajlnejše delo in puščanje vseh arheoloških predmetov in drugih objektov in situ toliko časa, dokler se ne dobi detajlna slika posameznih grobov.

V četrtem poglavju se avtorja ukvarjata z arheološko dokumentacijo, ki jo je potrebno napraviti pri izkopavanjih in ki se hrani v ustreznih arhivih. Predvsem je ta potrebna za kasnejšo kontrolo, ker se celotna dokumentacija ne more vedno objaviti, posebno pri raziskovanjih večjih razmer. V tako dokumentacijo sodi na prvo mesto dnevnik dela, terenski posnetki, risbe profilov, risbe temeljev stavb, risbe detajlov itd., dalje razne vrste fotografij ter točno po kvadrantih in po stratigrafiji razdeljen droben material. Avtorja opozarjata tudi na nepravilnost tistih strokovnih delavcev, ki puščajo po končanih delih teren neurejen. Ravno tako obstaja precejšnja problematika tudi z materialom, ki se odvrže kot neuporabljiv bodisi zaradi prevelike množine, ali pa iz kakršnih koli drugih vzrokov. Avtorja predlagata, da se tak material zasuje na zato odrejenem mestu na samem zemljišču, kjer so se vršila izkopavanja. To mesto naj se označi tudi na načrtih.

Avtorja sta svoja izvajanja opremila tudi z različnimi načrti, profili in fotografijami raziskovanj, tako da je celoten priročnik čimbolj nazoren. V resnici bo lahko služil tako arheološkim muzejskim delavcem pri njih terenskih delih ter jih istočasno opozarjal in odvrčal od eventualnih nepravilnosti, kakor bo lahko služil mlajšemu arheološkemu kadru kot učna knjiga.

Josip Korošec

Miodrag Grbić: Osnovi istraživanja arheoloških nalazišta. (Srpska Akademija nauka, Povremena izdanja Arheološkog instituta, Sv. 1), Beograd 1953, 76 str.

Srpska akademija je v okviru svojih edicij izdala knjižico z gornjim naslovom, ki jo je napisal Miodrag Grbić. V glavnih obrisih prikazuje avtor splošno arheološko raziskovanje. Na ta način, kakor tudi glede na poljudnoznanstven način podajanja je knjižica dobila neki pomen priročnika, ki je zamišljen, da bi mogel koristno služiti posameznim muzejskim delavcem v arheologiji.

Avtor je svojo knjižico razdelil na več oddelkov, v katerih se dotika različnih vprašanj, tako glede splošnega prikaza arheologije, njenega pomena, kakor tudi opisa posameznih objektov ter posameznih del, ki jih opravljajo arheologi. Avtor se v prvem poglavju dotika vprašanja arheološke vede in njene vsebine, nato prehaja na delitev arheologije, dalje na stratigrafijo, na tipologijo, na kronologijo, na odnos arheoloških virov do duševnega in ekonomskega življenja ter na odnos arheologije do posameznih pomožnih ved. V drugem poglavju se avtor dotika vzrokov, zaradi katerih arheološki objekti propadajo, nato prehaja na spomenike, ki so še ohranjeni ter govori o srednjeveških razvalinah in arheoloških najdiščih pod zemljo. Tretje poglavje je posvečeno zbiranju gradiva, rekognosciranju zemljišča, izkopavanju ter konservaciji arheoloških objektov. V istem poglavju govori tudi o arheoloških pripomočkih pri raziskovanju. V četrtem poglavju govori avtor o nepremičnih arheoloških objektih od

naselbin, utrd, svetišč do grobišč itd. V petem poglavju našteva vrste premičnih arheoloških predmetov, v šestem pa govori o inventarjih, arheoloških bibliografijah, starih potopisih, zgodovinskih virih, katastrskih mapah, vojnogeografskih sekcijah, arheološki toponomastiki, avionskih posnetkih in o poročilu zaupnikov s terena. V sedmem poglavju se dotika terenskega raziskovalnega dela, v osmem notiranja najdišč na terenu in v devetem notiranja najdišč na kartah in katastrskih mapah.

Priročnik bi mogel po svoji zamisli biti zelo koristen, je pa tako metodološko kakor sistematično izredno slabo zajet. Predvsem je v njem popolnoma nelogična razvrstitev. Avtor v istem poglavju skače z njem vprašanja na drugo, ki je popolnoma drugega značaja in nima nikake zveze s prvim. Posamezna pomembna vprašanja je avtor pustil povsem vnevar, ali se jih je pa dotaknil le s kakim stavkom. V celoti bi se zato s to knjižico lahko okoristil le šolan arheolog, ki pa zopet ne bo zase našel nobene novosti, ker so vsi nasveti splošni in vsakdanji, da ne rečem primitivni, ne glede na to, da so mnogi tudi že preveč zastareli. Slabo bo mogel to knjižico uporabljati nestrokovnjak, čeprav je, kakor kaže namenjena ravno njemu, že glede na tolmačenje najpreprostejših izrazov in arheoloških pojmov. Knjižica ne more služiti niti slušateljem arheologije kot nekakšna osnova za nadaljnji študij, predvsem terenskih del. V tem oziru so tu zelo velike težave, ker je avtor dokaj samovoljno postavljaval posamezne trditve in dajal nasvete. Naj zadevno omenim le topografske znake, ki jih avtor prinaša na način, kot da bi bili to ustaljeni znaki v arheologiji. Uporabil je pa znake, ki jih uporabljajo Svicarji, česar pa ni nikjer omenil. Ni pa objavil internacionalno ustaljenih znakov, ki jih povečini tudi mi uporabljamo. Tako bi bilo potreba še marsikakšna gledišča in nasvete popolnoma popraviti. Ugovorov druge vrste bi bilo tudi še precej, v kar se pa tu ne bom spuščal.

Josip Korošec

Pomembne staroslovanske najdbe v Bački.

Na Bostaništu blizu Mošorina v Bački so bile v letih 1951 in 1952 odkrite pomembne najdbe slovanske dobe, o katerih nam v dveh razpravah poroča Rajko Veselinović: »Ranoslovanske lončarske peči i grobovi kod Mošorina u Bačkoj« (Rad Vojvodjanskih muzeja 1, 1952, str. 143—159) in »Starosrpski naselje na Bostaništu kod Mošorina u Bačkoj« (Rad Vojvodjanskih muzeja 2, 1953, str. 5—58). Medtem ko Veselinović v prvi razpravi podaja poročilo o izkopavanju in najdbah iz leta 1951, skuša v drugi poleg tega napraviti sintezo ekonomskega in kulturnega življenja X. stoletja v tej naselbini, uporabljajoč pri tem tudi etnografijo, dalje zgodovinsko in lingvistično gradivo, da bi na ta način zajel vse ustrezne elemente in podal čimbolj verno sliko.

Ne glede na najdbe iz zgodnejšega časa, iz predzgodovine ter iz rimsko-sarmatske periode so najdbe slovanske periode, ki pripadajo predvsem naselbinam, izredno pomembne ne samo za našo arheologijo, kjer se zvečine javljajo prvič, temveč tudi za slovansko arheologijo sploh. Ustrezno grobišče, ki ga v prvi razpravi omenja Veselinović, katerega je pa dalje raziskoval in objavil Velenrajter (Rad Vojvodjanskih muzeja 2), je manj pomembno že glede na število grobov in tudi glede na tu najdene pridevke, ki so bili za enkrat najdeni le v enem grobu in obsegajo le S-obročke, medtem ko so navadni odprti obročki in obroček s priveskom v obliki obročka najdeni v že prekopenem delu grobišča (Rad Vojvodjanskih muzeja 1, 156, sl. 1). Pojavlja pa se zanimivo vprašanje, ali se to grobišče more v resnici povezati z naselbino na Bostaništu. V resnici ni toliko oddaljeno od naselbine, da ne bi moglo priti v poštev. Vendar bi glede na število grobov prej sodil, da bo pripadalo neki drugi naselbini. Grobišče je bilo raziskano sicer samo s sondami, toda kaže, da ni bilo veliko. Toda če bi tudi pripadalo naselbini na Bostaništu, nam daje zelo

malo kronoloških podatkov ter ga moremo raztegniti na dokaj veliko razdobje. Glede na tu najdene S-obročke pač ne bo starejše od X. stoletja. Ker je pa na področju, kjer se širi belobrdska kulturna skupina, bo njej tudi pripadalo.

Naselbinski objekti, ki so najdeni na Bostaništu, kar povzemam po Veselinoviću, predstavljajo hiše ter tri vrste peči: sobne peči, krušne peči in lončarske peči. Poleg tega so najdeni tudi drobni naselbinski predmeti od keramike do raznega orodja, katere je Veselinović skušal klasificirati po uporabi ter na temelju njih skušal ugotoviti posamezne obrti na tej lokaliteti. Na Bostaništu odkrita hiša je bila bolj štirioglate oblike (velikost $4,89 \times 2,75$ m), razdeljena na dva dela, na sobo in kuhinjo. Soba je dolga 2,92 m, medtem ko je kuhinja le 1,65 m. Širina je pa danes neenakomerna zaradi podjedanja reke Tise, tako da je kuhinja komaj še 1,65 m široka. Zanimivo in tudi pomembno je, da je bila hiša vkopana v publico. Danes so mogli ugotoviti še globino 50 do 56 cm, medtem ko Veselinović sodi, da je nekdanj globina hiše bila večja in sicer okoli 0,91 m. V hišo so vodile štiri stopnice 72 do 82 cm dolge ter 7 do 45 cm široke, kar je posledica daljše uporabe. Veselinović je v hiši našel tudi večje število lesenih ostankov, ki pa pripadajo brunom, stebrom, stebričem in kolom, ki so delno tesani in štirioglate oblike, delno pa okrogli. Vsa lesena konstrukcija je pa bila, kakor je ugotovil Veselinović, utrjena z železnimi žebli razne dolžine, štirioglatega preseka, s širokimi okroglimi in ploščatimi glavnicami. Stene so bile narejene iz vejevja in trstike, oblepljene pa z zemljo, v kateri so bile primešane žitne luščine. Med kuhinjo in sobo je bila delna vmesna stena, v spodnjem delu vsekana v publico, v zgornjem pa verjetno podobno grajena kakor ostale stene. Veselinović sodi tudi, da so bila vrata med vzdolžno in prečno steno in so rabila za vstop iz sobe v kuhinjo. Vrata so se premikala na pokončnem steburu. V sobi je bila peč, ki se je kurila iz kuhinje. Oblike je bila hruškaste, a je danes delno uničena. Povezana je pa bila z ognjiščem v kuhinji. Zgrajena je bila iz gline, kateri so bile primešane žitne luščine, ter lesene konstrukcije iz vejevja, ki je bila oblepljena z glino 3–4 cm na debelo. Ko je bila ta peč dobro ožgana, je bila na vnanji strani oblepljena z drugo plastjo gline 5 cm na debelo. Ta plast je bila samo osušena, ne pa tudi žgana. Nato sledi do 5 cm debela tretja plast, ki je pa zopet žgana. Danes je bila peč ohranjena še do 50 cm visoko, medtem ko Veselinović sodi, da je bila okoli 90 cm visoka. Ohranjena dolžina pôda peči je pa bila 81 cm, medtem ko se je širina ohranila največ do 28 cm. Glede načina izdelave peči bi pa bili možni pomisleki. Srednja nežgana, temveč le sušena plast utegne biti ali verjetno je taka tudi zaradi drugih vzrokov. Ni izključeno, da moramo razne danes po žganju vidne plasti tolmačiti kot celoto. Pri tem se je današnja zunanja stran ožgala zaradi večje trdnosti, medtem ko je notranja stran bila ožgana že zaradi uporabe. Pri tem je seveda srednja nežgana plast ostala taka čisto naravno, ker vročina ni dovolj daleč segala niti pri žganju zunanje strani, niti pri uporabi z notranje strani. Na ta način je seveda sredina ostala nežgana. Takšne momente opažamo celo pri keramiki.

V tej isti hiši imamo ohranjene tudi še klopi iz zemlje, ki so bile vrezane v publico. Takšna klop je bila ob ognjišču (50 cm dolga, do 20 cm široka in 4–5 cm visoka), druga je bila vzdolž čelne strani sobe (2,28 m dolga, 27–30 cm široka in 4–20 cm visoka) in vzdolž podolžne strani (1,73 m dolga, 10–15 cm široka ter 5–17 cm visoka). V sami sobi je poleg peči bila tudi še manjša jama za odpadke (premer 0,75 m, globina do 0,27 m), v kateri so bile ptičje in ožgane živalske kosti. Veselinović datira to hišo v čas od X. do XII. stoletja.

Drugo zanimivo hišo, odkrito na isti lokaliteti, označuje Veselinović kot lončarsko delavnico. Stavba sama je imela tri prostore, od katerih

eden je, po mnenju Veselinovića, služil kot soba, medtem ko sta druga dva služila kot lončarski delavnici. Soba je 4,20 m dolga, 1,17 m široka, medtem ko sta delavnici po 2,80 m dolgi. Širina je pa zaradi podjedanja Tise različna in danes največ le 1,17 m. Stavba je bila delno za okoli 0,72 m vkopana v zemljo. Tlo je v stavbi dobro zbito, stopnice in njih oblika pa se niso dale ugotoviti. Ta hiša je bila grajena na podoben način kakor prejšnja hiša. Od lesene konstrukcije so najdeni analogni predmeti, ravno tako pa tudi železni klini in podobno. Tudi stene so bile izdelane na isti način. Prostori so med seboj bili deljeni z delnimi vmesnimi stenami, debelimi 20 do 40 cm. Te stene so pa samo delno segale v sobe. Peč, ki jo Veselinović označuje kot peč za gretje je bila v sobi, medtem ko je njena odprtina bila v zraven stoječi delavnici. Peč je bila hruškaste oblike, danes dolga še 1,57 m, a široka še 0,65 m. Zgrajena je bila podobno kakor peč v prvi hiši, le da je armatura bila izdelana iz 3 do 4 cm širokih in 1 do 1,5 cm debelih kosov lesa. Peč je bila ohranjena še do 0,62 m visoko, medtem ko je bila debelina zidov 8 do 12 cm. Poleg tega je v sobi bilo tudi ognjišče, veliko 55 × 28 cm. V prvi delavnici je pa, po mnenju Veselinovića, bila lončarska peč, ki je bila vkopana v puhlico. Premer pōda peči, ki je raven, je bil 1,10 m, medtem ko je premer peči na površini imel le 0,88 m. Zid peči je 3 do 4 cm debel. Veselinović sklepa, da se je v tej peči žgala keramika, ker so bili v sami peči najdeni fragmenti keramike. Pred pečjo je bila tudi pol metra velika jama, ki je bila do 44 cm globoka in služila za pepel. Mislim pa, da je dokaj dvomljivo, da bi ta peč v resnici služila kot lončarska peč, ker ji zato manjkajo drugi elementi. Bolj verjetna bi bila hipoteza, da je služila kot krušna peč. Ta soba ima tudi klop, ki je vrezana v puhlico. Tudi v tretjem prostoru je danes samo delno odkopana peč. Poleg tega je tu bila tudi v puhlico vrezana klop. Tako v prvem prostoru, kakor tudi v drugem je bilo poleg tega tudi še ognjišče. V drugi sobi sta bili tudi še dve jami, od katerih ima ena premer enega metra in je 1,21 m globoka, druga pa ima premer 0,46 m in je 0,60 m globoka. Jame so bile izpolnjene s puhlico, mešano z glino, a pri vrhu z ogljenino, hišnim ometom in trstiko. Veselinović misli, da so te jame služile za pripravljanje gline za izdelavo loncev.

V zvezi z odkritjem 1951. in 1952. leta deli Veselinović vse doslej tu najdene peči glede na njih namen na tri skupine. Tako imamo po njem peči za gretje, ki so hruškaste oblike, dalje krušne peči, ki so krožne oblike s kaloto in brez odprtine na kaloti, ter lončarske peči okrogle in elipsoidne oblike z odprtino na vrhu kalote za odvod dima, kakor tudi peči, ki so podolgovate hruškaste oblike in peči, vkopane v zemljo, od katerih ima ena vmesen strop z odprtinami, druga pa je brez stropa, a ima odprtino pri vrhu. Pri vsem pa nastaja vprašanje, ali je pravilna taka razdelitev. Niti pri profilih niti po ostalih podatkih ne dobimo nikakršnega vtisa o resničnosti obstoja takih odprtin na kaloti. Mogoče je to samo hipotetična domneva raziskovalca, ki pa s tem ni še dokazana.

Glede na razne druge drobne najdbe sklepa Veselinović tudi o razni obrtni in ekonomski delavnosti, kakor so lončarska obrt, kovaška obrt, obdelava lesa, kožarska obrt in čevljarstvo, pletarska obrt, poljedelstvo, gojenje industrijskih rastlin konoplje in lanu, ribolov, lov in živinoreja.

Razpravi sta izredno zanimivi in pomembni, vendar bodo za marsikake momente potrebne še nove razjasnitve. Veliko število peči, ki jih je Veselinović razdelil po funkciji in po obliki, bo potrebno še kontrolirati. Ostaja tu nekaj momentov, ki so nejasni. Razni drobni predmeti, predvsem steklo in železo, pa kažejo na dve možnosti: ali so te stavbe mlajše, v kolikor bi takšni predmeti v resnici pripadali njim, ker nikakor ne spadajo v čas od X. do XI. stoletja, ali so pa kasneje dospeli na to mesto, kar pa iz razprav ni razvidno. Tudi posamezni keramični objekti kažejo na že dokaj odmaknjeno dobo srednjega veka.

Josip Korošec

Alfred Rust: Die Höhlenfunde von Jabrud (Syrien). Neumünster 1950, 154 str., T. 110.

Bližnji Vzhod ima kot področje, kjer se stikajo trije kontinenti, veliko vlogo pri vseh razmotrivanjih o poteku kulturne zgodovine paleolitika. Že zaradi tega so najdišča pri Jabrudu zelo važna. Njihova prava pomembnost pa se je šele pokazala pri izkopavanjih, ko je postalo jasno, da je bila naselitev neprekinjena od acheuléna do neolitika. To je izreden primer, zlasti še ker je število kulturnih plasti zelo veliko (okrog 45). Publikacija je zaradi tehničnih ovir izšla šele leta 1950, čeprav so kopali že pred zadnjo vojno.

Knjiga je velikega formata in vsebuje 154 strani teksta, kateremu sledi 110 celostranskih tabel. Od teh je nekaj fotografij, v veliki večini pa so risbe artefaktov. Tekst začenja avtor s historiatom paleolitskih raziskovanj v Siriji in Palestini. V drugem poglavju podaja zgodovino odkritja jabrudskih jam, njihov opis in v kratkem nekaj podatkov o površinskih najdiščih v okolici Jabruda. Najbolj obsežno je tretje poglavje, ki nosi naslov Izkopavanja. Posvečeno je skoro izključno tipološki klasifikaciji artefaktov, ki jo obravnava po posameznih plasteh. Četrto poglavje prinaša zaključke k tretjemu. Končno sledijo še tri kratka poglavja: favnistična in geološka datacija kulturnih plasti, primerjava najdb iz Jabruda z drugimi najdbami iz Sirije in Palestine ter končno splošna primerjava z evropskimi razmerami.

Nahajališče pri Jabrudu leži ca. 80 km severno od Damaska v stranski dolini vzhodnega predgorja Antilibanonskega gorovja. Nadmorska višina je zelo znatna in presega 1400 m. Pod strmimi skalnimi stenami, ki obkrožajo vso dolino, se nahaja večje število abrijev. Mnogo so jih uporabljali za grobnice in jih tako uničili. Le v treh je avtor lahko še izkopaval. Zaradi razlikovanja jih je označil z rimskimi številkami I, II in III. Oddaljeni so okrog 200 m drug od drugega. Največji in kulturno najbolj bogat je abri I. Ostala dva sta nekoliko manjša. Kulturnih plasti in kultur je toliko, da je najboljše, če si pogledamo sledečo preglednico, ki jo avtor objavlja na začetku četrtega poglavja.

Že pri prvem pogledu na preglednico nas iznenadi nenavadno dejstvo. Navajeni smo, da postavljamo kulturne komplekse več najdišč drugega poleg drugega in jih med seboj primerjamo. Tu si pa sledijo tri najdišča v navpični vrsti. Kjer se konča serija kulturnih plasti prvega abrija, se začnejo kulturne plasti drugega in te se nadaljujejo v kompleksu tretjega abrija. To je tem bolj presenetljivo, ker ne gre samo za posamezne kratkotrajne kulture, ampak za sklenjeno naselitev, ki je trajala vso dolgo dobo od začetka riswümskega interglaciala do poznega holocena. Avtor sicer omenja, da so bile zgornje plasti v abriju I že prej odstranjene, vzdrži se pa vsakršne podrobne razlage tega res izrednega primera.

Pri poimenovanju posameznih paleolitskih kultur se je avtor prilagodil evropskim razmeram in jih označil s klasičnimi zahodnoevropskimi imeni. Obstajajo sicer nekatere facielne razlike, ki pa niso tako velike, da bi pri tej uvrstitvi povzročale večje težave. Šele pri mezolitskih kulturah, ki jih je v Jabrudu pet, to ni več mogoče, ker so razlike z evropskimi že prevelike. V mezolitiku je kulturni razvoj že zelo regionalno omejen in zato toliko diferenciran, da je potrebno, razlikovati manjše kulturne grupe.

Najstarejše kulture pestnjakov na najdišču niso zastopane. Pestnjaki iz plasti 24 pripadajo že acheulski stopnji. Že pod to, v plasti 25, pa imamo novo doslej neznano kulturo, ki jo avtor po imenu najdišča naziva jabrudien. Za to kulturo je značilno, da se približuje po tehniki odbijanja clactonienu. Udarne ploskve dosežejo širino do 2 cm, so vedno gladke in niso obdelane, kakor je to često v moustérienu. Tudi bulbus je ostal vedno nedotaknjen. Leži pogosto ob strani artefakta, to se pravi, da je med osjo

Abri III

Plast	{	1. neolitik (?)	} neolitik	} holocen
		2. starejši natufien		
		3. falitien		
		4. nebekien		
		5. pozni capsien (?)		
		6. nebekien		
		7. nebekien		
		8. skiftien		
		9. mlajši aurignacien		
		10. mlajši aurignacien		

Abri II

Plast	{	1. končni aurignacien (mikro-aurignacien)	} mlajši paleolitik	} würmska poledenitev
		2. mlajši aurignacien (atlitien?)		
		3. mlajši aurignacien		
		4. srednji aurignacien		
		5. srednji aurignacien		
		6. starejši aurignacien (primitivni aurignacien?)		
		7. starejši aurignacien		
		8. končni moustérien		
		9. končni moustérien		
		10. končni moustérien		

Abri I

Plast	{	1. končni moustérien	} starejši paleolitik	} medledena doba riss—würm
		2. mlajši jabrudio-moustérien		
		3. mlajši acheuléo-moustérien		
		4. mlajši acheuléo-moustérien		
		5. mikro-moustérien		
		6. starejši levallois ali acheuléo-moustérien		
		7. pra-mikro-moustérien		
		8. starejši jabrudio-moustérien		
		9. moustério-praurignacien		
		10. starejši acheuléo-moustérien		
		11. acheuléo-jabrudien		
		12. končni acheuléen (pramoustérien)		
		13. praurignacien		
		14. mlajši jabrudien		
		15. praurignacien		
		16. jabrudien		
		17. mlajši acheuléen		
		18. micoquien		
		19. acheuléo-jabrudien		
		20. jabrudien		
		21. jabrudien		
		22. jabrudien		
		23. mlajši ali srednji acheuléen		
		24. acheuléo-jabrudien		
		25. jabrudien		

izdelave in osjo uporabe večji ali manjši kot. Vsi artefakti so brez izjeme napravljeni iz odcepkov, ki pa so včasih precej debeli. Retuširani so vedno na dorsalni strani. V vsem materialu ni opaziti nobenega znaka, ki bi kazal na dvostransko obdelavo in gre torej za čisto kulturo odbitkov. Število neobdelanih odbitkov je razmeroma majhno in iz tega sklepa avtor, da je kultura v tej plasti že na višku razvoja in ne več na primitivni stopnji. Vodilni tip artefaktov so kotna strgala (gewinkelte Kratzer), ki jih avtor razdeli še na pravokotna, topokotna in ostrokotna strgala (rechtwinklige, starkwinklige und schwachwinklige Kratzer). Zanimivo je, da poznamo pri nas podobne tipe iz kamene industrije Crkvine II pri Doboju v BiH. Veliko je variiranje v retuširanju, kolikor je to mogoče razbrati iz objavljenih risb. Podoba je, da se razen tipične stopnjevite retuše pojavlja tudi strma retuša, pa tudi ploskovna retuša je večkrat zastopana. V posameznih primerih so celo vse tri na istem artefaktu. Čisti jabrudien se v višjih legah še petkrat ponovi. Večkrat je pa očiten njegov vpliv na acheuléen in moustérien, na kar kažejo tudi sestavljena poimenovanja v preglednici.

Ostale kulture so z majhnimi razlōčki podobne evropskim in so poimenovane z običajnimi imeni. Med njimi je acheuléo-moustérienska kultura z lepimi, nekoliko v dolžino razpotegnjenimi ročnimi konicami. V Evropi je ta tip znan iz Slovenije (Betalov spodmol) in Severne Italije.

Če izvzamemo jabrudien, si sledijo kulture v normalnem vrstnem redu do mlajšega aurignaciena. Zanimivo je, da se pojavlja v acheulski seriji tudi micoquien, ki nastopa v Evropi v mlajšem acheulénu. Že pri vrhu acheulske serije se zopet pojavi tuj element. Prvikrat nastopa v profilu kultura rezil. Avtor jo klasificira kot praurignacien (ne v smislu Absolona), ki so ga ugotovili dosedaj edino v Sotillu v Španiji. Ker nobena pod njo ležeča kultura ne kaže vplivov katerekoli kulture rezil, je mnenja, da se ni razvijala na kraju, temveč je priseljena. S tem v zvezi razpravlja na več mestih o izvoru aurignaciena sploh in prihaja do zaključka, da je prišel od severovzhoda, to je iz Azije. Bistven doprinos k temu problemu bodo prispevale morebitne najdbe iz praznega prostora Balkan-Anatolija. Omeniti je še treba pojav mikro-moustériena, ki ga poznamo predvsem iz Monte Circea južno od Rima. Za sedaj ni mogoče iz tega izvajati kakih posebnih zaključkov, ker tudi kultura sama še ni povsem jasna.

Nikjer na Srednjem Vzhodu še niso odkrili solutrēna in magdalēniena, tudi v Jabrudu ne. Z veliko verjetnostjo lahko sklepamo, da ju tudi v bodoče ne bodo našli. Aurignacien traja tu do konca paleolitika in prehaja direktno v mezolitik, ki je zastopan v sedmih kulturnih plasteh. V širokem merilu te kulture nimajo posebne važnosti. Pomembne so le za bližnji Vzhod, kjer je to prva obsežnejša stratigrafska najdba.

Čeprav je zgoraj nakazana kulturna zgodovina tipološko prav lepo razložena, je vendar treba opozoriti na nekatere pomanjkljivosti. Kronološka datacija, ki jo daje avtor, sloni samo na tipološki osnovi in ji manjkajo vsi drugi stvarni dokazi. Sicer ima peto poglavje naslov Favnišna in geološka datacija, ne pove pa pravzaprav ničesar. Zaradi neugodnih pogojev fosilizacije je ohranjenega prav malo živalskega kostnega materiala. Pa tudi ta še ni determiniran. Geološki del je samo deskriptiven in tako skromen, da tudi ne daje nobenih opornih točk, vsaj kolikor toliko zanesljivih ne.

Možno je sicer, da razmere dejansko ne dopuščajo jasnejših ugotovitev. Imamo pa pomislek, namreč v zvezi z izključno le horizontalnim odkopavanjem, ki so ga uporabili pri vsem izkopavanju. Skušnja uči, da samo horizontalni način izkopavanja ne dopušča točnega vpogleda v stratigrafske razmere. Posledica tega načina je verjetno tudi izostanek vseh geoloških profilov, kar močno moti. Trije profili, ki so objavljeni (od vsakega abrija po eden), so samo shematične skice in ne dajo skoraj nič bolj jasne slike, kakor zgoraj navedena preglednica kultur.

Omeniti je treba še način razlikovanja kulturnih plasti. Avtor sam pravi, da jih je bilo precej težavno razlikovati, ker pravih plasti sploh ni bilo in so bili artefakti le več ali manj raztreseni v grušču. V bližini najdišča je med gruščem ogromno kremencev najrazličnejših zvrsti in barv. To je olajšalo razlikovanje, ker so naseljenci raznih kultur uporabljali zmerom skoraj le eno samo vrsto kremenca. Najbolj se je avtor pri tem opiral na tipološke razlike. Središče naselitve je bilo v raznih plasteh na različnih mestih pod abrijem. Nekaj opore so dali vmes ležeči deli porušenega stropa in končno tudi barva grušča. K temu bi pripomnili, da je nevarno in dvorezno, upoštevati tipologijo že pri izkopavanjih. Središče naselitve pride v poštev samo pri popolnoma horizontalnih plasteh ali pa pri točnem poznanju poteka plasti, saj imamo primere, da je ista kulturna plast že v majhni razdalji v zelo različnih višinah. Pri opisani situaciji so prav gotovo osebni vtisi igrali precejšnjo vlogo.

Pri primerjavi z drugimi najdišči Sirije in Palestine (VI. poglavje) se ozira avtor predvsem na najdišče Karmel. Tudi v tem najdišču so bile razmere podobne jabrudskim, dolgotrajna naseljenost in še večja množina artefaktov. Delitev kulturnih plasti pa ni bila izvedena tako na drobno kot v Jabrudu. Verjetno zaradi tega tudi nista bila ugotovljena jabrudien in praurignacien, medtem ko se ostale kulture precej ujemajo. Avtor se postavlja na stališče, da sta tudi tam oba zastopana in le pomešana med ostali inventar, ker ni bila delitev izvedena že pri izkopavanju.

V zadnjem poglavju se ne spušča v podrobno primerjavo z evropskimi najdišči, ampak daje le v širokih potezah primerjavo razvoja obeh delov sveta in svoje poglede na izvor, premikanje in medsebojno vplivanje poedinih kultur.

Na mnogih mestih pride do izraza želja in potreba novih najdb na Balkanskem polotoku. Ker obsega naša država velik del tega, nam pripada naloga, da z novimi odkritji izpolnimo to praznino.

M. Brodar

I. SPELEOLOŠKI KONGRES JUGOSLAVIJE

Od 21. do 24. januarja 1954 je bil v Postojni prvi kongres jugoslovan-skih speleologov. Na kongresu so sodelovali strokovnjaki najrazličnejših panog v zvezi s proučevanjem kraških pojavov.

Po uvodnem govoru in pozdravih so predavatelji podali zgodovino speleološkega udejstvovanja v posameznih republikah. O prvem mednarodnem kongresu speleologov v Parizu je referiral dr. Savnik, o mednarodni konferenci v Frankfurtu pa dr. Roglič. V strokovnem delu kongresa je prvi predaval akademik dr. Melik o kraških poljih v pleistocenu, katerih naplavine pričajo o toplejših obdobjih tedanjega časa in velikih jezerih ter močvirjih na krasu. Poudaril je važnost raziskovanja kraških naplavin za melioracijska in hidrotehnična dela na krasu. Referat o jamah Učke in Čičarije je imel Mirko Malez. Problem preskrbovanja obmorskega in otoškega prebivalstva s pitno vodo je obravnaval dr. Milojević na podlagi proučevanja slankastih izvirov na Korčuli ter polotoku Pelješcu. O geoloških problemih notranjskega in primorskega krasa je govoril M. Ple-ničar. Vprašanje visokogorskega krasa, ki ga bo treba šele začeti siste-matično proučevati, je postavil prof. P. Kunaver. Inž. Draškoci iz Svilajnca je predaval o breznih in jamah na povirju Resave, pritoka reke Morave.

Tehniko raziskovanja jam je razlagal asistent France Hribar. Vprašanja hidrotehničnih del v zvezi z vodnim gospodarstvom krasa sta obravnavala predavatelja inž. Stefančič in inž. Jenko. Z uporabo geofizičnih metod pri raziskovanju jam je seznanil prisotne inž. Miklič. Inž. Hrovat je predaval o delovanju eksogenih sil na kraško površino.

V biološko-arheološki sekciji je predaval akademik dr. Hadži o jamski favni, ki je silno zanimiva, ker so v temnem podzemlju našle zatočišče

številne živalske vrste, ki so na površini že davno izginile. O jamski flori je predaval prof. Tomažič; v koreferatu je dr. Budnarjeva poudarila važnost palinologije za ugotavljanje nekdanje vegetacije, ki nam služi pri proučevanju življenja davnih jamskih prebivalcev. O tem sta predavala dr. Brodar in dr. Korošec.

Prof. Brodar je naglasil važnost speleoprahistorije v okviru speleologije, saj so bile jame prva človeška bivališča. Po ostankih, ki jih najdemo v jamah, lahko razberemo kulturni razvoj človeka stare kamene dobe ali paleolitika. Do danes so raziskovanja toliko napredovala, da lahko trdimo vsaj za kraške predele severozahodne Jugoslavije, da jih je naseljeval ledenodobni človek v različnih fazah ledene dobe.

Že pred koncem prejšnjega stoletja so izkopavali v naših jamah, a so našli le paleontološke ostanke. Možno je, da je kdo, n. pr. dr. Moser, zadel v kateri od izkopanih jam tudi na paleolitske ostanke, gotovo pa ni. Material, kolikor ni sploh izgubljen, je brez vsakih podatkov in zato brez vrednosti. Prva zanesljiva najdba paleolitske kamene industrije je bila v jami Pod kalom. Opisal jo je najprej Mochi leta 1911 in jo uvrstil v mlajši paleolitik v aurignacien, ki je po tedanjih naziranjih spadal že v dobo umika würmske poledenitve. Kot drugo najdbo je pred prvo svetovno vojno odkril Th. Kormos kostno kulturo pri Lokvah nad Delnicami. Danes vemo, da pripada aurignacien, in sicer olševski kulturi, takrat jo je pa pripisal magdalénienu.

Pod italijansko okupacijo med obema vojnama so se v jami Pod kalom vršila še nova izkopavanja. Počasi je prevladalo mnenje, da kultura ni aurignaška, temveč moustérienska in sicer alpski moustérien. Ze leta 1932 je dr. Anelli napravil nekaj sond v Betalovem spodmolu pri Postojni. Kulturne ostanke, ki jih je našel, je pripisal neolitiku. Pozneje je kopal nekoliko globlje in zadel na pleistocenske plasti s paleolitsko kulturo. Vojna je nadaljnje delo preprečila. Rezultati tudi niso bili nikjer objavljeni.

Po osvoboditvi je bilo treba začeto delo nadaljevati. Šestletna izkopavanja so bila bogato poplačana. Glede na kulturno ostalino, favnistične in rastlinske ostanke Betalovega spodmola, moremo sklepati, da je bil naš kras naseljen tako v starejšem kakor tudi v mlajšem paleolitiku, in sicer od riške poledenitve preko risswürmske medledene dobe še v vseh fazah zadnje würmske poledenitve ter še po njej. Pri drugih izkopavanjih so bile po osvoboditvi odkrite še štiri druge paleolitske postaje: Otoška jama, Postojnska jama, Županov spodmol in Parska golobina. Zato lahko danes že upravičeno govorimo o kraškem paleolitiku.

O mlajših kulturah v jamah je govoril dalje prof. Korošec in dejal, da je po končani starejši kameni dobi človek ponovno trajno naselil jame šele v starejšem neolitiku. Njegovo bivanje v jamah v mezolitiku še ni zadosti dokazano, saj imamo le Špehovko pri Zgornjem Doliču, v kateri so tudi kulturne plasti, ki pripadajo mezolitiku.

V starejšem neolitiku so zlasti naseljene jame dalmatinskih otokov, n. pr. Hvar, medtem ko iz tega obdobja nimamo najdb v jamah slovenskega in istrskega krasa ter ostalih predelov Jugoslavije. Vzrok so delno slabo raziskane jame delno pa tudi geografski momenti. Mlajšemu neolitiku pripada Ajdovska jama pri Krškem z lengyelsko odnosno slavonsko-kremsko kulturo, katere prebivalci so se bavili s poljedelstvom, kar pričajo plasti pšenice v jami.

Šele pri koncu neolitika ter v eneolitiku so naseljene tudi jame v Istri in Slovenskem Primorju (Skocjanske jame, Betalov spodmol, Vlaška jama, Jama Pod kalom, Predjama itd.). Kljub velikemu številu raziskanih jam pa zaradi nesistematičnih izkopavanj v preteklosti še nimamo pravega vpogleda v kronologijo, stanovanjske podrobnosti in ostale življenjske razmere tedanje dobe. V tej dobi jame niso več trajno naseljene, ampak

so le začasna zatočišča v nemirnih časih, ki nastopajo z uporabo kovinskega orodja in orožja.

Le poredkoma pa so bile naseljene jame v bronasti dobi, vendar se je v nekaterih jamah naselitev še nadaljevala v bronasti dobi, n. pr. Grabčeva špilja na Hvaru, jama v Predjami, Škocjanske jame. V bronasti dobi pa so bile naseljene tudi nekatere jame po ostalih pokrajinah Jugoslavije (Hrustovača pečina v Bosni itd.), vendar so skoraj vse predstavljale bolj ali manj začasna skrivališča. Enaka je slika tudi v času železne dobe ter rimske okupacije. Često najdemo v jamah tudi zidove, ki so jih delili v več oddelkov ali pa so bili dohodi k jamam namerno izboljšani. V vseh teh obdobjih pa jame niso služile samo za bivanje, ampak so v njih tudi pokopavali (Ajdovska jama pri Krškem, Škocjanske jame, jama v Predjami itd.). Često so bile jame tudi kulturna mesta, zlasti v rimskih časih v zvezi z Mitrasovim kultom.

Iz dobe selitve narodov ter slovanske naselitve imamo v jamah le skromne kulturne ostanke, ki nam pa ne pojasnjujejo vloge jam. Številnejše ter raznovrstnejše pa so najdbe iz poznejših obdobj, ko so služile jame beguncem, pastirjem in raznim roparskim tolпам za zatočišča in skrivališča.

Speleološkim organizacijskim vprašanjem sta posvetila svoja predavanja dr. Bohinec o bibliografiji krasa ter dr. Savnik o načrtu katastra jam, jamske terminologije in nomenklature. Končno je še prof. Habe nakazal oblike in program bodočega dela jugoslovanskih speleologov, posebna komisija pa je pripravila temelje za bodočo centralno jugoslovansko speleološko zvezo. Poleg strokovnih predavanj so udeleženci kongresa napravili praktične ekskurzije v Postojnsko, Črno in Pivko jamo ter v Predjamo in Škocjanske jame.

S. Jesse-M. Brodar

Razprave III. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Ljubljana 1953, 335 strani ter večje število risb, načrtov, fotografij in tabel pri vsaki razpravi. Povzetek v nemškem, oziroma angleškem jeziku.

SAZU je v Razpravah III izdala posebno publikacijo razprav, ki obsegajo le arheologijo in antropologijo v zvezi z arheološkimi raziskavanji. Pred leti je izšla podobna publikacija pod naslovom Arheološka poročila, sedaj pa se je Akademija odločila, da uvrsti tudi taka poročila med razprave. Razprave III obsegajo pet, oziroma šest samostojnih razprav, ki vsebujejo razno gradivo.

Prva razprava »Ajdovska jama« je delo dveh avtorjev: S. Brodarja in J. Korošca ter se deli v dva dela. Ajdovsko jamo je raziskoval S. Brodar leta 1958 in jo obdelal z geološkega in paleontološkega gledišča. Raziskoval jo je z željo, da bi odkril novo paleolitsko postajo. Kljub temu pa, da je tam bilo precej pleistocenske favne, vendar ostalin človeka, ki bi pripadale kvartarju, ni našel. Zanimive pa so njegove konstatacije lege holocenskih plasti. V teh so bile razne ostaline človeka iz mlajše dobe, kot so keramične ostaline, pepel in posamezni železni objekti, od katerih pripadajo nekateri celo najmlajši periodi. Med ostalim so posebno zanimivi grobovi, ki so bili tu, kakor pravi Brodar, izpostavljeni v enem od rovov, ki predstavljajo enega od vhodov v Ajdovsko jamo. Njegovo mnenje je, da so pokojniki, ki so predstavljali stanovalce te jame, bili pobiti in izpostavljeni, toda po nekem času so se novi prebivalci tu zopet naselili. Zanimiva je tudi Brodarjeva ugotovitev, da je človek uporabljal za svoje bivanje le oba rova v jamo, medtem ko sama jama ni bila naseljena.

Kulturne ostaline v Ajdovski jami je objavil Korošec. Gradivo pripada več kulturnim obdobjem. Najstarejša bi bila neolitska doba, ki je zastopana po keramiki in kamenem orodju. Kulturo te jame veže Korošec z lengyelsko, oziroma s slavonsko-sremsko skupino. Skoraj vse keramične oblike imajo nekaj skupnega, posebno v spodnjem delu posode, kar jih

najbolj približuje prej omenjenim kulturnim skupinam. Korošec je take oblike, kakor tudi ornamentiko detajlno razčlenil. V to dobo pa spada tudi nakit, najden pri skeletu v enem rovu, ki je izdelan iz lupine fosilne školjke. Naslednja perioda pripada bronasti dobi. Ta je zastopana predvsem s fragmenti keramike, ki jih pa Korošec ni jasno opredelil. On sicer navaja posamezne oblike, ni pa izključeno, kakor sam pravi, da nekatere oblike, omenjene pod neolitom, pripadajo že bronasti dobi. Med bronasto in neolitsko fazo obstaja kontinuiteta. Pozna bronasta in železna doba v jami nista pustili nikakršnega sledu. Šele iz rimske dobe imamo zopet nekaj najdb, kateri pripadajo tudi nekatera kurišča v višjih legaah, ki dokazujejo, da je v tem času nekolikokrat manjše število oseb uporabilo to jama. Nekaj najdb pripada tudi srednjemu veku, vendar pa kontinuiteta med rimsko dobo in srednjim vekom ne obstaja. Predvsem so to razne pušične osti in nekateri drugi predmeti.

Korošev sklep je, da je v neolitski dobi bila jama stalno naseljena. Na začetku bronaste dobe bi naj se pa jama uporabljala le kot začasno pribežališče, v srednjem veku pa naj bi se jama tu in tam uporabljala po beguncih ali po razbojniških četah.

Z Ajdovsko jama smo dobili novo postajo, danes edino, ki jo lahko prisodimo neolitski dobi Slovenije. Malo je verjetno, da bo ta jama ostala osamljena, čeprav se ne more povezati z ostalimi v Istri in v Slovenskem Primorju. Zanimive so tudi bronastodobne najdbe, medtem ko nam ostale ne dajo nikakršen vpogled v kulturni razvoj.

Druga razprava je »Ilirsko grobišče pri Dobovi«, v kateri je F. Staré podal poročilo o ilirskem grobišču pri Dobovi, ki ga je raziskoval leta 1952. Skupno je na tem grobišču odkritih 34 žganih grobov. Nekaj pa jih je bilo tudi že poprej. Staré razlikuje tri skupine po načinu pokopavanja. V prvi skupini se pepel daje v žaro in to v grobno jama, v drugi skupini so zopet grobovi z žaro, ki pa stoji na dnu grobne jame med ogljeno, v tretji skupini pa ni bilo žar. Manjše luknje na žarah so v zvezi s pogrebim ritualom. Pridevke v grobovih predstavljajo razni keramični ter kovinski predmeti. Med temi so razne ovratnice, zapestnice, prstani, gumbi, igle, fibule, amuleti itd. Dekoracija kovinskih predmetov je skromna. V keramičnem inventarju imamo amfore, lonce in skodele raznih oblik. Njihova dekoracija je še bolj skromna kakor na kovinskih predmetih. Staré dobovske grobove opredeljuje v relativni kronologiji v prehodno obdobje med bronasto in železno dobo. Analogije imamo predvsem na Štajerskem, najdemo jih pa tudi drugod, n. pr. na dvorišču SAZU v Ljubljani. Tako bi Dobova sodila v posebno, ruško skupino, ki jo Staré označuje kot ruško-dobovsko skupino.

Novo gradivo je dragocen doprinos k poznavanju bronaste dobe v Sloveniji in njene povezave med Štajersko ter Kranjsko.

Tretja razprava. — »Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče v Turnišču v bližini Ptuja« sta v monografiji obdelala J. in P. Korošec. Tako eno kot drugo grobišče, ki ležita na istem mestu, sta v bližini Ptuja blizu graščne Turnišče. Odkriti sta bili po naključju, a sistematično raziskovanje je bilo leta 1951.

Predzgodovinski grobovi, ki jih je zelo malo, so pomešani med slovanskimi. Imajo pa nekaj posebnosti, po katerih jih lahko razločujemo. Tako navajata avtorja, da je bil najden skrčenec, poleg tega pa sodita, da se je pri pokopavanju vršil poseben obred posmrtnega plesa, zaradi česar so kosti zdrobljene. Ti grobovi so tudi zasuti s sem prineseno glino, česar pri slovanskih grobovih nikoli ni. Pridevkov v grobovih samih ni bilo, pač pa so bili v bližini. Za opredeljevanje je posebno značilna bronasta igla in tudi nekaj keramičnih objektov, kakor amforica ter zajemalke. Avtorja datirata to grobišče v bronasto dobo, menita pa, da je bila naselbina, kateri pripada to grobišče, zelo majhna. Po vsej verjetnosti je ta bila nekje v bližini, čeprav sledu o njej do sedaj še nimamo. Vprašanje, ki ga

zastavljata avtorja, je pač to, ali bomo imeli opravka s stalno ali z začasno naselbino.

Slovansko grobišče obsega tudi komaj nekaj desetlin grobov ter šteje zato med majhna grobišča. Grobišče samo ni zanimivo, ker sodi v vrsto običajnih planih grobišč z grobovi v vrstah brez kakršnih koli posebnosti. Pri nekaterih grobovih so se pojavile tudi deske, na katerih so ležali mrličji, kar je pa danes že znano v veliki meri tudi na drugih grobiščih v Sloveniji. Bolj zanimivi od samih grobov so pridevki. Ni jih bilo veliko število vendar so karakteristični za časovno opredeljevanje. Najbolj pogosta je bila keramika, saj je bilo med 24 grobovi kar 10 grobov, v katerih so bili tudi slovanski lončki. Zanimivo je pri tej keramiki, da imamo med arhaičnimi tipi tudi tipe, ki bi jih mogli datirati v zelo pozen čas. Nekateri lončki imajo tudi znake na dnu. Med njimi je najbolj zanimiv znak razkoračene antropomorfne figure z razširjenimi rokami. Tudi nakit je relativno precej zastopan, vendar dokaj siromašen. Obsenčni obročki nimajo nikakih posebnih oblik, zato pa je več raznolikosti pri uhanih. Avtorja razlikujeta štiri skupine z različnimi podvrstami. Takšni so uhani z grozdastim priveskom, uhan s koncem, ki je uvit v spiralni stožec, luničasti uhani in uhani doslej neznanega tipa, izdelani iz žice v obliki lunule. Karakteristični so tudi lunasti uhani, ki so kovani in okrašeni z ovito žico, na kateri so visele verižice. Avtorja za te uhane direktnih analogij ne moreta najti, čeprav navajata posamezna najdišča, med ostalimi tudi Kalaja Dalmaces v Albaniji. Ogrlice so zastopane le s tipom bisernih ogrlic. Od orožja so se ohranili le noži in kresila. V najmanjši meri je zastopano orožje, od katerega je najden le en skramasaks, ki je bil v nožnici, okovani z bronastimi žeblički. Kot pridevek so se dosti pogosto v grobovih našla okostja ptic. Mesto, na katerem leže poleg skeletov, je dokaj različno.

Po analizi predmetov in ostalih momentov datirata avtorja to grobišče v prehodno skupino, v čas med avaroslovansko in kasnejšo belobrdsko kulturo, nekako v prvo polovico IX. stoletja.

V četrti razpravi »Antropološka obdelava nekropole Turnišče pri Ptujju«, Zlata Dolinar antropološko obravnava skelete iz nekropole Turnišče pri Ptujju. Analiza materiala je pokazala, da so tu kromanjonidne, mediteranidne in evrazijske komponente. Zelo so poudarjene tudi spolne razlike. Zenske so gracilnejše in znatno manjše od moških. Od 23 individuov jih je 14 umrlo med 15. in 55. letom, le tri ženske so umrle v starosti nad 55 let, medtem ko nimamo nobenega moškega senilnega skeleta. Po mnenju avtorice sodijo turniški skeleti glede na dolžino lobanje v severozahodno skupino staroslovanskih grobišč. Medtem pa se po višini lobanj turniška nekropola razlikuje od vseh grobišč vseh dosedanjih skupin. Avtorica ima to za znak krajevne posebnosti Turnišča.

V peti razpravi »Srednjeveška okostja z Bleda, izkopana leta 1949« je Božo Škerlj podal začasno poročilo o srednjeveških okostjih z Bleda, ki so bila odkrita leta 1949. To poročilo je nadaljevanje antropološkega poročila, ki ga je isti avtor podal za okostja, izkopana leta 1948. Razlika med okostji obeh grobišč se opaža tako v morfoloških kakor v merljivih znakih. Poleg tega pa so nova okostja tudi manjša od tistih iz leta 1948. Med okostji iz leta 1949 je kromanjonidni tip po tipološki diagnozi skoraj brezpomemben, prav tako skoraj ni mediteranidov. Imamo le evrazijske ter več dinaridnih oblik, kakor pa med okostji leta 1948. Atlantonordidov je pa skoraj isti odstotek. S pravico se avtor sprašuje, ali okostja iz leta 1949 res pripadajo Slovanom.

Nova knjiga Razprav nam podaja dragoceno gradivo za mnoga arheološka vprašanja. Tako monografije, kakor poročila predstavljajo nov doprinos k slovenski arheologiji. Zeleti bi bilo, da se serija takih razprav nadaljuje in tako izpopolni vrzel v arheološki znanstveni literaturi.

Tatjana Bregant

IN MEMORIAM — DR. VIKTOR HOFFILLER UMRL

Dr. Viktor Hoffiller, upokojeni vseučiliški profesor in dolgoletni ravnatelj Arheološkega muzeja v Zagrebu, je po dolgotrajnem bolehanju umrl dne 17. januarja 1954. Kljub dolgotrajni bolezni je njegova smrt presenetila njegov ožji krog znancev in prijateljev, posebno pa muzealce in arheologe naše domovine.

Rodil se je 18. februarja 1877 v Vinkovcih, kjer so antična tla rimske Cibalis vplivala nanj, da je že v mladosti pokazal veliko zanimanje za starine svojega rojstnega kraja. Po končani gimnaziji je odšel študirat klasično arheologijo na Dunaj. Bil je učenec slavnih arheologov Bendorfa in Bormanna in je postal kmalu član Avstrijskega arheološkega inštituta na Dunaju. Kot tak je pomagal svojim profesorjem pri zbiranju napisov za CIL III v Italiji in v Bolgariji. Posebno dobro je preštudiral tudi preostali bolgarski arheološki material, ki ga je porabil pri svoji disertaciji.

Ena najboljših disertacij dunajske filozofske fakultete je gotovo njegov »Traški konjenik«. To je bilo tudi prvo njegovo delo, ki je izšlo leta 1902 v VI. letniku N. S. Vjesnika Hrvatskog arheološkega društva u Zagrebu. Po doktoratu je nastopil službo kot kustos v Arheološko-historičnem narodnem muzeju v Zagrebu (leta 1901).

Njegov ravnatelj, prof. Brunšmid, svetovna numizmatična kapaciteta, je Hoffillerja takoj uvedel v skrivnosti numizmatične znanosti. Prvo Hoffillerjevo muzejsko delo je bilo, da je naredil inventar in uredil muzejsko zbirko grških in barbarskih novcev. Danes šteje ta zbirka čez 10.000 lepo urejenih kosov. Še kasneje je skrbel za njeno izpopolnitev, n. pr. z nabavko dragocene skupne najdbe keltskih denarjev v Samoboru. Mnogo je potoval po inozemstvu in je uvedel v muzej v Zagrebu nove tehnične pridobitve, posebno v načinu konserviranja. Kasneje je posvetil vso svojo pozornost predzgodovinski zbirki, ki jo je večinoma tudi sam uredil in inventariziral. Vodil je tudi važna izkopavanja. Tako je n. pr. raziskoval predzgodovinska grobišča na Daljski planini, v Smiljanu in v Veliki Gorici pri Zagrebu slovansko in prazgodovinsko pokopališče.

Kljub prezaposlenosti je vendar Hoffiller še vedno našel čas, da je primerno publiciral rezultate svojega znanstvenega dela v muzeju in na terenu. Sodeloval je v zagrebškem »Vjesniku« z mnogimi svojimi članki. O rimskih bronastih posadah iz Siska je Hoffiller najprej pisal v madžarskem Archaeológiai értesítő. Kasneje je to razpravo razširil in je izšla v »Vjesniku«, VII, pod naslovom »Antikne bronsane posude iz Hrvatske i Slavonije u Narodnem muzeju u Zagrebu«. Zanimivo je, da je Hoffiller najprej soglašal z Eriko Tietze, da je Robbov oltar iz cerkve sv. Katarine Donnerjevo delo (»Vjesnik«, IX). Kasneje je to popravil in je ugotovil poleg tega še več drugih Robbovih del. Ugotovil je tudi, da je Robba preživljal svoje zadnje dni v Zagrebu in je tudi tamkaj umrl (»Vjesnik« XIV). Objavil je tudi slovansko grobišče iz Velike Gorice (»Vjesnik« X).

V arheološki zbirki Narodnega muzeja v Zagrebu je bilo zelo veliko rimskega orožja iz Siska. Hoffiller je natančno preštudiral te predmete. Ogleдал si je tudi druge take zbirke v tujini. Plod njegovega raziskovanja je bila »Oprema rimskog vojnika u prvo doba carstva« (»Vjesnik« XI in XII). S tem delom je postal privatni docent za klasično arheologijo na zagrebški univerzi (leta 1914). Skupno z dr. Abramičem sta izdala ob 60-letnici dona Fr. Bulića njemu posvečeni monumentalni »Zbornik«.

Ko je bil leta 1923 njegov dotedanji šef prof. Brunšmid upokojen, je Hoffiller naslednjega leta nastopil ravnateljsko mesto na muzeju in na univerzi. Hoffiller je postal tudi znanstveni sodelavec Internacionalne Unije Akademij v Brüsslu. Izdelal je dva zvezka predzgodovinske in slovanske keramike iz Hrvatske; skupno s prof. Sario pa »Antike Inschriften aus Jugoslavien«. Sam je tudi uredil zagrebški »Vjesnik« od XV. letnika

dalje. Napisal je tudi več manjših člankov v razne tuje revije. Naj omenim samo članek ob VI. internacionalnem kongresu arheologov v Berlinu leta 1939: »Prolegomena zu Ausgrabungen in Sirmium« itd. Kot profesor na vseučilišču v Zagrebu je vzgojil tudi veliko številu mladih arheologov, ki so sedaj nameščeni po raznih muzejih in inštitutih. Ti in njegovi strokovni prijatelji so mu ob njegovi 60-letnici poklonili lep »Zbornik« znanstvenih razprav.

Kot človek je bil vedno zvest sin svojega naroda in je bil zaradi tega za časa NDH tudi upokojen. Svojim podrejenim je bil pravi oče in je pomagal mnogim, ki so bili v težkih materialnih razmerah. Podpiral je privatne znanstvenike in amaterje s tem, da jim je dal na razpolago bogato muzejsko knjižnico. Zagrebško numizmatično društvo, čigar častni član je bil, je imelo dolgo časa svoje prostore in svojo vzorno zbirko v arheološkem muzeju. Rad je dajal od svojih bogatih muzejskih izkušenj in iz zakladnice svojega znanja vsakomur, kdor ga je vprašal za svet. Bil je dober kolega v profesorskem zboru in najboljši učitelj svojim učencem.

Mrvaški narod in arheološko znanost je z njegovo smrtjo zadel a neadomestljiva izguba. Njegova dela pa bodo imela trajno vrednost.

Josip Klemenc

BIBLIOGRAFSKI PRISPEVKI K JUGOSLOVANSKI ARHEOLOGIJI 1953

Kratice časopisov in inštitucij, omenjenih v bibliografiji

Dnevnik, Ljubljana	= Ljubljanski dnevnik, Ljubljana
Forschungen, München	= Südost-Forschungen, izdaja Südost Institut, München
Glasnik, Sarajevo	= Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu
Kronika, Ljubljana	= Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana
Muzeji, Beograd	= časopis za muzejsko-konzervatorska pitanja, Beograd
Poročevalec, Ljubljana	= Slovenski poročevalec, dnevnik, Ljubljana
Pravica-Borba, Ljubljana	= Ljudska pravica-Borba, dnevnik, Ljubljana
Rad, Novi Sad	= Rad Vojvodjanskih muzeja, Novi Sad
SAN, Beograd	= Srpska akademija nauka, Beograd
SAZU, Ljubljana	= Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
Tovariš, Ljubljana	= Tovariš, ilustrirani tednik, Ljubljana
Varstvo spomenikov, Ljubljana	= Varstvo spomenikov, glasilo Zavoda za spomeniško varstvo LRS, Ljubljana
Večer, Maribor	= Mariborski večer, dnevnik, Maribor
Vijesti, Zagreb	= Vijesti društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske, Zagreb
Zbornik, Novi Sad	= Zbornik Matice Srpske, Novi Sad
Zbornik zaštite, Beograd	= Zbornik zaštite spomenika kulture, izdaja Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd
br.	= broj
C.	= pisano v cirilici
sl.	= slika
str.	= stran
sv.	= svezak
št.	= številka
T.	= Tabela

- A. B.: **Ispitivanje stećaka u okolini Širokog Brijega. (Hercegovina.)** Zbornik zaštite, Beograd, 1952, II, 1951/52, sv. 1, str. 206. C.
- Abramić Michael: **Ein neues Fortuna-Altärchen aus Moguntiacum. Germania, Berlin, 1953, Jahrgang 31, Heft 1/2, str. 60—61, sl. 1.**
- Andonovski Hristo: **Prilog kon bibliografijata po arheologijata na Makedonija.** Skopje, Institut za nacionalna istorija, 1953, str. 5—59.
- Arheološki spomenici i nalazišta u Srbiji. I. Zapadna Srbija. — Monuments et Stations archéologiques en Serbie. I. Serbie occidentale.** Gradja, Beograd, 1953, knjiga IX, Arheološki institut SAN, knjiga 2, str. I—VII, str. 1—218, 4 zemljevidi, sl. 1—3, sl. 1—5, sl. 1—322. C.

- Avguštin Cene: **Doslej 180 staroslovanskih grobov v Kranju. Edinstvene najdbe ketlaške kulture.** Glas Gorenjske, Kranj, 1953, VI, št. 24, str. 4.
- Avguštin Cene: **Rezultati arheoloških izkopavanj v Kranju.** Glas Gorenjske, Kranj, 1953, VI, št. 29, str. 4.
- Barišič F.: **Povodom članka o vizantinskom zlatniku.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 371.
- Basler Djuro: **Kupres. (Arheološka skica.)** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 335—343, 1 plan.
- Basler Djuro: **Paleolitski nalaz na Usori. — Paläolithischer Fund an Usora.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 215—223, 3 plani, sl. 1—3.
- Benac dr. A.: **Neki etnički problemi prehistoriskih stanovnika Bosne i Hercegovine. — Quelques problèmes ethniques concernant les populations préhistoriques en Bosnie-Herzégovine.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 91—101.
- Benac dr. A.: **Neolitsko naselje u dolini Bile. (Rezultati istraživanja u 1951 godini.) — Quelques habitations dans la vallée de Bila. (Résultats des recherches faites en 1951.)** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 257—265, sl. 1—9, plan I—VI, profil a—k, T. I—XIII.
- Benac Alojz: **Prastari stanovnici Bosne i Hercegovine.** Jugoslavija, Beograd, 1953, 7, str. 31—34, 11 slik.
- Benac Alojz: **Starobosanski mramori.** Jugoslavija, Beograd, 1953, 7, str. 37—47, 24 slik.
- Benac A.: **Josip Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 363—365.
- Benac A.: **Milutin V. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 365—367.
- Benac A.: **Milutin Garašanin i Draga Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 362—363.
- Berce Rudolf: **Tehnična dokumentacija na arheološkom terenu. — Documentation technique des fouilles archéologiques.** Zbornik zaštite, Beograd, 1952, II, sv. 1, 1951, str. 125—142, sl. 1—9.
- Beršek Z.: **Diluvijalno nalazište kod Požege.** Vijesti, Zagreb, 1953, II, br. 3, str. 45, 1 slika.
- Beršek Zeljko: **Istraživanje i evidentiranje spomenika kulture i prošlosti u požeškoj okolini.** Vijesti, Zagreb, 1953, II, br. 5, str. 72—73.
- Birkey Erik: **Josip Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki.** Journal of Roman Studies, London, 1953, Vol. XLIII.
- Bižić Ružica: **Grobovi u Donjoj Dolini. — Les tombes de Donja Dolina.** Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 201—229, sl. 1—6, T. I—III.
- Bolta Alojzjij: **Iz arheološke popotne torbe.** Savinjski vestnik, Celje, 1953, VI, št. 23, str. 4, 1 slika.
- Bolta Alojzjij: **Nov rimski nagrobnik iz Celja. — Une pierre tombale de Celje.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 319—320, 1 slika.
- Bolta Alojzjij: **Nova rimska najdba na Mariborski cesti v Celju. — Une trouvaille romaine dans la rue de Maribor à Celje.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 321—323, sl. 1—2.
- Bolta Alojzjij: **Rimske in srednjeveške najdbe. — Découvertes romaines et du moyen âge à Celje.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 109—143, 1 floris, profil I—II, 1 tabla, T. I—XI.
- Bratanič Rudolf: **Nove najdbe iz Ptuja. — Neue Funde aus Ptuj.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 282—289, 5 slik.
- Bratanič Rudolf: **Poročilo o najdbah na hajdinskem grobišču. — Bericht über die Funde in der römischen Nekropole in Hajdina.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 105—108, sl. 1—12.
- Bratanič Rudolf: **Rimske najdbe iz Poetovione. — Römische Funde aus Poetovio.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 300—307, sl. 1—6.

- Bregant Tatjana-Urleb Mehtilda: **Arheološka raziskovanja pri Blatni Brezovici**. Poročevalec, Ljubljana, 1953, XIV, št. 179, str. 6.
- Bregant Tatjana-Urleb Mehtilda: **O koliščarjih na Ljubljanskem barju**. Tovariš, Ljubljana, 1953, IX, št. 51, str. 1457—1458, foto-reportaža.
- Brodar Srečko: **K odkritju kamenih industrij na Usori**. — *Zur Entdeckung der Steinindustrien an Usora*. Glasnik, Sarajevo, 1953 VIII, str. 225—256, T. I—X.
- Brodar Srečko: **O Potočki zijalki in njenem pomenu**. Planinski vestnik, Ljubljana, 1953, IX—LIII, št. 8, str. 406—414.
- Brodar Srečko: **L. F. Zotz, Altsteinzeitkunde Mitteleuropas**. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 151—154.
- Brodar Srečko-Korošec Josip: **Ajdovska jama pri Nemški vasi**. — *Die Ajdovska-Höhle*. (Brodar Srečko: *Ajdovska jama*. — *Die Ajdovska-Höhle*.) Razprave SAZU, Ljubljana, 1953, III, str. 7—44, sl. 1 do 15, priloga I—III.
- B. N.: **Alojz Benac, Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture**. Archeologické rozhledy, Praga, 1953, Ročník V, sešit 2, str. 254 do 255.
- B. N.: **Arheološki vestnik III/1**. Archeologické rozhledy, Praga, 1953, Ročník V, sešit 5, str. 406.
- B. R.: **Starohrvatska prosvjeta III. serija, sv. 1, 1949**. Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 244—245. C.
- Cevc Emilijan: **Dvoje zgodnj srednjeveških upodobitev na slovenskih tleh**. — *Zwei frühmittelalterliche Gestaltungen auf dem slowenischen Boden*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1952, III/2, str. 214—249, sl. 1—10.
- Cumić Tihomir: **Gradja za muzej u Kragujevcu**. Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 195—201, sl. 1—7. C.
- Čremošnik dr. Irma: **Dva srednjevekovna grada u okolini Grahova**. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 549—551, sl. 1—3.
- Čremošnik dr. Irma: **Izvještaj o iskopinama u Rogaćićima kod Blažnja**. — *Compte-rendu sur les fouilles à Rogaćići près de Blažanj*. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 303—315, sl. 1—5, T. I—V.
- Čremošnik Irma: **Srednjevekovna kapa iz Bile kod Travnika**. — *Une coiffe médiévale de Bila près de Travnik*. Glasnik, Sarajevo, 1952, VII, str. 111—120, sl. 1—4, 1 T., 1 plan.
- Čremošnik dr. Irma: **Ljetopis Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946—1948, knjiga 55**. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 373—377.
- Diez Erna: **Ein neues Porträtkopf des Tiberius**. Archäologischer Anzeiger des Deutschen Archäolog. Instituts, Berlin, 1953, str. 105—118, sl. 1—3.
- Dobronić dr. Selja: **Briga za rimske spomenike u Varaždinskim toplicama prije sto godina**. — *Soins dont ont été entorés, il y a cent ans, les monuments romains de Varaždinske toplice*. Zbornik zaštite, Beograd, 1953, III, 1952, sv. 1, str. 145—148, sl. 1—2.
- Dolinar Zlata: **Antropološka obdelava nekropole Turnišče pri Ptuj**. — *Osteologische Reste von Turnišče*. Razprave SAZU, Ljubljana, 1953, III, str. 217—503, T. I—XIII, T. I—VII.
- Drechsler-Bižić Ružica: **Novi pogledi na kulturu sojeničkog naselja u Ripču**. — *Des vues nouvelles sur la civilisation de l'habitation lacustre à Ripač*. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 103—110, sl. 1—3.
- Drechsler-Bižić Ružica: **Starinar I**. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 380—384.
- D. (Dokler Marjan): **Pred koncem izkopavanj v št. Petru**. Pravica-Borba, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 190, str. 5.

- F. S. (Seunig Franc): **Kakšna so bila predzgodovinska selišča mostiščarjev na Ljubljanskem barju.** Poročevalec, Ljubljana, 1953, XIV, št. 125, str. 5, 2 slike.
- Gabričević dr. B.: **O nekim mitričkim natpisima Sarajevskog muzeja. — De quelques inscriptions mithriques du musée de Sarajevo.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 141—144, sl. 1—3.
- Gabrovec Stane: **Arheološka izkopavanja Narodnega muzeja v letošnjem letu.** Poročevalec, Ljubljana, 1953, XIV, št. 243, str. 5, št. 244, str. 5.
- Garašanin Draga M.: **Iz bronzanog doba Makedonije. — Une vase de l'âge de bronze en Macédonie.** Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 55—59, sl. 1—1 a. C.
- Garašanin M. Draga: **Jedan preistorijski sud u obliku ptice iz Starčeva. — Une vase en forme d'oiseau.** Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 64 do 68, sl. 1—6. C.
- Garašanin dr. Milutin: **Banat—Srpsko Podunavlje—Kerameikos. Prilog proučavanju veza naše zemlje i Grčke u praistoriji. — Banat—Serbisches Donauland—Kerameikos. Beitrag zur Erforschung der urgeschichtlichen Beziehungen der serbischen und griechischen Länder.** Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 67—72, sl. 1—5. C.
- Garašanin dr. Milutin: **Preistoriska statueta iz Kladova.** Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 37—45, sl. 1—1 d. C.
- Garašanin Milutin: **Preistorijski nalazi iz Crnobuki kod Bitolja. — Vorgeschichtliches aus Crnobuki bei Bitolj.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 75—95, sl. 1—18.
- Garašanin dr. Milutin: **Problemi podunavskog i ukrajinskog neolita u svetlosti novih arheoloških rezultata. — Problèmes du néolithique danubien et ukrainien à la lumière de nouveaux résultats archéologiques.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 49—71, sl. 1—4.
- Garašanin M. V.: **Vladimir Miložčić. Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 328—337.
- Gavela dr. Branko: **Jedan prilog etničkoj i hronološkoj determinaciji panonske keramike u Srednjem Podunavlju. — Une contribution à la détermination ethnique et chronologique de la céramique pannonienne de la région du Danube moyen.** Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 59—66, T. I—III. C.
- Gavela Branko B.: **Keltski opidum Židovar. — L'oppidum celtique Židovar.** Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 48—59, sl. 1—6, T. I—II. C.
- Grafenauer France: **Rimski grob najden pri Skaručni. — Römisches Grab gefunden bei Skaručna.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 144—147, sl. 1—7, 4 slike.
- Grbić Miodrag: **Osnovi istraživanja arheoloških nalazišta. — The basis for discovering archaeological sites.** Povremena izdanja Arheološkog instituta SAN, Beograd, 1953, sv. 1, str. 1—76.
- Grbić dr. Miodrag: **Pitanje geneze vatomske i dubovačke grnčarije. Tipološke paralele. — Die Entwicklungs-Frage der Keramik der Wäntiner und Dubowatzer Gruppe. Typologische Parallele.** Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 73—75, sl. 1—5. C.
- Grbić M.: **Relativna i apsolutna hronologija naše praistorije. — Relative und absolute Chronologie unserer Urgeschichte.** Zbornik, Novi Sad, 1953, 5, str. 88—94. C.
- Grbić M.: **M. Garašanin-J. Kovačević, Pregled materijalne kulture južnih Slovena.** Zbornik, Novi Sad, 1952, 5, str. 176—177. C.
- Gunjača Stipe: **Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir — s dodatkom o grobu kralja Zvonimira na Kapitulju kod Knina.** Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1952, knjiga 288, str. 205—324, 3 plani, 20 tabel.

- G. T.: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*. Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 245—248. C.
- Hadži Jovan: *Lupine kavrijev v grobovih starih Slovanov na Ptuj-skem gradu*. — Pripombe zoologa. — *Kaurimuschelschalen in den alt-slawischen Gräbern auf dem Schlossberg von Ptuj*. *Arheološki vestnik*, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 66—74, sl. 1—4.
- Horowicz dr. A.: *Odredjivanje starosti arheoloških objekata i lokaliteta pomoću radioaktivnog ugljenika*. *Zbornik zaštite*, Beograd, 1953, III, 1952, sv. 1, str. 15—24. C.
- Hrabak Bogumil: *Prilog datovanju hercegovačkih stećaka*. — *Contribution à la fixation de date des pierres tombales médiévales en Herzégovine*. *Glasnik*, Sarajevo, 1953, VIII, str. 325—328. C.
- Jankulov dr. Borislav: *Utvrđenja Rimljana i barbara iz doba seobe naroda u Bačkoj i Banatu*. — *Roman entrenchments and barbarian fortifications at the period of great migration*. *Rad*, Novi Sad, 1952, 1, str. 7—37, 1 slika. C.
- Jeločnik Aleksander: *Dve najdbi srednjeveških novcev*. — *Two finds of middle ages coins*. *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1953, 1952 in 1953, VI—VII, str. 443—472, T. I—II.
- Josifovska Borka: *Nekolku neizdadeni grčki i latinski natpisi od Makedonija*. — *Quelques inscriptions inédites grecques et latines de Macédoine*. *Živa antika*, Skopje, 1953, III, sv. 1—2, str. 222—244, sl. 1 do 11. C.
- Jurišić Aleksandra: *Rimsko-sarmatski i slovenski nalazi u Kovačici*. (Izveštaj o rekognosciranju i sondiranju izvršenom septembra 1952.) — *Les fouilles de Kovačica*. *Rad*, Novi Sad, 1953, 2, str. 141—146, sl. 1—2, T. I—IV. C.
- Kastelic Jože: *Arheologija v stolpu*. *Naši razgledi*, Ljubljana, 1953, II, št. 25, str. 19—20.
- Kastelic Jože: *Die altslovenische Nekropole in Bled*. *Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Zürich 1950, 1951, str. 310—315, 1 tabla (T. 20), sl. 1—4.
- Kastelic Jože: *Die archäologische Forschung in Jugoslawien von 1945 bis 1950*. *Congrès International des Sciences Préhistoriques*, Zürich 1950, 1951, str. 95—97.
- Kastelic Jože: *Dognanja naših arheologov. Najpomembnejše arheološke najdbe lanskega leta*. *Naši razgledi*, Ljubljana, 1953, II, št. 7, str. 18—19.
- Kastelic Jože: *Faustina iunior*. *Festschrift für Rudolf Egger*, Klagenfurt, 1953, Band II, str. 29—35, sl. 1—3.
- Kastelic Jože: *Najdbe zgodnjega srednjega veka v Gojačah pri Gorici*. — *Les découvertes de l'époque mérovingienne à Gojače près de Gorica*. *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1953, 1952—53, VI—VII, str. 89—109, sl. 1—18.
- Kastelic dr. Jože: *Po sledovih starih Slovanov*. *Glas Gorenjske*, Kranj, 1953, VI, št. 18, str. 4, 2 sliki, št. 19, str. 4.
- Kastelic Jože: *Pomembna znanstvena knjiga*. (Josip Korošec, *Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka*. *Državna založba Slovenije 1952*. *Izdala Univerza v Ljubljani, Arheološki seminar*.) *Pravica-Borba*, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 13, str. 6—7, 1 slika.
- Klemenc Josip: *Antike Inschriften in Jugoslawien*. *Actes du II. congrès international d'épigraphie grecque et latine*, Paris 1952. Paris, 1953, str. 153—157.
- Klemenc Josip: *Ausgrabungen in Šempeter*. *Neue Chronik*, Nr. 11, *Beilage zu Südost-Tagespost*, Graz, 1953, Nr. 32, 1 slika.

- Klemenc Josip: **Kronologija dveh rimskih napisov iz sv. Vida nad Vitanjem.** — *Chronologie zweier römischer Inschriften aus St. Vid nad Vitanjem.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 227—233, sl. 1—4.
- Klemenc Josip: **Rimsko grobišče v Šempetru v Savinjski dolini.** Varstvo spomenikov, Ljubljana, 1953, (1951—1952), IV, str. 69—74, 2 sl.
- Klemenc Jože: **Rimsko grobišče v Šempetru ob Savinji.** Življenje in tehnika, Ljubljana, 1953, IV, št. 8—9, str. 225—227, slike.
- Klemenc Josip: **Teodozijevo pohod proti Maximusu iz Siscije do Petovija.** — *The March of Theodosius against Maximus from Siscia to Poetovio.* Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1953, 1952—1953, VI—VII, str. 78—88, 1 zemljevid, sl. 1—2.
- Klemenc Josip: **Zgodnje krščanska svetilka iz Ptuja.** Ptujski zbornik, 1893—1953, Ptuj, 1953, str. 23—24, sl. 89—90.
- Klemenc Josip: **Alexander Rande, Der Balkan, Schlüsselraum der Weltgeschichte.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 344—346.
- Klemenc Josip: **Festschrift für Rudolf Egger, Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte, Band I.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 172—182.
- Klemenc Josip: **Gorenc Marcel, Antikna skulptura u Hrvatskoj.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 186.
- Klemenc Josip: **Saria Balduin, Noricum und Pannonien.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 182—186.
- Knez Tone-Kolšek Tone: **Rimsko pokopališče v Šempetru v Savinjski dolini.** Mlada pota, Ljubljana, 1953, 1953—1954, II, št. 2, str. 56 do 57, slike.
- Kolšek Tone-Knez Tone: **Rimsko pokopališče v Šempetru v Savinjski dolini.** Mlada pota, Ljubljana, 1953, 1953—1954, II, št. 2, str. 56 do 57, slike.
- Kolaric Miodrag: **Prvi koraci ka zaštiti starina i Janko Šafarik.** — *Débuts de protection et de conservation des monuments historiques et Janko Šafarik.* Zbornik zaštite, Beograd, 1953, III, 1952, sv. 1, str. 25 do 38, sl. 1—4. C.
- Korošec Josip: **Antropomorfna predstava na dnu slovanskega lončka iz 9. stoletja.** — *An antropomorphic image on the bottom of a small slav pot from the IXth century.* Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1953, 1952—1953, VI—VII, str. 191—201, sl. 1.
- Korošec Josip: **Datacija slovanskih ostalin v okolici Skadra v Albaniji.** — *Datierung der slawischen Überreste in der Umgebung von Scutari in Albanien.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 234 do 255, sl. 1—47.
- Korošec Josip: **Delitev vinčanske kulturne plasti.** — *Einteilung der Kulturschicht von Vinča.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 5—46, 5 planov.
- Korošec Josip: **Nekoliko reči o konzervaciji arheoloških gradjevninskih objekata.** — *Quelques remarques sur la conservation des objets archéologiques d'architecture.* Zbornik zaštite, Beograd, 1953, III, 1952, sv. 1, str. 5—12.
- Korošec Josip: **Nova kolišča na Ljubljanskem barju.** — *Neue Pfahlbauten von Ljubljansko barje (Laibacher Moor).* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 256—263, sl. 1—9.
- Korošec Josip: **Odnos arheologije prema paleoantropologiji i obratno.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 353—360.
- Korošec Josip, **Stanje slovenske arheologije na področju Ptuja.** Ptujski zbornik, 1893—1953, Ptuj, 1953, str. 33—37.
- Korošec Josip: **Branko B. Gavela, Keltski oppidum Židovar, prilog kulturnoj istoriji naše zemlje protoistoriskog doba.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 164—169.

- Korošec Josip: Branko Gavela, Osnovi preistorijske arheologije. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 160—164.
- Korošec Josip: Draga Garašanin, Neolitska kamena plastika u Srbiji. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 343—344.
- Korošec Josip: Hans Bott, Bajuwarischer Schmuck der Agilolfingerzeit, Formenkunde und Deutung. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 338—341.
- Korošec Josip: Ivan Venedikov, Bargala v razkopki i proučevanja. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 158—159.
- Korošec Josip: Milutin Garašanin, Ka problemu Dimini migracije. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 155—158.
- Korošec Josip: Milutin Garašanin, O poreklu S spirale u vinčanskoj grupi. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 160.
- Korošec Josip: Olga Šafarik, Jedna ostava bronzanog doba iz Beograda. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 159.
- Korošec Josip: Rad vojvodjanskih muzeja. 1, l. 1952. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 341—343.
- Korošec Josip-Brodar Srečko: Ajdovska jama pri Nemški vasi. — Die Ajdovska-höhle. (Korošec Josip: Kulturne ostaline v Ajdovski jami pri Nemški vasi. — Kulturreste in der Höhle Ajdovska jama bei Nemška vas.) Razprave SAZU, Ljubljana, 1953, III, str. 45—87, T. I—XIX, priloga 1.
- Korošec Josip-Korošec Paola: Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče pri Turnišču v bližini Ptuja. — Vorgeschichtliche und altslawische Nekropole in der Nähe von Turnišče bei Ptuj. Razprave SAZU, Ljubljana, 1953, III, str. 181—245, risbe 1—25, T. I—XXIV, plan 1 do 2.
- Korošec Paola: Pomen slovanskega grobišča na Turnišču blizu Ptuja za slovansko arheologijo v Sloveniji. Ptujski zbornik, 1893—1955, Ptuj, 1953, str. 37—39.
- Korošec Paola: Staroslovanski grob pri cerkvi sv. Petra v Ljubljani. — Altslawisches Grab bei der St. Peters-Kirche in Ljubljana. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 324—327, 5 risb.
- Korošec Paola-Korošec Josip: Predzgodovinsko in staroslovansko grobišče pri Turnišču v bližini Ptuja. — Vorgeschichtliche und altslawische Nekropole in der Nähe von Turnišče bei Ptuj. Razprave SAZU, Ljubljana, 1953, III, str. 181—245, risbe 1—25, T. I—XXIV, plan 1 do 2.
- Kulišić Špiro: Povodom članaka B. Škerlja i J. Korošca o odnosu između arheologije, antropologije i etnografije. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 360—362.
- Kumanov Ž.: Rad Vojvodjanskih muzeja. Zbornik, Novi Sad, 1953, 5, str. 139—141. C.
- L. A. (Dobida Karel): Nova arheološka najdba. Poročilo o najdbi rimskega nagrobnika pri Laškem. Pravica-Borba, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 175, str. 4.
- Macarol Miloš: Rimska najdišča pod Smarno goro. Pravica-Borba, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 191, str. 5.
- Marić R.: Jonska kolonija Vinča. Živa antika, Skopje, 1953, III, sv. 1—2, str. 274—280.
- Marijanski Mirjana: Djordje Mano-Zisi, M. Ljubinković, M. Garašanin, Jovan Kovačević, Rajko Veselinović, Zaštitno iskopavanje kod Pančeva. Muzeji I. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 241. C.
- Mazalić Dj.: Tešanj. — Résumé. Tešanj. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 289—302, sl. 1—9.
- Mehmedbašić Hajrudin: V Hercegovini so našli pod zemljo 13 stotletij staro cerkev. Pravica-Borba, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 222, str. 5.

- Milojčić Vladimir: *M. V. Garašanin, Hronologija Vinčanske grupe*. Germania, Berlin, 1953, Jahrgang 31, Heft 1/2, str. 76—79.
- Mirosavljević Vladimir: *Nalazi iz pretpovjesnog doba u sjevernoj Dalmaciji. Bakreni predmeti iz nalazišta Topolje i Nevest (kod Unešića)*. — *Les trouvailles de l'époque préhistorique dans la Dalmatie du Nord. Les objets en cuivre des fouilles de Topolje et de Nevest près d'Unešić*. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 265—270, sl. 1 do 5.
- Müller-Karpe Hermann: *Zum Beginn der Kahnfibel mit profiliertem Fuss*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 54—58, sl. 1—2.
- M. S.: *Pregled arheoloških radova u Vojvodini od 1947—1951 godine*. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 215—216. C.
- Nadj Biserka: *Grobovi iz VI—VII veka kod Aradca u Banatu*. — *Graves from VI—VIIth centuries near Aradac in Banate*. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 132—133, sl. 1—2. C.
- Nadj Šandor: *Probno arheološko ispitivanje selišta kod Taraša*. — *Triable archeologic excavation near Taraš in Banate*. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 159—161, sl. 1. C.
- Nagj Šandor: *Naselje iz mladjeg kamenog doba na Matejskom Brodu kod Novog Bečeja. Prethodni izveštaj o radovima u 1952 godini*. — *Ausgrabungen auf Matejski Brod. (Vorbericht der Arbeiten im Jahre 1952.)* Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 107—117, sl. 1—15. C.
- Pahič Stanko: *Arheološka izkopavanja na Brinjevi gori*. Večer, Maribor, 1953, IX, št. 180, str. 4.
- Pahič Stanko: *Brinjeva gora — novo arheološko najdišče*. Pravica-Borba, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 198, str. 9, 1 slika.
- Pahič Stanko: *Žarno grobišče na Pobrežju pri Mariboru*. Kronika, Ljubljana, 1953, I, zv. 2, str. 141—144, sl. 1—2.
- Papazoglu Fanula: *Jedan nov natpis iz Čepigova*. — *Une nouvelle inscription de Čepigovo*. Živa antika, Skopje, 1953, III, sv. 1—2, str. 215 do 221, 1 slika. C.
- Pašalić Esad: *Antički tragovi iz okoline Bugojna i Gornjeg Vakufa*. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 345—348.
- Pašalić Esad: *Novi prilozi poznavanju rimskih cesta u Bosni i Hercegovini*. — *Nouvelles contributions à l'étude des routes romaine en Bosnie-Herzégovine*. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 277—287, skica 1 do 4, T. I—II.
- Pašalić Esad: *Živa antika*. — *Antiquité vivante*. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 378—380.
- Petrović Kosta: *Karlovc i Karlovačka polja u rimsko doba*. — *Karlovci and the fields around it in roman time*. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 164—166. C.
- Petru Peter: *Umetniške ostaline v Šempetru*. Mlada pota, Ljubljana, 1953, 1953—1954, II, št. 3, str. 90—91, slike.
- Pinterović dr. Danica: *Kako se u slavenskim muzejima odražava prošlost Slavonije*. Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 189—192. C.
- Rašajski Rastko: *Preistorisko naselje na Matejskom Brodu. (Prethodni izveštaj o sistematskim arheološkim otkopavanjima na Matejskom Brodu kod Novog Bečeja u Banatu u 1951 godini)*. — *Prehistoric settlements at Matejski Brod in Banate*. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 104 do 116, sl. 1—10. C.
- Rašajski Rastko-Šulman dr. Mirko: *Praistoriska gradina Feudvar kod Mošorina. (Prethodni izveštaj sa probnih arheoloških iskopavanja na lokalitetu Feudvar kod Mošorina u Bačkoj)*. — *Die vorgeschichtliche Burganlage Feudvar*. Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 117 do 141, sl. 1—76, plan 1—3, T. I—VIII. C.

- Rašajski Rastko-Veselinović Rajko: *Seoba naroda. Izložba materijalne kulture iz doba seobe naroda u Vojvodjanskom muzeju u Novom Sadu*. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 223—225, 1 slika. C.
- Rendić-Miočević dr. Duje: *Da li je spelaeum u Močićima služilo samo mitrijačkom kultu? — Le spelaeum à Močići a-t-il servi seulement au culte de Mithra*. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 271—276, 1 slika.
- Rendić-Miočević dr. Duje: *Recueil des monuments. Actes du I. Congrès international d'épigraphie grecque et latine*. Paris 1952, Paris, 1953.
- Rendić-Miočević dr. Duje: *Srebrne naušnice nepoznatih japodskih radionica u splitskom Arheološkom muzeju. — Boucles d'oreille au Musée archéologique de Split sorties des ateliers japidiques inconnus*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 211—226, T. I do III.
- r. z. (Dokler Janez): *Arheološka izkopavanja SAZU — 50 m. Nekoliko zgodovine. Kaj so doslej odkopali. Pomen odkritja*. Mladina, Ljubljana, 1953, XI, št. 29.
- Saria Balduin: *Die neuen jugoslawischen Ausgrabungen am Schlossberg zu Pettau*. Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark, Graz, 1953, XLIV, str. 174—178.
- Saria Balduin: *Noricum und Pannonien*. Historia, Baden-Baden, 1950, I/2, str. 456—486.
- Saria Balduin: *Arheološki vestnik, 1951, II*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 358—361.
- Saria Balduin: *Deroko A., Srednjevekovni gradovi u Srbiji, Crnoj gori i Makedoniji*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 375.
- Saria Balduin: *Dyggve Ejnar, History of Salonitan Christianity*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 373—374.
- Saria Balduin: *Fisković Cvito, Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 374.
- Saria Balduin: *Garašanin Milutin u Draga, Arheološka nalazišta u Srbiji*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 371—372.
- Saria Balduin: *Lisičar Petar, Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 373.
- Saria Balduin: *Narodni muzej Beograd*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 371.
- Saria Balduin: *Rad Vojvodjanskih muzeja*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 367—368.
- Saria Balduin: *Starinar. Organ Arheološkog Instituta SAN*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 365—367.
- Saria Balduin: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 362—365.
- Saria Balduin: *Vulić Nikola, Antički spomenici naše zemlje. — Trački konjanik i druge ikone iz starog veka*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 370—371.
- Saria Balduin: *Živa antika*. Forschungen, München, 1953, XII, str. 351 do 358.
- Sekereš Ladislav: *Arheološki vestnik*. Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 267. C.
- Sergejevski Dimitrije: *Deus Sol invictus Mithras*. Jugoslavija, Beograd, 1953, 7, str. 35—36, 2 sliki.
- Sergejevski Dimitrije: *Einiges über illyrische Kopfbedeckung*. Festschrift für Rudolf Egger, Klagenfurt, 1953, Band II, str. 36—42, sl. 1—6.

- Sergejevski Dimitrije: **Slike pokojnika na našim srednjevekovnim nadgrobnim spomenicima.** — *Les représentations des morts sur nos monuments funéraires du moyen âge.* Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 131—139, sl. 1—2, T. I—II.
- Slavnić M.: **Arheološki tečajevi u Vojvodini.** Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 231—232. C.
- Slavnić Marija: **Nekropola u Čungu.** — *La nécropole de Čung.* Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 46—54, sl. 1—16. C.
- Slavnić Marija: **Predmeti iz antičkih grobova kod Kuzmina u Sremu.** — *Objets from antique tombs near Kuzmin in Syrmia.* Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 60—63, sl. 1—5. C.
- Smodič Anton: **Rimska ključavnica z masko iz Poetovija.** — *Römisches Anhängeschloss mit Maske aus Poetovio.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 39—65, sl. 1—5.
- Starè France: **Bronaste najdbe iz pečine Hrustovače.** — *Bronzefunde in Hrustovača pečina.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 47 do 53, sl. 1—6, 1—5.
- Starè France: **Bronasti figuralni ročaj iz Brežic.** — *Ein bronzener Figuralhenkel aus Brežice.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 197—202, T. I—II.
- Starè France: **Ilirsko grobišče pri Dobovi. Izkopavanja leta 1952.** — *Illyrische Grabstätte bei Dobova. Ausgrabungen in Jahre 1952.* Razprave SAZU, Ljubljana, 1953, III, str. 111—147, sl. 1—6, T. I—XIX, plan 1—2, risbe 1—37.
- Starè France: **Meč z okrašeno nožnico s Cveteža.** — *Schwert mit verzierter Scheide aus Cvetež.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 203—210, T. I—II.
- Starè France: **Nekaj železnodobnih predmetov iz Ljubljane.** — *Some iron age objects from Ljubljana.* Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1953, 1952—1953, VI—VII, str. 71—77, T. I—II, risba 1.
- Starè France: **Pomemben zaklad z Vrhnike (Nauptortus).** — *Ein bedeutender Depotfund aus Vrhnika — Nauptortus.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 94—104, risba 1—2, T. I—IV.
- Starè France: **Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja.** — *Drei vorgeschichtliche Gräber aus dem Save-Anraingebiet.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 264—281, T. I—X.
- Starè France: **H. Müller-Karpe, Zeugnisse der Taurischer in Kärnten.** Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/1, str. 169—172.
- Suič Mate: **Gde se nalazilo jezero iz 24. pogl. Pseudo Skilakova Peripla?** — *De situ magni lacus Naroniani in Anonymi (vulgo Scylasis) Periplo.* Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 111—129, 1 slika.
- S. G. (Gabrovec Stane): **Arheološke najdbe v Kranju.** Dnevnik, Ljubljana, 1953, III, št. 130, str. 4.
- S. G.: **Referat u vezi predloga za savezno iskopavanje u Bribiru.** Zbornik zaštite, Beograd, 1953, III, 1952, sv. 1, str. 133—144, sl. 1—5.
- Šašel Jaroslav: **Nov nagrobnik iz Emone.** — *Ein neuer Grabstein aus Emona.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 290—293, 1 slika.
- Šašel Jaroslav: **Prerez severnih utrdb Emone.** — *Schnitt durch die nördlichen Verteidigungsanlagen von Emona.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 294—307, sl. 1—4, risba 1—4.
- Šašel Jaroslav: **Spodnja Hajdina, parcela 1076/2.** — *Spodnja Hajdina, Parz. Nr. 1076. Zusammenfassung.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 308—318, risba 1—5.

- Šašel J.: ΣEPETION. — Zusammenfassung. Ziva antika, Skopje, 1953, III, sv. 1—2, str. 262—267.
- Šašel Jaro: Zagrad pri Prevaljah. Kronika, Ljubljana, 1953, I, zv. 1, str. 15—25, sl. 1—11.
- Šašel Jaroslav: Führer durch das Parkmuseum, Klagenfurt 1952. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 348—349.
- Škerlj B.: Srednjeveška okostja z Bleda, izkopana leta 1949. — Medieval Skeletons of Bled (1949). Razprave SAZU, Ljubljana, 1953, III, str. 311—355, T. I—XVII, priloga 1—10.
- Škerlj B.: Šestdesetletnica profesorja Srečka Brodarja. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 349—350.
- Škerlj B.: Bulletin of the Department of Anthropology. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1953, IV/2, str. 346—347.
- Šulman dr. Mirko: Grobovi bakarnog doba u Subotici. Prethodni izveštaj. — The copper age graves at Subotica. Previous report. Zbornik, Novi Sad, 1952, 3, str. 157—164, 1 plan, 3 slike.
- Šulman dr. Mirko: Sarmatsko-jaziški grobovi u Tavankutu i Masarikovu. Izveštaj o arheološkim iskopavanjima u toku 1951 godine na području Gradskog muzeja u Subotici. — Graves of Sarmata-Yasyges at Tavankut and Masarykovo in Northern Batchka. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 117—126, sl. 1—2, T. I—IV. C.
- Šulman dr. Mirko-Rašajski Rastko: Praistoriska gradina Feudvar kod Mošorina. (Prethodni izveštaj sa probnih arheoloških iskopavanja na lokalitetu Feudvar kod Mošorina u Bačkoj.) — Die vorgeschichtliche Burganlage Feudvar. Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 117 do 141, sl. 1—76, plan 1—5, T. I—VIII. C.
- Š. V. (Šribar Vinko): Arheološka raziskovanja v Istri. Slovenci ob Jadranu. (Zgodovinska razstava. Koper 29. X.—29. XI. 1952.) Koper, 1952, str. 17—19, 3 slike.
- Š. V. (Šribar Vinko): Volčje njive pri Mirni — novo prazgodovinsko najdišče. Dolenjski list, Novo mesto, 1953, IV, št. 7, str. 4.
- Schachermayer Fritz: Dimini und die Bandkeramik. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Wien, 1953, 1953/1954, LXXXIII, Heft 1, str. 1—39, T. I—IX.
- Tamas Bogyay: Izkopavanja u Zalavaru in njihova zgodovinska razlaga. — Die Ausgrabungen in Zalavar und ihre historische Erklärung. Zbornik za umetnostno zgodovino, Nova vrsta, Ljubljana, 1952, II, str. 211—248, sl. 49—52.
- Urleb Mehtilda-Bregant Tatjana: Arheološka raziskovanja pri Blatni Brezovici. Poročevalec, Ljubljana, 1953, št. 179, str. 6.
- Urleb Mehtilda-Bregant Tatjana: O koliščarjih na Ljubljanskem barju. Tovariš, Ljubljana, 1953, IX, št. 51, str. 1457—1458, foto-reportaža.
- Vasilić Branko: Lapidarium Gradskog muzeja u Sremskoj Mitrovici. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 211—214, T. I—II. C.
- Vasilić Branko: Novopronadjeni nadgrobnji spomenici u Sremskoj Mitrovici. Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 146—147. C.
- Vasilić Branko: Rimska grobnica u Sremskoj Mitrovici. Zbornik, Novi Sad, 1953, 5, str. 94—96, 5 risb. C.
- Vasilić Branko: Topografska ispitivanja Sirmiuma. Zbornik, Novi Sad, 1952, 3, str. 165—168, 2 risbi. C.
- Vego M.: Odgovor na članak »Povodom članka o vizantinskom zlatniku« od F. Barišića. Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 371—372.

- Velenrajter Pavle P.: Nov reljefni kamen iz Bačkog Monoštra. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 166, 1 slika. C.
- Velenrajter Pavle P.: Slovenska nekropola iz VII—VIII veka u Bogojevu. (Prethodni izveštaj o iskopavanjima u Bogojevu od 28 maja do 10 juna 1951 godine.) — Slavic necropolies from VII—VIIIth centuries near Bogojevo in Batchka. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 135—143, sl. 1—8. C.
- Veselinović Rajko L.: Bronzana ostava iz Gaja. — Roman store from Gay. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 38—47, T. I—V. C.
- Veselinović Rajko L.: Nalazi iz Rakovca u Sremu. — Findings from the village Rakovac in Syrmia. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 127—129, sl. 1—4. C.
- Veselinović Rajko L.: Preistoriska zavetna grivna. — Prehistoric votive bracelet. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 162—164, sl. 1—2. C.
- Veselinović Rajko L.: Ranoslovenske lončarske peći i grobovi kod Mošorina u Bačkoj. (Izveštaj o arheološkim proučavanjima u 1951 godini.) — Earlyslavonian potter-stoves and graves near Mošorin in the Batchka. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 143—159, sl. 1—12. C.
- Veselinović Rajko L.: Starosrpsko naselje na Bostaništu kot Morina u Bačko. (Prilog istoriji materijalne kulture Južnih Slovena X do XII veka.) — Altserbische Ansiedlung auf Bostanište bei Mošorin in der Batschka. Beitrag zu der Geschichte materieller Kultur der Südslawen des X—XII Jahrhundert. Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 5—58, sl. 1—52 b, T. I—III. C.
- Veselinović Rajko-Rašajski Rastko: Seoba naroda. Izložba materijalne kulture iz doba seobe naroda u Vojvodjanskom muzeju u Novom Sadu. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 223—225, 1 slika. C.
- Vidović Drago: Bibliografski podaci o stečcima. Zbornik zaštite, Beograd, 1953, III, 1952, sv. 1, str. 149—180.
- Vikić-Belančić Branka: Mala antikna glava iz Siska. — Tête antique de Sisak. Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 60—65, sl. 1—4 b.
- Vilhar Srečko: Arheološka raziskovanja na Koprskem. Istrski zgodovinski zbornik, Koper, 1953, I, str. 299—300.
- Vinski dr. Zdenko: Arheološka istraživanja u Vukovaru. Vijesti, Zagreb, 1953, II, br. 2, str. 21—23, sl. 1—2.
- Vučković-Todorović Dušanka: Nekoliko arheoloških predmeta kraj Dojranskog jezera. Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 164—167, sl. 1 do 5. C.
- Vukov Nestor: Nalazi iz doba antike i seobe naroda u Molu i Adi. — Findings from the antiquity and great migration found at Mol — Ada in Batchka. Rad, Novi Sad, 1952, 1, str. 130—131, sl. 1—5. C.
- Vuković Stjepan: Izveštaj o radu prehistorijskog odelja Gradskog muzeja u Varaždinu. (Referat održan na muzejskoj konferenciji u Varaždinu.) Vijesti, Zagreb, 1953, II, br. 1, str. 13—14, br. 2, str. 28—29, 3 slike.
- Vulović Bránislav: Srednjevekovni grad, rudnik i naselje Brskovo. — Le château fort, les restes de mine et la cité médiévale de Brskovo. Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 75—86, sl. 1—8. C.
- Wellenreiter P.: Starosrpsko groblje iz X—XII veka kod Bostaništa blizu Mošorina u Bačkoj. — Altserbisches Gräberfeld bei Bostanische in der Nähe von Moschorin in der Batschka. Rad, Novi Sad, 1953, 2, str. 148—151, sl. 1—4. C.

- Zdravković Ivan M.: **Grad Medun kraj Titograda. — La forteresse de Medun près de Titograd.** Zbornik zaštite, Beograd, 1953, III, 1952, sv. 1, str. 127—152, sl. 1—4, risbe A—D. C.
- Z. J.: **Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu.** Muzeji, Beograd, 1952, 7, str. 243—244. C.
- Iskapanja Arheološkog muzeja u Zadru. (Iz redovnog godišnjeg izveštaja.)** Vijesti, Zagreb, 1953, II, br. 5, str. 74—75.
- Kratki pregled petogodišnjeg rada Zemaljskog muzeja (1948—1952). Arheološko odjeljenje.** Glasnik, Sarajevo, 1953, VIII, str. 451—453.
- Pomen arheologije za Dolenjsko.** Dolenjski list, Novo mesto, 1953, IV, št. 2, str. 8, 2 sliki.
- Praçlovek na Golniku. Zanimive zgodbe naših naravoslovcev. — Prva lovska postaja fosilnega človeka na Gorenjskem.** Glas Gorenjske, Kranj, 1953, VI, št. 18, str. 5, 2 sliki.
- Prve zanesljive slovanse najdbe v Kranju.** Pravica-Borba, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 14, str. 8.
- Slovanse najdbe v Koprskem okraju.** Pravica-Borba, Ljubljana, 1953, XVIII, št. 201, str. 5.
- 1700 let star nagrobni spomenik babice iz Solina pri Splitu.** Babiški vestnik, Ljubljana, 1953, XXI, št. 7—9, str. 120—121.

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

- Aarhus.* **Staatsbiblioteket:**
Kuml. Årbog for Jysk Arkaeologisk Selskab: 1951, 1952, 1953.
- Bad Godesberg.* **Deutsche Forschungsgemeinschaft:**
Gnomon. Band 26, Heft 3, 4, 1954.
- Bagdad.* **The Directorat-General of Antiquities:**
Sumer. Journal of Archaeology in Iraq. Vol. X, No. 1, 1954.
- Basel.* **Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:**
Monographien zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz.
Band III, 1941; Band IX, 1953.
Ur- Schweiz. Jahrgang XVIII, 1954, Nr. 2/3.
- Bordighera.* **Instituto internazionale di studi liguri — Museo Bicknell:**
Revue d'études ligures. Année XX, No. 1, 1954.
- Brno.* **Archeologický ústav Československé akademie věd:**
Poulik Josef: Jižní Morava země dávných Slovanů. 1950.
Poulik Josef: Staroslovanská Morava. 1948.
Průvodce po slovanských výzkumech. Svazek: 1, 1950; 2, 1950; 3, 4, 1952.
Moravské Národní Museum:
Časopis Moravského Zemského Musea v Brně. Vol. XXIV, 1926; XXV, 1928; XXVI—XXVII, 1932; XXVIII—XXIX, 1933; XXX, 1946.
- Bruxelles.* **Service des Fouilles:**
Archaeologia Belgica, 6, 8, 1952; 10, 11, 13, 1953; 14, 1952; 15, 1952; 16, 1954; 17, 1953; 18, 1954; 19, 1954.
- Budapest.* **Magyar Tudományos Akadémia:**
Acta Archaeologica. Tomus III, Fasc. 1—4, 1953.

- Cambridge.* **Archaeological Institute of America:**
American Journal of Archaeology. Vol. 58, Nr. 3, 1954.
**Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology,
Harvard University:**
Papers. Vol. XLIX, No. 1, 1954.
- Cambridge.* **The University Museum of Archaeology & Ethnology
(Anglija):**
Proceedings of the Prehistoric Society for 1955, 1954, N. S.
Vol. XIX, pt. I.
University Library (Anglija):
Budge Wallis: A Catalogue of the Egyptian Collection in
the Fitzwilliam Museum Cambridge. 1895.
- Columbia.* **Redakcija revije Archaeology:**
Archaeology. Vol. 7, Nr. 2, 1954.
- Columbus.* **Ohio State Museum:**
Museum echoes. Vol. 27, No. 5, 6, 7, 8, 1954.
- Dublin.* **Royal Irish Academy:**
Proceedings. Vol. 56, section C, No. 2, 3, 4, 1954.
The Royal Society of Antiquaries of Ireland:
Journal. Vol. LXXXIV, Part I, 1954.
- Eisenstadt.* **Landesmuseum:**
Berg Friedrich: Ein Steinkistengrab der älteren Urnen-
felderkultur aus Siegendorf, pol. Bez. Eisenstadt. 1954.
Burgenländische Heimatblätter. 16. Jahrgang, Heft 1, 2, 1954.
- Frankfurt am Main.* **Deutsches Archäologisches Institut:**
Germania. Jahrgang 32, Heft 1/2, 1954.
Mitteilungsblatt. Nr. 6, 1954.
- Frauenfeld.* **Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte:**
Archaeologia helvetica. 1/2, 1953.
- Genève.* **Archives Suisses d'Anthropologie Générale:**
Archives. Tome: XIV, XV, No. 1, 1950; XV, No. 2, 1951; XVI,
No. 1, 1951; XVI, No. 2, 1952; XVII, No. 1, 1952; XVII,
No. 2, 1953; XVIII, 1953; XIX, 1954.
Musée d'art et d'histoire:
Genava. N. S. Tome: II, fasc. 2, 1954.
- Gent.* **Seminarie voor Archaeologie:**
Dissertationes archaeologicae. Vol. II, 1954.
- Graz.* **Seminar für alte Geschichte der Universität:**
Vorbeck Eduard: Militärischriften aus Carnuntum. 1954.
- Hallstatt.* **Museum in Hallstatt:**
Morton Friedrich: Hallstatt. 1954.
- Hamburg.* **Staats- und Universitätsbibliothek:**
Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandkunde. Band 38,
Reihe B, Band 19, 1952.

- Istanbul.* **Istanbul Arkeoloji Müzeleri:**
Guide illustre des sculptures grecques, romaines et byzantines. 1953.
Istanbul arkeoloji müzeleri yillig. No. 6, 1953.
- Klagenfurt.* **Geschichtsverein für Kärnten:**
Carinthia I. Jahrgang 143, Heft 3 u. 4, 1953; 144, Heft 1—3, 1954.
- København.* **Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab:**
Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1951, 1952; 1952, 1953.
- Krefeld.* **Verein Linker Niederrhein:**
Der Niederrhein. 21. Jahrgang, Nr. 2, 3, 1954.
- Leipzig.* **Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig:**
Abhandlung. Philologisch-historische Klasse. Band 46, Heft 2, 1953.
- Linz.* **Oberösterreichischer Musealverein:**
Forschungen in Lauriacum. Band 1, 1951, 1953.
Jahrbuch. 99. Band, 1954.
- London.* **The Royal Anthropological Institute:**
Man. Vol. LIII, 283—308, 1953; Vol. LIV, 1—19, 20—45, 1954.
- Los Angeles.* **Southwest Museum:**
The Masterkey. Vol. XXVIII; No. 1, 2, 3, 1954.
- Mainz.* **Römisch-germanisches Zentralmuseum in Mainz:**
Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz. 1. Jahrgang, 1954.
Menzel Heinz: Antike Lampen im Römisch-germanischen Zentralmuseum in Mainz. 1954.
- München.* **Südost-Institut:**
Saria Balduin: Arheološki vestnik II, 1951, III, 1952; separat iz: Südost-Forschungen, Band XII, 1954.
Universität-Institut für Vor- und Frühgeschichte:
Bayerische Vorgeschichts-Blätter. Heft 20, 1954.
Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Heft 3, 1954.
- New Haven.* **Yale University, Library:**
Yale University Publications in Anthropology. Nr. 49—50, 1953.
- Opava.* **Slezské Museum:**
Časopis Slezského musea v Opavě. Serie B — Historia. III, 1, 1953.
- Pavia.* **Università di Pavia:**
Athenaeum. N. S. Vol. 52, fasc. I—II, 1954.
- Philadelphia.* **University Museum:**
Bulletin Vol. 18, Nr. 1—2, 1954.
Fitzgerald G. M.: The Four Canaanite Temples of Beth-Shan. Part II, The Pottery. 1930.

- Legrain Leon: Luristan Bronzes in the University Museum. 1954.
- Schmidt Erich: Excavations at Tepe Hissar Damghan. 1957. The Museum Anthropological Publications. Vol. III, No. 2, No. 3, 1914; VII, No. 1, 1916.
- Transactions of the Department of Archaeology Free Museum of Science and Art. Vol. I, part III, 1905; Vol. II, part 1, 1906.
- Porto.** **Instituto de Antropologia — Faculdade de Ciências:**
Trabalhos de Antropologia e Etnologia. Vol. XIV, fasc. 1—4, 1953/54, 1954.
- Poznaň.** **Polskie Towarzystwo Antropologiczne:**
Przegląd antropologiczny. Tom XX, 1954.
- Praga.** **Československá akademie věd — Archeologický ústav:**
Anthropozoikum. III, 1953.
Československá akademie věd — Základní knihovna:
Archeologické rozhledy. Ročník: V, sešit 1—6, 1953; Ročník VI, sešit 1—3, 1954.
Památky archeologické. Ročník: XLIV, 1, 2, 1953.
- Princeton.** **American School of Classical Studies:**
Hesperia. Vol. XXIII, Nr. 2, 1954.
- Ptuj.** **Mestni muzej:**
Arhiv za zgodovino in narodopisje. Knjiga I, 1950—1952, 1952.
Blätter für Heimatkunde. Jahrgang: I, 1923/24; 2, 1924; 3, 1925; 4, 1926; 5, 1927; 6, 1928; 7, 1929; 8, 1950; 9, 1951; 10, 1952; 11, 1953; 12, 1954; 13, 1955; 14, 1956; 15, 1957.
Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark. Heft: 20, 1873; 22, 1874; 28, 1880; 36, 1888; 38, 1890; 40, 1892.
Saria Balduin: Začasno poročilo o izkopavanjih na Gradišču pri Vel. Malencih. Posebni odtis iz Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo. X, 1929.
Skrabar Viktor: Ferdinand Raisp. 1924.
Stele Franc: Politični okraj Kamnik. 1929.
Voprosy istorii. 1, 1949.
- Rabat.** **Société des sciences naturelles du Maroc:**
N. Kossovitch: Anthropologie et groupes sanguins des populations du Maroc. 1953.
- Roma.** **Biblioteca dell'Istituto nazionale d'archeologia e storia dell'arte:**
Annuario bibliografico di archeologia. Anno I, (1952), 1954.
Bollettino. Anno I, fasc. 1, 1922; VII, fasc. I—VI, 1957; VIII, fasc. I—VI, 1958; VIII, fasc. I—VI, parte seconda, 1958; IX, fasc. I—VI, parte prima, 1959; IX, fasc. I—VI, parte seconda, 1940.
- Santander.** **Museo Prehistorico de Santander:**
Anderez V. S. J.: El craneo prehistorico de Santian. 1951.
La caverna de las monedas y sus interesantes pinturas.
La cueva de Altamira y otras cuevas con pinturas en la provincia de Santander.

- Schleswig.* **Schleswig-holsteinisches Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte:**
Schwabedissen Hermann: Die Federmesser-Gruppen des nordwesteuropäischen Flachlandes. Offa-Bücher, Neue Folge 9, 1954.
- Sevilla.* **Museo arqueologico provincial de Sevilla:**
Fernandez-Chicarro y de Dios Concepcion: El museo arqueologico provincial de Sevilla. 1951.
Garcia y Bellido Antonio: Catalogo de los retratos romanos. 1951.
Memorias de los museos arqueologicos provinciales. Vol. XI—XII, 1953.
Sintes y Obrador Francisco: Trajano o el militar. 1954.
- Tarragona.* **Real Sociedad arqueológica Tarraconense:**
Boletín arqueológico. Año LI, época IV, fasc. 54, 1951.
- Tokyo.* **Anthropological Society of Nippon:**
Zinruigaku Zassi. Vol. LXII, No.: 698, 1952; 699, 1953; 700, 1953; 701, 1954.
- Trier.* **Rheinisches Landesmuseum:**
Trierer Zeitschrift. 22. Jahrgang, Heft 1—2, 1953.
- Warszawa.* **Państwowe Muzeum Archeologiczne:**
Materiały wczesnośredniowieczne. III, 1951, 1953.
Wiadomości archeologiczne. Tom XX, livr. 1, 1954.
- Wien.* **Anthropologische Gesellschaft in Wien:**
Prähistorische Forschungen. Heft 4, 1954.
Anthropologisches und Urgeschichtliches Institut der Universität:
Archaeologia Austriaca. Heft 14, 1954.
Österreichische Akademie der Wissenschaften:
Miller M. A.: Arheologija v SSSR. Mjunhen (München). 1954.
Österreichisches archäologisches Institut:
Swoboda Erich: Carnuntum. Seine Geschichte und Denkmäler. 1953.
- Wroclaw.* **Polskie Towarzystwo Archeologiczne:**
Dawna kultura. 1, rok 1954.
- Zadar.* **Arheološki muzej Zadar:**
Muzeji i zbirke Zadra. 1953.
- Zagreb.* **Muzej grada Zagreba:**
Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske. God. III, broj 3, 4, 1954.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

V/2

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v decembru 1954

Naklada 1000 izvodov

**ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS**

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports, Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 355 + XIX pp. + IX app. 8°.
- France Starè: Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Acta Archaeologica II/1. Ljubljana 1951. 87 pp. 8°.
- Acta Archaeologica II/2. Ljubljana 1951. 191 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1. Ljubljana 1952. 168 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/2. Ljubljana 1952. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1. Ljubljana 1953. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/2. Ljubljana 1953. 176 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1. Ljubljana 1954. 205 pp. 8°.

Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Poštni predal 323, Ljubljana, Yugoslavia.

